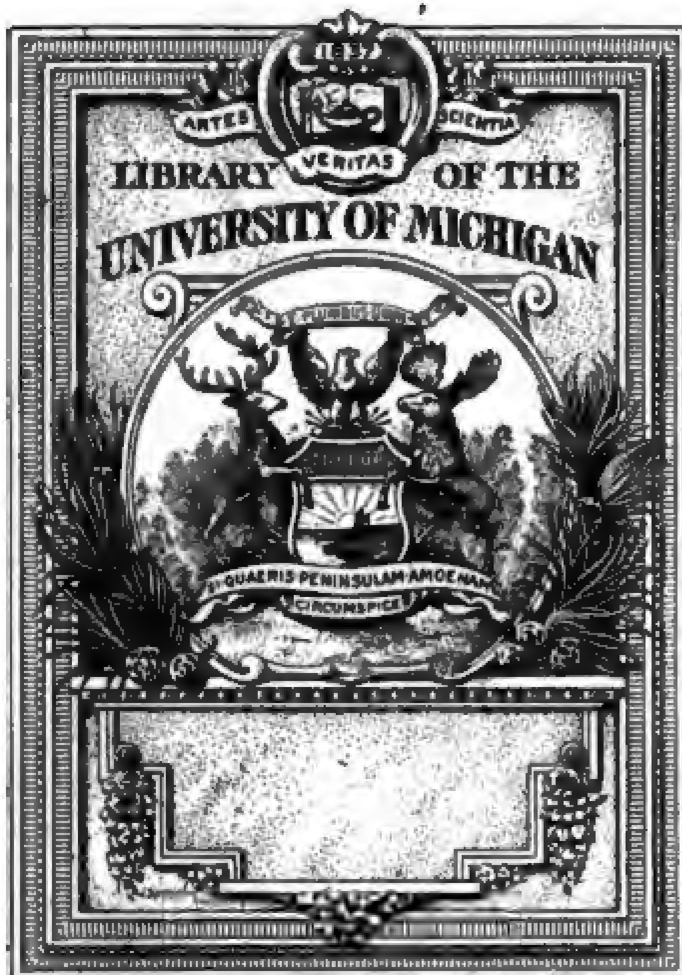
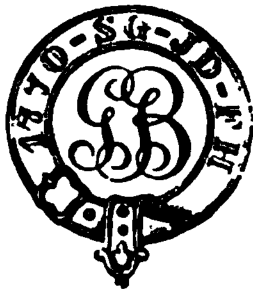

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

TOLVTE BIND

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
GRÆBES BOGTRYKKERI
1902

INDHOLD

TANKER OM LIV OG KUNST

DET STORE MENNESKE, KULTURENS KILDE

(1890, omarbejdet 1901)

I

Der finder en tankevækkende Overensstemmelse Sted mellem saa forskelligartede og saa betydelige Nutidsskribenter som Renan, Flaubert og Nietzsche med Hensyn til hvad der maa opfattes som Historiens Maal. De har under forskellige Vendinger alle fremsat den samme Tanke: Menneskehedens Formaal er det, at frembringe store Mennesker — en Tanke, som ogsaa er min, men som er Samtidens Menneskehed meget fremmed.

Naturligvis tager jeg ikke massivt paa Ord som Menneskehedens, Historiens Maal. I Virkeligheden kan Udtryk som disse kun bruges tilnærmelsesvis; de indeholder en Indrømmelse til gammeldags Sprogbrug og er i Grunden som mange lignende Udtryk af halvt mytisk Art. Vi kender ikke Øjemeds-Aarsager i Natur eller Historie, véd intet som helst om Menneskehedens Formaal, end ikke om der er et. Det vil sige: vi véd ikke, mod hvilket Endemaal Tiderne arbejder hen, eller om der overhovedet er et Endemaal. Derimod kan vi naturligvis nu og da skelne eller dog skimte Formaal, der foresvæver den civiliserede Menneskehed.

Naar Renan — vel tidligst af sin Tids Mænd — lod en Person i en af sine *Samtaler* sige: «I en Sum er Menneskehedens Formaal det at frembringe store Mennesker . . . . Frelsen vil komme fra store Mennesker», saa mente han med Formaal øjensynligt i første Linje det Ønskværdige, det Attraaværdige; dernæst udtalte han en Tro paa at Naturaltet ubevidst stræber derimod. Tilføjelsen «Frelsen vil komme osv.» viste, at disse store

Mennesker efter hans Forestilling (som efter min) ikke lever blot for deres egen Skyld. Formaalet vil da nærmest sige Højdepunktet, det Ypperste, som kan naaes og bør naaes.

Imod den her opstillede Grundtanke har man rettet denne Indvending: Ifald de store Mennesker er Maalet, saa er det en tydelig Selvmodsigelse at tale om dem, som havde de selv et Formaal; thi da er de jo blotte Redskaber for mere omfattende Formaal end de selv.

Men dersom jeg siger: Menneskehedens Maal er at frembringe store Mennesker — er der da sund Logik i den Indvending: Udretter disse store Mennesker maaske ikke Noget, og er da ikke dette det egenlige Maal? Jeg synes: Ikke megen, *hvis dette Noget ikke kan udrettes af Andre.*

Dersom jeg siger: Menneskehedens Maal er at frembringe store Mennesker — hvad Dybsind er der da i den Indvending: Enten betragter disse store Mennesker sig selv som Formaal — i saa Fald er de ikke store. Eller de gør det ikke — i saa Fald ligger Maalet altsaa ikke i de store Mennesker. Jeg finder intet Dybsind deri.

Dersom jeg siger: Menneskehedens Maal er at frembringe Mennesker som Æschylos, Cæsar, Jesus, Leonardo, Michelangelo, Spinoza, Kopernikus, Newton, Goethe, Beethoven — kan man fornuftigvis ikke spørge: Mener Du Leonardo med eller uden hans Malerier, Goethe med eller uden hans Værker?

Hvor kan man skrælle Manden for hans Livsgerning, Stjernen for dens Straaler!

Dersom jeg siger: Til det sande Menneskelige løfter kun de sande Mennesker os, Tænkere og Opdragere, Seere og Opdagere, Kunstnere og Frembringere, og de, som virker mere ved deres Væsen end ved deres Virken, de Ædle, de i stor Stil Gode, de, i hvem det Godes Genius virker; Historiens Formaal er altsaa bl. A. at frembringe et Menneske som Jesus — hvor kan det da være en Indvending: Herefter ligger det sidste Maal dog ikke i de store Mennesker, men i det, de virker for! Dersom et helt Tidsrum, ja et helt Oldtidsfolk naaer sit Højdepunkt i Jesus, saa er hans Tilblivelse det historiske Formaal. End ikke Rettroenheden vil benegte det, for hvilken dog Hensigten med Jesu Tilblivelse var den ganske bestemte: Menneskehedens Frelse; thi dens Opfordring har bestandig lydt: Bliv ham lig! følg ham efter! Selv for den er Maalet ham selv, ikke hans Værk.

At de virkeligt Store ofte føler sig som Organer, udelukker ikke, at de er det historiske Maal. Naar Leonardo malte. saa var hans Maleris Fuldkommenhed hans Maal, men denne Fuldkommenhed faldt sammen med hans egen; han følte sig ikke som Redskab til Opnaaelse af den Nydelse, Maleriet vilde skaffe, om han end frembragte Noget, der paa en eller anden Maade kom utallige Mennesker til Gode. Ikke at tale om, at det store Menneske kan være mere værd end dets Værk. Man ser det selv ved Religionsstiftere — som Buddha, Jesus. Endog en saa begejstret Kristen som Søren Kierkegaard skrev mismodigt, at Kristendommen var i Grunden aldrig kommen ind i Verden; det blev ved Forbilledet og højt regnet et Par Apostle. For ham er Jesus den hele Kristendom.

Det hedder i Høffdings *Etik*: «Der kan gives Mennesker, som ingen egenlig etisk Følelse besidder og som heller ikke behøver nogen. Det, som de kan yde, yder de af ganske Hjerte, uden at de anstiller nogen Vurderen af deres egne eller andres Handlinger. De gaar fuldstændig op i en Virksomhed, som ganske stemmer med deres Evner og Drifter, uden nogensinde at tvivle om dens Berettigelse og Betydning, og uden at deres Iver kølnes. Det kan være Dyrkning af Kunst eller Videnskab, Virksomhed i Samfundets Tjeneste eller for deres Families Underhold. Eller de hører til de lykkelige Naturer, *der spreder Lys og Glæde omkring sig blot ved at være til*». De store Mennesker, de som er Menneskehedens Formaal, gør netop dette sidste.

Andensteds udvikler samme Forfatter, hvorledes vi maa antage en Tilstand for opnaaelig, hvor «en særlig etisk Følelse ikke længere gør sig gældende og heller ikke vil være nødvendig, fordi der vil være bragt Harmoni til Veje mellem Menneskets Instinkter og det, som Hensynet til Slægtens Velfærd fordrer». Og han slutter: «Fuldkomne Væsener har ingen Etik og kan ingen have, da Ideal og Virkelighed falder sammen. . . . Der gives maaske allerede nu enkelte Naturer, for hvis Vedkommende dette kan siges at være sket».

Jeg tilføjer: Saadanne Mennesker, hvis Formaal ikke falder udenfor dem selv, er Historiens Formaal. Kun at Historiens Formaal ikke er etisk fuldkomne Mennesker alene. Som det rigtigt hedder i Høffdings *Etik*: «Hvad der er vort etiske Viljelivs højeste Formaal kan vi ikke erklære for Verdensudviklingens Formaal».

Hovedsagen for mig er denne: Her finder ingen Spaltning Sted mellem den store Mand som Middel og som Maal. Her er intet Valg at træffe. *Goethe* vil sige: Goethe, hans Livsværk medindbefattet. Hans smaa Kærlighedsdigte fryder dem, der læser og forstaar dem. Han skrev dem imidlertid ikke for at gavne Menneskeheden, men fordi han maatte skrive dem.

Og om Cæsar, i Anledning af hvem man har villet anføre Mommsen imod mig, gælder nøjagtigt det Samme.

Det hævdes, at «de store Mennesker er store ved at være de store Midler». Det er den borgerlige Opfattelse af Geniet. Det er ikke min; det er visselig heller ikke Mommsens af Cæsar. Efter at have fremstilt Mandens Livsgerning siger den store tyske Historiker:

«Saadan var denne enestaaende Mand, hvem det synes let og dog er saa uendelig svært at skildre. Hans hele Natur er gennemsigtig Klarhed . . . Dens Hemmelighed ligger i dens Fuldendthed. Menneskeligt som historisk staar Cæsar i det Udjævningspunkt, hvor Tilværelsens store Modsætninger ophæver hinanden. Udrustet med den vældigste Skaberkraft og dog tillige med den mest gennemtrængende Forstand; ikke mere Yngling og endnu ikke Olding; med den højeste Villen og den højeste Fuldbyrden; opfyldt af republikanske Idealer og tillige født til Konge; Romer i sit Væsens dybeste Kærne og dog kaldet til i sig og udenfor sig at forsone og formæle den romerske og den hellenske Udvikling er Cæsar den hele og fuldstændige Mand . . . Men deri ligger ogsaa Vanskeligheden, man kan sige Umuligheden af at skildre Cæsar anskueligt. Som Kunstneren kan male Alt, kun ikke den fuldendte Skønhed, saaledes kan ogsaa Historikeren, naar en Gang hvert tusinde Aar det Fuldkomne møder ham, kun forstumme . . . Vi maa nøjes med at prise dem lykkelige, der saa denne Fuldkommenhed med deres Øjne, og at indvinde en Anelse om den gennem den Afglans, der uforgængeligt hviler paa de af denne store Natur frembragte Værker; rigtignok bærer disse Tidens Stempel».

Ogsaa Mommsen er da uborgerlig nok til ikke i Manden at se det blotte Redskab for et Værk; han ser hans Betydning for Menneskeheden først og fremmest i hans Naturs Fuldkommenhed, af hvilken hans Livsgerning kun giver os en *Afglans*.

Mommsen skrev denne Karakteristik af Cæsar i Aaret 1857 i den værste tyske Reaktionstid, og den liberale Politiker maatte

naturligt frygte for, at hans Forherligelse af den store Romer skulde blive taget til Indtægt af smaa «Cæsarer» i Prøjsen eller Hessen. Han søgte derfor umiddelbart efter en Sætning, hvori den stærkeste Bevægelse og Beundring giver sig Udtryk, Dækning i denne Vending: «Det er her paa rette Sted udtrykkeligt at udtale en Indsigelse, som hos Historieskriveren ellers overalt er en stiltiende Forudsætning, nemlig imod den Skik, som Enfoldighed og Lumskhed har tilfælles, at løse historisk Ros og historisk Dadel ud fra de givne Forhold og bruge dem som almengyldig Talemaade, i dette Tilfælde altsaa mod Omtydningen af Dommen over Cæsar til en Dom over den saakaldte Cæsarisme». Og han udtaler, at saa uovertruffen Cæsars Storhed er, saa nødvendigt og gavnligt hans Værk var, saa leverer hans og det romerske Kejserdømmes Historie «sandelig en skarpere Kritik over den *moderne* Enevælde end et Menneskes Haand formaar at skrive den». Og herefter følger saa de Ord, at «enhver nok saa mangelfuld Forfatning, der giver Spillerum for et Flertal af Borgeres frie Selvbestemmelse, er uendeligt mere værd end den mest geniale og humane Enevælde». Dette er en god gammel liberal Sætning; thi den Forfatning har visselig aldrig været til, der sikrede et Flertals frie Selvbestemmelse, men disse Ord har selvfølgelig ikke den Mening, at godtgøre, hvor meget bedre det havde været, om Cæsar selv ikke havde været nødvendig. Mommsen vil ikke for Alvor sige, at det havde været bedre om *det Fuldkomne* ikke havde vist sig paa Jorden — ganske fraset det Tomme i Tanken at ville digte Historien om.

II

Efter den i vore Dage gængse (af Taine ved Aaret 1864 formulerede) Anskuelse betragtes de store Mennesker kun som det tydeligste Udtryk for Massernes Drifter, Evner eller Anskuelser. Paa mange Steder er ovenfor nedlagt Indsigelse imod dette Grundsyn, der kan betegnes som det demokratiske. (Se I,166 VII,61). Jeg har ogsaa tidligt i offenlig Optræden taget Afstand derfra. Da jeg ved Grundlovsfesten 1884 om Aftenen blev opfordret til at tale, gjorde jeg det med de i Avisartikler fra den Tid ofte nok anførte, forvrængede Ord: «Jeg for min Del er ikke Demo-

krat. Jeg vil ikke *tjene* Demokratiet. Kunde jeg, vilde jeg *bruge* det — til at tjene Folket», Ord, der afstedkom et langvarigt Spektakel samme Aften, hvor hele Rækker blev siddende, da et Leve udbragtes for mig, og som jeg forklarede med den Vending, at jeg vel var overbevist om det danske Venstres forfatningsmæssige Ret, men ikke delte dets Tro paa Flertallet.

Protesten blev ikke nedlagt ud fra nogen Hjertekulde eller Ligegyldighed overfor de navnløse Masser. Deres Lidelser og den Mishandling, de gennem Historien har været Genstand for, maa røre Dens Hjerte, der søger at gøre sig Rede for Tilværelsens Mening og Maal, mere end nogen Andens. Hver Enkelt i Massen kan fortjene Deltagelse; hver Enkelt har sit Menneskeværd og i Reglen sit betingede Værd for Omgivelserne. Naar mange af Menneskehedens Største alligevel har udtalt sig med Uvilje og Ringeagt om Masserne, har de ikke dermed villet fornegte det menige Menneskes Menneskeret. Goethe siger, at Masserne kan slaa drøje Slag, men at deres Dømmekraft er elendigt svag. Schiller skriver, at hver Enkelt af Mængden kan være taaleligt forstandig; kommer disse Enkelte derimod i Masse, bliver de straks til Dumrianer. Søren Kierkegaard skriver: «Mængden er Usandheden»; han mener Angerløsheden, Ansvarsløsheden. Thi naar Massernes Lidenskaber kommer i Bevægelse, bliver som Regel den fornuftige Enkelte overstemt, skudt til Side eller knust. Massen er ikke 1 + 1 + 1 . . . . (indtil Tallet paa den kommer ud) men 1 + 1 + 1 . . . . + x ɔ: den Bestialitet, der udvikles hos de Enkelte, idet de bliver Masse. Naar Civilisationens Talsmænd føler Nødvendigheden af at udløse stedse flere af Massen til frit, menneskeligt Liv, saa er netop denne Nødvendighed et Vidnesbyrd om Massens ringe menneskelige Værdi som Masse og om dens Farlighed som Modstand mod de store Mennesker. Denne Farlighed betinger naturligvis tillige dens Brugbarhed som Kraft i det store Menneskes Haand, som Redskab for hans Planer, deriblandt navnlig Planerne til dens eget Bedste.

Det er dette Massernes Bedste, der for de fleste tænkende Samtidige staar som Historiens eller Menneskehedens Maal, siden den Moral, som fører Navnet *Velfærdsmoralen*, er trængt igennem. Den udmærkede engelske Tænker Bentham opstillede i sin Tid som det Formaal, det gjaldt om at tilstræbe, dette: den højest mulige Lykke for det størst mulige Antal, og Talsmændene for dette Øjemed er tilbøjelige til at betragte den Lære, at Frem-

bringelsen af store Mennesker er Menneskehedens sande Formaal, for det Første som stridende mod Velfærdsmoralens Grundsætninger, for det Andet som farlig Vildfarelse netop af denne Grund.

Bentham betragtede Nyttepricipet som Ledestjernen for al Pligtlære. Nyttepricipet kan imidlertid ikke afgive mere end et Regulativ, og Moralen kan overhovedet ikke afgive andet end Regulativer.

Kant og hans talrige Tilhængere opfattede Etiken anderledes, mente, at den gav Menneskeheden ikke et Regulativ, men et *Imperativ*, et ubetinget Bud. Herbart ombyttede det ubetingede Bud med den praktiske Fornufts ubetingede Bifalden af Viljen eller Mishag ved Viljen. Filosofer af denne Art tror paa, at der gives en Morallov og taler om denne Lov som om et Indbegreb af ubetingede Normer. Saaledes hævder blandt ældre Samtidige f. Eks. Steinthal, at Etiken giver os ikke Regulativer, men en Maalestok til Bedømmelsen af Handlinger, Maalestokken for Ros og Dadel. Han afviser som principløs enhver Lykkelære (Eudaimonisme) og enhver Nyttelære (Utilitarisme); thi, siger han, Etiken søger det for alle Mennesker Gyldige, det for alle Mennesker Nødvendige.

Velfærdsmoralens Tilhængere troer imidlertid end ikke selv, at deres Lære er i Stand til at give Anvisning paa det evigt og ubetinget Gyldige.

Det Benthamske Nytteprincip var, som sagt, et Regulativ, men det var snevert, saa snevert at f. Eks. Kunsten faldt udenfor det som unyttig. Stuart Mill med sin rigere og flersidigere Aand optog og udviklede Principet videre i sin *Utilitarianism*, som jeg 1872 har oversat og udgivet paa Dansk under Titlen *Moral grundet paa Nytte- eller Lykke-Principet*, ikke fordi jeg betragtede denne Lære som det sidste Ord i Sagen, men fordi jeg ønskede at udbrede dens Tankegang som Modvægt mod Martensens dengang begyndte *Kristelige Etik*.

Da jeg altid har anset Lykke-Principet for et Regulativ, vel egnet til paa det moralske Omraade at retlede, har jeg stræbt at udvide Begrebet Lykke saa stærkt det lod sig gøre. Efter Evne har jeg ved en saadan Udviden forsvaret det Bentham-Millske Moralprincip mod Angreb. Jeg kom ind derpaa i 1878 i mit Skrift *Lord Beaconsfield* (Se ovenfor IX, S. 326): I sin *Popanilla* spotter nemlig Disraeli Utilitarianernes Beklagen af en Befolknings faa Fornødenheder ved at lade Helten betegne det

som sine Landsmænds *Ulykke*, at de føler sig *lykkelige* uden Kultur. Jeg udviklede da, at efter min Opfattelse rammes Utilitarianerne ikke for Alvor af dette Angreb: «Kulturfremskridtet fremmer i Virkeligheden Massernes Lykke; Barnets og den Vildes saakaldte Lykke er efter min Overbevisning ikke blot ikke den højeste, men ingen ægte. Stuart Mill siger i sin *Utilitarianism*: Det er bedre at være et utilfredsstillet Menneske end et tilfredsstillet Svin, bedre at være en utilfredsstillet Sokrates end en veltilfreds Taabe». —

Jeg sluttede mig her til Mill med de Ord: «Det er ikke alene bedre, men lykkeligere». — Dog da jeg nogle Maaneder senere omarbejdede Bogen paa Tysk, følte jeg mig selv stødt af Paradoksien i dette Udtryk, og jeg skrev i Stedet: «Og han har Ret; thi den stærkere Modtagelighed for Smerten er ikke for dyr en Pris for en Forhøjelse af det hele Livsindhold.» Jeg lader altsaa dèr det Spørgsmaal aabent, om man finder Ordet Lykke passende eller ikke for denne Løftelse af et Livsindhold. I min Bog *Berlin* kom jeg samtidigt i Anledning af Eduard von Hartmanns Forkasten af al Lykkemoral tilbage til Sagen og skrev: «Stuart Mill gaar [paa det anførte Sted] lidt uden om Sagen; thi Spørgsmaalet er jo ikke, om det (moralsk) er bedre at være en utilfredsstillet Sokrates end et veltilfreds Svin, men om hvem der er lykkeligst, Sokrates eller Svinet». Ja jeg gik her saa vidt i at spænde Ordet Lykke til det Yderste, at jeg skrev: «Sokrates er den lykkeligere af de to, lykkeligere selv med Giftbægeret i Haanden. Han havde Ulykke, men han var ikke ulykkelig, hans Sjæl var fast. Der er en vis Sandhed i Stoikernes Paradoks; den Vise er selv ikke paa Baalet, ikke midt imellem Luerne, ulykkelig. Johan Hus var det ikke, da han paa Baalet udbrød: *Sancta simplicitas!* Hvor meget mindre er da den Udviklede og Dannede det som saadan».

Jeg mener nu som da, i Modsætning til Hartmann, at selv om Kulturfremskridtet paa sin Bane mange Gange krydser og tilintetgør Individernes Velfærd, saa gaar det ikke des mindre tilsidst i Retning af den almindelige Lykke som Maal.

I Virkeligheden er Modsætningen mellem de forskellige Moralprinciper ikke saa stor som den synes. Dersom En betegner Moralens Formaal som *Lykke* og saa bestemmer Ordet Lykke saaledes, at det bliver omtrent enstydigt med *Fuldkommenhed*, og hvis en Anden betegner Formaalet som *Fuldkommenhed*,

men viser at Fuldkommenheden er *den sande Lykke*, saa er disse to Personer ret enige i Hovedsagen, og Forskellen mellem dem beror nærmest paa det Navn, der gives det af dem anvendte Regulativ. Og paa samme Maade: dersom man stræber, som jeg har forsøgt det, at udvide *Velfærdsmoralens* Begreb saaledes, at dette ikke bliver synderligt forskelligt fra Begrebet *Udviklingsmoral*, saa bliver der ingen væsenlig Strid mellem Den, der betoner Ordet *Velfærd*, og Den, der betoner Ordet *Udvikling* — ligegyldigt om der af ivrigt troende Tilhængere af Fuldkommenhedsmoralen som Steinthal eller ivrige Talsmænd for Kulturmoralen som Hartmann udtales en sand Afsky for al Velfærdsmoral.

Fælles for alle dem, der i en eller anden Skikkelse hylder Velfærdsmoralen, er deres Overbevisning om Umuligheden af at opstille en ubetinget Pligtlære. Den Mand, som først sagde: *Fiat justitia, pereat mundus!* (Der ske Retfærdighed, selv om Verden skulde gaa til Grunde derved!) troede paa en etisk Lov. I Stedet derfor har de Moderne, som vi saa, kun Regulativer at byde paa — med et ædlere Udtryk: regulerende Idealer, med et stærkere: regulerende Illusioner — og herpaa beror det, at denne Moral i alle vanskeligere og lidt mere indviklede Tilfælde lader En i Stikken.

Velfærdsmoralen lærer mig f. Eks., at Sanddruhed, Redelighed, Paalidelighed, Hjælpsomhed i Almindelighed har en Tilbøjelighed til at fremme menneskelig Velfærd — hvad man ikke behøvede en Aand fra Graven til at sige En, end ikke en Aand fra et Universitet — men den kan i vanskelige Tilfælde aldrig lære mig om en enkelt bestemt Handling vil have heldbringende eller dog overvejende heldbringende Virkninger for Menneskehedens Vel eller endog blot for et enkelt Folks Lykke. Man tænke paa Charlotte Corday's Stilling til Marat. De Mænd, der majestætsforbryderisk afsatte Gustav IV Adolf var overbeviste om, at Afsættelsen var en for Sverig og Civilisationen nødvendig Daad. Alexander II's Drabsmænd var overbeviste om at Czarmordet var en for Rusland og Civilisationen gavnlig Handling. Dette er ikke nok til at gøre Handlingen etisk; thi her spørges ikke om Overbevisningen alene; men det er Moralfilosofien umuligt at udlede en saadan Handlings Værd eller Uværd af dens Forhold til det højeste Formaal, Menneskehedens Velfærd. Regningen lader sig aldrig udføre.

Med Rette hævder derfor Friedrich Paulsen, at den almin-

delige Moralpræken (som han mærkeligt nok synes at tillægge nogen Betydning) ganske maa indskrænke sig til Indprægen af saadanne almindelige Forskrifter som: ikke lyve, ikke bedrage, ikke skade osv., men efter hans samtidige Tilstaaelse kan Moralfilosofen ikke vægre sig ved den Indrømmelse, at der kan forekomme Tilfælde, hvor en Gennembryden af disse Regler er tilladt eller endog nødvendig.

«Den, der vil gaa sikkert, siger han, maa holde sig indenfor den sædelige Lov [ɔ: det sædelige Regulativ]; thi hvem der bryder den, handler altid paa egen Risiko». «Rigtignok», fortsætter han med anerkendelsesværdig Ærlighed, «er det ikke de stærke Naturer, der skatter Sikkerhed mest. De Mænd ved hvem store Vendinger er blevne hidførte i det historiske Liv, har hyppigst paa den ene eller den anden Maade forladt Moralens og Rettens sikre Vej». (*Etik* 184—87).

Regulativet retleder altsaa teoretisk, men i Praksis er det i Tvivlstilfælde uanvendeligt, dels fordi jeg ikke kender Menneskehedens Vel nøjagtigt, dels fordi det historisk har vist sig, at de rent elementære Regler næsten altid har maattet overtrædes af dem, der vilde udrette noget Stort, med andre Ord: Reglernes ubetingede Overholdelse synes vanskeligt forenelig med Storhed.

Den Grundanskuelse: «Menneskehedens Formaal er det at frembringe store Mennesker» vil sige: Det gælder om stor Personlighed. Naar man hertil har svaret: «Nej, det gælder om Lykke, den højeste Lykke for Slægten» — saa betyder denne Indvending lidet. Efter Goethes Mening maa Alle indrømme, at den højeste Lykke netop er Personligheden. Hans Vers lyder:

Sejrherren, Trællen, Folket
altid saadan Livet tolked:
Højest Lykke, kendt herneden,
skænker kun Personligheden.

Dersom det forholder sig saadan, at udenom de store Personligheder kan den sande, menneskeværdige Lykke slet ikke naaes, saa bliver den Paastand, at den store Personlighed er Maalet, og den, at den højeste Lykke er Maalet, to Sætninger, der ikke har noget udestaaende med hinanden.

Formlen: den højest mulige Lykke for det størst mulige Antal lader jo det Spørgsmaal ganske aabent, hvor stor en Sum af Lykke der kan falde i hver Enkelts Lod. Og naar man saa

tilmed, som jeg, ikke betragter det blot elementære Velvære, der kun er opnaaeligt, hvor de højere Fordringer til Livet ikke kendes eller er bragte til Tavshed, som nogen sand, nogen ægte Lykke, saa maa nødvendigvis al virkelig, al sædelig Stræben gaa ud paa at fremme Udviklingen af stor Personlighed; stor Personlighed alene kan føle den højeste Lykke. Med andre Ord: Den højeste Lykke, den højeste Kultur, den store Personlighed er for mig kun forskellige Udtryk for ganske nær beslægtede Begreber.

III

Grundspørgsmaalet er og bliver dette: *Kan den Velfærd, der er Maalet, naaes udenom de store Mennesker?*

Jeg siger Nej og atter Nej.

Den, der principielt vilde Velfærd uden Hensyn til menneskelig Storhed, vilde naa til at se Idealet i Slaraffenland, eller dersom han stræbte at nærme Begreberne Velfærd og Kultur saa meget som muligt til hinanden, vilde han følgerigtigt se Maalet i en elementær, demokratisk Kultur ɔ: i en Kultur, der strækker sig til det størst mulige Antal.

Den, der principielt attraar Frembringen og Udvikling af store Mennesker (i den Overbevisning, at deres Fremkomst og Tilværelse er Betingelsen for Alt hvad der giver Livet Værdi, det hedde og kaldes nu Fuldkommenhed, Fremskridt, Udvikling, Lykke eller Velfærd) vil se Maalet i en aristokratisk Kultur, selv om saare faa kan blive umiddelbart delagtige i den. Han vil betragte Florents under Renæssancen som uendeligt mere kultiveret end Schweiz i vore Dage, skønt Beboerne af Florents den Gang hverken kunde læse eller skrive, og skønt Indbyggerne i Schweiz i vore Dage allesammen kan det.

Da vi var Børn, lærte vi i Skolen, at Danmark var det Land, der omtrent stod højest i Europa i Kultur, fordi Almueskoleundervisningen var saa udbredt, at alle Mennesker kunde læse og skrive, medens Frankrig med sine den Gang saa faa og daarlige Almueskoler var et Land, der stod langt tilbage i Kultur, siden kun saa og saa mange Procent af Indbyggerne drev disse ædle Kunster. Først mange Aar derefter begreb jeg, at dette

Forhold mere end opvejedes ved, at de højest Udviklede i Frankrig var mere udviklede end de højest Dannede i Danmark.

Intet fornuftigt Menneske vil indvende Noget mod Omsorgen for *det størst mulige Antals* Lykke eller *det størst mulige Antals* Kultur. Men naar man i Stedet for at tale om Lykke for det størst mulige Antal, siger om en Mand som Leonardo: «En Maler som han er Historiens Maal», saa mener man, at han i og for sig er den store Lykke for Menneskeheden, den ubetingede Kulturværdi, og at denne vilde være fortabt, hvis han i Stedet for at male saaledes, at han ene tænkte paa at tilfredsstille sig selv, havde givet sig til at male saadan, at *det størst mulige Antal kunde nyde hans Malerier.* Han selv, ikke Massernes Plasér, er Formaalet. Dette er ikke nogen *Moloksdyrkelse* af Geniet, som man har kaldt det. Det er Overbevisning om, at uden det højeste, faatallige Mindretals med yderste Anspændelse indvundne Kultur er ingen værdifuld Udvikling mulig, intet Fremskridt i Ordets egenligste Forstand. Uden de højeste Mindretals Kultur synker Masserne i Aandløshed.

Vist er det godt, at Bønder lærer at læse, og vist er det sandt, at Genier ikke sjældent udgaar fra en Hytte. Men Spørgsmaalet er ikke det. Spørgsmaalet er om Afstanden mellem de højest Udviklede og Masserne, altsom disses Kulturhøjde løftes, vil tage af eller ikke.

Den vil visselig ikke tage af. Thi skønt det kulturfremmende Mindretal alene faar Massernes Kultur til at stige, saa mindskes ikke derved Afstanden mellem Højdepunkterne og Vandspejlet. Thi Jævnhøjden for det faatallige Mindretals og Jævnhøjden for det uhyre Flertals Kultur stiger *med altfor ulige Hurtighed.* Det er da, selv naar Opgaven formuleres som den at hæve Menneskeheden, løfte den Trin for Trin — det faatallige Mindretals Kultur, hvorom det gælder. Og da Mindretallet atter har de store Enkelte at takke for sin Kultur, saa er det de store Enkelte, hvis Frembringelse og Opretholdelse er Maalet.

For Eduard von Hartmann er Historiens Maal en bestemt Virkelighed, en Begivenhed, et Sammenbrud — nemlig en af de bedst udrustede Mennesker frivilligt udført Sprængning af Jordkloden, hvorved den jordiske Tilværelses Kval altsaa faar en Ende. Som han ser det Ønskværdige i Altets Undergang, har Andre set det i en Dommedag eller i et tusindaarigt Rige, hvad Altsammen først skal indtræffe ved Slutningen. Sligt er Fan-

tasteri. Derimod er det simpelt, ædrueligt og fornuftigt at sige: Det virkeligt Attraaværdige Ønskværdige, Maalet er *store Mennesker*; thi de er Tilværelsens Blomst og uden dem opnaaer vi Andre intet Gode, som tilfredsstiller vor højeste Attraa.

Paa det Spørgsmaal, om den Velfærd, der er Maalet, kan naaes *udenom* de store Mennesker. er der imidlertid Tænkere, som er tilbøjelige til at svare Ja. Skønt de indrømmer, at store Mennesker ikke kan undværes, mener de inderst inde, at det i talrige Tilfælde var bedst, om de ikke havde været nødvendige. Det Ønskelige for dem er ikke selve Storheden. men at vi ikke behøvede den, det vil sige, at de Omvæltninger og Sindsbevægelser, der ofte alene synes at muliggøre den, kunde undgaaes, saa Livet gled stilfærdigt afsted som en jævnt rindende Strøm med en fredelig lille Gennemsnitslykke for Hvermand.

Enhver kan nævne Storheder, som enten er betingede af forudgaaende og samtidige Ulykker, eller som kun var mulige paa Grund af et helt Folkeslags politiske Karaktersvaghed og Mangel paa Opdragelse til Selvstyre. Overfor saadanne maa det vel kaldes et aabent Spørgsmaal, om det var bedst, de havde kunnet undværes eller ikke.

Jeanne d'Arc og Bismarck er Eksempler.

Pigen fra Orleans er kun tænkelig paa Baggrund af hendes Fædrelands Fornedrelse. Men skulde en Skikkelse som Jeanne d'Arc's virkelig være for dyrt betalt med Frankrigs nu halvfemtehundrede Aar gamle Oversvømmelse af engelske Tropper? De Onder, som hint fjendtlige Indfald førte med sig, er længst udviskede, men Bondepigen fra Domremy staar endnu bestandig lige lysende gennem Tiderne i fransk og ikke-fransk Fantasi.

Hvad Bismarck angaar, da kan man beundre ham som eneveldig Statsmand og dog betragte hans Optræden som en tvivlsom Lykke for Europa. I min Bog *Berlin* har jeg etsteds sagt: «Er Bismarck en Lykke for Tyskland, selv om han ingen Velgører er for Menneskeheden? Spørgsmaalet er ikke saa enkelt som det ser ud. Han er for Tyskland hvad et Par udmærkede, uhyre stærke Briller er for den Svagsynede. Det er en stor Lykke for Manden, at han har saa udmærkede Briller, men en stor Ulykke for ham, at han har dem nødig». Dog saa megen Skade Bismarck end har forvoldt ikke blot Tysklands Nabolande, men selve Menneskeligheden i tyske Sind, forekommer det mig rimeligst at betragte en saadan Kraftskikkelses

Optræden og Udfoldelse af sin Magt som et Gode for Menneskeheden ved det store Eksempel, den har givet paa Enkeltmands Evne til at gennemføre sine veloverlagte Planer mod et helt Lands offenlige Mening som med den.

Der gives, tror jeg, tre Hovedklasser af store Skikkelser: 1) De som udelukkende frembringer uomtvistelige Værdier: En Astronom som Kepler, en Digter som Shakespeare, en Opfinder som Stephenson, en Kunstner som Michelangelo, en Komponist som Mozart. Intet fornuftigt Menneske vil sige, at de bedre kunde undværes. 2) De som frelser deres Landsmænd eller Medmennesker overhovedet fra en eller anden Ulykke, som Jeanne d'Arc, naar hun renser sit Land for Fjender, eller Pasteur, naar han helbreder for Hundegalskab. Hvis En siger, det var bedre, man ikke havde behøvet dem, kan han dermed kun mene, at havde man været fri for Ulykken, hvorpaa de raader Bod, saa havde de været overflødige; men dette vil jo blot sige, at Ulykke er et Onde. Da Jordelivet efter sit Væsen er rigt paa Ulykke af enhver Art, forringer dette hverken den store Skikkelses Værdi for et Folk eller for Menneskeheden. 3) Saa er der endnu en tredje Klasse af store historiske Personligheder, saadanne, der ikke blot som Jeanne d'Arc har afværget et Onde fra deres Kres eller Land, men ogsaa selv, som Julius Cæsar eller Frederik den Store, maattet tilføje deres egne Landsmænd Ondt. I talrige Tilfælde lader den moraliserende Opfattelse af saadanne Personligheder som blotte store Kendetegn paa ulykkelige Tilstande eller som store Farer, store Svøber sig kun fastholde fra et kortsynet Nyttestandpunkt. Men til denne Klasse maa endnu henføres saadanne Mænd, der som Napoleon I tilsyneladende har gjort mere Skade end Gavn, været Skyld i utallige Menneskers Lidelser, ja i Utalliges voldsomme Død. Om slige Personligheder anser Høffding det for givet, at det var bedre om Forholdene ikke havde muliggjort eller nødvendiggjort dem. Han føler sig sikker paa, at de ikke har bidraget til at fremme Maalet, Menneslægtens Velfærd.

Men dette er et Spørgsmaal, som det er saare vanskeligt at besvare og noget letsindigt saaledes at afgøre forud med et Nej.

Da Renan i sin *Israels Historie* har behandlet Kong Salomos Regering, kommer han til det Resultat, at denne i sin Helhed set var Vildfarelse, men fremhæver tillige hvilket Indtryk den gjorde paa Fantasien, saa dette Tidsrum i Aartusinder derefter kom til at staa for det israelitiske Folks Bevidsthed som

en virkelig Glanstid. Han viser, at saaledes kan selv betydelige Fejltagelser i Tidernes Løb blive til Lykke for et Folk. Han nævner eksempelvis blandt andre store Særsyn Napoleon I, der vel har bragt Frankrig til Undergangens Rand, men dog *maa regnes til Frankrigs mest uomtvistelige Nationalformue*, fordi Menneskene under deres daglige Livs Graat i Graat har en Trang til at dvæle ved saadanne store Foreteelser i Fortiden, der har udbredt et Lysskær til alle Sider.

Det forekommer mig, at der er Aand i denne Betragtning. Napoleons Skikkelse og den Fart, han gav vor Klodes Historie, har faaet Millioner af franske og fremmede Hjerter til at svulme. Endog en Menneskeven som Shelley brugte efter hans Død det Udtryk, at Moder Jord havde varmet sine gamle Fingre over Gløderne af hin ildfulde Aand. Der lader sig sikkert nok aldrig føre noget Bevis for at den Nytte, Napoleon har gjort Frankrig og Menneskeheden, vejer tungere end den Skade, han har tilføjet. Men kun en Moral, der har vingestækket Fantasien, kan anse det for *godtgjort*, at det var bedre for Frankrig og Jorden, om Historien havde været denne Skikkelse foruden.

Ved Skikkelser af denne Type, hvis Værd for Menneskeheden kan omtvistes, bør man imidlertid ikke dvæle, dersom man vil gaa sikkert og have Tilfældet rent. Man bør da holde sig til de store Personligheder af den først anførte Klasse.

IV

I Reglen føles ikke Spaltningen mellem den demokratiske og den aristokratiske Betragtningsmaade, fordi man samtidigt i Staterne gør adskilligt for Massernes elementære Kultur og en lille Smule for de kulturbærende Elementers Vel. Men Spaltningen fornemmes stærkt i de ikke faa Tilfælde, hvor Valget rejser sig mellem: fremfor Alt at lægge an paa Udbredelsen af den indvundne Kultur og: fremfor Alt at drive den højeste Kultur, hvortil et Folk er naaet, i Vejret.

For Tiden er det her i Norden og sikkert mange andre Steder Udbredelsen og Udfladningen, hvorpaa der fremfor Alt lægges an. Det er et Udslag af den demokratiske Strømning gennem Tidsalderen. Den er mægtig, selv hvor den, som i Danmark, hæmmes paa mange Maader og mest af Folk, der ikke

er Talsmænd for nogen anden Magt end Dannelsesfilisteriet. Naar en Mand som Høffding siger: «Hvad Demokratiet vil, er netop, at det Aristokrati, som ikke kan undværes, virkeligt bliver et Aandsaristokrati», saa tvivler jeg ikke om, at *han* og mange af de bedste Mænd, der kalder sig Demokrater, vil dette; men jeg benegter, at de da med Sandhed kan kaldes saadan. Demokrati betyder Folkeherredømme og intet andet. Det gaar ikke an, at kalde Alt, hvad man synes om, for demokratisk. Dog ikke én, men hundrede Gange har jeg hertillands i de Organer, der i strengeste Forstand betragter sig og betragtes som Demokratiets, læst Mistænkeliggørelser af ethvert Aandsaristokrati, læst Angreb efter Angreb paa enhver Opfattelse, der ikke er «den kompakte liberale Majoritets», læst Talemaaden, at Menneskeheden ikke mere behøver førende Aander, og set Hensynet til Kulturens Udbredelse sat himmelhøjt over det til dens umiddelbare Fremme.

Udtrykket *Aristokratisk Radikalisme* (VII S. 596) har jeg derfor i sin Tid ikke formet alene af teoretiske Grunde for at give en slaaende Betegnelse for en fremmed Forfatters Tankegang, men for at betegne den ny Retning, jeg selv har søgt at udvikle i nordisk Aandsliv, med et Navn, der ved sin Besynderlighed vilde fremkalde Studsen og brænde sig ind i Læseverdenens glemsomme Erindring.

Selvfølgelig er Staten som Stat ude af Stand til at skabe ny Kultur. Men den Omstændighed, at ingen Statsmand kan frembringe Kulturkilder, udtømmer ligefuldt paa ingen Maade Staternes Forhold til de store Personligheder, end mindre Folkenes Forhold til dem.

Vi kan selvfølgelig ikke fremtrylle den store Personlighed; der gives ingen Fremgangsmaader til at avle Genialiteten. Men vi kan lade være med at kvæle den, det er ét; vi kan give den Betingelser for dens Udvikling, det er et andet.

Vi kan lade være med at kvæle Genialiteten. Det vil sige: Man skal ikke behandle Genierne som England behandlede Shelley, som Tyskland behandlede Hölderlin eller Heinrich v. Kleist, som Danmark behandlede P. A. Heiberg. Det gælder ganske vist om at optugte Masserne til at forstaa, at de har Pligter mod de ualmindelige Mennesker, at de bør holde deres Dom tilbage, hvor de ikke kan overskue eller forstaa; men denne Fremgangsmaade er saare langsom. Det gælder derfor først og fremmest om at gøre de saakaldt højest Dannede, de magthavende Personligheder

det begribeligt, at de ikke er til for at spærre eller plumre Kulturkilderne men for at vogte over dem. «Ingen Statsmand kan frembringe Kulturkilder» — det er vist; heller intet andet Menneske kan det. Men det geniale Menneske finder dem; han har i sig en Slægtlighed med andre geniale Personligheder, der gør, at han opdager og forstaar dem, længe før de opdages og begribes af Andre. Der findes maaske altid Spirer nok til Genialitet — blot der er Udviklingsmuligheder. At Beethoven, hvis han som Barn var bleven hensat blandt de Vilde paa Sydhavsøerne, ikke var bleven Beethoven, det er vel klart. En Schopenhauer, født i Danmark, vilde utvivlsomt være gaaet til Grunde. Aldrig havde han faaet et Værk som *Die Welt als Wille und Vorstellung* trykt paa dansk Grund. Sætter vi det Umulige, at det var sket, saa havde man indespærret Forfatteren; man havde sikkert ikke nøjedes med at landsforvise ham. En Nietzsche, født i Danmark, vilde hurtigt have forarget saaledes, at han ikke havde kunnet faa sine Bøger forlagte.

Kan man altsaa for det Første lade være med at kvæle Genialiteten, saa kan man for det Andet give den Betingelser for dens Udvikling. Det er det, som Fyrstemagt, Kongemagt, Pavemagt en Gang betragtede som et af deres Hovedformaal. Selvfølgelig har aldrig nogen Fyrste eller Pave kunnet frembringe et stort Menneske. Men han har kunnet skabe den Tilstand, der gjorde dets fulde Udvikling mulig. Ogsaa uden Julius II vilde visselig Michelangelo være et Geni, der sætter Tidsskel. Men uden ham vilde han ikke have smykket det sixtinske Kapel, maaske aldrig have udført Freskomalerier. Og hvor langt ringere vilde Michelangelo ikke staa for os uden det Kapel!

Vi har havt Konger, faderlige Konger, som drev de betydeligste Mænd, der fandtes i Danmark, ud af Landet. Man sammenligne hermed hine Paver, der gav de store Kunstnere Opgaver, som gjorde dem dobbelt store!

Storhertugdømmet Weimar betydede i det attende Aarhundrede, før Karl August besteg dets Trone, aandeligt ikke stort mere end i vore Dage Aarhus. Men dette Weimar gav Datidens største Genier og Talenter Eksistensbetingelser og fremmede deres Befrugten af hverandre*). Medens fire Mænd som Wieland og

*) Goethe udtaler etsteds, at var han ikke bleven omplantet fra Frankfurt til Weimar, havde det været ude med ham: «unter solchen fortwährenden Umständen würde ich gewiss zu Grunde gegangen sein».

Herder, Goethe og Schiller endnu var samlede indenfor dette lille Lands snevre Grænser, gav Danmark Slip paa sine fire betydeligste Mænd, paa Carstens, paa Malte Brun, paa P. A. Heiberg, paa Steffens, udstødte de to og forviste de to andre, i Stedet for at gøre deres Evner saa frugtbare som muligt for Landets Kultur.

Aldeles sikre Midler til at store Mennesker altid kommer til deres Ret, lader sig selvfølgelig ikke angive. Men til en Begyndelse kunde man maaske blive enig om, at de Midler, som Christian IV anvendte overfor Tyge Brahe, Christian V overfor Griffenfeld, Christian VI overfor Holberg, Frederik VI overfor Steffens, og som Danmark senere bragte i Anvendelse overfor Moltke, Norge overfor Abel, ikke fører til Maalet. Og det var allerede saa meget vundet.

Naturligvis lader der sig ikke finde en saadan Maalestok for Storheden, at den straks anerkendtes af alle og sattes paa Herskersædet. Men man behøver ikke derfor at blive Demokrat. Selv om de Store maa søge at overbevise de Andre, er dermed ikke givet, at den ypperste Form er Afstemning, Valg.

Det rene demokratiske Princip er ikke det at indsætte et Aandsaristokrati, men dette, at Flertallet afgør. Det ægte Aristokratis Princip er, at Enhver paa sin Plads skal gælde saa meget som han er og underordne sig under den Højerestaaende.

De Bedre, de Bedste — hvordan skal de findes? De kan dog vel findes anderledes end derved at de faar Flertal ved et almindeligt Valg. Faa tvivler paa, at Hartmann og Gade er de ypperste danske Musikere — de er dog ikke valgte dertil. Selvfølgeligt maa de Bedste overbevise de Andre om deres Betydning, men de behøver ikke at overbevise dem ved Ord. At Tordenskjold i sin Tid var den ypperste danske Søhelt, at Thorvaldsen i sin Tid var den første danske Billedhugger, det godtgjorde deres Gerninger for Enhver, der forstod at bedømme dem. Bismarck behøvede, som den prøjsiske Forfatning for en Menneskealder siden var, kun at overbevise en eneste Mand, Kong Wilhelm, for at naa frem til den højeste Magt. Havde han skullet vælges til den af mere end En, var han rimeligvis aldrig kommen til Magten, og i en Republik som den nuværende franske var han rimeligvis bleven styrtet et Aar derefter.

Det at skænke den store Personlighed de Udviklingsmuligheder og den Indflydelse, der tilkommer den, er det, hvorom

det gælder. Om dette politisk bedst naaes under et gennemført Demokrati eller under den oplyste Enevoldsmagt eller under saadanne aristokratiske Republiker som Venedig var i det 15de Aarhundrede eller England (om end ikke af Navn en Republik) var senere hen, er i det mindste et aabent Spørgsmaal. At gøre denne Gavn paa det aandelige Omraade som paa det politiske, det var Kongedømmets, som al Fyrstemagts Idé, fortræffeligt udviklet i Lorenz von Steins Værker. Det var den geniale Mening med det, som nu altfor mange Steder er gaaet tabt — en Idé, for hvilken Menneskeheden endnu ikke har fundet fuld Erstatning.

Jo utvivlsommere det er, at Demokratiets Strøm er i bestandig Stigen, des nødvendigere er det, saa indtrængende som muligt hos Befolkningen at vække Sansen og Opmærksomheden for de store Enkeltes afgørende Betydning.

I sin Bog *Popular government* hengiver Henry Maine sig til de tungsindigste Befrygtninger for Europas Fremtid paa Grund af Demokratiets Fremtrængen paa alle Omraader. Det forekommer ham, at de fladeste og mest hverdagslige Anskuelser, vinder stedse mere Jordsmon. Efter hans Mening bliver tilsidst Følgen den, at Fremskridt, Forbedring af menneskelige Tilstande, der altid er udgaaet fra fremragende Enkelte, aldrig fra demokratiske Flertal, ophører og ender i Stillestaaen. — Det rent Politiske interesserer mig mindre, især fordi hertillands det herskende Mindretal er en endnu langt idéløsere Gruppe end det Flertal, som arbejder sig frem. Men ogsaa paa de fleste andre Omraader ser jeg Farer som Ingen hos os har stillet sig det til Opgave at imødegaa, stedse voksende Farer for Udviklingen af de fremragende Enkelte, de store Personligheder.

Det er da den store Enkelte, hvis Værd, hvis Selvherlighed det gælder om paany at betone i en Tidsalder, hvor al Fremskridtsbegejstring har Ordet *Omnibus* (for Alle!) til Løsen og hvis Fremskridtsmænds rette Vaabenbillede Omnibus'en er. Jeg véd, at jeg ikke miskender det Store og Gode i hint Løsen; men jeg tror, at jeg har en særlig skarp Sans for Farerne derved. Ikke blot Jernbanetoget er jo en Omnibus, men Avisen er en Omnibus, Skolen er en Omnibus, Universitetet er en Omnibus, Kunstakademiet er en Omnibus, Dannelsen er en Omnibus. Militæret uniformerer, Gejstligheden uniformerer, Juristeriet uniformerer, Partipolitiken uniformerer.

Da Italien i det 15de og 16de Aarhundrede frembragte Verdens ypperste Kunst, sendte Fædrene deres Sønner i Guldsmedelære eller i Malerlære, den enkelte Dreng til en enkelt fortrinlig Mester i Faget. Og Drengene gik ud af Læren som Mestere i deres Kunst, som store særegne Personligheder. Nu, da Italien ingen bildende Kunst har, og dets Folk har mistet selve Kunstsansen, men det har faaet prøjsisk uniformeret Hærvæsen og Skolevæsen, nu sender det sine unge Mænd til Sverig at gaa i Sløjdskole, hvor Undervisningen er ens for Alle, og hvor den endnu aldrig har fostret nogen personlig Oprindelighed.

Er det gaaet saadan i det rige Italien, saa er det intet Under, at det skorter paa stor Personlighed hos os. Vi maa naa til igen at taale personlig Ejendommelighed hos hverandre. Det er det første Skridt. Saa maa vi naa til at kræve personlig Ejendommelighed af hverandre. Det er det næste Skridt.

Saa lidet tiltalende den danske Enevoldsmagt i sin Tid var, den havde sine Fortrin for senere Tiders bedre Tilstande. Havde Tordenskjold levet under vore Dages demokratiske Styre og var død 29 Aar gammel, han var ikke død som Vice-Admiral, men som Løjtnant. Maaden hvorpaa under Enevoldsmagten Griffenfeld blev styrtet, var Barbari; men der er noget i høj Grad anerkendelsesværdigt i, at han i saa ung en Alder kom til Roret. Der var i fordums Tid mere Raaderum for det overordenlige Menneske end sidenhen. Han skal nutildags overbevise alt for Mange om sit Værd.

Intet fornuftigt Menneske ønsker hin Tids Styre tilbage saa lidt i Norden som i den øvrige Verden. Men intet Menneske, der véd, hvad Personlighedens frie og særegne Udvikling betyder for den Enkeltes og det Heles Vel, kan uden dyb Utaalmodighed være Tilskuer til den nuværende Tilstand og Vidne til hvorledes de herskende Synsmaader uimodsagte breder sig.

Det er godt og gavnligt, at Kulturens Strømme ledes gennem en Mangfoldighed af Kanaler til Millioner af Mennesker i hvert Land; men det maa aldrig glemmes eller tilsløres, at ene og alene den store Enkelte er Kilden til Kultur.

VERDENSLITERATUR

(1899)

Ordet *Verdensliteratur* stammer fra Goethe. Han brugte det første Gang i Aaret 1827 som Overskrift over Epigrammet *Wie David königlich zur Harfe sang*, der gaar ud paa, at alle Folkeslags Poesi udgør en eneste harmonisk Klodernes Sang, og som slutter med Ønsket om, at alle Folkeslag under den samme Himmel vel tilmode maa glæde sig ved samme Gaver. I *Ueber Kunst und Alterthum* anvendte han Aaret efter Ordet for anden Gang i Stykket *Ferneres über Weltliteratur.* Det franske Tidsskrift *Globe* havde da i en Artikel givet en Art Svar paa det af Goethe udtalte Ord, at i en saa bevæget Tidsalder som Datidens og med den større Meddelsomhed mellem Landene vilde der kunne haabes paa en Verdensliteratur. *Globe* mindede om, at det latinske Sprog i tidligere Tider betingede en saadan, dog med den Indskrænkning, at i dette Sprog kun Folkeslagenes Intelligens, ikke deres Hjerte og Poesi kunde mødes. Nu derimod havde Rejserne, Sprogstudiet, Tidsskrift- og Blad-Literaturen frembragt langt inderligere Forhold mellem Nationerne, end der i gamle Dage fandtes.

Goethe knyttede hertil forskellige Bemærkninger. Han indrømmede, at det, der tiltaler Mængden, vil kunne udbrede sig grænseløst, hvad ikke vil lykkes det Alvorlige og egenlig Dygtige. Men han hævdede, at i en Verdensliteratur «vilde de, der har viet deres Liv til det Højere og i højere Forstand Frugtbare lære hverandre hurtigere og nærmere at kende». Han sluttede med at henvise til den Gavn, som ikke blot Dagbladene, der jo i Datiden var saare ringe, men kritiske og gengivende Tids-

skrifter gjorde med Hensyn til at lette den aandelige Samfærdsel mellem Folkene.

Naar jeg nu uden Hensyn til den store Ophavsmand til Ordet, spørger mig selv: Hvad er Verdensliteratur? — saa forekommer det mig, at man i første Linje maa tænke paa de naturvidenskabelige Opdageres og Opfinderes Værker. Hvad Pasteur, Darwin, Bunsen eller Helmholtz har skrevet, det er ubetinget Verdensliteratur, henvender sig ligefrem til Menneskeheden og beriger hele Menneskeheden. Visse Rejsebeskrivelser som Stanley's eller Nansen's tilhører den ligeledes utvivlsomt.

Historieskrivernes Værker, selv de størstes, synes mig ikke ganske paa samme Maade at tilhøre Verdensliteraturen, fordi de efter Sagens Natur er mindre endegyldige, nødvendigvis har et meget personligt Præg og derved nærmest henvender sig til Forfatterens Landsmænd, der i Reglen vil staa ham som Personlighed nær. Saa fortrinlige Værker som Carlyle's *Oliver Cromwell*, Michelet's *Frankrigs Historie* eller Mommsen's *Romerske Historie* er trods Forfatternes Lærdom og Aand som videnskabelige Værker ikke afsluttende, kan kun, forsaavidt de er Kunstværker, betragtes som uangribelige, hvad naturligvis ikke udelukker, at de i Grundsproget eller i Oversættelser er Hovedfolkene i Europa og Amerika bekendte. Dog naar man taler om Verdensliteratur, tænker man jo nærmest og hyppigst paa den skønne Literatur i alle dens Former.

Over forgangne Tiders Bogavl har Tiden selv fældet Dom. Faa Skribenter af mange tusinde, faa Værker af hundredetusinde tilhører Verdensliteraturen. Navne paa saadanne Mænd og Værker har Enhver paa Tungen. *Divina Commedia* tilhører ikke Italien, *Don Quijote* ikke Spanien alene. Ved Siden af de verdensberømte Værker gives der fremdeles utallige, der bevares, æres og undertiden læses i de Lande, hvor de opstod, uden derfor at være bekendte udenfor Landet. Shakespeare tilhører Verdensliteraturen, hans store Samtidige og Forgænger Marlowe kun den engelske Literatur. Saaledes er Klopstock kun tysk, Coleridge kun engelsk, Slowacki kun polsk. For Verden er de ikke til.

Imidlertid er der jo en mægtig Forskel mellem vore Dage og tidligere Tider, forsaavidt dels fremmede Sprog bliver lærte hyppigere og bedre, dels Samfærdselsmidlernes overordenlige Opsving og Dagspressens umaadelige Udbredelse har bragt Folkene

hverandre langt nærmere, dels endelig Oversættervirksomheden er betydelig større end nogensinde før.

Hvor meget Oversættelser end er tagne til, er det imidlertid utvivlsomt, at Skribenterne i de forskellige Lande og Sprog er uhyre forskelligt stillede med Hensyn til at opnaa Verdensry eller blot tilbørlig Anerkendelse. Bedst er de franske Forfatteres Stilling, skønt det franske Sprog vistnok, hvad Udbredelse angaar kun indtager den femte Plads. Naar en Forfatter er trængt igennem i Frankrig, saa er han bekendt over hele Jorden. Først i anden Linje kommer Englænderne og Tyskerne, der imidlertid dog, naar de gør Lykke, kan regne paa en uoverskuelig Læsekres. Det er kun Skribenterne i disse tre Folkeslag, der kan haabe paa at blive læste i Originalen af de mest Dannede i alle Nationer.

Italienske og spanske Skribenter er langt mindre heldigt stillede; men de bliver dog læste af et vist Publikum udenfor deres Hjemstavn. Omtrent sideordnede med dem er Belgiens og Schweiz's franskskrivende Forfattere, der kun undtagelsesvis (f. Eks. for Cherbuliez's, Rod's og Maeterlinck's Vedkommende) tages for fulde i Frankrig. De russiske Skribenter læses vel ikke i Originalsproget udenfor deres Land, men den russiske Befolknings Milliontal bøder tildels derpaa.

Den, der derimod skriver finsk, ungarsk, svensk, dansk, islandsk, hollandsk, græsk osv. er i den almindelige Kamp om Verdensryet øjensynlig i højeste Grad ugunstigt stillet. Ham fattes i Væddekampen hans Vaaben, hans Sprog, og det vil for Skribenten omtrent sige Alt.

Det er umuligt at skrive nogetsomhelst Kunstnerisk i et andet Sprog end Ens eget. Derom er vel Alle enige. Men Oversættelserne! indvender man. Jeg tilstaar det Kætteri, at jeg kun kan betragte dem som en sørgelig Nødhjælp. De udelukker den sproglige Kunst, ved hvilken Forfatteren netop skulde gøre sig gældende, og jo bedre, jo større han er i sit Sprog, des mere taber han.

Oversættelsernes nødvendige Ufuldkommenhed har til Følge, at en Forfatter af sjette Rang, der skriver et udbredt Sprog, et Verdenssprog, med Lethed bliver mere bekendt end en Forfatter af anden Rang, hvis Sprog kun tales af faa Millioner. Hvem der kender smaa og store Landes Literaturer vil villigt medgive det; men de store Landes Beboere vil i Reglen ikke tro det.

En eneste Indrømmelse gør man: lyriske Digte lader sig vanskeligt oversætte, taber i ethvert Tilfælde altid meget derved, og sædvanligvis bliver Forsøget paa at overføre dem til et andet Sprog allerede af den Grund ikke gjort, at det i ingen Henseende lønner sig. En Tysker indser ogsaa let, at den, der kun kender Goethes Digte af en Prosa-Oversættelse eller af en nødvendigvis fjern eller tvungen rimet Gengivelse paa et andet Sprog, umuligt kan nyde og vurdere dem. Franskmanden kan end ikke tænke sig Vers af Victor Hugo eller Leconte de Lisle paa et fremmed Tungemaal. Men ved Prosaskrifter gælder efter den almindelige Synsmaade Tabet for ikke synderlig stort. Med Urette. Det er og bliver umaadeligt, om end mindre paafaldende end ved Digte. Ordvalget og Ordenes Klang, Sætningernes Arkitektur og Vellyd, det sproglige Udtryks Ejendommelighed, Alt forsvinder. Oversættelser er ikke engang Afstøbninger.

Selv Den, der med Tanken rettet paa kunstnerisk udførte Oversættelser er tilbøjelig til at skatte Oversætteren som saadan højt, vil i ethvert Tilfælde ikke negte, at de forskellige Folkeslags Forfattere er ret ulige stillede med Hensyn til Opnaaelse af Verdensry, om man end har set, at en Digter som Ibsen, der skriver et lidet udbredt Sprog, og endda langt ringere Aander end Ibsen, er trængt igennem overalt.

Men er dette Verdensry i Samtiden, i Nutiden afgørende? Betyder det, at Mesteren og Værket virkelig tilhører Verdensliteraturen paa blivende Maade? Man maa have et meget lyst Livssyn for at tro det. Verdensryet synes mig at være en saare slet Maalestok for Fortjenesten.

For det første gives der Personligheder, som vinder Verdensry uden at hæve sig synderligt over den almindelige Jævnhøjde. Naar det Stade, hvorpaa de staar, falder sammen med den almindelige Dannelses Stade, og naar de tilhører et stort Folk, saa falder det dem let at blive bekendte allevegne. Georges Ohnet bliver læst overalt. Og en Forfatter behøver ikke at være ligefrem flov, ikke umiddelbart at tjene de herskende Fordomme for at vække almindelig Opsigt; han kan paa indirekte Maade være flov og triviel, idet han paa en grov, overfladisk Maade, i Kraft af en flad Dannelse angriber den flade Dannelse, f. Eks. ivrer mod monarkiske, kirkelige, aristokratiske Fordomme, saakaldte konventionelle Løgne. Man har ogsaa set Skribenter uden nogen kunstnerisk Udvikling og ganske blottede for Kunstsans blive

berømte ved med plump Overlegenhed at nedrakke deres Tidsalders største Kunstnere, Digtere og Tænkere og behandle dem fra oven nedefter som svagsindede eller forrykte. Den store Hob imponeres i de fleste Lande ved denne Optræden, og det Sammensmurte indrangeres i Verdensliteraturen.

Omvendt synes det ikke sjældent at bero paa ren Tilfældighed, at denne eller hin Forfatter af høj Rang dør uberømt, ja efter sin Død forbliver uberømt; selv, hvor man uden Vanskelighed indser Grunden, hvorfor en Forfatter af mere underornet Rang har naaet Verdensry, falder denne Grund ingenlunde altid sammen med selve Talentet.

Af alle danske Forfattere og Digtere har fra Middelalderen til vore Dage kun en eneste, H. C. Andersen, vundet Verdensry. Holberg, Nationens store Opdrager, er neppe kendt af Navn udenfor Norden. Oehlenschläger kendes kun i Tyskland af Navn og agtes ringe. Ikke et Menneske i Europa kender Christian Winther eller Johan Ludvig Heiberg eller Poul Møller eller overhovedet nogen af de Mange, der var Andersens Ligemænd og mere end Ligemænd i Evner. Kun Andersen, der ikke kan regnes til vore største, tilhører da ved sine Æventyr Verdensliteraturen.

Skønt Søren Kierkegaard er den nordiske Literaturs betydeligste religiøse Tænker, hører han ikke til den. Man skulde troet, at alle Forkæmpere for Kristendommen i Europa vilde sysselsat sig med ham som et Par Aarhundreder tidligere med Pascal; men hans Sprog har lukket ham ude.

Vistnok æder det Ypperste sig tilsidst igennem overalt, og i vore Dage varer denne Proces visselig adskilligt kortere end tilforn. Men det maa ikke glemmes, at det store Flertal allevegne er sløvt, uvidende og af ringe Dømmekraft. Det Bedste er utilgængeligt for Mængden og det Fineste uforstaaeligt for den. Den løber efter den larmende Torveraaber, den gaadefulde Vindmager, adlyder Moden og tilbeder Heldet. At En i sin Tid har behaget Menneskeheden, er altsaa ikke nok til, at man varigt kan henføre ham til Verdensliteraturen.

I dette Øjeblik synes ingen Blomstringstid forestaaende i europæisk Literatur. De bedste af de yngre Forfattere erstatter ikke de store Døde, Kipling ikke i England, d'Annunzio ikke i Italien. Men de er efter al Sandsynlighed berømtere end de største af deres Forgængere nogensinde i levende Live har været.

I vore Dage er imidlertid en Foreteelse indtraadt, som tidligere var ukendt, da den Mulighed endnu ikke foresvævede Digtere og Skribenter at blive almindelig berømte og læste overalt. Man er begyndt at skrive for et ubegrænset, ubestemt Publikum, og Frembringelsen lider derunder. Emile Zola afgiver et Eksempel. Sin store Romanrække *Familien Rougon-Macquart* skrev han for Frankrig, og den er derfor i det Hele tæt udarbejdet og med megen Omhu for det Sproglige. Sin Trilogi *Lourdes-Rome-Paris* har han paa sin Berømmelses Højde skrevet for den hele Jord, og er derfor i forskellige Afsnit blevet mere abstrakt end tilforn og i det Hele langt mindre omhyggelig for sin Sprogform. Han har her skrevet som Sarah Bernhardt spiller, naar hun optræder i Peru eller Chicago. Den, der vil virke stærkt, maa have sine Omgivelser for Øje; han maa virke der, hvor han er født, skrive for sine Landsmænd, hvis Udviklingstrin han kender. Saaledes kommer han, hvis han er større anlagt, efterhaanden til at skrive for Verden. Hvad derimod fra først af er skrevet for Menneskeheden, det taber i Saft og Kraft hvad det vinder i Almenfattelighed, har ikke mere Jordbundens Krydderduft. Den, der umiddelbart vil skrive for Europa og Amerika, er udsat for at komme til at hylde en fremmed Smag, som er ringere end hans eget Folks. Skelen efter Verdensry og Verdensliteratur medfører en Fare.

Paa den anden Side er det øjensynligt, at man ikke skal skrive for dem, der bor i samme Gade eller samme By, hvad især den angribende Forfatter altid er fristet til at gøre.

Da Goethe dannede Ordet *Verdensliteratur*, var Humanisme og Verdensborgeraand endnu alment hyldede Tanker. I de sidste Aartier af det 19de Aarhundrede har en stedse stærkere og hidsigere Nationalfølelse trængt disse Tanker tilbage. Literaturerne bliver i vore Dage bestandigt mere nationale. Jeg mener imidlertid ingenlunde, at Nationalitets- og Verdensborger-Aand udelukker hinanden. Fremtidens Verdensliteratur vil blive des mere fængslende, jo stærkere det nationale Præg fremtræder i den, og jo mere uensartet den er, naar den blot som Kunst og Videnskab tillige har en almenmenneskelig Side. Hvad ligefrem er skrevet for Verden, det vil som Kunstværk neppe du.

OM LÆSNING

(1899)

Ret jævnligt ser man i udenlandske Blade det Spørgsmaal opkastet til Besvarelse: hvilke vel de hundrede bedste Bøger er, som Den burde anskaffe sig, der vilde danne sig en udmærket Bogsamling? Og Svarene indløber: Bibelen og Robinson, Homer og Horats, Dante og Shakespeare, Holberg og Oehlenschläger, Goethe og Mickiewicz, Racine og Pascal, Arany og Petøfi, Cervantes og Calderon, Bjørnson og Ibsen, Tegnér og Runeberg, forskellige alt efter det Land, hvori Spørgsmaalet opkastes og alt efter de Personer, der giver Svaret.

Men fælles baade for de Spørgende og de Svarende er den Barnlighed at tro, der gives hundrede Bøger, som for Alle og Enhver vilde være de bedste.

Og dog viser den simpleste Verdenserfaring, at det ikke forholder sig saaledes, at det maaske udmærkede Arbejde, der paavirker den Ene dybt, lader den Anden fuldstændigt kold, og at det Værk, som paavirker En stærkt i Ungdommen, slet intet Værd har for En i den modnere Alder. Der gives næsten Intet, som det til enhver Tid er godt for Alle at læse.

Det mærkes kun af den Grund ikke synderligt, fordi der i vore Dage kun er yderst Faa, som overhovedet kan læse, gider læse og faar noget Udbytte af deres Læsning. Det at læse er næsten en uddøende Færdighed fra den Tid af at regne, da Alle kan det.

Af 100, der kan læse, læser de 90 overhovedet ikke Andet end Aviser, en Læsning, der ingen Anstrengelse kræver, og under

hvilken de Artikler, der fordrer Hovedbrud, springes over. De, der læser Andet og Mere end Aviser, læser i Reglen saaledes, at de lige saa godt kunde lade være. Enhver husker at have hørt den Ytring mangfoldige Gange: Det nytter ikke at tale med mig om den eller den Bog, jeg har vistnok læst den — tror jeg — for nogle Aar siden, men jeg har den ulykkelige Egenskab, at jeg glemmer Alt, hvad jeg læser.

De Fleste læser uden synderlig Opmærksomhed, vælger sig maaske ogsaa Læsning, der ingen synderlig Opmærksomhed fortjener. En Kendsgerning er det, at de glemmer det Læste. Mangen En er overhovedet ikke vant til fuldt at forstaa. Naar f. Eks. unge Mennesker læser Bøger i fremmede Sprog, slaar de tit ikke de Ord op i Ordbogen, som de ikke forstaar; de slutter sig til dem af Meningen — som de siger — ɔ: de forstaar det Halve, og det er dem nok. De er ikke vante til nogensinde at forstaa mere. Derfor bør bl. A. ingen Forfatter tage sig de Misforstaaelser eller Trykfejl nær, der forvansker hans Skrifter, naar de udkommer i fremmede Sprog; Ingen mærker dem.

Ved Frembringelser, der efter deres Natur ikke skal begribes med Forstanden, som f. Eks. lyriske Poesier, giver Læseren i Reglen forud Afkald paa nøjagtigt at forstaa, hvad Forfatteren mener. En af mine Bekendte gjorde en Gang det Forsøg, i en Kreds af Damer at oplæse Goethes *Guden og Bajaderen* saaledes, at han begyndte hvert Vers med den sidste Linje og læste opefter. Rimene faldt Slag i Slag; Versenes hele Melodi var bevaret — og Alle fandt det henrivende:

> Hun nejer sig, bøjer sig, rækker ham Kransen,
> Hun kreser saa yndigt i Svingningens Rus,
> Hun Cymblerne griber, at slaa dem til Dansen.
> Dette er et Elskovs Hus.

Det giver en Slags Mening, og mere end en Slags Mening venter en Tilhørerkres ikke af Vers, især ikke i et fremmed Sprog, og mere end Damerne i dette Tilfælde forstod, plejede de overhovedet ikke at forstaa. Men Udbyttet af denne Art Forstaaelse kan jo ikke blive af Vægt.

Ved at tænke lidt over den Art og lignende Foreteelser kommer man da let til at opkaste disse Spørgsmaal:

Hvorfor skal man læse?
Hvad skal man læse?
Hvorledes skal man læse?

Spørgsmaalenes Opkastelse er ikke overflødig eller ørkesløs. Jeg havde nogle Gange været indbudt i et velhavende og anset Hus i Udlandet, et Hus, der indtog en vis Plads i en Hovedstads kunstneriske Liv, da det en Dag slog mig, at jeg aldrig havde set noget Bogskab eller nogen Reol der i Huset. Paa mit Spørgsmaal erfor jeg, at man intet Bogskab havde og heller ingen Bøger uden to eller tre, der laa fremme paa Dagligstuebordet. «Men De læser eller har dog læst en god Del?» spurgte jeg. «Ja vel», fik jeg til Svar, «vi rejser meget, som De véd; vi køber mellem Aar og Dag en god Del Bøger, men vi lader dem altid blive liggende i Nettet» (Meningen var: i Jernbanenettet). Og som Forklaring: «Man læser jo dog ikke en Bog mere end én Gang».

Jeg vilde have undret meget, ifald jeg havde svaret, at paa dette Omraade — det eneste maaske — gælder det som Regel, at én Gang er ingen Gang, og at den, som indskrænker sig til at læse en god Bog én Gang, vil være af dem, paa hvem dens Indhold er prellet af; ellers vilde han nødvendigvis være vendt tilbage til den. De Bøger, jeg sætter Pris paa, har jeg ofte læst mere end ti Gange; ja undertiden vilde det være mig umuligt at sige, hvor ofte jeg har læst dem. Man kender jo ikke en Bog, før man kan den næsten udenad.

Man skal da altsaa ikke læse saadan, at man lader Bogen blive liggende i Nettet.

Man skal ogsaa gerne, naar man har Raad dertil, eje sin Bog. Der er dem, som ingen Bøger ejer, skønt de har Raad. Jeg var en Dag i et fremmed Land indbudt hos en rig Kunstmæcenas, en Mand, hvis Kunstsamlinger er værd langt over en Million, og da jeg havde set hans Malerier, sagde jeg: «Nu havde jeg Lyst til at se Bøgerne. Hvor er de?» — Han svarte lidt ærgerlig: «Jeg samler ikke paa Bøger». — Han havde ingen.

Der gives Folk, der nøjes med den Forsyning, Lejebibliotekerne giver dem — en daarlig Maade at forsyne sig paa, hvis man ikke er nødt til det. Det er et sikkert Tegn paa bristende Kultur og daarlig Smag, naar man i et stort Land som Tyskland paa ethvert Badested ufravigeligt ser Damer i dyre Kjoler hver

med sin fedtede Lejebiblioteksroman i Haanden. Disse Damer vilde skamme sig ved at laane en Dragt, bære Klæder, som en Anden har baaret; men de sparer paa Bogkøbet. De læser saaledes den ene Roman efter den anden; men den sidste driver alle de foregaaende ud af Hukommelsen. De læser Ingenting om igen. Selv de højest staaende Damer i det tyske Rige laaner i Nicolai's Lejebibliotek i Berlin.

Endog rige Folk har sjældent den Kærlighed til Bogen, som gør, at man skaaner sit Eksemplar, kæler for det og lader det indbinde saaledes, at Bindet svarer til Indholdet og til Ens personlige Smag. Man har simpelthen ingen Opfattelse af Indholdet og ingen personlig Smag.

Den Mand, der svarte: «Jeg samler ikke paa Bøger», indsaa ikke Nødvendigheden af at læse. Han tilhørte den velhavende Borgerstand, og denne Stands Mænd læser saare lidet Andet end Aviser. De har sjældent Tid og Samling til at læse. Stærk og heftig Interesse for Læsning har udenfor den lærde Stand, hos hvilken den forekommer, i Grunden i vore Dage kun de, der ikke har Tid og Raad dertil, Smaaborgere, Haandværkere, Arbejdere. Hos dem findes endnu den Dannelsestørst, der for hundrede Aar siden udmærkede den velhavende Borgerstand, men som saa hurtigt blev slukt.

Hvorfor skal man læse?

er altsaa det Spørgsmaal, der først kræver Svar.

Jeg overvurderer ikke den Kundskab, der kan indvindes gennem Læsning. I mange Tilfælde er den nødvendigvis kun et Erstatningsmiddel for umiddelbar Kundskab til Livet og Verden. Det er nyttigere at foretage omfattende Rejser end at læse udførlige og omfangsrige Rejsebeskrivelser. Man lærer Menneskene bedre at kende ved at iagttage dem i Virkeligheden end ved at granske dem i Bøger. Jeg gaar endnu videre: Billedhuggerarbejder, Malerier, Tegninger er, naar de stammer fra de største Kunstnere, lærerigere end de allerfleste Bøger. Michelangelo, Tizian, Velasquez, Rembrandt har givet mig dyberegaaende Undervisning om Menneskeheden end hele Bogsamlinger.

Bøger er i Reglen at betragte som Teori. Som Lægen ikke kan læse sig sin Videnskab til, men maa studere de Syge, saaledes kan Bøgerne overhovedet ikke lære os Noget, hvis vi ikke

samtidig lærer af Livet. Har vi ikke selvstændig Menneskekundskab, kan vi ikke engang nyde en Roman. Vi er da ude af Stand til at bedømme, om den giver et sandt eller falsk Billede af Forholdene, som de er.

At dette forholder sig saadan, det erfarer man af de mange dumt afvisende Ytringer, man mellem Aar og Dag kan faa at høre om gode Bøger. «Paa den Maade føler og handler intet Menneske» — saaledes dømmer raskvæk En eller Anden, der overhovedet kun har kendt en snever Kres af Mennesker, og som aldrig har forstaaet noget af det, der foregik i Menneskene omkring ham. Folk kalder en Bog daarlig og uvirkelig, fordi den falder udenfor den Virkelighed, de kender til. Deres Virkelighed er imidlertid mod Virkeligheden, hvad et Gaasekær er mod Verdenshavet.

Vi skal da ikke tro, at vi kan naa til nogen Visdom gennem at sluge Bøger. Der skal mange Forudsætninger til, blot for at forstaa og tilegne sig den Brøkdel af Visdom, der kan ligge i en god Bog, Livsforudsætninger.

Men paa den anden Side tør det ogsaa hævdes, at Bøger har deres Fortrin i Sammenligning med Mennesker:

De sætter Tanker i Bevægelse, hvad Mennesker sjældent gør.

De tier, naar man ikke spørger dem; Menneskene er sjældent saa tilbageholdne. Hvor ofte faar man ikke Besøg af paatrængende, besværlige Personer! I mit Arbejdsværelse har jeg en 7—8000 Bøger staaende, der aldrig er mig til Besvær, ofte til Glæde.

De er endelig sjældent saa tomme som Menneskene, om hvem undertiden gælder Goethes Ord: «Var det Bøger, saa vilde jeg ikke læse dem».

Hvis man vil tilstede mig en grumme hverdags Bemærkning, saa bør vi altsaa læse for til vore egne Erfaringer at føje andre, større, indsigtsfuldere Menneskers Erfaringer. Vi bør læse, fordi i Videnskaben Aarhundreders Arbejde og Forskning bydes os i fortættet Skikkelse og i afklaret Form, og fordi vi i de skrevne Kunstværker møder en ejendommelig Skønhed og en skønhedselskende Personlighed, som vi kun ad denne Vej kan lære at kende. Læsningen kan give os skarpere Sans og stærkere Modtagelighed for det Værdifulde.

Og selv om Læsningen kun bringer os en uskyldig Underholdning, saa er selv dette af Værd under Dagliglivets Kedsomhed

og ensformige Anstrengelse. Ren Morskabslæsning er ingenlunde at foragte — naar den blot morer.

Mangen En vil vel tilføje: Vi skal læse for at blive bedre Mennesker, og han fremhæver derfor de formanende Bøger paa den øvrige Literaturs Bekostning; han kræver, at Literaturen skal være og virke moralsk ɔ: moraliserende. Jeg vil slet ikke negte, at man kan forbedres ved Læsning; men det afhænger mest af, *hvorledes* man læser, og til dette Spørgsmaal er vi ikke naaede endnu. I Reglen kan man imidlertid sige, at Intet i Verden forbedrer mindre end moraliserende Bøger og Taler; intet virker kedsommeligere, ganske bortset fra, at Intet er mere ukunstnerisk. Som man ikke kan opdrage ved bestandig at skænde, saadan kan man ikke opdrage ved evindelig at præke. Moraliserende ɔ: gavnligt imponerende virker en Gang imellem Eksemplet. Men alene det. Og den moraliserende Bog er intet Eksempel. Alle Mennesker kender fra Barnsben af de Forskrifter, som lærer, at man ikke skal handle egennyttigt og ikke tænke lavt, ikke skal lyve, ikke bedrage, ikke skade, ikke slaa ihjel. Vi kender dem saa godt, at de intet Indtryk gør paa os selv naar vi ser dem oplyste i en Digtning. Vi tør da slet ikke kræve af Forfatteren, at han skal arbejde paa vor Forbedring; det er at paalægge ham for tung en Byrde. Hvad vi kan kræve af ham, er kun, at han skriver samvittighedsfuldt og har Evne til at lære os Noget.

Og vi kan undgaa de Bøger, som vi afgjort bliver ringere ved at fordybe os i.

Men dette fører til vort andet Spørgsmaal:

Hvad skal man læse?

Hvad læser vi? Aviser. Ingen vil negte, at Avislæsning i vore Dage er blevet os Alle en Nødvendighed, tit ogsaa en Fornøjelse, at de hurtigt og undertiden samvittighedsfuldt meddeler Kundskab, rigtignok en saare spredt. De lærer os Dag ud, Dag ind alle Slags interessante Ting og viser Vej til megen anden Læsning. Vi kan ikke undvære, saa snart vi kommer af Fjerene, da straks at snurres rundt gennem Europa, Afrika, Asien, Amerika. Redaktionen kan sige, som det hedder i Visen: Jeg snurrer mine Høns seks, syv Gange rundt. Og samtidig tyller den Læserne med Dagsnyt, tit saa fængslende som at Vekselmægler

J. Jensen ligger paa Landet i Ordrup, eller at Maleren P. Larsen tilbringer Sommeren i Horns Herred.

Vi har desuden en Trang til at se vore Meninger, der undertiden nærmest er de Fordomme, Andre har indgivet os, udtalte og forsvarede paa Prent, bedre end vi selv formaaede det. De daarlige Avisers daarlige Publikum trænger endelig dels til at mæskes med al Slags fra Privatlivet hentet Skandale, dels til at se de i Politik og Literatur selvstændige og derfor ildelidte Personligheder grundigt tildængede. Dette sidste er en særlig dansk Forlystelse. Til det danske Folks anerkendte Godmodighed svarer en mærkværdigt udpræget Ondskabsfuldhed i det Smaa. Som andre Folk nyder Tyrefægtninger, Hanekampe og Bokseres blodige Næser, har det danske Publikum sin Fryd af al Slags personlig Forfølgelse og personlig Skandal, som breder sig i dets Presse.

Hvad man maa ønske Avislæsere er blot to Ting: at de maa kunne læse deres Yndlingsavis med nogen Kritik, og at de ikke maa blive saa tilfredsstillede ved denne Læsning, at de bliver ganske ude af Stand til nogen anden.

Jeg begyndte med at tage til Genmæle mod den Mening, at der skulde gives et vist bestemt Antal Bøger, der lod sig betegne som de for alle Mennesker bedste.

Der er iblandt Bøgerne én Bog, som i Almindelighed anses for at være den til almen og stadig Læsning mest egnede af alle, den allerbedste Bog. Det er Bibelen. Faa Bøger beviser som den, at Menneskehorden overhovedet slet ikke kan læse. Det saakaldte gamle Testamente indbefatter som bekendt alt, hvad der er os levnet af gammelhebraisk Literatur 800 Aar igennem tilligemed nogle Bøger paa Græsk. Det er Skrifter af det mest uensartede Værd og den mest uensartede Oprindelse, som er komne til os med sent ordnede, ofte forvanskede Tekster, desuden fordærvede ved uendelig Afskrivning, i Reglen tillagte Mænd, der aldrig har skrevet dem, Skrifter, der næsten alle er vanskeligt forstaaelige, og som kræver en omfattende historisk Indsigt for at kunne læses blot med noget Udbytte.

Enkelte af det gamle Testamentes Bøger indeholder, som de Samlinger, der bærer Jesaja's Navn, noget af den ypperste Oldtidspoesi, som gives, Vidnesbyrd om det reneste Retfærdighedskrav, om den højeste religiøse Udvikling, der paa de Tider (750 til 500 Aar før vor Tidsregning) fandtes paa Jorden; andre,

som f. Eks. *Krønikernes Bog*, er en Samling værdiløse, sildige Præsteforfalskninger af historiske Begivenheder.

Alt dette stikkes i protestantiske Lande Hvermand i Hænde som Opbyggelsesbog — og Mangfoldige har Aarhundreder igennem fundet virkelig Opbyggelse ikke blot i smukke og ejendommelige Sagn, men endog i de mindst opbyggelige Ting, som f. Eks. Fremstillingen af, hvor ganske Kong David, skønt han var en Blodhund og Fædrelandsforræder, var Gudherrens Mand. Menigmand indbilder sig, at han er Forfatter til Salmer, hvori han ikke har Lod eller Del, og som Læseren ikke fatter Halvdelen af.

Der er Vidnesbyrd nok om, hvorledes denne Læsning forvirrer Sindene.

Men kan saaledes end ikke denne anerkendt bedste Bog kaldes god for Alle, hvor meget mindre da Klassikerne! I de fleste velhavende Huse har man de saakaldte klassiske Værker samlede i Bogskabet; men de staar der rigtignok mest til Stads, læses sjældent eller aldrig og fornøjer kun lidet, naar de tages frem, fordi det rentud er et Træf, om de begribes. Klassikerne har skrevet for en tidligere Slægt og indeholder derfor i Reglen Noget, der er det opvoksende Slægtled fremmed. Dette gør maaske bedst i at begynde med de Bøger, der er skrevne for de Nulevende. Dem forstaar Ungdommen helt, og gennem dem gaar Vejen til Fortidens store Skribenter. Klassikerne staar ikke sjældent i Reolerne nærmest som Vidnesbyrd om Ejerens Upersonlighed. Han har i Reglen ikke havt nogen personlig Forkærlighed for dem, ikke følt sig stærkt draget til nogen Side, og ejer derfor, hvad man i hans By, hans Stand, hans Kres plejer at have. Vistnok vil det oftest være gode Bøger, han saaledes har. Men det er kun i ringe Grad hans Ære; det er ikke ham, der har valgt dem. Det er da ogsaa mest Fortidens gode Bøger, sjældent Samtidens.

Gennemsnitsmenneskene er i Reglen fjendtligt sindede mod nye Tanker og nye Former. Genierne har i levende Live — hvis de ikke bliver meget gamle — altid Flertallet imod sig. Det er ikke i ringeste Maade at undres over, at de lever og dør ukendte; det Forbausende er, at de undertiden anerkendes. Dette beror dels paa den underligt tvingende Magt, hvormed det Ypperlige virker. Det Gode har i Massen af det Middelmaadige en ætsende Kraft; det æder sig igennem. Mest beror det dog

paa, at nogle ganske Faa — Kendere, Kunstdommere — saa længe og saa højt udraaber de gode Bøgers Værd, at de først skræmmer Spidsborgerligheden, der frygter for at kaldes dum, hvis den længere haaner, saa virker formelig hypnotiserende paa Mængden, saa den tror at finde det Gode godt og derved vænner sig til det og tilsidst virkelig finder det godt.

Det er naturligvis rigtigt, at man tilstræber et fælles, solid Dannelsesgrundlag, at man giver et Barn Æventyr, *Robinson*, *Odysseen* i Hænde, lader en Dreng eller Pige læse Walter Scott, lader en Yngling stifte Bekendtskab med Falstaff og Don Quijote, unge Mennesker af begge Køn lære at kende, hvad der er dem tilgængeligst af Shakespeare og Goethe. Det vilde fremdeles være unaturligt at lade en dansk Dreng eller Pige vokse op uden noget Kendskab til deres Fædrelands ypperste Skribenter. Den, der ikke kender *Jeppe paa Bjerget* og *Erasmus Montanus*, staar udenfor Kultursammenhængen mellem hans Landsmænd. Men det er et Tegn paa Upersonlighed, at saa faa Mennesker har Yndlingsforfattere eller Yndlingsbøger, der ligger en Smule borte fra den slagne Landevej. — Det sker dog undertiden. Man læser f. Eks. nutildags ikke mere den engelske Historiker Gibbon. Jeg kender ikke desmindre en tysk Maler og Digter, der atter og atter med Nydelse har læst hans Værk om Romerrigets Forfald. Gibbons vide Blik, store Aandsfrihed og ualmindelige Fremstillingsevne giver hans Arbejde blivende Værd, og Arthur Fitger har i ham fundet den Mester i Historieskrivningen, der lærer ham mest, i hans Værk den Ret, der passer for hans Gane.

I Danmark har Maleren Kristian Zahrtmann læst Leonora Christinas *Jammersminde* med en saadan Inderlighed, atter og atter mange Aar igennem, at Bogen er bleven levende i ham og har affødt en lang Række betydelige og originale Malerier. Som han har læst denne Bog, saaledes bør vi læse det Udmærkede. Der er desværre saa lidt kraftig Oprindelighed og Særhed iblandt os.

Men, vil man spørge, hvorledes finder jeg de gode Bøger, der netop kunde tiltale mig? Det er naturligvis altid en vanskelig Sag. Man kan ikke angive noget sikkert Middel dertil, saalidt som til at træffe de Mennesker, som det vilde glæde og gavne En at kende. Men man kan advare mod de Midler, der ikke fører til Maalet, eller som gaar helt udenom.

Der er Mennesker som mener, de behøver ikke selv at læse Bøgerne; de kan faa at vide, hvad der staar i dem, uden det. Da Folk helst vil have en Oversigt over det Hele og tror, de faar mest at vide, naar de tager den Oversigt, der gaber over mest, saa griber de til den Art Bøger, der begynder med Verdens Skabelse og ender i vore Dage, saakaldte Verdens-Literaturhistorier.

Man bør vogte sig for den Art Bøger. Ingen enkelt Mand er i Stand til at skrive dem, og som de er skrevne, har de stor Udsigt til snarere at fordumme end belære. Forfatteren til en saadan Verdens-Literaturhistorie taler om Bøger i halvhundrede Sprog, af hvilke han kun kender et Mindretal. Hvis han havde begyndt at læse, da han laa i sin Moders Liv, og aldrig havde gjort Andet end læse, aldrig levet, aldrig sovet, aldrig spist eller drukket, men kun læst, indtil han udgav sin Bog, han kunde dog ikke have faaet Tid til at læse mere end en ganske ringe Del af de Bøger, han omtaler og bedømmer. Han kender da selv kun højst ufuldstændigt det, angaaende hvilket han vil vejlede Andre, og Belæringen bliver derefter.

En Bog, der virkelig skal vejlede, maa omfatte enten et enkelt Land eller et bestemt, kort Tidsrum. Man kan nærmest sige: jo kortere Tidsrum, des bedre. Æmnets forholdsvise Sneverhed gør ikke Bogen snever. Det Store, det Omfattende fremkommer ikke ved, at man gaber over et uhyre Stof, men ved Behandlingens Storhed, ved Forfatterens omfattende Blik. Det Uendelige er ikke uhyre meget; det opstaar ved den sindbilledlige Behandling af det Enkelte. Man kan som Naturforsker behandle et Insekt saaledes, at man derved meddeler et Indblik i Naturaltet. Saaledes vil den fremragende Forfatter altid behandle sit Æmne symbolsk. Selv naar han skriver om et kort Tidsrum eller en enkelt Personlighed, vil gennem Fremstillingen af Æmnet, Forklaringen af Æmnet og Kritiken af Æmnet — der er altid disse tre Ting — Lovene for al Frembringen og Lovene for al aandelig Virksomhed komme for Dagen.

Sky derfor de uhyre Oversigter! Erstat dem ved et Konversationsleksikon! Et Leksikon giver sig ikke ud for at være personligt. Det skal kun indeholde de tørre Oplysninger, helst rigtige, angaaende Mennesker og Værker.

Der gives i vore Dage en Overtro paa saakaldt almindelig Dannelse — et Ord, jeg er lidt bange for. Man læser for at

opnaa almindelig Dannelse. Den bliver let saa almindelig, at der slet ingen Dannelse bliver af. Man læser snart om Hvaler, snart om Kongostaten, snart om Skuespilkunst, snart om Tænder, snart om Socialismen i Baiern, snart om Folkeviserne i Serbien, snart om Revolutionen i 1830 — mellem hverandre for at dannes almindeligt.

Men alle Mennesker, der kan Noget, kan noget Særligt. Fra det Særlige aabner sig Vinduer ud mod det Almene. Men der fører langt færre Veje fra det rent Almindelige til Særkundskaben.

Bliver altsaa det Spørgsmaal stillet: Hvad skal man læse? saa svarer jeg: Læs langt hellere ti Bøger om én Ting eller om én Mand end hundrede Bøger om hundrede forskellige Ting!

Sæt, En vilde forsøge at lære engelske Parlamentsforhandlinger at kende, vilde der da være Mening i, om han tog *Hansard* ɔ: Samlingen af de stenografiske Beretninger om Parlamentsforhandlingerne, for sig og forsøgte at læse dem fra nogle Aartier eller mere igennem? Han blev vist nærmest tosset deraf.

Jeg fik engang Interesse for den engelske Politiker Lord Beaconsfield, der tillige var Romanforfatter; fra først af kun for denne enkelte Mand. Jeg begyndte da at læse, hvad han havde skrevet af Romaner og Noveller, fulgte dernæst hans offenlige Livs Historie. Saa kom jeg ogsaa til hans politiske Taler i Parlamentet. Og da min Interesse havde et Midtpunkt, blev alle disse Taler om Ting, der ellers ikke sysselsatte mig, fængslende for mig, og ikke blot hans Taler, men de Taler, der blev holdte af hans Fæller, og især af hans Angribere og Fjender. Han havde Fjender i Mængde, og hver af disse Fjender havde sin Personlighed. Disse Personligheder blev mig relativt interessante, fordi den, de vilde tillivs, fængslede mig stærkt, og saaledes blev efterhaanden et stort Afsnit af Englands politiske Historie, der ellers havde ligget mig temmelig fjernt, yderst tiltrækkende for mig.

Altsaa: Saasnart en Person eller en Sag interesserer min Læser, saa er Raadet det: Bid dig fast i den, fordyb dig i den! Du lærer tusinde Gange mere derved end ved at fordybe dig i tusinde Sager og Personer. Genstanden udvider sig for dit Blik og omspænder efterhaanden en hel Horisont. Men begynd aldrig med Horisonten, det er at stirre ud i det Blaa.

Det er, naar Alt kommer til Alt, langt mindre vigtigt hvad man læser, end at man læser det Læste godt.

Dermed skal naturligvis ikke være sagt, at der jo gives daarlige Bøger i yppig Mængde, som det vilde være Tidsspilde at indlade sig med. Man advarer med Rette mod farlige Bøger, og undertiden er virkelig de Bøger farlige, som man kalder saadan. Men farlige er ikke alene de Bøger, der spekulerer i den ungdommelige Læsers sanselige Drifter eller paakalder hans Letfærdighed og Dovenskab, men ogsaa dem, der fremstiller lave og platte Ting som beundringsværdige eller udbreder Fordomme eller stiller Frisind og Frihedsstræben i et hadefuldt Lys.

Gavnlighed og Skadelighed, Farlighed og Ufarlighed er desuden relative Begreber. Bøger, der giver et barnagtigt og for saa vidt vildledende Billede af Menneskenaturen (som Ingemanns historiske Romaner f. Eks.), kan rimeligvis uden synderlig Fare lægges i Hænderne paa 8—10 Aars Børn; ældre Børn vil de let gøre mindre dygtige til Livet. I Almindelighed udtrykt: Bøger, som ingen Næring indeholder for Voksne, kan meget godt indeholde Morskab og Næring for Børn. Og omvendt gives der talrige Bøger, som uden noget forkasteligt Sigte skildrer Forhold, Laster, Sammenstød af Lidenskaber og Pligter, hvilke det vilde være højst urigtigt at give uudviklede Væsner i Hænde, uden at dette dog paa nogen Maade gør dem mindre skikkede til at læses af de mere Udviklede og Befæstede eller overhovedet forringer deres Værd.

Næsten lige saa slemme som de farlige Bøger er de kedelige Bøger, og det er en højst sørgelig Overtro, den, der gør, at man uvilkaarlig nærer en vis Respekt for den Alvor og Lærdom, som keder. Kedelige Skrifter skræmmer Folk fra at erhverve sig Indsigt.

Historiske Bøger f. Eks. er ofte skrækkeligt kedelige; man vedbliver med Selvovervindelse at læse i dem, fordi man tror, det er en Art Pligt. Spild ikke din Tid og dine Kræfter paa det Knastørre, medmindre du som Fagmand søger Oplysninger! Knæk ikke dine Tænder paa disse Sten. Historien kan og bør være det morsomste af alle Fag. Det er, synes jeg, endnu morsommere at erfare Noget om virkelige Mennesker end om opdigtede, selv om disse har havt virkelige Modeller. Men Historieskriverne gør sig undertiden Arbejdet for let, fremstiller Menneskene rent udvortes uden at have følt dem inden i sig først.

Jeg sad en Aften i en tysk Universitetsby ved Siden af en lille Universitetsprofessor i Historie, der meddelte mig, at han havde et Arbejde for om Bothwell, den vilde skotske Jarl, Maria Stuarts Elsker, Darnleys Morder. Jeg udbrød uvilkaarligt med et Blik paa ham: «Det maa være meget vanskeligt for Dem (jeg mente: for *Dem*) at sætte Dem ind i hans Følemaade». -- «Det behøves aldeles ikke», lød hans Svar, «jeg har alle Aktstykkerne». — Det Svar er efter en Snes Aars Forløb blevet i min Erindring; saa dybt et Indtryk gjorde det paa mig. Aktstykkerne var der, men ikke Livets Pust, ingen Forfatterpersonlighed.

Læs i Modsætning til Sligt Bøger som de første Bind af Carlyle's *Frederik den Store* eller som Michelet's *Jeanne d'Arc*, hvor Skikkelserne træder Læseren lyslevende i Møde.

Dog det Spørgsmaal, hvad man skal læse, kan, som det viser sig, umuligt besvares for sig; det fører umiddelbart over i Spørgsmaalet:

Hvorledes skal man læse?

Unge Piger bruger undertiden det Udtryk: at læse sig selv ud af Bøger. De læser helst Noget, hvori de finder en Slags Lighed med deres egne Oplevelser og Vilkaar. Naturligvis kan vi aldrig forstaa uden gennem os selv. Dog naar vi vil forstaa en Bog, saa gælder det ikke om at finde os selv i Bogen, men om at opfatte, hvad Forfatteren har villet meddele os gennem det Tegnsystem, som Bogens Personer udgør.

Igennem Bogen trænger vi ind i den Sjæl, hvori den har sit Udspring. Og naar vi gaar gennem Bogen til Den, som har skrevet den, saa faar vi Lyst til at læse Mere af ham. Vi aner, at der findes en Sammenhæng mellem de forskellige Ting, han har skrevet, og ved at læse dem i Sammenhæng, forstaar vi dem og ham selv bedre.

Tag f. Eks. Henrik Ibsens Sørgespil *Gengangere*. Det er en Bog, som ikke er egnet til at gives Halvvoksne i Hænde; men dette er jo ingen Indvending imod den. Da *Gengangere* udkom, blev dette alvorlige og dybe Stykke næsten enstemmigt vist tilbage som et usædeligt Skrift. Ibsens næste Arbejde *En Folkefjende* skildrer som bekendt den slette Behandling, som bliver Badelægen i en lille By til Del, da han oplyser, at dets Bade-

vand er forpestet. Byen vil ikke have det Lov paa sig og ikke underkaste Badet den dyre Istandsættelse, som bliver nødvendig, men vælger i Stedet at overfuse Lægen, som var han, ikke Badet, Byens pestførende Element. Stykket var da en Art Lignelse angaaende den Modtagelse, *Gengangere* havde faaet, og det ses i et nyt Lys, naar man har faaet Øje for dette Forhold. — Man bør da helst læse saadan, at man ser Sammenhængen mellem en Forfatters Arbejder.

Det skader heller ikke at læse saadan, at man mærker Sammenhængen mellem hans Arbejder og deres, der har paavirket ham, eller som han paavirker. Bliv et Øjeblik ved *Folkefjenden* og husk den Vægt, som deri lægges paa den Uret, Flertallet som Flertal altid har overfor den frigjorte Enkelte, husk Slutningsrepliken om den Styrke, der ligger i at staa alene! Hvis nu En, slaaet af disse Tankers Kraft og Særhed, vilde efterspore, om de tidligere var udtalte i nordiske Bøger, saa vilde han finde dem udtrykte med ganske oprindelig Energi rundt om i Søren Kierkegaards Skrifter, og han vilde øjne en Sammenhæng mellem norsk og dansk Literatur, se en Paavirkning fra det ene Land gøre sig gældende i det andet. — Og saaledes naaer vi overhovedet ved opmærksom Læsning gennem Bogen ind til Manden bagved den og gennem ham til den store aandelige Sammenhæng, hvori han staar, og til den Indflydelse, han atter øver.

Dog denne Maade at læse paa er ikke for Alle. Kun de nogenlunde kritisk Anlagte føler sig henviste til den. Derimod kan Alle læse saadan, at de af det Læste uddrager den Moral, der kan findes deri.

Jeg sagde ovenfor: Vi skal ikke tro, at vi bliver bedre ved den blotte Læsning og skal ikke kræve af Forfatteren, at han skal forbedre os ved Moraliseren. Vi skal ikke desmindre læse saadan, at vi af det Læste tilegner os den nyttige Lære, der ligger gemt deri.

Jeg vælger som Eksempel Belejringen og Overgivelsen af Soissons den 3die Marts 1814.

Efter Slaget ved Leipzig er Napoleons Stilling denne: Han har 60—70,000 Mand under Vaaben, slagne Tropper, udmattede til det Yderste, de Fleste rene Børn. Overfor dem staar 300,000 Mand, hærdede og sejrrige Soldater. Hans Generaler trækker sig ind i Frankrig i Uorden. Han iler til overalt, hvor Faren

er størst, beroliger Tropperne, kaster dem mod de fjendtlige Indfald, sejrer ved Brienne, ved La Rothière, 1 mod 4, undertiden 1 mod 5. Men da han ikke formaar at angribe saa overlegne Masser, venter han, som et Rovdyr, der ligger paa Spring, et gunstigt Tilfælde, en eller anden Fejl, som Fjenden efter hans Overbevisning nok vil komme til at begaa.

Fejlen begaas; Blücher og Schwarzenberg rykker adskilte frem. Han kaster sig over Blücher, slaar ham fire Dage i Rad, falder saa over Schwarzenberg, jager ham paa Flugt, afviser Fredstilbud, fordi de ikke vil indrømme Frankrig dets naturlige Grænser og iler paany efter Blücher for at knuse ham helt og genoprette sin Magt.

Da ændres pludselig Alt, idet den lille Fæstning Soissons, som hindrede Blücher og Schwarzenberg i paany at forene deres Hære, netop i det afgørende Øjeblik overgiver sig.

«Nederlaget var», siger Thiers, «Blücher saa sikkert, som en Ting kan være i en Krig. For første Gang i dette Felttog var ikke blot den strategiske Overlegenhed, men ogsaa Tallets, paa Napoleons Side . . . Hvad havde saaledes kunnet kuldkaste Forhold og Skæbner? En svag Mand, der uden at være hverken Forræder eller fejg eller endog blot en daarlig Officer, lod sig skræmme af Fjendens Trusler. Saaledes fuldbyrdedes denne Begivenhed, den usaligste i vor Historie, næst den, som Aaret efter fandt Sted mellem Wavre og Waterloo».

Man læse om Tildragelsen i den bedste moderne Fremstilling af den, Henri Houssaye's Værk *1814*:

Fæstningen Soissons var altid bleven betragtet som et strategisk Punkt af Vigtighed. Men før 1814 havde man ikke tænkt paa at sætte den i Forsvarstilstand. Hvem tænkte paa et Indfald i Frankrig! Dens Værker var forfaldne. Man begyndte da en Udbedring og gav den til Kommandant General Moreau — ikke i Slægt med den berømte. Garnisonen var en Haandfuld Folk, 700 Polakker, modige og prøvede Soldater, fortvivlede, fordi de vidste deres Fædrelands Sag fortabt, men trods Alt Napoleon urokkeligt hengivne; 140 Artillerister af den gamle Garde og 80 Hestfolk. Pladsen var udrustet med 20 lette Kanoner.

Det var altsaa mellem 900 og 1000 Mand i Alt. Udenfor Fæstningen stod 50,000 Mand, Russere under Winzingenrode, Prøjsere under Blücher, et Artilleri paa 40 svære Kanoner. Beskydningen begyndte den 2den Marts Kl. 11 om Formiddagen. Kl. 12 var

allerede Lavetterne skudte fra flere af Fæstningens Kanoner. og en Mængde af dens Artillerister ukampdygtige. Kl. 3 stormede den russiske Kolonne. 300 Polakker under deres Oberst Kosinski slog den tilbage. Denne Dag havde den lille Garnison 23 Døde og 120 Saarede.

Imidlertid hørte de to allierede Generaler stadig Kanonade i Retning af Ourq og blev urolige. Efter 12 Timers Bombardement var der endnu ikke skudt Brèche. Der vilde muligvis behøves 12 Timer, ja maaske 36 Timer endnu, og dem havde de ikke. De var kun en Dagsmarche foran Napoleon, der fulgte dem i Hælene.

Blücher sendte en Parlamentær, Kaptejn Mertens. Da Moreau erfor, at det drejede sig om Fæstningens Overgivelse, afbrød han Forhandlingerne, men istedenfor at afvise Kaptejnen uden videre, svarte han, at han ikke kunde indlade sig med mundlige Forslag af en Officer, der ikke medbragte skriftlig Fuldmagt. En Time efter var Mertens igen i Byen med et Brev. En energisk Officer havde ikke modtaget Parlamentæren anden Gang; Fæstningens Tilstand var ikke fortvivlet. Moreau kunde have benyttet Natten til at udbedre den Skade, han havde lidt.

Som fin Diplomat udtømte Mertens sig imidlertid i Lovtaler over Besætningens og Kommandantens Tapperhed, mindede Moreau om hans Troppers Utilstrækkelighed og om de Allieredes store Styrke, 50 mod 1; det var et stort Ansvar for en unyttig Modstands Skyld at udsætte Byen for at blive taget med Storm, altsaa utvivlsomt plyndret og brændt. — Moreau svarte med den Talemaade, at han vilde lade sig begrave under sine Mures Ruiner. Men Mertens, der gennemskuede hans Usikkerhed, lod sig ikke imponere og foreholdt ham, at det stod ham frit for, efter en ærefuld Kapitulation at støde til den kejserlige Hær.

Saaledes talte han ogsaa til den svage Mands Pligtfølelse: Det var klart, at om en eller to, højst tre Dage maatte Soissons alligevel overgive sig: da vilde de af Soldaterne, som overlevede Stormangrebet, blive Krigsfanger, og Befolkningen udsat for en Plyndrings Rædsler. Nu kunde Garnisonen frit drage ud.

Moreau havde imidlertid kun at lyde sin Ordre. Reglementet foreskrev «at udnytte ethvert Middel til Forsvar, være døv for de Efterretninger, Fjenden maatte meddele, og modstaa hans Tilhviskninger som hans Angreb». Det hed videre deri: «Guvernøren for en Fæstning bør mindes, at han forsvarer et

af Rigets Bolværker, og at Fæstningens Overgivelse en eneste Dag før Tiden kan have de vigtigste Følger for Statens Forsvar og Hærens Frelse».·

Moreau havde adskillige Gange vist sig tapper. Uden udvist Tapperhed naaede man under Napoleon ikke til Stillingen som General. Men han var ikke heltemodig: han ansaa formodenlig som de fleste af Generalerne i Stilhed Kejserens Sag for tabt. Han vilde ikke ofre sig til Unytte.

Han sammenkaldte et Krigsraad. Det viste sig, at der af Skydeforraad endnu var 3000 almindelige Skyts-Ladninger og 200,000 Kardæsk-Ladninger. Stemmerne var delte; men Viljen til at fortsætte Forsvaret sejrede dog. Neppe var imidlertid Raadet gaaet fra hinanden, før en ny Parlamentær indfandt sig med et Brev, i hvilket Ordene *Stormangreb*, *Plyndring, Nedhugning* foruroligede og skræmte. Et nyt Krigsraad traadte sammen og gav efter; den polske Oberst var den eneste, der talte for Modstand; men han havde som Fremmed ingen Stemme.

Moreau tog da Underhandleren til Side og indvilligede i Kapitulationen paa Betingelse af, at Byen ikke blev brandskattet og at Besætningen kunde drage ud med Vaaben og Hærgods. Fjenden gik ind derpaa. Kommandantens Reglement sagde imidlertid: «Naar Raadet er hørt, beslutter en Fæstnings Guvernør alene og paa eget Ansvar. Han skal følge det fasteste og modigste Raad, dersom det ikke er ubetinget uudførligt».

Dagen brød frem. Den stadige Kommen og Gaaen af Parlamentærer, Ildens Ophør, den frygtelige Stilhed, der var som Tavsheden i det Værelse, hvor En ligger for Døden, begyndte at forurolige Tropperne. Skulde man strække Gevær efter at have forsvaret sig saa godt? Mistanken steg. Der gik en Knurren gennem Geledderne, og Befolkningens Uvilje blandede sig med Soldaternes. Ordene *fejg* og *Forræder* blev mumlede om Moreau.

Klokken var bleven 3 om Morgenen. Pludselig høres en rasende Kanonade i Retning af Ourq. Alle farer sammen ved Lyden. Saa følger som en Eksplosion af Haab og Vrede i Skrigene: Det er Kejserens Kanoner! Det er Kejseren, som kommer! *C'est le canon de l'empereur!* — dette Raab, som under hele Krigen var Signalet til at Modet vendte tilbage i de franske Hjerter og til at Fjenden sloges med Rædsel. Overfor

hans Generaler kunde man haabe at staa sig, men man skælvede for hans eget Komme.

Fra alle Sider raabte man: Riv Kapitulationen i Stykker, Kejseren kommer! Man kivedes endnu om, hvor mange Kanoner Franskmændene maatte tage med, to eller flere. Ordstriden blev heftig. Da sagde General Woronzof paa Russisk til Löwenstern: «Lad dem tage deres hele Artilleri og mit med, blot de rømmer Fæstningen og gaar!»

Neppe var Dokumentet undertegnet, saa hørte man tydeligt Kanonaden ganske nær. Moreau blegnede, greb Löwenstern i Armen og sagde: «De har narret mig. Ilden kommer nærmere. Det er Blücher, der flygter. Kejseren vilde have kastet Blücher i Aisne-Floden uden min Kapitulation. Han lader mig skyde. Jeg er fortabt».

Napoleon benaadede ham; men det er bevist, at havde man ikke kapituleret da, var der Ordre til at hæve Belejringen Dagen efter.

Det var et Ord i Frankrig dengang, at man bør altid affyre sit sidste Kanonskud, da det kan være det, som slaar Fjenden ihjel. — Moreau forsømte at affyre det. Ellers havde Frankrigs Fjender efter menneskelig Beregning været slagne, og vore Dages Europa maaske været et andet.

Jeg kender ingen lærerigere, ingen dybsindigere Historie end Soissons' Belejring saaledes fortalt. Jeg kender ingen mere moralsk Historie.

Man indvende ikke imod mig, at Napoleon dog sandsynligvis, om han end i 1814 havde slaaet Russere, Prøjsere og Østerrigere, alligevel ved et senere Sammenstød af Omstændigheder var gaaet til Grunde. Det er i ethvert Tilfælde muligt, at han havde holdt sig. Han var nu en Anden, end da han lod sig lede af ærgerrige Drømme alene. Alt Stort i hans Væsen var udviklet da som ingensinde før.

Men man kan gøre mig denne Indrømmelse, fordi Tilfældet derved bliver tydeligere og større. Vi sætter altsaa det Tilfælde: Holdes Soissons, saa bliver Europa skaanet for 15 Aars skrækkelig Reaktion. Europas Fremtid hænger da i denne Traad. Og den klippes over paa denne Maade, ikke ved Fejghed eller Forræderi, ikke ved den grove Jammerlighed, overfor hvilken alle bedre Mennesker er paa deres Post, men ved den loyale, hæder-

lige Usselhed. I denne Historie stikker *den hæderlige Usselheds* Psykologi.

Man føler det komme, Skridt for Skridt. Der er Grunde som Blaabær for ikke at gøre det Eneste, der bør gøres.

Man er 800 mod 50,000. Som om *det* var en Grund! Man har kæmpet tappert en hel Dag igennem mod denne uhyre Overmagt. Som om det var en Grund! Man kan lige fuldt kun holde sig saare kort Tid. Som om det var en Grund! Man sætter ved at vise Fasthed uskyldige Menneskers Velfærd paa Spil. Det vil sige: man frelser ved at vise sig ussel muligvis, sandsynligvis brave Menneskers Liv. Man kan, ved nu at give efter, muligvis en anden Gang vise sig som Helt. Som om Sligt var Grunde!

Her er Opgaven, som ikke tør svigtes. Her er den højere Befaling, som ubetinget skal lydes. Her er Kejserens Vilje, den Kejsers, vi Alle skal give, hvad Kejserens er. Her er Rhodus; her skal danses. Her er det Punkt i Verdensaltet, hvor Afgørelsen ligger.

Og Ingen af os kan nogensinde vide, om det Punkt, hvorpaa vi staar, ikke er et saadant Knudepunkt, hvorfra uendelige Traade gaar ud til alle Sider. Det véd vi ikke. Det Eneste vi véd er, at her gælder det om at være Mand, ikke Ærtekælling, Kommandant, ikke Kapitulant. Ellers udsætter vi os for, at naar vi, under Modstandernes dybeste Agtelse, har opgivet Ævred og paa den hæderfuldeste Maade af Verden med Trommer og klingende Spil har kapituleret — saa høres Kejserens Kanon, voldsomt tordnende, ganske nær, og vi føler, at vi er forkastede og fortabte og fortjener en Uslings Endeligt.

Naar vi læser saadan, at vi personligt tilegner os det Læste, saa føler vi her det inderste Punkt i Begivenhedernes Gang, i Handlingernes Oprindelse, Karakterpunktet, Viljespunktet, Lidenskabspunktet, det Archimediske Punkt, hvorfra Jorden bevæges — Tildragelsernes og selve Historiens Nerve ligger blottet for vore Øjne.

Hvorfor skal vi altsaa læse? For at forøge vor Indsigt, aflægge vore Fordomme og blive i stedse højere Grad Personligheder.

Hvad skal vi læse? De Bøger, der tiltrækker og fastholder os, fordi de passer netop for os. Disse Bøger er for os de gode.

En spurgte en Bekendt af mig: «Hvilken Art Bøger foretrækker

De, romantiske, naturalistiske, symbolistiske, eller hvilke?» — «Gode Bøger», svarte han — og det var et udmærket Svar; thi Intet er dummere end at gaa efter Rubrikker. God for mig er den Bog, der udvikler mig.

Hvorledes skal vi saa læse disse gode Bøger? For det første med Hengivelse, dernæst med Kritik, fremdeles om muligt saadan, at vor Læsning har et Midtpunkt og at vi aner eller øjner en Sammenhæng, endelig saadan, at vi tilfulde tilegner os den Moral, der findes i enhver Begivenhed, der fortælles.

Saa kan der aabne sig en hel Verden for os i den enkelte Bog. Vi kan gennem Bogen lære et Stykke Menneskenatur at kende, hvori vi ikke alene genfinder vor egen Natur — omskiftelig og rig paa Forandringer og Forvandlinger, som den er — men finder Alnaturens uforanderlige Væsen og evige Love. Vi formaar endelig, naar vi læser opmærksomt, for saa vidt at hæve os moralsk, som vi levende føler og forstaar, hvad der bør gøres og hvad der bør undgaas.

KVINDESAGEN

Forord til Stuart Mill's *Kvindernes Underkuelse.*

Imod det Ydre ruster sig det Indre,
Thi hint os længe Trældom bød,
Men dette — Tanken — har begyndt at tindre;
Den trodser hvad den forhen lød,
Og har den bragt det første Stød,
Den lader sig ej mer forhindre.
Den vil erobre Verden, ikke Mindre.
J. L. Heiberg.

I

(November 1869)

Oversættelsen af nærværende Skrift er ikke foretaget med en Oversætters almindelige Kulde overfor Indholdet af det Værk, han overfører paa sit Modersmaal. Den samme Harme over bestaaende Samfundstilstandes Raahed, der har bragt Bogens Forfatter til at skrive den, har drevet dens Oversætter til at gøre Sit for den videre Udbredelse af de Ideer, den udtaler.

Allerede i flere Aar havde jeg, da Mill's Skrift kom mig for Øje, forberedt et Arbejde om den Genstand, han behandler; det var min Hensigt til Udgangspunkt for et Angreb paa den i Danmark herskende overleverede Betragtning af det bestaaende Forhold mellem Mand og Kvinde at tage S. Kierkegaards paa teologiske Forudsætninger hvilende Afhandlinger om Ægteskabet. Jeg havde tøvet med Udførelsen, fordi jeg indsaa Umuligheden af uden den Autoritet der knytter sig til et Navn og en Stilling, og med de Evner, der stod til min Raadighed, at gøre et overbevisende Indtryk paa den almindelige Mening

om denne Sag. Det var mig desuden lettere at se de sørgelige og frygtelige Følger af den nuværende Tilstand end bestemt at angive Midler imod den. Mill's Skrift, *The subjection of women*, har styrket min Tillid til mine Ideers Rigtighed, paa samme Tid, som det har givet dem et uendelig meget fyldigere og bedre Udtryk, end jeg selv nogensinde havde været i Stand til at meddele dem. Jeg har da skudt mine egne Udkast tilside og til min Fordel foretrukket at gøre Forfatteren af *Den induktive Logik* til min Talsmand. Ikke at jeg paa ethvert Punkt tør kalde mig enig med ham; om Virksomheden af enkelte blandt de Forslag, han gør, har jeg en Tvivl; og — for at tage det Ubetydelige med — hans Domme om Literatur og Kunst vil jeg ikke altid ubetinget underskrive; men jeg føler mig i saa stor Overensstemmelse med ham med Hensyn til alle Hovedpunkterne, at jeg, dersom Nogen herhjemme vil rette et Angreb paa disse, er villig til at tage Handsken op. Det forstaar sig, at Angrebet baade maa være af den Art, at det er Svar værd, og ikke allerede maa være besvaret i Skriftet.

Foruden de mange Angreb, hvis Pile Mill forud har opfanget i sit stærke Skjold, er der ét, paa hvilket han øjensynligt ikke har ment, at noget Menneske kunde falde, men som her i Danmark ganske sikkert er det, som hyppigst vil blive rettet imod ham. Det er Angrebet paa «det Æstetiskes» Vegne, i den *skønne* Kvindeligheds Navn. Den danske Nation, med hvis gennemsnitlige æstetiske Dannelse det kun staar daarligt til, er maaske den af alle, som mest fører det Æstetiske i Munden, og i den er der atter Ingen, som præker højere om det Skønne og Uskønne, end de, som ikke forstaar sig det allermindste paa Æstetik og som ikke besidder den tarveligste Skønhedssans paa første Haand.

I hvilken Grad *det Æstetiske* er Folkets Orm, kan i dette Tilfælde bl. A. ses deraf, at Kierkegaard, da han vilde skrive sit Forsvar for den bestaaende Form af Ægteskabet, begyndte med at ville godtgøre dets æstetiske Gyldighed. Han, der her som altid betragtede det Overleverede blot som overleveret, med Pietet, ansaa den etiske Gyldighed for givet. Den fade Æstetiseren om *det* Kvindelige, det for ret at blomstre maa dyrkes ved Uvidenhed og Uselvstændighed, fortjener ingen Imødegaaen. Intet er skønt uden det, som udfolder sig uden Tvang. Intet er skønt uden det, som er sandt og retfærdigt. Det Kuede, det Forkrøblede, det kunstigt i Væksten Hæmmede, er altid uskønt,

og lige saa uskønt er det, som kvæler, som hæmmer og som kuer. Vi behandler vore Kvinders Aand som Kineserne deres Kvinders Fødder, og som Kineserne udfører vi denne Operation i Skønhedens og Kvindelighedens Navn. En Kvinde, hvis Fødder har vokset sundt og frit, forekommer en ægte Kineser og især en ægte Kineserinde ukvindelig og uskøn. En frit udviklet Kvinde synes vort smaaborgerlige Kina at maatte blive en uskøn og ukvindelig Vanskabning, og vore bedste Forfatteres og Digteres Indskrænkethed har troligt forsvaret og godkendt den spidsborgerlige Mængdes Dom. Kun Friheden og det Frie er i Sandhed skønne. Man behøver da aldrig at frygte for, at Skønheden skal lide noget Afbræk ved frie Tilstande og frit Liv. Overgangen fra en ufri til en fri Samfundstilstand vil og maa nødvendigvis som alle Overgangstilstande frembyde megen Uskønhed; men deri har man at finde sig. Ve det Folk, der var blevet saa *æstetisk*, at det ikke vilde høre Sandheden, fordi den skurrede i dets Øren!

Det er nutildags umuligt at vide, hvad Kvindenaturen i dens sunde Udvikling, i dens Rigdom og Fylde er; man faar en Anelse derom, naar man læser saadanne Bøger som *Héloises Breve* eller Leonora Christinas *Jammers-Minde*; men saa meget er vist, at man kan tilstede den en ganske ubetinget Frihed til at udfolde sig, uden Fare for at den nogensinde skal tabe sit Væsen som Kvindenatur: den saa meget omtalte og saa lidet forstaaede Kvindelighed. Tvertimod: jo rigere Kvinden udvikles, des mere kommer hendes Væsen for Dagen, i des højere Grad bliver hun Kvinde.

Med Hensyn til enkelte Punkter i Formuesforholdene og Separationsvilkaarene er der nogen Forskel paa danske og engelske Tilstande; men den er saa ringe, og vore egne Forhold desuden saa lidet bedre, at denne Omstændighed paa ingen Maade kan svække Indtrykket af Skriftet hos nogen ikke forud indtagen eller uvillig Læser. Dog hvad siger jeg: ikke forud indtagen eller uvillig! Som om denne Bog kunde regne paa andre end saadanne. Men ligemeget, jeg anbefaler den herved paa det varmeste til de Faa, som tænker og som forstaar at læse, som ikke affærdiger nye Sandheder med den gængse Floskel, at de paa én Gang er falske og gamle, som fremdeles véd at bevare Ligegyldigheden baade overfor det Skær af Latterlighed, som Misforstaaelsen og Slapheden altid kan kaste over nye Ideer og

deres Forsvarere, og overfor de Anklager for Ugudelighed og Usædelighed, hvilke Hykleriet aldrig forsømmer at udslynge, og som endelig inderligt føler, at det ikke er Flertallets Dom, af hvilken en Tankes Værd eller Uværd afhænger. Dersom Ingen vilde stille sig i Brèchen, blev aldrig nogen Fæstning tagen.

For dem, hvem dette Skrifts Forfatter er ubekendt, hidsættes følgende Oplysninger om ham. *John Stuart Mill*, Englands største nulevende Tænker og en af Samtidens største Filosofer og Statsøkonomer, er født i London den 20de Maj 1806. Hans Fader har foruden *Det britiske Indiens Historie* forfattet et udmærket filosofisk Værk, hvorpaa Sønnen har bygget videre. Nitten Aar gammel blev han ansat i det indiske Kompagnis Kontorer, i hvilke hans Fader beklædte en fremragende Post. Efter at han i flere Tidsskrifter og Blade havde skrevet en Mængde politiske og filosofiske Artikler, udgav han sit første Værk *A system of logic, ratiocinative and inductive* 1843, der har oplevet mange Oplag, er blevet oversat paa de fleste europæiske Hovedsprog og med Rette nyder Anseelse som et Værk af første Rang. Sine økonomiske Forsøg sammenarbejdede Mill 1848 til det berømte Værk *Principles of political economy*, en Bog, der har stillet sin Forfatter i første Linje blandt Frihandelssystemets Forsvarere. I sit Skrift *Om Friheden* har Mill leveret et fra alle Sider gennemtænkt Indlæg for Tænkefrihedens og den personlige Originalitets Berettigelse; i sin Bog *Om den repræsentative Regeringsform* har han med Skarpsindighed undersøgt Stemmerettens Betydning. I sin Afhandling om Auguste Comte har han bestemt sit Forhold til den franske Positivisme og dens Begrunder, hvem han skylder saa meget. I sin Bog om Hamilton har han underkastet den skotske Filosofis største Repræsentant i den nyere Tid en gennemgribende og lærerig Kritik og desuden udviklet sin egen filosofiske Grundsynsmaade. Mills Indflydelse er for Tiden ikke mindre stor i Frankrig end i England.

Som en af det indiske Kompagnis første Embedsmænd indtog han længe en høj Samfundsstilling; han var og er i England en stor Autoritet i alle indiske Sager. 1858 nedlagde han sit Embede. Ved Parlamentsvalgene 1865 blev han trods det konservatives Partis Modstand valgt ind i Underhuset. I denne Stilling erhvervede han sig snart almindelig Anseelse og en ikke ringe Indflydelse paa det hele Lovgivningsværk. Han sluttede sig i Reformsagen til Gladstone, men gik ofte langt videre. Da

Gladstone 1867 var gaaet af, nærmede han sig de Radikale. Hans Stilling er ofte isoleret, da han foragter al Leflen med Partierne. Ved de sidst foretagne Valg faldt han igennem, bl. A. fordi han af Princip ikke vilde give Penge ud for sit Valg. Der er derfor i disse Dage Tale om at tilbyde ham en Plads, som er bleven ledig i Underhuset.

Som Forfatter er Mill streng og klar. Jeg har stræbt at bevare og genfremstille hans til alle Sider agtpaagivende, engelsk-logiske Stil. Det her oversatte Skrift er Mill's nyeste. Det har gjort en betydelig Opsigt. Medens de nylig offenliggjorte Skildringer af Kvindeundervisningen i Nordamerika har godtgjort, i hvilken overraskende Grad Mill's Ideer praktisk synes at ville staa deres Prøve, har et ikke ringe Antal Kritiker i Tidsskrifter og Blade udtalt sig i Overensstemmelse med Skriftets ledende Tanke, og selv de erklærede Modstandere har gjort Mill store Indrømmelser. Saaledes har f. Eks. *Edinburgh Review*, der i flere Hovedpunkter teoretisk skiller sig fra Mill, givet ham Ret i alle hans praktiske Fordringer, indrømmet ham for det første at hvad han siger mod den bestaaende Form af Ægteskabet og mod Kvindens Udespærring fra de Samfundsstillinger, hun maatte ville vælge, er fuldt berettiget, for det Andet, at medens man tidligere har talt op ad Døre og ned ad Stolper om Kvindens Ret og Kvindens Evner, er Mill den Første, der paa alvorlig og videnskabelig Maade har stillet de herhen hørende Spørgsmaal og givet dem Svar. «Vi har nu», hedder det i Tidsskriftet, «længe nok hørt af Mænd, at Kvinderne ikke kan styre deres Eget. og af Kvinder, at de kan gøre Alt, hvad Mændene formaar; vi har hørt, at Kvindekønnet er bedre end det andet, at det er værre end det andet, at det er fuldt af umiddelbar Visdom og fuldt af umiddelbar Galskab, at det er stærkere, at det er svagere, at det er renere, at det staar lavere, at al Ulykke i Verden kommer fra Kvinden, og at alt Godt skyldes hendes Eksempel og Indflydelse».

Hvem kender ikke nutildags alle de intetsigende Talemaader af denne Art, som er i Omløb, og hvem har ikke nok af dem! I Mill's Værk er Grundvolden for en rationel Betragtning lagt.

II

(November 1885)

Mill's Bog har vist sig at være et Skrift, der sætter Tidsskel. Det har med hidtil uhørt Styrke godtgjort Uretfærdigheden af Kvindens lovbestemte eller af en offenlig Mening paabudte Udespærring fra et hvilket som helst Omraade, hvor hun maatte føle Lyst og Kald til at forsøge sine Evner. Berettigelsen og Nødvendigheden af Kvindens økonomiske Frigørelse er neppe nogensinde udviklet med en mere overbevisende Myndighed.

Denne Frigørelse er Hovedpunktet og for den gælder intet Betimelighedshensyn. Hvad den politiske Frigørelse angaar, nærmest Kvindens politiske Stemmeret, vilde det derimod være nyttigt, skønt vistnok ikke abstrakt retfærdigt, om et saadant Hensyn toges, som ikke berøres af Mill. Der kan neppe herske Tvivl om, at Kvindens Udrustning med almindelig Stemmeret i dette Øjeblik særligt i de romanske Lande vilde give den religiøst-politiske Reaktion et Rygstød, som det vilde kræve Aarhundreder at bryde.

Rigtigheden af Mill's Resultater er i Reglen slaaende. Det er ikke nødvendigt at gaa ind paa alle hans Forudsætninger for at billige dem, det vil sige: være fuldt overbevist om Uretfærdigheden af en Tilstand, der lægger Kvindens Udvikling Hindringer i Vejen. Man kan hævde Kvindens Ret til enhver ønskelig Frihed, Manden nyder, uden at dele Mill's Opfattelse af Kvindens Stilling i den historiske og særligt i den forhistoriske Tid. Det kan neppe betvivles, at hans historiske Grundsyn paa Sagen er en af de ham selv ellers saa forhadte Forhaands-Konstruktioner, og det vil maaske vise sig, at ud fra en anden Bestemmelse af det historiske Udgangspunkt tager ogsaa Fremtids-Udsigten sig noget anderledes ud.

Nyere Forskere som Bachofen, Morgan og Engels har, forekommer det mig, godtgjort, at den historiske Udvikling af Forholdet mellem Mand og Kvinde er interessantere og mindre simpel end Mill i Stil med det attende Aarhundredes Oplysningsfilosofer tror. Han gaar ud fra, at Kvinden overalt oprindeligt er Mandens Slavinde, og lader hende langsomt, yderst langsomt arbejde sig op til en nogenlunde menneskeværdig Eksistens. Men saa lige ud ad Landevejen er den historiske Udvikling ikke sket. I store Træk synes den at være foregaaet saaledes:

Hvad vi kalder *Familien* har gennemløbet en lang Række af Former.*) Efter en Urtilstand med Forbindelser i Flæng indenfor hver Stamme optræder som den ældste organiserede Samfunds- og Familieform: *Det kødelige Slægtskabs Familie.* Her er den indbyrdes Parring ophævet mellem Forældre og Børn. Her er Ægteskabsgrupperne adskilte efter Slægtled; alle Bedstefædre og Bedstemødre indenfor Familiens Grænser er indbyrdes Mand og Kone, ligesaa alle deres Børn; og Børnebørnene vokser op til det samme. Brødre og Søstre, Sødskendebørn, Næstsødskendebørn osv. i endnu fjernere Grader kalder alle hinanden Brødre og Søstre og er netop derfor alle Mand og Kone med hinanden.

Det næste Trin er det, at Broder og Søster (som tidligere blot Forældre og Børn) udelukkes fra kønslig Omgang med hinanden — en Følge af det naturlige Parringsvalg, der fra oprindeligt kun at gælde Forbindelser mellem kødelige Sødskende (det vil sige Sødskende med samme Moder) efterhaanden fører til Forbud af Ægteskab ogsaa mellem Sødskendebørn, Sødskendebørnebørn osv. Saaledes dannes den saakaldte *Punaluafamilie.* En eller flere Rækker af Søstre bliver Kærnen i én Familie, en eller flere Rækker af Brødre i en anden. Disse *Søstre* er i Fællesskab Hustruer for deres fælles Mænd (af hvilke ingen er deres Broder). Og ligeledes lever en Række kødelige eller fjernere beslægtede *Brødre* i Fællesskab med et Antal Koner (af hvilke ingen er deres Søster). Paa dette Standpunkt er Børnene af Moderens Søstre ogsaa hendes Børn, ligesaa Børnene af Faderens Brødre hans Børn, og de er alle Sødskende; men Børnene af Moderens Brødre er nu hendes Brodersønner og Broderdøtre og Børnene af Faderens Søstre hans Søstersønner og Søsterdøtre og de alle tilsammen Fætre og Kusiner.

Saavel paa dette andet Trin som paa det første er det uvist, hvem Faderen, altid kun vist, hvem Moderen er. Selv om hun kalder alle Børn i Fællesfamilien sine Børn og har Moderpligter mod dem alle, véd hun dog, hvilke Børn hun selv har født og kender dem blandt de andre. Saavidt Gruppe-Ægteskabet bestaar, er da kun Afstamning paa mødrene Side paaviselig og bliver altsaa kun Kvindelinjen anerkendt. Bachofen, der først

*) Den nu følgende Oversigt gengiver nogle Hovedpunkter af Friedrich Engels': *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats.*

har opdaget dette Forhold, har givet denne udelukkende Anerkendelse af Afstamning fra Moderen og de Arveforhold, der med Tiden udviklede sig deraf, det noget for moderne Navn *Moderret*.

Paa det næste Trin opstaar *Parringsfamilien*. En vis Pardannelse fandt for kortere eller længere Tid allerede Sted under de forskellige Arter Gruppe-Ægteskab. Manden havde en Yndlingshustru blandt de mange, og han var hendes Yndlingsmand blandt de mange. Men denne vanemæssige Parring maatte befæste sig mere og mere, jo talrigere de Klasser af *Brødre* og *Søstre* blev, mellem hvem Ægteskab var forbudt. Systemet strækker sig endnu hos vore Dages Vilde til flere hundrede Arter af forbudne Slægtskabsgrader. Saaledes bliver Gruppe-Ægteskaber stedse vanskeligere, tilsidst umulige, og de fortrænges af Parringsfamilien. Paa dette Trin lever én Mand med én Kone, dog saaledes, at Flerkoneri og Forhold til andre Kvinder bliver ved at være Ret for Mændene, skønt Flerkoneriet paa Grund af sin Kostbarhed er sjældent. Af Kvinden forlanges den strengeste Troskab og Brud paa den straffes grusomt. Ægteskabet løses iøvrigt let fra begge Sider, og Børnene tilhører Moderen alene.

Ogsaa i denne stedse videre Udelukkelse af kødeligt Beslægtede fra indbyrdes Ægteskab virker det naturlige Parringsvalg stadigt; Ægteskaberne mellem de Ikke-Beslægtede frembringer en kraftigere Stamme.

Med Elskov i vore Dages Betydning af Ordet har Enkeltægteskabets Opstaaen da Intet at gøre. Dette viser sig ogsaa i saadanne Kendetegn som at Parringsægteskabet regelmæssigt medfører Kvinderov og Kvindekøb. I Reglen er Indgaaelsen af Ægteskabet end ikke de Paagældendes, men deres Mødres Sag.

Parringsfamilien, der er for ubestandig til at fremkalde Trangen til egen Husholdning, opløser ingenlunde den ældre kommunistiske Husholdning; men denne betyder Kvindernes Herredømme i Huset, ligesom den udelukkende Anerkendelse af Moderen (paa Grund af Umuligheden af med Vished at kende Faderen) betyder stor Agtelse for Kvinderne, det vil sige Mødrene. Kvinden har hos alle Vilde og hos alle Barbarer, der staar paa Barbariets lavere Trin, ikke blot en fri, men en højt agtet Stilling. At hun tit maa arbejde meget haardt, modsiger ikke dette. Arbejdets Deling mellem begge Køn betinges af ganske andre Aarsager end Kvindens Samfundsstilling.

Paa dette Udviklingsstadium er en ny Samfundsdrivkraft traadt til.

Tæmning af Husdyrene og Opdrætning af Hjorder har da lagt Grunden til en helt ny Rigdom. Oprindeligt tilhørte den Slægten, men tidligt maa dog Privateje af Hjorde have dannet sig. Ved Indgangen til de ældste paalidelige historiske Overleveringer finder vi allerede overalt Hjorden tilligemed Menneskehjorden — Slaverne — som Patriarkens Ejendom. Thi nu var ogsaa Slaveriet opfundet, nu da menneskelig Arbejdskraft gav et Overskud ud over Bekostningen ved at underholde den. Nu dræbtes den Overvundne og Krigsfangen ikke længer regelmæssigt.

Den nye Rigdom gav det paa Parringsægteskabet grundede Samfund et mægtigt Stød. Parringsægteskabet havde indført et nyt Element i Familien; ved Siden af den anerkendte Moder havde det stillet den anerkendte Fader. Efter Familiens daværende Arbejdsdeling paahvilede det Manden at skaffe Underholdet; han besad Arbejdsredskaberne og tog dem med sig i Tilfælde af Skilsmisse, ligesom Hustruen beholdt sit Husgeraad. Manden var da ogsaa Ejer af den nye Ernæringskilde, Kvæget, og det nye Arbejdsmiddel, Slaverne. Imidlertid kunde efter Samfundets daværende Skik og Regel Børnene ikke arve ham. Hans Børn tilhørte ikke *hans* Slægt (Gens), men Moderens; de arvede Moderen, men ikke ham, hvis Formue maatte blive i hans egen Slægt. Den større Betydning i Familien, som Manden havde faaet, fremkaldte da naturligvis hos ham en Drift til at benytte denne stærkere Stilling til at omstøde den overleverede Arvefølge til Fordel for Børnene. Men dette gik ikke, saa længe Afstamningen efter Moderret gjaldt.

Den blev omstødt, Mandslinje og Arveret efter Faderen indført, og denne Omstyrtning af Moderretten var, synes det, Kvindekønnets verdenshistoriske Nederlag. Først den fremkaldte den Tilstand, fra hvilken Mill gaar ud som fra den oprindelige.

Den første Virkning af Mændenes Eneherredømme viser sig i den nu opstaaede Mellemform *den patriarkalske Familie*, hvis Hovedkendemærke er Organisationen af et Antal fri og ufri Personer til et Hele under Familiehovedets Fadermyndighed. I denne Types semitiske Form lever Familiens Hoved i Flerkoneri, Slaverne har Kone og Børn, og hele Organisationens Formaal er Røgtning af Hjorde paa et vist afgrænset Landomraade. Grundtrækket er her Indlemmelsen af Slaverne under den faderlige

Myndighed. Derfor er den romerske Familie det fuldkomneste Udtryk for denne Familieform. Ordet Familie betyder jo ogsaa hos Romerne fra først af ikke Ægteparret og dets Børn, men Slaverne alene. *Famulus* vil sige Husslave, og *Familia* er det samlede Indbegreb af de Slaver, der tilhører en Mand. Ordet er altsaa ikke ældre end de latinske Stammers kolde og strenge Familiesystem.

Denne Familieform viser Overgangen fra Parringsægteskabet til Engifte. For at sikre Manden Hustruens Troskab, altsaa Faderforholdet til Børnene, er hun ubetinget overleveret til hans Magt; han kan endogsaa slaa hende ihjel.

Hvad Flerkoneriet angaar, saa er det historisk kun et Udslag af Overdaadighed. En enkelt Mands Flerkoneri var aabenbart udgaaet fra Slaveholdet og aldrig andet end en Forret for de Rige og Fornemme, som endnu den Dag idag i hele Østerland.

Af Parringsfamilien opstaar nu *Engiftets Familie.* Den er grundet paa Mandens Herredømme med det udtrykkelige Maal: ubestridt Faderforhold til Børnene, da disse som Livsarvinger engang skal overtage Faderens Formue. Engiftets Ægteskab adskiller sig fra Parringsægteskabet ved Baandets langt større Fasthed. Oprindeligt er det kun Manden, der kan løse det. Hos Oldtidens Grækere finder vi denne Familieform i dens hele Haardhed. Kvinderne lever et husligt Fængselsliv, Manden har derimod krigsfangne Slavinder til Teltkammerater. For den senere Græker, der tyer til Hetærer, er Ægteskabet en Byrde, en Pligt mod Guderne, Staten og Forfædrene, der maa opfyldes.

Engiftet er da altsaa ingenlunde en Frugt af personlig Elskov; Ægteskaberne er Vedtægts-Ægteskaber. Men det er den første Familieform, der er grundet ikke paa naturlige, men paa Samfunds-Betingelser, og Hensigten dermed er Mandens Herredømme i Familien og Avling af Børn, der kun kan være hans.

Saaledes træder Enkeltægteskabet ingenlunde ind i Historien som Forsoningen af Mand og Kvinde, endsige som denne Forsonings højeste Form. Tværtimod. Det optræder som Erklæring af en hidtil i Historien ukendt Krig mellem Kønnene. Naar hos enkelte Folk som de gamle Germaner Kvinderne nød stor Agtelse og havde Indflydelse ogsaa paa de offenlige Anliggender, beroede det rimeligvis paa, at disse Folk ved deres Indtræden i Historien først nylig havde gjort Overgangen fra Parringsægteskab til Engifte. De mildere Former, som Mandsherredømmet

hos dem antog, muliggjorde den moderne Elskov. Dog ikke saaledes at forstaa, at denne Elskov udelukkende eller endog blot fortrinsvis udviklede sig som Ægtefællernes Kærlighed til hinanden. Den første historisk optrædende Form af Elskov som Lidenskab, Middelalderens ridderlige Elskov, var ingenlunde altid, eller endog blot væsenlig, nogen ægteskabelig Kærlighed.

Vore Dages Ægteskab i Borgerstanden er af dobbelt Art. I de katolske Lande besørger nu som før Forældrene den unge Borgersøn en passende Kone, hvorved dog naturligvis Hensynet til de Vedkommendes Følelser ikke er udelukket; i de protestantiske Lande bliver det i Reglen overladt Borgersønnen med større eller ringere Frihed at udsøge sig en Kone af sin egen Klasse, hvorved et vist Maal af Kærlighed i Reglen ligger til Grund eller i alt Fald for Skams Skyld forudsættes. I begge Grupper af Lande bliver Ægteskabet i de allerfleste Tilfælde bestemt ved den Samfundsklasse, de Paagældende tilhører.

Forholdet mellem Mand og Kvinde har da i Aartusinders Løb gennemgaaet et stort Antal Former. Det er usandsynligt, at Menneskeheden nu skulde være naaet til den sidste Form. Rimeligvis vil Samfundene i Fremtiden sysselsætte sig mindre med at regulere Forbindelserne mellem Mand og Kvinde og mere med at opdrage de nye Slægtled. I Modsætning til Herbert Spencers Antagelser har andre Tænkere i vore Dage begrundet den Formodning, at medens selve Kønsforbindelserne stedse mere vil blive betragtede som Privatsag, vil Omsorgen for Børnene blive Samfundets Hovedinteresse.

BEGREBET: DEN TRAGISKE SKÆBNE

(Brudstykke af en med Universitetets Guldmedalje belønnet Afhandling: *Om Skæbne-Ideen i den antike Tragedie*, der besvarede det æstetiske Prisspørgsmaal for 1862—63.)

Indledning.

Hvad er det Tragiske? Det er en af Formerne for det Smertelige, forsaavidt dette falder indenfor det ikke blot æstetisk Tilstedeliges, men æstetisk Tiltalendes Kres. Det uæstetisk Smertelige — det hæsligt Smertelige — kan vel æstetisk tilstedes som forbigaaende, underordnet Mislyd, men i og for sig er dette ikke tiltalende. Æstetisk tiltalende bliver det Smertelige først, naar det foruden at smerte tillige ubetinget behager, altsaa som ophøjet, rørende, gribende, imponerende osv. Det Tragiske er nu en af disse Fremtrædelsesformer, i hvilke det Smertelige vækker ubetinget Behag. Det Tragiskes Virkning paa Sindet er en begejstrende, opløftende Virkning, og derfor hører det Tragiske ind under den Gruppe af Begreber, der enes i at udtrykke det Sindet Opløftende. Saaledes er det Tragiske en Afart af det Mægtige, det Store. Med Hensyn til sit Stof hører det til det Smerteliges æstetisk-neutrale Omfang, med Hensyn til sin Form til det Stores æstetiske Omraade.

Hvad er altsaa det Tragiske? Det er en Art af det Store eller Ophøjede, og dog er det Tragiskes sande Livskres netop store, ophøjede Personligheders Lidelse, Kamp og Undergang. Er det Tragiske nu alligevel selv en Form af Storhed, da maa det Store overleve sit eget Fald; det store Menneskes Undergang maa selv

være stor for at Indtrykket kan kaldes tragisk. Saaledes bliver det Tragiske den Storhed, der aabenbarer sig i et fremragende Væsens Kval, Kamp, Nederlag og Død.

Ikke enhver Art smertelig Strid, i hvilken det Store og Sjældne er stedt, er af ophøjet Natur, den store Krafts tilfældige Undergang er det ikke. Naar værdifulde Personligheder, store Aander, ualmindelige eller heltemodige Væsener, knækkes eller rives bort ved en Sygdom, en tilfældig, meningsløs Ulykke, synes Verdensordenen, som overlever Individet, ikke stor og ophøjet, men dum og raa eller grusom. Til at Verdensordenen kan synes ophøjet og mægtig, idet den mægtige og ualmindelige Personlighed gaar til Grunde, udkræves to tilsyneladende mod hinanden stridende Betingelser, *først* at det store Menneske har forskyldt sin Undergang, thi ellers tager Verdensordenen sig ikke imponerende ud, *saa* at det alligevel ikke har forskyldt den; thi ellers synes Mennesket ikke stort. I denne Modsigelse ligger som sammenpakkede i en Nød alle Grundspørgsmaal vedkommende den tragiske Skæbne.

Spørgsmaalet om den tragiske Skæbne er da Spørgsmaalet om den tragiske Skyld. Sætter vi nu Begreberne om Skæbne og Skyld i Forhold til hinanden, ser vi let, at naar Sagen tages i det Store og Grove, kun tre væsenligt forskellige Opfattelser er mulige, indenfor hvilke atter Afskygningerne kan være mange: man kan anse det for det sande tragiske Forhold mellem det ophøjede Individs Skæbne og dets Skyld, at det kendes *uskyldig* i den, eller *skyldig* eller *skyldig-ikke-skyldig*. Til hver af disse forskellige Opfattelser af Skylden svarer en forskellig Opfattelse af Skæbnens Begreb; thi den tragiske Skyld og den tragiske Skæbne er som to Vægtskaale paa en Guldvægt: straks der lægges en Smule mere Vægt paa den ene, vipper den anden op; jo mere etisk Tyngde Skylden faar, des mindre Vægt ligger der paa Skæbnen, og omvendt jo mere Skæbnen og Skæbneloddet vejer som selvstændig Magt, des mindre kan der paa den anden Side haabes paa en Ligevægt mellem Skæbne og Skyld.

§ 1. Den metafysiske Opfattelse af den tragiske Skyld. Det dertil svarende tragiske Skæbnebegreb.

a. Denne Opfattelses Forklarlighed.

Det bliver nødvendigt for at ikke den følgende Udvikling skal synes overflødig og det Angribende deri en Kamp med Vejrmøller, med nogle Ord at vise, hvad der taler for denne Opfattelse, hvorledes den kan opstaa, og *at* den er opstaaet. Først og fremmest maa vi erindre, at en Anskuelse ikke omstyrtes derved, at ikke alle eller endog forholdsvis faa af de Forekomster, der til dagligt Brug kaldes tragiske, falder ind under dens Begreb om det *sande* Tragiske. Dermed skal ikke negtes, at en Læres Sneverhjertethed berettiger til en Mistanke mod dens Rigtighed; men da det er lidet rimeligt, at Alt, hvad der gaar under Navnet, skulde bære det med Rette, kan en sikker Grænse umuligt drages.

Det Ejendommelige for denne Lære er det, at den ingen (etisk) Skyld vil se hos dèn tragiske Personlighed. Kaster vi et Blik paa den dramatiske Literatur, er det forstaaeligt, at den der kunde finde Støttepunkter nok. Ikke blot kan den synes retfærdiggjort ved visse af de berømteste antike Tragedier, men en hel Kunstskoles Poesi er gennemtrængt af den Aand, der taler igennem den. Den romantiske Skole gjorde, som man har sagt, Poesien til en Narcissus, der forelsket i sig selv stedse beskuede sit eget Billed. Dens Helte er i Almindelighed ikke umiddelbart poetiske Skikkelser, men digteriske Naturer, fordi dens Kunst er en Poesi om Poesi. Og selv naar Tilfældet ikke er dette, selv naar det er Livets Poesi, ikke Kunstens, der forherliges, er Romantiken dog i sit Væsen angribende, den taber Ligevægten ligeoverfor Forstandsbetragtningen og er stadigt paa Korstog imod de i Forhold til Poesiens Guddomme Vantro. Den romantiske Digter sætter hele sin Ironi til paa Spidsborgerne, saa at han slet ingen beholder tilbage for sine Helte, og omvendt gaar hans hele Patos med til Heltens, saa at slet Intet bliver tilovers som bag Digtningen liggende uudtalt Begejstring. Jeg vil her, for blot at nævne Mesterværker, der synes at tale for Rigtigheden af denne Lære, minde om Oehlenschlägers *Correggio*, dernæst om hans Elskovstragedier *Axel og Valborg*, *Hag-*

barth og Signe, endelig om de talrige Martyrdramer, f. Eks. Corneilles *Polyeucte*, Calderons *El principe constante* og *El magico prodigioso*; sammenlign ogsaa Jennaros Situation i Gozzis: *Il corvo*.

Er det saaledes bemærket, at Læren ikke vilde mangle saadanne endog udmærkede poetiske Værker, om hvilke den enten uden Tvang eller ved et næsten umærkeligt Tryk kunde komme til at sidde, som var den støbt omkring dem, kommer Spørgsmaalet frem om Bevæggrundene til at man har dannet den. Der kan tænkes forskellige. Af Frygt for paa dette Punkt at være vidtløftig, vil jeg blot henpege paa hvad Schiller, der iøvrigt ikke (teoretisk) hyldede denne Lære, i sin Afhandling *Om den tragiske Kunst* har fremsat om, at Medlidenheden svækkes, naar Helten selv er Skyld i sin Ulykke, der derfor hellere bør hidføres ved Omstændighedernes Magt, og vil blot minde om, hvorledes den til Romantikernes Poesi svarende kritiske Retning havde en Tilbøjelighed til at opfatte Kampen i det Tragiske som en Kamp imellem Poesi og Prosa, en Anskuelse, der fandt sit Udtryk i Weisses, Romantiken iøvrigt overskuende, Æstetik ved den Lære, at det Tragiske ikke holder os Verdensskæbnen, men selve det Skønnes Skæbne, Poesiens egen Skæbne for Øje, og som f. Eks. anvendtes paa Shakespeares *Romeo og Julie* — for at nævne et Digterværk, der har været giort til Genstand for meget forskelligartede Opfattelser — af Schlegel, Horn og Fru Jameson.

Ligeoverfor den antike Tragedie forsvares denne Anskuelse af Gruppe, der ikke er kommen til den ud fra nogen almen Betragtning, men, som han mener, ved Slutninger fra de enkelte Tilfælde, i hans i mange Henseender dygtige Værk: *Ariadne*. Det vilde endelig være let at forstaa, om denne Anskuelse ogsaa i vore Dage vilde gøre sig gældende ud fra en filosofisk Bestræbelse i vor Tid (de Kierkegaardske Pseudonymers), der med megen Kraft har sondret mellem det Æstetiske og det Etisk-Religiøse og henvist Poesien til ‹Umiddelbarhedens› Egne. Forsagelsens Talsmand kunde hævde, at Overflyttelsen i Fantasiverdenen gør enhver etisk Maalestok uanvendelig, idet hvad der besjæler Helten altid er noget rent umiddelbart og Poesien overhovedet aldrig kan fremstille noget højere Sjæleliv end det umiddelbare. Hvis den troskyldigt af Helten kræver Drab, Selvmord, overhovedet ‹Ubekymrethed om sig selv›, medens Etiken begynder med ‹Bekymretheden›, maa det synes meningsløst, om

Digteren til Slutning vilde lægge den etiske Maalestok an paa Helten, der i Poesien intet har at gøre og ingen Gyldighed har. De Kierkegaardske Pseudonymer ser i den tragiske Helts Undergang kun den umiddelbart Begejstredes nødvendige Skæbne i en prosaisk Verden. De gaar ikke derfor glip af Skønhedsindtrykket i det Tragiske; ingen bitter Følelse træder for dem istedenfor den opløftende, som alt Ophøjet fremkalder. Thi de ser i Resultatet ikke simpelthen Poesiens Undergang, men forstaar denne dybere som en Poesiens Selvtilintetgørelse i det Etisk-Religiøse, ɔ: ved Slutningen af enhver Tragedie dømmer Poesien sit eget Standpunkt fra et andet og højere, som den i selve Digtet maatte lade uvidende om, fordi den ikke kunde fremstille det. Dette er en Opfattelse, som tidligere allerede er antydet hos Weisse, der hævder, at noget unævnt Højere, der ligger udenfor Poesiens hele Livskres, trøster for det Skønnes og Stores Undergang.

b. Denne Opfattelses forskellige Former.

α) Skæbnen som Fatum. Saaledes forstaaet fremkommer det sande Tragiske først, naar den Skæbne, der rammer Helten, ikke blot er uforskyldt, men endog uforaarsaget af ham. Her er slet intet Forhold mellem Handling og Lidelse. Skæbnen er den ubetingede, ɔ: den fornuftløse Nødvendighed, det Tilfældig-Nødvendige. Skæbnen som denne Nødvendighed opfattes enten som forudbestemt eller som Fortidens uafvendelige Udslag. Bekenderne af denne Lære finder det sande Tragiske i Sofokles's *Kong Oedipus* [eller i Ibsens *Gengangere*].

β) Skæbnen som Virkning. Medens der paa det foregaaende Standpunkt intet Forhold var mellem Handling og Lidelse, skal det Tragiske nu bero paa, at der mellem disse er et (dog rent logisk) Aarsags- og Virknings-Forhold. Denne Opfattelse har til Valgsprog det berømte Ord af Æschylos: Hvo handler, lide! Dette ligger nu engang i Tingenes Natur, kan ikke forandres eller bøjes; men at det saaledes er givet og vist, det er netop det Tragiske. Tilhængere af denne Lære ser det sande Tragiske i Shakespeares *Romeo og Julie* eller i Oehlenschlägers *Tordenskjold*.

γ) Skæbnen som Altets Lov. Det er denne Anskuelse, paa hvilken de to foregaaende beror. Paa dette Standpunkt har den tidligere rent metafysiske Betragtning faaet en etisk Farvning,

idet Skæbnen opfattes som forskyldt; dog er det ikke Alvor med dette Etiske; thi selve den Skyld, her menes, er en metafysisk.

Hvad forstaas ved en metafysisk (upersonlig) Skyld? Er dette Udtryk ikke en Meningsløshed? Nej, men ganske vist gør Tillægsbestemmelsen *metafysisk* Skyldbegrebet saa vidt, at dette, langtfra at være særligt tragisk eller endog blot særligt menneskeligt, kommer til at omfatte alt Levende; thi Skylden er som metafysisk for det Levendes Vedkommende blot det at være til, for Menneskets det at være Menneske, og det Tragiske det: at være Menneske, at være født, at være det Altomfattende Livet og derfor Døden skyldig, saaledes som der oftere spøgende siges hos Shakespeare eller i de gamle danske Folkeviser (f. Ex. hos Sv. Grundtvig II, 538 F.): Du er Vorherre en Død skyldig, eller som det med tragisk Patos klinger hos Sofokles: *Μὴ φῦναι τὸν ἅπαντα νικᾷ λόγον.* (Ikke at være til er bedre end Alt.) I samme Aand udtaler Schopenhauer sig, naar han siger: «Enhver slider sit Liv hen, som man udfører et Hoveriarbejde. Men hvem har paadraget os denne Skyld? Den, der avlede Barnet i Vellyst. Altsaa fordi den Ene har nydt, maa den Anden leve, lide og dø. Et Menneskes Liv med dets uendelige Møje, Nød og Kval er da at betragte som Forklaringen og Omskrivningen af selve Avlingen ɔ: af den afgjorte Attraa efter Liv, hvortil endnu hører, at Mennesket er Naturen en Død skyldig, og det tænker med Angst og Uro paa denne Skyld . . . Vidner alt dette ikke om, at vor Tilværelse indeholder en Grundskyld?» I samme Aand skrev endelig Calderon: *El delito mayor del hombre es haber nacido.* (Menneskets største Skyld er at være født.)

I denne Forstand er den tragiske Helt ubekendte Magter sin Lidelse skyldig og betaler i Lidelsen den Skyld, han deler med alle, men som kun, naar den indkræves af den Store, føles som tragisk Skyld. Her hører det Kierkegaardske Ord hen, at «det Tragiske er egenlig det, at en uendelig Aand er manet ind i Eksistensen.» Man maa ikke forveksle denne Betragtning af Skylden *som* metafysisk med den *metafysiske* Betragtning af Skylden, der finder Sted i det Komiske. Et er det at betragte en Skyld, der virkeligt er tilstede, blot forstandsmæssigt (eller metafysisk) som det Uforstandige; et Andet at betragte det som det sande Forhold i det Tragiske, at Mennesket lider for en metafysisk ɔ: uvirkelig, upersonlig Skyld.

Enkelte Æstetikere, der som Vischer tager ganske moralsk paa det Tragiske, nødes dog til at give ogsaa denne Opfattelse Rum for ikke at maatte udelukke Tragedier som *Kong Oedipus*, der nyder Aartusinders Ry, fra de sande Tragediers Klasse. I den Skikkelse, hvori denne metafysiske Betragtning er fremkommet som medindgribende indenfor den etiske har den imidlertid havt en fra den fremstillede forskellig Afskygning. Thi ikke Livet, men Storheden er bleven opfattet som Skyldens Genstand: Skæbnen rammer med Rette den Store, fordi det mægtige Menneske allerede fra første Færd af var det ubetinget Mægtige (Verdensordenen) sin Storhed skyldig. I det Væsenlige forandrer dette dog ikke Sagen.

c. *Denne Opfattelses Uholdbarhed.*

Den her udkastede Betragtningsmaade af det Tragiske kunde, som vi saa, saasnart der stræbtes efter en fornuftig Begrundelse, ikke hjælpe sig uden at hidkalde Skyldens Begreb om end i en stærkt forflygtiget Skikkelse. Men idet denne Lære nævner Ordet Skyld, peger den i Grunden allerede ud over sig selv; thi hvor der er Tale om Skyld, staar vi egenlig paa etisk Grund. Hvad der sagdes om hin metafysiske Skyld, at den ikke var særligt menneskelig, men almen, er netop det, der nøder os til at forlade dette Begreb. Thi det Særegne ved den tragiske Skyld maa jo dog være det, at den er blot menneskelig, og som saadan maa den være en Handlingens, en Viljens Skyld. Og idet hin Opfattelse udviskede Skyldens Begreb, gjorde den nødvendigvis Skæbnen styg og uretfærdig.

Romantikernes og Weisses Lære strander paa at i Skønhedens Rige kan det Skønne ikke gaa tilgrunde; at dette sker er nemlig hæsligt, og Slutningsindtrykket vilde saaledes blive et ubetinget forstemmende Indtryk. Trods Alt hvad der kan anføres og er anført (selv endnu hos Köstlin) om det Opløftende i Beskuelsen af den Storhed, som den uskyldige Helt kun i sin Undergang ret kan udfolde, bliver der dog altid en uopløst Mislyd tilbage. Derfor betragter man da, som ovenfor antydet, den tragiske Udgang som en Poesiens Tronfrasigelse til Fordel for noget væsenligt Højere: det Etisk-Religiøse; selv Solger har ment noget Lignende; han siger: «Idet det nærværende Liv ved Til-

intetgørelsen ligesom faar en Rift, skimtes gennem denne Ideen som noget i sin Renhed Oversvævende eller Hinsidigt.»

Saa meget er unegteligt sandt, at uden denne Trøst kan det Tragiske, som det her er forstaaet, ikke vække Vemod uden Bitterhed; men Ulykken er, at kan vi end ikke undvære en Trøst af saadan Art, modtage den kan vi nu aldeles ikke. Skal det Formildende ligge deri, at Alt ikke er forbi med Døden, er vi komne ganske ud over det kunstneriske Omraade; thi denne Opfattelse leder følgerigtigt til den Antagelse, at et Drama, hvori alle de gode Personer gik tilgrunde og alle de slette triumferede, var kunstnerisk berettiget, da i det andet Liv Alt nok vilde faa et andet Udseende: et saa utilfredsstillende Resultat, at denne Mening derved har dømt sig selv. En ganske anden Sag er det, at i Dramet ikke den Lidelse, der rammer hver en Biperson, kan ses som forskyldt. Stundom maa en Uskyldig lide, for at Retfærdigheden des føleligere kan ramme den skyldige Hovedperson. Ordstrid, om Digteren da ved disse Bipersoner nøjes med at pege hen paa det Tragiske som «Altets Lov» eller om han henviser til et andet Liv, er ørkesløse. Om en Digter som Shakespeare i saa Henseende har været panteistisk eller kristeligt sindet er i denne Sammenhæng ligegyldigt. (Se Striden mellem Ulrici og Vischer, jævnfør ogsaa Gervinus.) Men Hovedsagen er, at modtager vi hin Trøst, at Menneskelivet ikke er forbi med Døden, saa er vi komne udenfor det Kunstneriske, men forkaster vi den, da gaar vi glip af den poetiske Retfærdighed. Her er det Skær, paa hvilket Læren strander: den uopløste Forstemthed i Beskuerens Indtryk. Og fører vi dette umiddelbare Indtryk paa Læser eller Tilskuer tilbage til den Mislyd, hvoraf Forstemtheden er et Ekko, da beror denne paa Misforholdet mellem Skæbnen og Skylden, mellem Verdensordenens og det enkelte Menneskes Højhed. Det Tragiske gør ikke rent og fuldt Indtryk af det Ophøjede, fordi Verdensordenen, saasnart Skæbnen sluger Skylden, ikke synes storladen, men uretfærdig.

§ 2. Den tragiske Skyld opfattet som etisk. Det dertil svarende Skæbnebegreb.

a. *Begrundelse af denne Opfattelse.*

Indsigten i den foregaaende Læres Uholdbarhed forklarer den nærværende. Skal Skæbnen ikke være uretfærdig, maa den være fortjent. Men fortjent er den kun, naar Helten, idet han lider sin Skæbne, lider for sin Skyld. At denne er klar og *utvetydig* er da det Første, det Andet er, hvad villig indrømmes, at denne Skyld hænger saa nøje sammen med Heltens Natur og Karakter, at han ikke kunde handle anderledes uden at ophøre at være sig selv. Denne Læres Bekendere har det Løsen, at i det Tragiske Karakteren smedder sin Skæbne, at Karakter og Skæbne er Et. Mange store tragiske Digtere synes at have vedkendt sig den Den Kendsgerning, at hverken det antike Skæbnebegreb, eller overhovedet Begrebet om Skæbnen som selvstændig Magt efter dets Forjagelse fra den religiøse Bevidsthed, nogensinde mere findes i den moderne Tragedie, naar ganske enkelte Udvækster undtages, denne Kendsgerning taler tilsyneladende for, at Skæbnen her har ophørt at være Handlingens Forudsætning og endnu kun er bevaret som dens Resultat.

Den Shakespeareske Tragedie er bleven fremhævet som den Kunstens Blomst, hvori dette sande Tragiske har udfoldet sig. Kritiken af de enkelte Tragedier skiftede mellem Aarene 1830 og 1850 Aand og Tone. Det er saaledes interessant at sammenholde med de forskellige romantiske Kritiker af *Romeo og Julie* de tre, der leveredes af Rötscher, Ulrici og Gervinus, af hvilke den sidste ligefrem angriber den Udvikling af Dramaets Idé, der begrundes paa de i den foregaaende Paragraf fremsatte Grundsætninger.

At denne Retning nu ikke blot er en pligtkær men, hvad dermed hænger sammen, i en vis Forstand overvejende virkelighedskær, er forklarligt af den Lede, der maatte opstaa ved de mange spidsfindige, halvvejs paa Teatervedtægt, halvvejs paa et dødt romantisk Ritual beroende Forskelligheder, der havde indsneget sig mellem det Menneske-Ideal, Teatret fremstillede, og det, der var Samtidens eget Samvittighedsideal. Ovenfor gjorde vi opmærksom paa det i mange Henseender fængslende og frugt-

bare Spørgsmaal om Forholdet mellem Kunstens og Virkelighedens Moral og derfor mellem deres Idealer. Medens nu den foregaaende Opfattelse ensidigt betonede Forskellen mellem det Poetiske og det Virkelige og forsaavidt den ikke var etisk slappet maatte bemærke, at den poetiske Helt (med sit Poesien ejendommelige Æresbegreb eller sit Begreb om Hævnens Ret)' aldrig kunde blive Mønster, skulde nu med det Calderonske Ritual alle disse Skranker falde, Poesien være Virkelighedens Spejl, den romantiske Samvittighed og den romantiske Rettroenhed vige for den sande Pligtlære, og Kritiken skulde godtgøre, at de udmærkede Digterværker, navnlig Shakespeares, der var blevne tillempede efter hine Lærdomme, langt mere stemmede med disse.

Saaledes blev med modsat Ensidighed — dog sjældent bevidst og i Almindelighed — den Tanke forfægtet, at det poetiske Ideal og det virkelige, det etiske er et og det samme. Hele Gervinus' righoldige Værk over Shakespeare er en Udfoldelse af denne Tanke. Ingensteds træder de fortvivlede Følger, hvortil Trangen til at opdage Brøde og Skyld fører, stærkere frem end i Gervinus' før nævnte Kritik over *Romeo og Julie*, Noget der endog stødte Vischer, hvis Anskuelse i det Væsenlige dog er ganske den samme. Med Hensyn til Skæbnebegrebet opfattes denne Anskuelse ligeoverfor den foregaaende rettest som en ud fra Kunstlæren foretaget Retfærdiggørelse af Verdensstyrelsen.

b. Denne Opfattelses forskellige Former.

a) Den umiddelbare Opfattelse af Skylden som etisk ser Individet som skyldigt, ikke ubetinget, men i dette og hint og til Gengæld uskyldigt i dette og hint og kan saa forhandle vidtløftigt om hver enkelt Sag, hver enkelt løsreven Handling, hvorvidt den er en Brøde eller ikke. Efter denne umiddelbare, det daglige, det borgerlige Livs Opfattelse er Skylden ingenlunde nogen uendelig Størrelse. Man fortryder det Gjorte eller beklager det Skete, og er god igen. Men nu opstaar denne Vanskelighed: det Tragiske beror paa, at for denne endelige Skyld rammer som Skæbnens Straf det Uendelige: Tilintetgørelsen, Undergangen, Døden. Hvad bliver saa Æstetikerens Bestræbelse? Det bliver den: eftersom den hensynsløse umiddelbare Lidenskab (som Poesien dog synes ikke godt at kunne undvære hos sine

Helte og derfor ikke heller godt at kunne regne dem til Last) er opfattet som Brøde, fordi der gaas ud fra den Overbevisning, at det virkelige og det poetiske Ideal falder sammen, da at samle og tælle op saamange enkelte Overtrædelser som muligt, for at faa en Forholdsmæssighed ud. Denne Bestræbelse, hvorpaa Gervinus' Kritik af Romeos Karakter afgiver et Eksempel fremfor alle, er ligesaa komisk, som den er smaalig. Thi gives der i Virkeligheden ikke noget fælles Maal for Skylden og Straffen, da kan dette Misforhold ikke udjævnes, Skæbnens Retfærdighed ikke paavises ved en Sammenlægning af brødefulde Handlinger eller Tanker. Det Uendelige kan ikke naaes gennem Optællen af endelige Størrelser. Saaledes falder denne Opfattelse sammen.

Hvad man paa dette Standpunkt mest af Alting nedlægger Indsigelse imod, er, at det skal lykkes en indskrænket Kritik at fremstille Helt og Heltinde som uvirkelige Idealer, som Engle, faldne i Mørkets Snarer, for en meningsløs Skæbne. Vischer f. Eks. vil ikke, som han siger, at nogen spaaet Forbandelse, noget lurende Tilfælde, nogen 24de eller 29de Februar (som i de tyske Skæbnetragedier) skal stille sig imellem Bevidstheden og Gerningen. Han finder, at det Hele er meningsløst, naar vi først faar Helten og Heltinden skyldfri. Han tillægger dem da Skyld, men Ulykken er, at denne Skyld, hvor nænsomt der end ofte tages paa den, hvormeget det end udhæves, at denne deres Svaghed paa den anden Side er deres Styrke, hvormeget der end tilstaas dem Ret i Uretten, ikke bestemmes som væsenligt forskellig fra etisk Skyld. Man har paa dette Standpunkt rigtigt indset, at Handling drager Lidelse efter sig, endvidere, at etisk rigtigt bør i Lidelsen siges: «Det er Straf; jeg har fortjent det», men det Urigtige er i Kraft heraf at ville negte enhversomhelst Handlings etiske Renhed, ikke at kunne faa Skyld nok pakket ind i den enkelte i og for sig nok saa uskyldige Handling; thi Opfattelsen af Lidelsen som Straf gaar paa den samlede Skyld, og at et Menneske kan være uskyldigt i det Enkelte, ja brødefrit selv i den Handling, paa hvilken Lidelsen følger, er saa langt fra at gøre Personen til et uvirkeligt Ideal, at netop det, at den enkelte Handling kan trænge til en Retfærdiggørelse, viser hen paa, at Mennesket aldrig undgaar at have Skyld.

β) Skylden opfattet som i Sandhed etisk Skyld. Den foregaaende Betragtning er ikke, hvad den udgiver sig for, ikke i Sandhed etisk; thi etisk behøves der ikke saa mange Anstren-

gelser for at bevise, at et Menneske er skyldigt; blot den enkelte, endeligt set maaske ubetydelige Overtrædelse giver sammenholdt med det etiske Ideal som Helhedsbestemmelse: Skyld. Men en Helhedsbestemmelse var det, vi aldeles savnede. Her indtræder imidlertid en Vanskelighed, der sprænger ogsaa denne Betragtningsmaade af den tragiske Skyld. Uden Helhedsbestemmelsen vil det ikke lykkes, af enkelte, hyppigt tvivlsomme Overtrædelser ved Sammenlægning at udbringe en Brøde, med hvilken f. Eks. det at lide Døden er til at maale, og betragtes Mennesket som i Grunden uskyldigt, da er der paany intet Forhold mellem Skyld og Straf, blot nu i modsat Retning. Thi Ulykke og overhovedet al den Lidelse, der kommer udenfra, forslaar saa lidet som Selvmord til at fyldestgøre for den etiske Skyld. Juridisk afsoner man en Forbrydelse med saa og saa mange Dages Fængselsstraf, men etisk set soner Ulykke ikke Brøde. Den etiske Skyld som Helhedsbestemmelse lader sig kun afsone ved Anger.

Det kunde synes, som om f. Eks. i Oehlenschlägers *Stærkodder* Angeren virkeligt var opfattet som det Sonende; men ser man nøjere til, vil man bemærke, at det i Grunden ikke er Skyldbevidstheden, men Forbedringen og Bedriften, Gerningen, det Udvortes, som betones. At Anger iøvrigt slet ikke kan fremstilles dramatisk, ses bedst af selve dette Drama. Digteren er nødt til at lade Stærkodder kræve saa mange Vidner paa sin Anger, nødt til at gøre hans Anger saa offenlig, at dens Væsen krænkes.

γ) Skylden opfattet som en udvortes Forbindelse af den metafysiske og den etiske Skyld.

Læren *α* strandede paa Manglen af en Helhedsbestemmelse. Læren *β* giver en saadan, men en, der, langt fra at bringe Ligevægt tilveje mellem Skyld og Skæbne, gør den første saa tung, at den sidste taber al Betydning, og som i højeste Grad angriber det Tragiskes Væsen ved at berøve Helten hans Straalekrans, saa Skinnet af hans Højhed forsvinder, og man opdager, at det er en Angrende, der staar.

Man mindes blot Oehlenschlägers *Karl den Store*, hvis Mangel især er den, at det slet ikke er lykkedes Digteren at vise os Karl som den Store. Og hvorfor? Fordi Syndsbevidsthed og Anger paa det religiøse Standpunkt, hvorpaa Kongen staar — i *Stærkodder* er Helten dog Hedning — er Noget saa gennem-

gribende, at det opløser Helteglorien i Dunst. «Helten forsvinder, en Angrende staar igen» (Kierkegaard: *Stadier paa Livets Vej*). Digteren har i det ældre Udkast forsøgt at lade Karl til Slutning mande sig op, angre ud og dernæst friskt og stærkt gaa videre i Handling; men i Følelsen af, at det ikke vilde lykkes, forkastede han senere den smukke Monolog. — Samme Digters *Knud den Store* har samme Fejl.

Det gælder da *for det Første* om at redde det Ophøjede hos Helten. Dette antages opnaaet, naar Skylden ses ikke blot indvortes forenet med Personlighedens sædelige Stræben, men, hvor det Tragiske er tilstede i sin fulde Udvikling, ogsaa som udvortes uundgaaelig. Indvortes saaledes: med de og de Dyder vil i en Personlighed som den fremstilte efter vor Erfaring de og de Overtrædelser være forbundne; udvortes saaledes: det store Menneske kan som enkelt kun træde i én Idés Tjeneste, der løsrives af Ideernes Sammenhæng; derfor maa Mennesket som handlende komme til at krænke de øvrige sædelige Magter. Enhver sædelig Handling er da tillige tilregnelig som Skyld. Hvorledes det forholder sig med denne Sætning, skal senere blive undersøgt.

For det Andet gælder det om en Helhedsbestemmelse, der én Gang for alle kan sikre den indbyrdes Maalelighed af Skylden og Straffen. At denne Bestemmelse ikke kan være etisk, er klart; men det har ikke været Den, der forsøgte at opstille den, lige saa tydeligt, at den heller ikke kunde være en rent metafysisk, da der fra en saadan ikke er nogen Overgang til de enkelte etiske Overtrædelser, den skal rumme, selv om Begrebet Skyld er flettet saaledes ind i Pligten som her.

Vischer er den, der har opstillet en Helhedsbestemmelse som den betegnede; han kalder den Urskylden. Som før berørt: Det store Menneske er det ubetinget Store — Verdensordenen — allerede fra første Færd af sin Storhed skyldigt. Men da Ordet Skyld her kun faar den metafysiske Betydning af Gæld, Forpligtelse, ser det ud som et blot Ordspil, naar denne lønlige metafysiske Skyld aabenbarer sig i den enkelte Handling som en Brøde mod Sædeligheden. Det Mærkeligste er, at Vischer kun drager Urskylden frem, hvor han ikke kan hjælpe sig uden den, og at den aldeles ikke tænkes sammen med, men kun rent udvortes stilles ved Siden af den enkelte Overtrædelse, selv hvor denne i og for sig betragtet ingenlunde er klar. Saaledes siger

Vischer om Sofokles's *Antigone*, at i dette Stykke omtales vel ofte Husets Ulykkesstjerne, men ingensteds som den Magt, der volder de tragiske Rædsler i dette store Sørgespil. Vischer har da en Urskyld, som ingen Skyld er, og en virkelig Skyld, der er etisk tilregnelig, men som dog ikke skal være til at undgaa.

c. *Denne Opfattelses Uholdbarhed.*

Medens den i § 1 udviklede Lære strandede paa, at Skæbnen tilsidst blev Alt, hvilket er det Samme, som at den bliver meningsløs, uretfærdig og ufortjent, falder denne Anskuelse derved, at den med modsat Ensidighed vil gøre Skæbnen til Intet; thi at ville opløse Skæbnen, denne overmenneskelige Magt, saa den ganske henlægges til den Enkeltes eget Sind, er væsenligt at tilintetgøre den. Men dette lader sig ikke gøre; thi staar og falder det enkelte Menneske aldeles paa sine egne Gerninger, da har det derved paa den ene Side naaet en saadan Myndighed, at det er vokset fra den udvortes Straf, som den Ældre fra Riset, og paa den anden Side vil dets Højhed svinde for dets Anger.

Det gaar ikke an at ville betragte Poesiens Skikkelser rent uvirkeligt, som staaende udenfor Tilværelsens, her Moralens, Love; men paa den anden Side er det lige saa urigtigt at ville betragte dem ganske virkeligt og uden videre stille dem for Etikens Domstol. Den har Intet med dem at gøre, den dømmer dem ikke; thi de har ikke naaet den Lavalder, den kræver. Schiller har i sin fortræffelige Afhandling *Om det Patetiske* rigtigt godtgjort, at hvad vor Fantasi i det poetiske Kunstværk søger og nyder, ikke er Personligheder, som lystrer en Morallov, men saadanne, der viser sig uafhængige af Drifternes Tvang og saaledes gør Indtryk af Frihed, ikke af Lydighed. (Saaledes glemmer vi f. Eks. lige overfor Selvmordet i et tragisk Drama, at Selvbevarelsens Pligt er krænket, over at Selvopholdelsens Drift er overvunden.) Imidlertid er det aabenbart, at Kunstidealet mere og mere maa kunne nærme sig til Samvittighedsidealet. Det er i dansk Poesi sket hos Paludan-Müller, f. Eks. i hans *Kalanus*.

Medens den første Ensidighed, ved hvilken vi dvælede, mente helt at kunne undvære den poetiske Retfærdighed, forglemte altsaa den anden, at denne Retfærdighed er den poetiske, ikke den etiske.

Hvad bliver saa i det Tragiske det sande Forhold mellem Mennesket og Skæbnen? Er Skæbnen blot den raa og blindt udjævnende Magt, der knuser Menneskene gode og onde mellem hinanden? Eller er det sandt, at Karakteren er Skæbnen og Skæbnen Karakteren, to Udtryk for Et og det Samme? Den første Sætning er tilstrækkeligt gendrevet, den anden optræder med større Vægt og tilsyneladende Dybsind. Ganske ligefrem har man jo sagt fra gamle Dage, at Enhver er sin Lykkes Smed; men nu vilde — ja man kunde fristes til at sige: Skæbnen, at Novalis en Dag skulde nedskrive den Aandrighed, at Karakter og Skæbne er enstydige Ord. Denne Sætning er meget ukritisk gaaet over fra den ene æstetiske Lærebog til den anden, uden at det nogensinde for Alvor er undersøgt, i hvilken Livskres den har Gyldighed. Den er etisk. Thi Etikeren *vil* Intet have med Skæbnen at gøre, og derfor faar han det heller ikke; etisk er al Tale om Skæbnen kun Forvirring. Men dette vedkommer ikke Digteren. Det Etiskes Kendemærke er den gennemgribende Inderliggørelse og den af denne følgende Umulighed af at finde fælles Maal for det Udvortes og det Indvortes. Men staar denne Umulighed fast, kan Poesien ikke komme til at fremstille det Etiske; et blot Indre kan ikke ses og ikke høres. Derfor er det Poesien umuligt at fremstille Lidenskaben og dens Patos, saasnart denne er rent sædelig, og heri ligger det da ogsaa, at Frihed i rent sædelig Forstand, Uafhængighed af de naturlige Betingelser er ufremstillelig i Kunsten; der bliver altid en Rest af Nødvendighed tilbage, og denne Rest: det er *Skæbnen*, Skæbnen ikke som Resultat, men som Forudsætning.

Saameget maa da staa fast, at det Eneste, man opnaar ved at forsvare den Sætning, at indenfor det Æstetiske er Karakteren Skæbnen, det er at bevise, at den tragiske Helt ikke er tragisk, men slet, ligesom omvendt — det maa indrømmes — det Eneste man opnaar ved aldeles ikke at ville vide af Skæbnen, er at bevise, at han ikke er tragisk, men ulykkelig. Æstetisk set er Sætningen ensidig og derfor falsk.

§ 3. Den tragiske Skyld opfattet som etisk-metafysisk eller æstetisk Skyld. Det dertil svarende Skæbnebegreb.

a. Denne Opfattelses Begrundelse.

Enhver Tale endog blot om den Enkeltes Skæbne i Forhold til hans Karakter er tvetydig, saalænge man ikke har klaret sig den Dobbeltbetydning, der her ligger i Ordet Skæbne. Det er et skæbnesvangert Øjeblik det, hvori et Menneske fødes; thi i det begynder, som Jean Paul har sagt, den Pil at flyve, som rammer ham i hans Dødsstund, men det er tillige et af Skæbnen født; thi i selve dette, at han bliver til nu, paa dette Sted, af disse Forældre, i disse Omgivelser, med disse Anlæg har en Skæbne raadet. Han fødes under en Stjerne, og han dør under en, men begge disse Stjerner er hans Skæbnes. Det kan da siges at være Menneskets Skæbne, der smedder hans Karakter, men at til Gengæld Karakteren atter smedder sin Skæbne.

Etisk set er kun det Sidste sandt, thi etisk betragtes Mennesket som Aand. Æstetisk tilsteder dette Forhold en dobbelt Opfattelse: paa den ene Side kan Karakteren ses som det Mellemled, hvorigennem Fødselstimens Skæbne slutter sig sammen med Dødstimens (dette er Heltedigtningens og Oldtids-Tragediens Betragtningsmaade); paa den anden Side kan den ses som det levende Midtpunkt, der i sig optager de naturlige Bestemtheder, overtager dem ved Viljen og ud af sig gennem sin Handling frembringer sin Skæbne, dog saaledes, at, i Modsætning til Etikens Afsondring af den Enkelte, bestandig Tidsalder og Nationalitet, Omverden og Anlæg og Personlighedens hele tidligere Historie haves i Minde (det moderne Tragiske). Her ses den Enkelte mere fra Viljessiden, hist mere fra Natursiden, ogsaa fra Aandens Naturside. Hist dirrer det Skete mellem at være Handling og at være Begivenhed, her føres det tilbage til Karakterens selvstændige Beslutning, den selvbevidste Viljes Kraftpunkt; dog standses der ikke etisk ved dette Punkt; det ses lige saa fuldt som Endepunktet for det Gamle, som det betragtes som Udgangspunkt for det Nye; Karakteren, der bestemmer sig, opfattes dog altid selv som bestemmet.

Gaar det nu ikke an, hverken at lade Skæbnen udtømme sig i Karakteren eller denne udtømme sig i hin, hvorledes bør

da Begrebet: den tragiske Skæbne opfattes? Det bør paa engang i et Dobbeltsyn ses som Forudsætning og som Resultat.

I den udmærkede Afhandling i første Del af *Enten-Eller,* der bærer Titlen: *Om det antike Tragiskes Refleks i det moderne Tragiske,* er det paavist, hvad Forskel der er mellem det sande Tragiske og en Form af det Tragiske, der vil undvære Skæbnebegrebet. Men Kierkegaard synes at antage — thi Udtrykkene er noget uvisse — at kun den fra alle Slægtforudsætninger løsrevne Personlighed er tilstede i den nyere Tragedie, i hvilken derfor egenlig det Tragiske slet ikke findes, en Antagelse, der ikke stemmer med Afhandlingens første Sætning, at enhver historisk Udvikling dog bestandig ligger indenfor Begrebets Omfang. Kierkegaard synes at maatte komme til dette Resultat, fordi han bestemmer det Begreb, vi hidindtil har søgt, Begrebet: den æstetiske Skyld, for snevert, eller snarere han udnytter ikke fuldkomment den sande Begrebsbestemmelse, hvortil han kommer. Han opfatter nemlig Arveskylden kun som sikrende os et Element af Skyld i Uskylden, ikke tillige et Element af Uskyld i Skylden.

Vi har set, at hvad der udkræves til Forklaring af den sande tragiske Skyld og dennes Genskin: den sande tragiske Skæbne, er en Helhedsbestemmelse af Skyld, som vi foreløbigt kan kalde den æstetiske, hvis Bestemmelse maa være den, at den fyldestgøres ved udvortes Straflidelse, en Straflidelse, der kan kaldes et Naadestød, fordi om end Lidelsen er stor og ryster vort sanselige Væsen, Forsoningen og Trøsten dog er lige nær hos, idet Lidelsen soner og Skylden ikke overlever den Døde.

Dette, at Døden er Seglet paa Forsoningens Akt, er saaledes ogsaa det egenlige digteriske Knudepunkt i *den* danske Tragedie, der fremfor alle har gjort Syndsfortrydelsen og Syndsforbedringen til sit Problem, nemlig Oehlenschlägers *Stærkodder.* Hvilken Betydning den samme Forestilling har i *Palnatoke* er bekendt. — Med Urette anfører derfor Martensen i sin *Dogmatik* en digterisk Figur, Lady Macbeth, som egnet til at bibringe En Troen paa evige Helvedstraffe. Martensen har vel skyet at nævne et historisk Eksempel, men at nævne en Personlighed, der hører hjemme i en Digtning, gaar endnu mindre an.

Det Begreb af Skyld, hvorom det gælder, er da et tvetydigt, ikke strengt personligt og dog saaledes omfattende alle Mennesker, at ifølge det Ingen staar som ganske skyldfri.

Til dette Sidste synes den religiøse Sandhed, at vi dog alle er Syndere, at være tilstrækkelig. Jeg har ogsaa med Hensyn hertil set den i Forbigaaende anført af Hauch (*Æstetiske Afhandlinger og Recensioner* p. 451) og i en Afhandling af F. Nutzhorn (*Om Karaktertegningen i den antike Tragedie* Filol. Tidsskrift 3. B.); men ved at anvende denne Sætning her kommer man til at bevise for meget, nemlig til at bortforklare hele det Tragiske.

Den afgørende Bestemmelse maa være saa smidig og vid, at den omfatter det antike og det moderne Tragiske, Antigones og Richard III's, Julies og Macbeths Skyld, hævder Skyld og Skyldfrihed i Et. Det er dette, som fortræffeligt er udtrykt i følgende Vers, som Oehlenschläger har lagt Melpomene i Munden:

Men der maa være Lys og Skygge
Hvor Melpomene Harpen slaar.
Thi kun i denne Taagedunst,
Som stormende mod Lyset kæmper,
Som enten dæmpes eller dæmper,
Kun derudi bestaar min Kunst.
Middagens Sol er mig for hed,
Med Natten hver en Farve viger,
Men skøn er Solen, naar den stiger,
Og yndig naar den daler ned.

b. Karakteristik af denne Opfattelse.

Udgangspunktet er det, at den tragiske Lidelse (Skæbnens Straf) skal fuldkomment *sone*, idet for det Første Retfærdigheden maa holde sig ganske indenfor det Jordiskes Grænser, dernæst skal den udvortes Lidelse, selv om den ikke er Andet end en udvortes Følge af Handlingen, gøre Fyldest for Skylden, der derfor ikke kan være helt personlig. Men ikke i streng Forstand personlig bliver den tragiske Skyld, naar den enten er *ikke blot* eller *ikke rent* det enkelte Menneskes.

Mere end personlig er den, naar den er *Fleres* end den Enkeltes, naar den Skyld, hvorfor der bødes ved dennes Lidelse, er paa engang hans og Andres, dog ikke saaledes at den er *baade* Andres og hans: men at hans Skyld er ubestemmeligt medindgribende i den Skyld, som en hel Gruppe Mennesker eller et helt Folk bærer paa, derved at den Enkelte ses som Led i Slægten, som indoptaget i den; f. Eks. Hakon Jarl, Antigone,

Richard III (som bærende paa sin Slægts Forbandelse, som Affødning af dens Rædsler, som sonende dens Skyld ved sin Død). Skylden er da her Slægtskyld. Dette Ord foretrækker jeg for den i Afhandlingen i *Enten-Eller* brugte Betegnelse Arveskyld, da Skylden ikke behøver at være nedarvet. Saaledes er Kassandra i Æschylos's *Agamemnon* delagtig i Troernes almindelige Brøde, der har udbredt sig over dem fra Kassandras *Broder*. Den Enkeltes egen Skyld er her berøvet sin Gennemsigtighed ved at blandes med hele Slægtens, dette Ord taget snart i videste Forstand om en hel Tidsalder (Hakon, Kong Lear), snart om et helt Folk (Kassandra, Xerxes), snart om en Familie (Richard III, Antigone, Calderons *Las tres justicias in una*). Den ses da uklart ikke mindre som avlet af den tidligere Brøde end som villet af den Enkelte eller endnu dunklere endog halvvejs som Straf for hin Brøde. Det er lærerigt at iagttage, hvorledes Tragikerne med rigtig Takt har undladt at behandle den dels virkelig, dels formentlig utvivlsomme Brøde, fra hvilken Slægtskylden har sin Oprindelse (se Labdakide- og Atride-Sagnene; i hint er den første Skyld kun efter græske Begreber en Brøde: den, at Sønnen avles). Denne græske Opfattelse af Straffen gennem Slægter har Intet tilfælles med det gamle Testamentes rent moralske; derfor blev Jødefolket med dets Blik for det Sædelige heller ikke det Folk, der udviklede det dybe Tragiske; Grækenland, hvis Guders Vrede var en rent menneskelig Forbitrelse, blev derimod Tragediens Hjemsted. Paa at forveksle Slægtskylden med det kristeligt-dogmatiske Begreb om Arvesynd vil dog vel Ingen falde.

Skylden var mere end personlig, naar den var Slægtens; den er mindre end personlig, naar den ene Skyldige deler Skylden med Ingen. Men denne Ingen har ligesom Odysseus foruden dette Navn ogsaa et andet; man kalder denne Ingen Skæbnen. Dog hedder den med samme Ret Ingen, thi den er den Nat, hvori alle Katte er graa, og om den gælder det fremfor Alt, hvad Heiberg siger om den (i Kritiken af *Adam Homo*), at den *faar Skyld* for alt det Onde eller Forkerte eller Urimelige, som sker, hvorfor jo ogsaa Brause (i *Sovedrikken*) ikke, om En gav ham ti Rigsdaler, vilde være i Skæbnens Sted.

Vi staar her ved et af de Omraader i Læren om det Tragiske, som det Komiske stadigt staar paa Springet til at erobre. Man mindes de utallige Løjer, Komikerne gør med Skæbnen, og

undertiden ogsaa saadanne Tragikere, der opfylder Fordringen fra Platons *Symposion*, at have lige meget Blik for det Tragiske og det Komiske. I Holbergs *Mascarade* siger Leonora: «Min Skæbne er ikke anderledes end at jeg skal elske ham.» Leonard svarer: «Ja der har vi det. Vi vil besmykke alle vore onde Lyster med Skæbnen.» I Shakespeares *Kong Lear* siger Edmund: «Vi skyder Skylden for vore Uheld paa Solen, Maanen og Stjernerne. Som om vi var Skurke af Nødvendighed, Daarer af Himlens Tilskyndelse .... som om en guddommelig Kraft drev os til alt det Onde, vi gør.»

Det nye Begreb, som vi her støder paa, er Begrebet: *Undskyldning*. Det at den Skyldige anklager sin Skæbne, det at Skæbnen sættes under Tiltale for Skylden, er for Menneskets Vedkommende en Und-Skyldning. Medens i forrige Tilfælde Skylden mistede sin Selvstændighed ved at forenes med Slægtens, sløves den her omvendt derved, at Kræfterne listes fra den; en ubestemmelig Part af den føres over paa Skæbnen.

Jeg vil straks her afbøde en Indvending, som ligger nær: Naar det virkelig forholder sig saaledes, at sædelig Følelse og Undskyldning er som Olje og Vand, idet Intet ligger den moralske Personlighed fjernere end at kaste Skylden bag sig over paa den ulykkelige Skæbne, Sonofferet, der altid kan jages ud i Ørkenen — hvorledes gaar det da til, at Tilskuerne, der til daglig Brug lever eller burde leve efter Sædelighedens Love, paa Teatret, altsaa i Poesiens Verden, villig føjer sig efter Kunstens æstetiske Love? Hertil maa svares: Den moralske Maalestok for Skylden skal og tør Enhver kun anvende for sit eget Liv; saasnart han derimod betragter en Andens, da bruger han med Rette den æstetiske, og ser i den Enkeltes Skæbne hans Undskyldning. Den æstetiske Betragtning af Skylden er *Tredjemands*. Moralsk forkastelig, men æstetisk forsvarlig er derfor den Sætning, hvormed Lamartine ender en Ode til Napoleon, og som følger paa Udviklingen af alle Heltens Fejl: «Gud véd, om Geniet ikke var en af dine Dyder!»

Lad os nu se, hvorfor Skæbnen anklages, hvori den er skyldig. Først i Personens oprindelige Stilling i Verden, dernæst i at have anlagt den saaledes. Paa en meget betegnende Maade bestemmes Skæbnens Begreb i Indledningen til det indiske Digt *Hitopadesa*:

Skæbne er, som Ordsproget lyder,
Hvad man før sin Fødsel har gjort.
Derfor maa man sig anstrenge,
Utrættet, med egen Kraft.

Fremdeles:

Som af de raa Lerklumper
Pottemageren gør hvad han vil,
Saadan formaar en Mand at nytte
Hvad han forhen har gjort, som Arv.

Den antike Tragedie har en Forkærlighed for at fremhæve det Tragiske i den Enkeltes oprindelige Stilling; de moderne Digtere ser hyppigst det Tragiske i den Enkeltes medfødte Anlæg. Hos Grækerne bringer Skæbnens uigennemskuelige Planer Mennesket til at begaa en forsmædelig Handling; hos de Nyere er Skæbnen, der smedder Karakteren, kun middelbart Skyld i hvad den virker. Saaledes bliver Skæbnen sandest at bestemme som det Tvangsmoment i Handlingen, der er en Følge af, at i dramatisk Poesi en gennemgribende Inderliggørelse ikke kan finde Sted. Herhen hører den Sætning fra *Stadier paa Livets Vej*, at den tragiske Helt ikke er fri i sin Lidenskab. — Den kun anede sidste Inderlighed anskues undertiden som noget Udvortes, bliver f. Eks. til Hævngudinderne i Æschylos's *Orestias*. Saaledes anskues ogsaa ofte Nødvendighedsmomentet eller Skæbnen i en Handling som en udvortes Ting: Runer, Stjerner (*Wallenstein*), Tyrfing, Andvars Ring, Ringen i Heibergs *Syvsoverdag*, Dolken i Calderons *El mayor monstruo los zelos*. Sammenlign Heksene i *Macbeth*, Aanden i *Hamlet*, Dæmonen i *El magico prodigioso*. Oldtiden, der manglede den etiske Selvfordybelse saavel i Livet som i Poesien, søgte Afgørelsen saavel i Poesien som i Livet udenfra, f. Eks. fra Oraklet.

Da Mennesket ikke selv har valgt sin oprindelige Stilling i Tilværelsen, kan Skæbnen anklages for at have ved Fødselen indvævet det i en Tids, et Folks, en Slægts, en Stands *Skyld* eller *Lidelser* eller *Vildfarelser* eller *Fornedrelse* (Hakon, Kassandra, Oedipus, Antigone, Othello, Louise i *Kabale und Liebe*, Richard III som Ætling af sin Slægt, Semiramis i Calderons *Luftens Datter*, Eusebio og Julie i *Andagten ved Korset*) eller omvendt for at have ved Fødselen eller i Livet stillet det paa en saa svimlende Højde, at det stod for Fald (*Oedipus*, *Agamemnon*).

Da Mennesket ikke har givet sig selv sine Evner og Drifter, kan Skæbnen dernæst anklages for at have *anlagt* og *udrustet* den Enkelte saaledes (Richard III som vanskabt i Modsætning til Franz Moor f. Eks.) og derved *fristet* det (Wallenstein, Macbeth). Saaledes vil altsaa i Kunsten den Enkeltes Skyld altid ses under et dobbelt Synspunkt, som Menneskets og som Skæbnens.

I Almindelighed kan det dog siges, at kristelige Digtere opfatter Forholdet som det er udtrykt i Calderons *Livet en Drøm*:

Om endog hans indre Hang
ham til Undergang bestemte,
kan han dog det overvinde,
da en umedgørlig Skæbne,
ganske tøjlesløse Lyster,
Stjernernes mest fjendske Stilling
altid ikkun lede Viljen.
aldrig kunne Viljen tvinge.

Se ogsaa samme Digters *El magico prodigioso*, Dantes *Skærsilden*, 16de Sang, 67de Vers og Heibergs *Tycho Brahes Spaadom*.

Her kan et tidligere opkastet Spørgsmaal om Forskellen mellem det æstetiske og det etiske Menneske-Ideal blive afgiort. Schillers Forklaring af det æstetisk Tiltalende ved et Selvmord angik paa Grund af hans Standpunkt blot det Personlige. Hvad det Saglige angaar, synes den sande Forklaring mig at være denne: Naar man i tidligere Tid i Straffelovgivninger gik ud fra Gengældelseslæren, var det i de fleste Tilfælde umuligt at afpasse Straffen efter Skylden saaledes, at den med fuldkommen Nøjagtighed svarede. Ved Dødsstraffen for Mord var det imidlertid muligt, at en virkelig Gengældelse kunde finde Sted.

Paa samme Maade opvejer den Uret, som Skæbnen har gjort den Enkelte, og som, i Stedet for at gøre ham til Rethaver, fordærver ham og gør ham skyldig, kun sjældent netop *den* Brøde, den Enkelte begaar, saa at der ved denne kvitteres. Skæbnens Skyld mod Mennesket er jo saa at sige en Skyld eller Gæld, som dette har udestaaende hos Skæbnen, og derved et Slags Fribrev til Brøden. Selvmord er nu en Gerning, der gør en Lære om det Tragiske mange Vanskeligheder; thi at den Enkelte dræber sig selv, betragtes jo som Brøde; men hans Død gælder dog paa samme Tid som Sone for hans brødefulde Liv; den sidste Brøde bliver da tillige det Udsonende — en Menings-

løshed. Men ser vi nu hen til det før Udviklede, det, som Fødselsskæbnen anklagedes for, da var det første Punkt Menneskets oprindelige Stilling i Tilværelsen, lige meget, hvordan denne Stilling end er, eftersom enhver Bestemmelse indeholder en eller anden Indskrænkning. Tager vi nu Sagen ganske alment og ser bort fra, hvor, paa hvad Tid, i hvad Slægt og under hvilke Omstændigheder Mennesket fødes og den Grund til Anklage mod Skæbnen, der heri kan ligge, saa bliver dog altid den nøgne Kendsgerning: Fødselen tilbage, den Uret, at den Enkelte blev født uden at blive adspurgt, om han vilde fødes, at han sattes i Verden uden at blive taget paa Raad med. Derfor kan Mennesket, der sukker under Tilværelsens Kval, anklagende vende sig mod sin Skæbne og sige f. Eks. saaledes: Hvorfor blev jeg født, med hvad Ret, hvorfor spørges vi ikke? Var jeg bleven spurgt og havde jeg vidst, hvad det var at leve, jeg vilde aldrig have givet mit Samtykke dertil. Vi er alle som Mænd, der mod deres Vilje presses til Matroser. Men den Matros, der er bleven presset og uden sit Samtykke ført afsted til Skibet, han mener sig ikke forpligtet til at blive derpaa; naar han ser sit Snit, vil han undløbe. Indvender man, at jeg har nydt det Gode i Livet og derfor nu maa taale det Onde, da svarer jeg: de Livets Goder, den Barndommens Lykke f. Eks., som jeg nød, og ved hvis Modtagelse jeg siges at skulle have givet mit Minde til at leve, disse Goder modtog jeg, lidet anende, at det var Haandpengene; derfor binder disse Haandpenge mig ikke. Men ligesom den pressede Matros ikke hævner sig for den Uret, der er gjort ham, ved at bryde Skibets Mandstugt, myrde sine Kammerater eller lignende, men blot vil det Ene, han har Ret til, Friheden, saaledes ogsaa jeg; jeg vil kun bort herfra, da jeg aldrig har forpligtet mig til at blive.» I disse Ord ligger den simpleste Tragik. Det er af Interesse at sammenligne det tidligere Standpunkt, hvor Døden opfattedes som Menneskets Skyld, fordi det var Verdensordenen Livet skyldigt, med dette, hvor omvendt Skæbnen ses som medskyldig i Menneskets Død, fordi den er Skyld i, at det lever. Saaledes er da Selvmord i og for sig den Brøde, der nøjagtigt svarer til Skæbnens Skyld mod den Enkelte, er paa engang det Strafværdige og det Sonende. Meget ofte har Digterne givet den her skitserede Følelse Udtryk. Saaledes f. Eks. Lamartine i *Meditations poétiques*:

Hvad Skyld har vi begaaet for at fortjene Livet?
Har Kaos bedt dig om det? Hvad eller har du givet
os Liv, skønt Ingen bad?
Mon vi, Tilfældighed! fra dine Luner stammer,
eller, grusomme Gud! behøved du vor Jammer
for ret at være glad?

Man sammenligne Milton: *Det tabte Paradis,* 10de Sang omtrent 768 ff., eller Rousseaus Udtryk: «Min Fødsel var den første af mine Ulykker», eller Didiers Udraab i Victor Hugos *Marion de Lorme*: «Hvad havde jeg gjort min Moder, for at hun skulde føde mig til Verden!» eller endelig denne Replik af Molbechs *Dante*:

Giv mig min Lykke, giv mig den tilbage!
Hvis ej, saa lad mig dø! Jeg har ej bedt
Dig om at blive født; stod jeg maaske,
Før mig min Moder undfik, som en Betler
Og trygled dig om Livet, mens du drog
Forbi mig paa den lyse Mælkevej?
Og kasted du en Fødselsstjerne naadig
Ned som en Skærv i min udstrakte Haand?
Om Intet har jeg bedt, før nu om Døden,
Og selv om den jeg trygler ej, saa længe
Jeg har et Sværd i Haand!

Gaar vi nu ud fra dette Tilfælde, hvor efter den *æstetiske* Betragtning Skæbnens og Menneskets Skyld har et fælles Maal, vil vi se, at jo mere Grund der er til at anklage Skæbnen, des mere Skyld kan Mennesket paadrage sig, uden at Misforholdet bliver saa stærkt, at det ikke opløses ved Lidelsen eller Døden.

Er den æstetiske Bestemmelse af den tragiske Skyld nu saaledes fastsat, da staar endnu kun tilbage at udslette den Spaltning, som vi har opstillet mellem den ikke *blot* personlige og ikke *rent* personlige Skyld. Den første er for en dybere Betragtning kun en Form af den anden, hvilket ogsaa i det Foregaaende er antydet derved, at blandt Anklagegrundene mod Skæbnen er sat den, at Mennesket ved Fødselen vævedes ind i en Slægts eller Families *Skyld.* Arve- eller Slægt-Skylden er nemlig en Mellem-Instans, som Tragikeren behøver, hvor den personlige Uskyld vilde gøre Skæbnen uretfærdig, om ikke en Skyldbestemmelse gik imellem; men denne gøres saa atter vaklende, idet Slægtskylden er en Skyld, Mennesket har faaet over sit Hoved ved Skæbnen.

Den æstetiske Skyld, der paa én Gang er Menneskets og Skæbnens, er saaledes halvvejs af etisk Art (den er en Persons eller en Slægts) og halvvejs metafysisk (thi den er et upersonligt Væsens); den sammenstykkes ikke af de enkelte Overtrædelser; thi i hver enkelt Brøde er den helt tilstede. Naar dér da f. Eks. som saa hyppigt er sket, strides frem og tilbage, om Antigone hos Sofokles burde have adlydt Kreon eller ikke, om Julie hos Shakespeare havde Ret i ikke at adlyde sin Fader eller Uret i at bedrage sin Moder, da afgør Helhedsbestemmelsen den smaalige Trætte. Hist Familiens ulykkelige Stjerne, her Familiernes blodige Had gør Antigone og Julie til Deltagere i Slægtens store Grundsum af Skyld. Slægten er skyldig; ved at tilhøre Slægten arver de dens Skyld. Men hvis er Skylden for at de fødtes i disse Omgivelser, i denne ulykkelige skyldbetyngede Slægt? Ja Skylden er Skæbnens. Saaledes ogsaa med Oedipus. At han ægter sin Moder er ikke Skyld men Ulykke; men denne Ulykke er Straf for Arveskyld; i at han fødes ind i denne er Skæbnen Skyld, og han skyldig ved Skæbnen.

For den, der har overbevist sig om Sandheden af denne Lære, tager en Ytring som Zimmermanns om Shakespeares *Cæsar* sig morsom ud: «Ogsaa her bliver Shakespeare sin Yndlingsgrundsætning (!) tro at vælte en god Del af Skylden over paa ydre Anledninger.» (*Das Tragische und die Tragoedie.*)

Et Vidnesbyrd om Lærens Rigtighed er det, at den kan forklare to fra hinanden saa fjernt liggende Yderpunkter i det Tragiske som Antigones og Macbeths eller Richard IIIs Skyld. Vi har set det med Antigone. Hverken Macbeths Blodtørst og Richards Ondskab gør dem uværdige til digterisk Behandling som tragiske Hovedpersoner. Thi vel er Macbeth grusom og vel kom Heksene til ham, fordi de nok vidste, at de her kom til den Rette, men dog er det Skæbnens Sendebud, der frister ham, og det er saa at sige deres Skyld, at han bliver skyldig. At de kun har en betinget Selvstændighed og egenlig kun er det synlige Udtryk for den usynlige Frister i hans Indre, gør Intet her; thi denne indre Frister er netop Skæbnen. Richard er skyldbetynget, ja hans indre Hæslighed har endog givet sig Form i den ydre; men dog er hans Skyld paa en dobbelt Maade berøvet sin Klarhed: Dels derved at den ikke er blot personlig men arvet, er gaaet over paa ham og skal udrase og sones i ham, saa at han kan anklage Skæbnen for, at han ved Fødselen

blev sat paa en saadan Plads i Verden. Men dernæst, og dette er det vigtigere, er hans Hæslighed ingenlunde blot, hvad nyligt indrømmedes, et Udtryk for hans Ondskab; nej, denne ydre Hæslighed var ogsaa forud for Ondskaben og er Skyld i den. Men hvem skylder han sin vanskabte Skikkelse? Skæbnen. Derfor gør ogsaa Johannes de silentio (*Frygt og Bæven*) netop i Anledning af Richard opmærksom paa, hvilken uhyre Uretfærdighed det er, til Vanskabningens Skikkelse straks at knytte Forestillingen om en sædelig Fordærvelse, «da Forholdet snarere maatte vendes om, at Tilværelsen selv har fordærvet dem, som en Stedmoder gør Børnene vanartede.»

Selv Oehlenschlägers *Axel og Valborg*, hvor Digteren dog har stræbt at holde Helt og Heltinde aldeles skyggefri, har en Baggrund af Slægtskæbne ved den Rolle, som den gilske Slægts Brøde og Ulykke deri spiller. Derved faar Slægtskabet mellem de Elskende en dybere Betydning end den, blot at være Anstødssten. Saaledes raader ogsaa i Bjørnsons *Sigurd Slembe* Arveskylden, den medfødte ulykkelige Stilling til Samfundet, og en Skæbne, der ganske paa antik Vis lægger Snarer for Helten og spiller ham den skæbnesvangre Tro ihænde, at hans Broder har staaet ham efter Livet. Man erindre fremdeles, hvorledes i *Othello* Alt sammensværger sig imod Helten for at faa ham til at begaa det Forfærdelige: hans Paria-Fødsel, der gør ham mistænksom, og den Lidenskabelighed, der følger med hans Races Natur, Cassios Karakter og Desdemonas Mangel paa Evne til at gøre Rede for sig, fremfor Alt Jagos djævelske List. Det er altid et Fortrin ved Anlægget, at Skylden i sidste Instans kan ses som Skæbnens, at det sidste Ansvar kastes ned i Skæbnens Svælg, hvor Alt er vel forvaret. Det hører saaledes til det Fortræffelige i *Romeo og Julie*, at hvor meget Ondt der end møder de Elskende, de, fra hvem Ulykken kommer, Intet véd om deres Forhold, ikke véd, hvad de gør.

Hedenskabets største Modsigelse, «den Modsigelse, hvorpaa det gaar til Grunde», siger Kierkegaard, er den, *at En bliver skyldig ved Skæbnen.* «I denne Modsigelse», at Skæbne og Skyld faar med hinanden at gøre, hedder det i *Begrebet Angest*, «bryder Kristendommen frem». Denne Modsigelse bevarer Tragedien som sin Arv fra den hedenske Oldtid, som sit kæreste Eje. I den antike Tragedie fremtræder Modsigelsen fortrinsvis i hin Form, at En bliver skyldig ved Skæbnen; i den nyere har den, skønt

i sit Væsen den samme, hyppigt lige den modsatte Skikkelse, *at En bliver uskyldig ved Skæbnen*. *Romeo og Julie* er hvad dette Punkt angaar, trods al sin Romantik, aandsbeslægtet med den antike Tragedie. Omvendt staar Meget i den antike Tragedie i denne Henseende den moderne nær. Saaledes det Sted i Æschylos's *Agamemnon*, hvor Klytemnestra efter at have dræbt sin Gemal, skyder sig bag ved Slægtens Dæmon. Her maa denne Dæmon ses som den Skylden formildende, ikke, saaledes som i *Antigone*, opfattes som den, der skærper Skylden.

Hauch (*Om den almindelige dramatiske Patos*) siger, at i den antike Tragedie er Skæbnen (Guddommen selv) medskyldig i Menneskets Forbrydelse, «hvilket aldeles strider mod den kristelige Betragtningsmaade». Dette er ganske rigtigt; men den nyere Tragedie er i sit Væsen ligesaa lidet kristelig som den gamle, og det forholder sig her som hist med Skæbnen. Man kan se det i et saa moderne Værk som Henrik Hertz's *Ninon*:

Pateren

— Med Skriftens Ord
Har jeg desværre lidet Haab at gøre
Et Indtryk paa Dem. Men saa frygt den Guddom
Som hine Gamle, dem jeg véd De ærer,
Har havt en hellig Sky for: Nemesis,
Der tidligt eller sent staar paa vor Tærskel.

Ninon

Ja Nemesis! den Tanke har forfulgt mig
Ved hele denne Fest. Jeg var i Angst for
At se den strenge Guddom træde
Fra Masketoget, fra hvert Træ, hver Busk.
. . . .
Hvo kommer der? min Gud!
Hin Sværm med Fakler gennemisner mig
Som om det var Erinnyernes Skare.
Er det et Vink fra dem? at Nemesis,
Sig nærmer til min Tærskel! Ja jeg véd det
Mod denne frygtelige Magt kan Ingen
Forsvare sig. Den lurer paa vor Handling,
Paa vore Tankers hemmelige Spind
Og paa den Svaghed, Hjertet tror sig tilladt.
Hvad var Oedipus' Brøde? osv.

Forskellen mellem den antike og den moderne Tragedie er kun den, at som oftest hos Oldtidens Digtere den Uskyldige ved

Skæbnen bliver skyldig, hos de nyere derimod omvendt den Skyldige ved Skæbnen uskyldig; men medskyldig er Skæbnen paa begge Maader; den Modsigelse, der er Sjælen i det Tragiske, er her som hist i det Væsenlige den samme. Thi at Fødsels skæbnen hist personliggøres, her derimod ikke, og at den dømmende Skæbne hist kaldes Nemesis, Dike eller Adrasteia, her Gud eller Verdensordenen, det gør ingen Forskel i Begrebet. Det Kristelige er ikke, at Skylden bliver tvivlsom ved Undskyldningen, men at den bliver ophævet ved Syndsforladelsen; dog Saadant har Poesien ikke med at gøre. Skæbnens Retfærdighed er her som hist æstetisk renest «Udvorteshedens Konsekvens eller Naturretfærdighed» (Johannes Climacus). Det er en Misbrug af Ordet her at tale om et Forsyn.

Skæbnen kan ikke forstaas; kun Oraklet forklarer den, men i Gaader. Martensen kalder i sin Anmeldelse af *Fata Morgana* Poesien for Verdensaandens Orakel. Vil man tillade mig at tage disse Ord noget anderledes end Martensen mener dem, da vil jeg sige, at fortrinsvis den tragiske Poesi er netop dette, og at fortrinsvis om den tragiske Digter det Ord har Gyldighed, at «Digteren kan forstaa Alt — i Gaader, og vidunderligt forklare Alt — i Gaader». (Kierkegaard.)

En Forøgelse af Dunkelheden, som vi ikke tidligere har set hen til, fremkommer derved, at indenfor Tragediens Omfang det tragiske Fatum fremgaar af flere Enkeltes Karakterer og Fata, dog ikke ved Sammenlægning, men som disse Fatas fyldige om end dunkle Enhed. Den tragiske Skæbne er den store mørke Skygge, der truende tegner sig paa Dramaets Baggrund; de enkelte Personers særskilte Skæbner, de for sig betragtede maaske idéløse faste Kendsgerninger, danner ligesom det paa Kryds og Tvers tilsyneladende planløst udklippede Skyggebillede, der kaster den ulegemlige Skygge. At denne mister sit Barn og hin sin Elskede, at denne dræbes og hin bliver ulykkelig er lutter enkelte Fakta, lutter forskellige «Straffe», og dog er Skæbnen kun en; men ligesom Perlen i *Fata Morgana* er saaledes beskaffen, at Enhver i den ser det, han elsker, saaledes omsætter den ene almene tragiske Skæbne sig i hver Enkelts til Straffen netop for den Skyld, der er hans. Skæbnens Navn nævnes da af hver Enkelt efter den særegne Maade, hvorpaa den almindelige Skyld er tilspidset i ham.

Dette udelukker ikke, at Skæbnen i en enkelt Tragedie kan

ses i Skikkelse af en enkelt af Livets sande Magter, dømmende dem, der kæmper imod den eller er troløse Kæmpere for dens Sag. Ulrici har især forsøgt at gøre denne Betragtningsmaade gældende ligeoverfor Shakespeare, og Zeising har i sine *Aesthetische Forschungen* (§ 344 ff.) fremstillet denne Betragtningsmaade i systematisk Sammenhæng. Ulrici har vel ikke Ret i at mene, at i *Romeo og Julie* Elskoven er den Alle straffende Skæbnemagt; thi hvorledes skulde Helt og Heltinde have forbrudt sig imod den? Men i og for sig var der Intet i Vejen for, at i en Tragedie Elskoven overtog den retfærdige Skæbnes Rolle, ligesom Frei engang besteg Lidskjalf i Odins Sted.

Hvilken er altsaa den sande Opfattelse af den tragiske Skyld? Det er den, at Skæbnen hverken er blind eller retfærdig (hverken Fatum eller Dike), men paa én Gang den Skylden foranledigende og den Skylden dømmende Magt. Medens Skæbnen som Fatum vilde være uden Majestæt, fornuftløs og raa, og medens den som Dike blev en kun indvortes straffende Magt, der bragte ikke blot Helten, men hans Storhed til at falde, er nu først Skæbnen som den dømmende stor, Mennesket som dømt endog i Lidelsen stort ved sin Skylds Tvetydighed.

Bliver da ikke Skæbnen netop saaledes ved at ses som medskyldig i Brøden en Magt, som vækker Ringeagt?

Digterne lægger undertiden deres Personer Udtalelser i Munden, som peger i den Retning. Saaledes siges der i Racine's *Thébaide*:

> Voilà de ces grands dieux la suprême justice.
> Jusque au bord du crime ils conduisent nos pas
> Ils nous le font commettre et ne l'excusent pas.

(Det er de store Guders højeste Retfærd. De fører vore Skridt til Forbrydelsens Rand, faar os til at begaa den og undskylder den ikke).

Hos Voltaire hedder det i *Oedipe*:

> Impitoyables Dieux! mes crimes sont les votres
> Et vous m'en punissez.

(Ubarmhjertige Guder! Mine Forbrydelser er Eders, og I straffer mig for dem).

Hos Goethe hedder det i Harpespillerens Sang (*Wer nie sein Brod mit Thränen ass*); «I fører os ind i Livet, I lader det stak-

kels Menneske blive skyldigt; saa overlader I ham til Pinen; thi al Skyld hævner sig paa Jorden.»

Ikke desmindre mister Skæbnen ikke derved sin Storhed, thi hvorvel den Skæbne eller Verdensorden, der straffer, egenlig er den samme som den, der frister, opfattes dog hin som noget Aandeligt, som en Verdens Aand. men denne som noget Naturligt, som en Naturens Orden. Den straffende Retfærdighed mister ikke i Poesien sin Straaleglans, fordi den filosofisk maa ses i sin Enhed med Naturens Uretfærdighed. Netop af den Grund bør Ingen i tragisk Poesi søge det sande Svar paa Livets Gaader. Derfor siger i *Stadier paa Livets Vej* Frater Taciturnus: «Det Etiske spørger kun om Skyldig eller Ikke-Skyldig, er selv nok Mand for at hamle op med Menneskene og trænger ikke til noget Udvortes og Synligt end sige til noget saa tvetydig dialektisk som Skæbne og Tilfælde eller til nogen Domsaktens Haandgribelighed.»

c. *Retfærdiggørelse af den fremstillede Lære*

I Dr. Bojesens *Æstetiske Forstudier* er den Sætning udtalt, at «det Tragiske væsenlig er af etisk Natur og støtter sig paa Modsætningen mellem Godt og Ondt. Bojesen gengiver i det Hele taget Vischer. Men det Punkt, hvortil han her har støttet sig, er netop et af den Vischerske Æstetiks aller svageste Punkter, nemlig Opfattelsen af Forholdet mellem det Æstetiske og det Etiske. Spørgsmaalet om dette Forhold har ikke gjort den spekulative Æstetik nogen Vanskelighed. Da den i Hegels *Retsfilosofi* fremstillede Etik var slap, blev «det Sædeliges» Omraade overordenlig vidt begrænset. Derfor blev det anset og anses endnu den Dag idag i Systemerne for uomtvisteligt, at det Etiske i sin Renhed lader sig digterisk fremstille. Ja det fastsættes endog, at i en saa betydningsfuld Skønhedsverden som det Tragiske er (som det hedder hos Bojesen) Standpunktet *rent etisk.*

For at udhæve det etiske Standpunkt i det Tragiske gør Vischer opmærksom paa, at Helten fatter Skylden som mere end Ulykke og udvortes Lidelse, han opfatter den som Skæbne; men sæt nu at det, at fatte den som Skæbne, etisk betragtet var ikke at fatte den. I det Øjeblik Lidelsen slaar ned og fattes som Skæbnens retfærdige Straf (for en Skyld, der dog tillige er Skæb-

nens) faar Helten vel rent øjeblikkelig en tilbageskuende Forstaaelse af sit Liv, der er beslægtet med den etiske, men mere faar han heller ikke Tid til; thi i samme Øjeblik lader Digteren ham dø, eller Stykket ende. At Lidelsen blev Udgangspunktet for en fremadskuende Forstaaelse, vilde føre ind i det Etiske, men her bryder Poesien nødvendigvis af.

Vi saa i det Foregaaende, at Vischer ved Skyldens Bestemmelse stræbte at hjælpe sig med en metafysisk Urskyld, der dog lagde sig for Dagen som etisk Skyld, men at denne hyppigt slet ikke blev draget frem. Paa den enkelte Gerning maatte den Vischerske Æstetik derfor lægge det Hele an. Man saa rigtigt, at naar man undtog Macbeth og Richard III, var Ingen af de tragiske Helte trods sin Skyld at kalde ond. Men da man stadigt endog i det Skønnes *Metafysik* brugte sædelige Bestemmelser og kun tumlede med Modsætningen: godt og ondt, saa sluttede man: da Helten ikke er ond, saa er han god. Han kæmper jo desuden for «en sædelig Magt», skulde han saa ikke være god? Vi faar altsaa Skylden indenfor det Gode, indenfor den gode Bestræbelse. (Vischer bemærker udtrykkeligt mod Weisse, der mener at i det Tragiske ses det Skønnes Undergang: Nej, i det Tragiske gaar Ensidigheden *ved det Gode* tilgrunde). Men det forholder sig ingenlunde saaledes. Den æstetiske Skyld har sin Plads før Modsætningen mellem Godt og Ondt paa afgørende Maade er gjort gældende og fastsat. Den ubetingede Forskel mellem Godt og Ondt, der er Et og Alt for Moralen, er kun til for det virkelige Menneske, der maa blive det ene eller det andet, men denne ubetingede Forskel er ikke for Digteren, fordi han skildrer Menneskene, ikke som vordende men som de er. Hans Skikkelser er da ikke enten gode eller onde, men begge Dele, hverken Idealer eller Niddinger.

Man vil maaske indvende, at Digteren ikke som den bildende Kunstner er bunden til kun at give os det Øjeblikkelige; Dramatikeren især viser os jo en Udvikling af Karakteren altsaa en Vorden. Ganske vist; men selve denne Vorden kan ingen vedvarende Sammenhæng faa. Ser vi blot Begyndelseshastigheden, maa Resten betragtes som simpelthen følgende af den: da Poesien ikke kan fremstille, hvorledes der f. Eks. kæmpes for Troskab mod det Besluttede i lange Aaringer, saa lader den sig nøje med den heltemodige Beslutning, uagtet Helten maaske ikke engang har faaet Tid til at sove paa den. Men da nu netop det Etiskes

Sandhed er det Historiske, den indvortes Historie, saa betyder det etisk meget lidet at se Helten kiltre op om sine Lænder, naar dette skal være en Erstatning for med Øjet at følge hans lange og møjsomme Gang.

Paa alle Punkter undergaar da det Etiske ved at optages i det Tragiske en metafysisk Omformning. De, der bærer Tragediens Patos og hvem dens Lidelse rammer, maa nødvendigvis være store Personligheder. Uden Storhed formaar Mennesket ikke at interessere tragisk. Hvor sand denne (af Köstlin angrebne) Sætning er, ses f. Eks. af Oehlenschlägers Erik Glipping. Men nu er Spørgsmaalet det: hvad er det Store? og herom har Æstetiken og Etiken helt forskellige Meninger. Ja, der lader sig neppe tænke en mere skrigende Modsætning end Æsthetikens: Det sande ualmindelige Menneske er det sande almindelige (Vischer: *Aesthetik* § 48,2) og Etikens: Det sande almindelige Menneske er det sande ualmindelige (*Enten-Eller*, 2den Udgave II S. 230).

Æstetiken ser i den, hvis naturlige Evne er saaledes beskaffen, at den synes at sammenfatte hele Slægtens, dennes Repræsentant. Etiken derimod, der er ubekymret om de naturlige Forskelle, om Formaaen og Evner, ser Storheden deri, at den Enkelte i sit Liv udtrykker det Almenmenneskelige; jo mere han formaar at virkeliggøre deraf, des ualmindeligere er han.

Nu kan den sædelige Storhed vel ogsaa undertiden blive iøjnefaldende, men i sig selv er den uden Forhold til, hvad der tager sig ud; og hvad nu det egenlig Tragiske angaar, da kan vel den sædeligt Store være tragisk stillet, men ikke blive Helt i en Tragedie; thi Tragediens Helt er kun Helt ved at ville være det eller rettere ved ikke: ikke at ville være det; men Etikeren vil det aldrig. Saaledes siger Etikeren i *Enten-Eller*: «Jeg forsikrer dig, at om mit Liv var saaledes uden egen Skyld indflettet i Sorger og Lidelser, at jeg kunde kalde mig selv den største tragiske Helt, forlyste mig ved min Smerte og forfærde Verden ved at nævne den, mit Valg er gjort, jeg affører mig Heltens Klædebon og Tragediens Patos, jeg er ikke den Plagede, der kan være stolt af sine Lidelser, jeg er den Ydmygede, der føler min Brøde; jeg har kun ét Udtryk, for hvad jeg lider: Skyld, ét Udtryk for min Smerte: Anger, ét Haab for mit Øje: Tilgivelse:

Naar ogsaa Hegel har sagt, at de store Karakterer sætter deres Ære i at være skyldige, saa menes hermed noget ganske

andet, nemlig at Helten er for stolt til at ville røre, ikke at han er for ydmyg til at turde klage. Derfor er det heller ikke den etiske Storhed, Tragedien attraar hos sine Helte. Brutus, der for at hævde Loven lader Dødsdommen fuldbyrde paa sin Søn, er etisk stor. Men vilde en Digter bruge denne Historie til en Tragedie, da maatte han gøre Sønnen, ikke Brutus, til den tragiske Helt. Den unge Mands ubetænksomme Mod, den Mangel paa Lydighed mod Faderens Bud, der gør ham saa elskværdig, med andre Ord den umiddelbare Storhed kan Poesien forstaa. Brutus selv kan ikke blive Helten, førend Digteren har udfundet en Omstændighed, paa Grund af hvilken han ikke burde have givet denne Befaling — og saa en ny, der undskylder det. Ligesom den Onde, ved tilgavns at være ond, i Kunstnerøjne faar noget Storladent, saaledes maa den Gode altid til en vis Grad mistænkes, før han bliver brugelig i den tragiske Sammenhæng. Den ganske rene Vilje er digterisk uinteressant. En Sætning som Goethes: «Den Handlende er altid samvittighedsløs, Ingen har Samvittighed uden den Betragtende», kan ikke tages efter Ordlyden. Thi etisk set har Ingen Samvittighed uden den Handlende, og det Samvittighedsløse er just at være Betragter. Goethes Sætning gælder kun den, der handler barnligt eller instinktivt. En elskende Kvinde, der som ganske ung handler udaf sin Lidenskab, er samvittighedsløs i Betydning af samvittighedsfri. Derfor gælder det om Julie, hvad Shakespeare siger i sin 151. Sonet: *Love is too young to know what conscience is* (Elskov er altfor ung til at vide hvad Samvittighed er).

Eftersom den udvortes Handling etisk hverken gør fra eller til, kan det, at den nødvendigvis maa være ensidig, ikke gøre den Handlende skyldig. Skønt denne falske Anskuelse stammer fra Hegel, ser man den dog atter og atter optaget af Folk, der ellers skyer Hegel som Pesten, saaledes af Rosenberg i hans Afhandling: *Om de politiske Forholds Indflydelse paa Hellenernes dramatiske Poesi* og af R. Nielsen i hans Bog: *Om Skæbne og Forsyn.*

Men er Gerningen ikke brødefuld, saa kan Manden paa ingen Maade blive skyldig derved, at han, som det hedder, ved sin Hengivelse til den enkelte sædelige Magt kommer til at krænke en af de andre sædelige Ideer i dens Repræsentant. Thi etisk gælder det om Hensigten, ikke om Virkningen.

Hegel opstillede den Lære, at det Ejendommelige for den

tragiske Strid i den antike Tragedie var det, at den beroede paa en Kamp mellem værdifulde (*substantielle*) sædelige Ideer gennem disses Repræsentanter. Denne kun halvt sande og kun med ganske enkelte af Tragedierne stemmende Lære, hvis gennemførte Retfærdiggørelse end ikke af Hegel selv nogensteds er forsøgt, har faaet en mærkværdig gunstig Modtagelse. Ikke blot blev den glimrende Skuepenge, der i *Phänomenologie des Geistes* blev slaaet i Anledning af Lærens Opkomst, den aandfulde Misforstaaelse af Sofokles's *Antigone*, senere vist for Alvor frem af Hegel ved ombyggeligt i større eller mindre Format at afpræges i de fleste af hans Værker, men selve Læren blev optaget og i udvidet Form forsvaret og hævdet hos os af Heiberg og i Tyskland af den efterhegelske Æstetik.

Her er det nu navnlig paafaldende, at Hegel indskrænkede Læren til at gælde den antike Tragedie, fordi han kun i den fandt hvad han kaldte *substantielle* Ideer udtrykte. Til dem regner Hegel egenlig ikke Elskov. Han taler tvertimod om det for Tilskueren urimelige og Deltagelsen svækkende i, at Helten netop vil have en bestemt enkelt Pige (*sich gerade auf dieses Mädchen capricionire*). Han har Uret, fordi Elskov, selv om uforklarlig i det enkelte Tilfælde, dog i Almindelighed er forstaaelig for Tilskuerne, og altsaa kan gøre Regning paa Alles Deltagelse omtrent paa samme Maade som Skønheden efter Kant.

Hegels Efterfølgere er gaaede til den modsatte Yderlighed. For disse Mænd, der har udvidet hans Lære, er der ikke *den* Sædeligheden uvedkommende Attraa, der ikke paa en eller anden Maade skrues op til at kunne bære Titlen: sædelig Magt. Jeg vil som Eksempel blot anføre, at Vischer ser en indre Strid af den nævnte Art i Goethes *Clavigo* mellem «Fremtidens Lov» og «Troskabens Pligt». Clavigo's Attraa efter social Forfremmelse bliver her gjort til et Udslag af hans sædelige Bevidsthed.

Af største Interesse er det dernæst at iagttage, at den moderne Tragedie, Goethes *Tasso*, der bestandigt anføres som Eksempel paa et Sørgespil, i hvilket Kampen mellem to sædelige Magter tydeligst fornemmes, netop modbeviser Læren. Leonore, og Vischer efter hende, mener rigtignok, at Tasso og Antonio er Fjender, «fordi Naturen ikke formede én Mand af dem begge». Men i *Tasso* beror Spliden saa lidet paa et uundgaaeligt Fjendskab, at Alt vilde opløse sig i Harmoni, naar begge Parter eller dog den ene af dem moralsk vilde tage sig sammen. Selv om

man vilde indrømme, at der i Tragedien førtes en Kamp mellem «sædelige *Ideer*», var dermed jo ikke sagt, at Tragedien indeholdt en Kamp mellem sædelige *Personligheder*, saa at der kunde blive Tale om at den Gode ved sin Ensidighed gik til Grunde. Det, at man rent formelt (ɔ: for Andre) staar som Talsmand for en eller anden Livsmagt, Stat, Familie osv., kan dog kun for den urimeligste Indskrænkethed gøre En værdig til at optræde med en Art Fuldmagt paa dens Vegne. Ikke hver en værdig Fader repræsenterer Fadermagten. Det kommer desuden for Poesien slet ikke saa meget an paa Personlighedens Formaal, som paa den Energi, den Lidenskab og Varme, hvormed den vil, hvad den vil. Ingen kan dog antage, at naar det, der villes af et Menneske, er sædeligt, saa er Mennesket det sagtens.

Lige saa lidt altsaa som Ensidigheden i Kampen for et enkelt sædeligt Formaal ved sig selv gør den Enkelte skyldig, ligesaalidt formaar Striden mellem saakaldte «sædelige Magter» med Nødvendighed at gøre det. Vischers Anskuelse heraf kan sammenfattes i én Sætning: Det er umuligt, at den etiske Personlighed kan gaa uskyldig ud af et Pligtsammenstød. Men etisk kan et Sammenstød mellem Pligter undgaaes derved, at Personligheden lader ét Udtryk for det Etiske gaa op i et andet og højere. For at et Menneske etisk ren skal kunne gøre dette, maa det naturligvis kræves, at den Paagældende strider mod sin Sympati for det første Forhold og med Bevarelse af denne opofrer dette første i det højeres Tjeneste. Bevarer han Sympatien og er det lige til det sidste Øjeblik hans Ønske at lade det første Forhold forblive ukrænket, saa at han kun bryder det, fordi han anser det for sin Pligt, da har han vævet sig selv sin Sejersskjorte og gaar usaaret ud selv af den pinligste Strid. Fastholder man ikke dette, kommer man til en Begrebsforvirring paa Moralens Omraade, som den findes hos vor Tids tyske Filosofer, blandt hvilke en saa ypperlig Æstetiker og sjælden Tænker som Zeising f. Eks. skriver saadan Noget som at Martyrerne og alle de, der ofrer deres Liv for en hellig Sag, dog altid er skyldige i at bryde Selvopholdelsens Pligt.

Er nu to Parter under et Sammenstød stillede mod hinanden og begge trods deres Ønske gør hvad de anser for deres Pligt, da kan hvad Skyld her maatte findes, kun bero paa en mangelfuld Indsigt.

Lad os et Øjeblik tænke os Forholdet mellem Antigone og

Kreon som et saadant: Antigone har intet højere Ønske end at kunne adlyde Loven og dermed Kreon, Lovens Giver; hun føler det som sin Pligt; men en højere Pligt, Pligten mod Guderne, forhindrer hende deri, og med Smerte er hun Kongen ulydig; Kreon paa sin Side, der kender Gudernes Afsky for ubegravede Lig, tilsidesætter med Smerte, men bøjende sig for sin Pligt som Landets Fader og Styrer, den Pligt mod Guderne, han ikke kan forene med hin — i saa Fald er Antigone uskyldig og Kreons hele Skyld i saa Fald kun den (ærværdige) Misforstaaelse, at han betragter sin Pligt mod Staten som den højeste. Men da kunde Antigone ikke heller anvendes som Tragediens Heltinde: det vilde være meningsløst, at lade Skæbnen knuse den, hvis skinnende Klædebon end ikke frembød den mindste Flig, som en Tand af Skæbnens Hjul kunde faa fat i. Men derfor er det i Tragedien heller ikke saaledes. Og desuden af den Grund, at en saadan Dyd paa Skuepladsen gør Tilskueren vantro og udæsker Komiken. Kun fordi hverken Antigone eller Kreon er sig etisk bevidste eller fri i deres Lidenskab, har begge Skyld og staar begge under Skæbnen. Om en *sædelig* Konflikt er der da i *Antigone* ikke Tale. Blandt andre har i sin Tid Sibbern paa det Eftertrykkeligste godtgjort, hvor umuligt det er, naar man spørger om Digtets (jeg vil ikke engang sige Digterens) Mening at faa nogen Berettigelse paa Kreons Side ud deraf.*)

Den Aand, der vifter gennem det tragiske Drama, er Verdenshistoriens Aand; men Verdenshistoriens Aand er ikke nogen etisk. Naar Tænkeren ser tilbage paa det verdenshistorisk Skete og Fuldbragte, da stræber han at se det som Noget, der saa maatte være, som den Verdenshistorien iboende Idés nødvendige Bevægelse. Med denne verdenshistoriske Betragtning stemmer den dramatiske overens, og det er intet Tilfælde; thi det er Dramaturgien, der i den moderne Tid har dannet Grundlag for Historiens Filosofi. Ogsaa i Dramet er Ideen Sjælen i en indre Udviklingsgang. Heri ligger da ogsaa Svaret paa det Spørgsmaal: hvorfor det Tragiske har en saa meget større Trang

*) Jfr. *Maanedsskrift for Litteratur* 20. Bind, 435 ff., ogsaa Nutzhorns fornævnte Afhandling og Köstlins *Aesthetik* I. 277. Se dernæst Striden om *Kung Fjalars* Grundidé mellem Runeberg og Hegelianeren I. W. Snellmann. Runebergs Afhandling er aftrykt i *Kritiska ströftåg af Heimdall.* Stockh. 1857 S. 57 ff. Se Dietrichson: *J. L. Runeberg* S. 51.

til det Historiske, end det Komiske har. De almindelige Fordele, det historiske Stof yder Digterværket med Hensyn til Natursandhed og Livsvirkelighed, forklarer det ikke. Men i den for Tilskueren bekendte historiske Begivenhedernes Gang spores forud en vis Fornuft, og dette Spor gør Digteren saa skarpt og tydeligt, at Tilskueren faar det fulde Indtryk af Tragediens Handling som en Udviklingsgang efter Fornuftlove.

Endnu klarere bliver dette, naar Digteren ikke optager et verdenshistorisk Æmne; thi da maa han ved sin Kunst tilvejebringe den samme Fornemmelse af Resultatet, den samme Luftning af Skæbne, som det Historiske ellers er ham behjælpeligt med at fremkalde. Saaledes f. Eks. i *Romeo og Julie.* Man behøver ikke at sætte sin Lid til Programmet for efter første Akt at vide, om man som Tilskuer af dette Stykke vil faa en Tragedie eller et Lystspil at se, og ene dette stærke Indtryk af Skæbne forsvarer Shakespeare mod Beskyldningen for at have ladet det ulykkelige Udfald bero paa et tredobbelt Tilfælde, en Beskyldning, som i sin Tid blev rejst af den engelske Kritiker Home, og som han ellers ikke vilde kunne værges imod.

Om Digteren da end ikke nøjes med at gengive de udvortes historiske Handlinger, men giver denne Skal en Kærne, saa er denne Kærne dog ikke nogen rent etisk, men en etisk-metafysisk. Thi verdenshistorisk ser jeg Virkningen, etisk ser jeg Hensigten, æstetisk ser jeg Virkningen fremgaa af Hensigten, men atter denne som Virkning; og derved er det Etiske afkræftet. Etisk gør jeg den Enkelte blot ansvarlig for Hensigten, æstetisk gør jeg ham ansvarlig for noget Mere, nemlig for Virkningen, men gør ham paa samme Tid kun halvt ansvarlig for Hensigt og Virkning, idet han nemlig ses betinget ved sine Forudsætninger. Historisk ser jeg Handlingens Nødvendighed, etisk dens Frihed, æstetisk derimod dens frie Nødvendighed. Etisk er da Virkningen ligegyldig, æstetisk er jeg berettiget til at slutte fra Virkningen til den Handlendes Indre; dog dette Indre opfattes atter ikke som afsondret, men som et aandeligt Indhold, for hvilket den Enkelte kun er halvt tilregnelig. Etisk ser jeg den indvortes Historie. verdenshistorisk den udvortes, æstetisk et Forsøg paa at lade den indvortes Historie udtrykke sig i den udvortes. Verdenshistorisk ser jeg fortrinsvis Slægtens Historie, etisk de Enkeltes, æstetisk Slægtens og de Enkeltes gensidigt fremgaaende af hinanden.

Filosofien opfatter de enkelte Led i Ideernes Organisme som samvirkende Magter, der i deres Lilleverden afspejler Helheden. Vi ser saaledes, at det Skønnes Idé maa afspejle ogsaa det Godes og Sandes. Men det Etiske kan ikke som saadant indtræde i det Æstetiske, fordi det ved at blive Skønhedselement taber sin Selvstændighed, sit afgjorte Særpræg. Det Fællesomraade, paa hvilket Ideerne mødes, er det Omraade, hvorfra de udsprang: det Metafysiske, og derfor er det, at det Etiske indenfor det Æstetiske maa antage et metafysisk Præg, saa at i Digtekunsten Skyld bliver en kun halvvejs moralsk, halvvejs almenmenneskelig Bestemmelse og den tragiske Skæbne et hverken rent u-etisk eller rent etisk, men et etisk-metafysisk Begreb.

INDHOLD

LÆREN OM DET KOMISKE

(1866)

KAPITEL I

Modsigelsen i det Komiske.

Det blev i Midten af forrige Aarhundrede (i Mendelssohns *Rhapsodien*) gjort til Genstand for videnskabelig Drøftelse, hvorvidt Latteren maa siges at staa i et lige saa nært og inderligt Forhold til Glæden, som Graaden til Smerte og Sorg. Spørgsmaalet blev naturligvis besvaret benegtende, men selve den Omstændighed, at det blev opkastet, viser tilbage til den simple og rigtige Iagttagelse, at det Indtryk, som den komiske Genstand gør paa vor Sjæl, er et Indtryk af ublandet Fornøjelse, og Fejlen var kun den, at man ikke skelnede mellem det almindelige sjælelige Velbehag og den Tilstand, der kun er den aandelige Velmagtsfølelses ubesværede Stemning. Hin Iagttagelse ligger allerede til Grund for den allertidligste kortfattede Lære om det Komiske, Aristoteles's bekendte Begrebsbestemmelse, der iøvrigt med endnu større Ret end hans vidtløftige Lære om Tragedien er bleven berømt og beundret. Tillægsbestemmelserne *smerteløs* og *uskadelig*, som han giver til det, han fastsætter som det Latterliges Grundlag, holder netop de Egenskaber borte fra Genstanden, der vilde gøre Beskuerens eller Tilhørerens Sindstilstand trykket og tung. At nu det Spor, hvori Aristoteles her var slaaet ind, i de paafølgende Tider bestandig paany blev betraadt, forstaar sig af sig selv ved en Tænker, hvis mindste Ord holdtes i Hævd, ja gentoges med kritikløs Ærefrygt i saa langt et Tids-

rum efter Studernes Genfødelse. Men Sporet blev ikke holdt, ikke ført videre, og de talrige Forfattere, der i de seneste Tider har fornyet Undersøgelsen og indlagt sig Fortjenester af Læren om det Komiske, har valgt sig ganske forskellige Udgangspunkter.

Den første betydeligere Tænker, der optager den græske Filosofs Ariadnetraad og ved en Tilknytning til den gør et alvorligt Fremskridt, tilhører vor egen Literatur; det er Søren Kierkegaards Johannes Climacus, der i *Efterskrift til de filosofiske Smuler* paa en Gang udvidede og uddybede Aristoteles's Begrebsbestemmelse saaledes, at den tabte sit Præg af tilfældigt Fund og saas som et fordret Led i sin nærmeste Slægt af Begreber; men inden en Snes Aars Forløb blev den selvsamme Opfattelse gjort gældende først i en mere skitseret Fremstilling af Franskmanden Alfred Michiels, derpaa i udførlig Behandling og systematisk Sammenhæng af den tyske Æstetiker Karl Köstlin, uden at disse Mænd har kendt den danske Forfatter og, som det synes, uden at den sidstnævnte Filosof har vidst af det franske Forsøg.

Den Kierkegaardske Bestemmelse er denne: Det Tragiske og det Komiske er det Samme, forsaavidt begge er Modsigelsen; men det Tragiske er den lidende, det Komiske den smerteløse Modsigelse.

Den første af disse Grænsebestemmelser omskriver snarere den Verdensdel, hvori det Tragiske hører hjemme, end dettes egenlige Omraade: det har tydeligt nok ikke været Forfatteren magtpaaliggende at give en streng Definition; men han har angivet Begrebets Omfang med et bredt og dristigt Udtryk, der hverken udelukker den blotte Ulykke eller den uforsonede Rædsel.

Ved den anden Bestemmelse vil vi dvæle. Den, som ensidigt rettede Blikket paa det, der betegnes som *Modsigelse*, og lod saavel Fremstilling som Opfattelse ude af Betragtning, vilde straks have den (af Ljunggren gjorte) Bemærkning paa rede Haand, at i og for sig er ingen Modsigelse, selv den ringeste og mest forbigaaende, ganske uskadelig, ganske uden Smerte, saa at Udtrykket «smerteløs Modsigelse» selv maa kaldes en Modsigelse og følgelig «lidende Modsigelse» en Selvfølgelighed.

Men Tilskuerens Opfattelse er en Faktor, paa hvilken der i det Æstetiske altid maa agtes og ved det Komiske i en ganske særegen og ualmindelig Grad. Det er sandt, at Modsigelsen er en tvesidig, dobbelttydig Sag; det er f. Eks. for Digteren ligesaa umuligt at pompe Alt, hvad der kunde virke pinligt og saaledes

forstyrre Latteren, ud af sine komiske Figurer, som det er for Fysikeren at frembringe et fuldkommen lufttomt Indelukke. Der bliver altid et *skadeligt* Rum tilbage; men for det Komiskes Stemning er det Smertelige rent forsvindende, et uendeligt Lidet, som Latteren frejdigt hvirvler hen i et Intet. Vel er Bestemmelsen «smerteløs» meget relativ; men det Samme gælder om det Komiske, hvis Væsen kan ændres og lempes i mange Grader før det forvanskes. Der gives en svag Komik som en stærk.

Det er da berettiget at tale om en smerteløs Modsigelse i det Komiske. Den, der finder Noget latterligt, overser, om Den, hvoraf han ler, føler sig veltilpas eller ikke. Selv en for Genstanden pinlig Tilstand kan forekomme os komisk, medens vi omvendt kan faa et smerteligt Indtryk af Den, der er stedt i en Modsigelse uden selv at lide.

Det maa foreløbigt tages som givet, at vi fornøjer os ved det Komiske. Men er den smerteløse Modsigelse nødvendigvis tillige fornøjende? Gives der ingen Modsigelse, som hverken volder os Smerte eller Fornøjelse, men som efter sin Natur holder vor Stemning fast ved Nulpunktet? Og for det Andet, selv om der i den smerteløse Fornemmen af Modsigelsen altid er en om ogsaa skjult og uklar Fornøjelse, er den fornøjende Modsigelse saa nødvendigvis tillige komisk? Om end Udtrykket Smerte her tages i saa udstrakt Betydning, at det indbefatter enhver Fornemmelse af Mishag fra den stærkeste og mest bevægende til den, der ytrer sig i et Skuldertræk og en Hovedrysten, saa lader det sig dog ikke negte, at der dagligt forekommer Modsigelser, Fejltagelser, Urimeligheder, der enten er saa ubetydelige eller saa kedelige, flove og ligegyldige, at de ganske mangler Evne til at bringe os i den Stemning, det Komiske fremkalder. Vil man forklare dette ved den blotte Forholdsgyldighed, der raader her og fordre Prøve anstillet en anden Gang, i en anden Stemning eller med en anden Person, da maa man i ethvert Tilfælde indrømme, at Bestemmelsen *smerteløs* ikke gør Fyldest.

Endnu tydeligere viser dette sig, naar vi vælger Eksempler blandt de Former af ikke-komisk Modsigelse, der ustridigt fornøjer. Saadanne frembyder bl. A. den kunstneriske Illusion og det allerede i dens allersimpleste Skikkelser. Den ioniske Søjle f. Eks. der bredest paa Midten synes ligesom at sammentrykkes og vige ud til Siderne ved Massens Vægt, giver det modtagelige Øje det modsigende Sanseindtryk af en spændstig Sten. Denne

Modsigelse tilfredsstiller Skønhedssansen, men er ikke komisk; thi ingen Fuldkommenhed vækker Latter. Sandheden er nemlig den, at Modsigelsen ikke blot kan være pinlig uden at være tragisk (man tænke paa det Uhyggelige i Vokskabinettets Skinliv, det Rædselsfulde i Stenkommandantens Nik) men at overhovedet det Komiske og det Tragiske kun er to Hovedformer af Modsigelsen, udenfor hvilke talrige Biformer grupperer sig. Blandt de tiltalende af disse er især den ophøjede og den sære eller den pirrende Modsigelse af Interesse. Den ophøjede Modsigelse fremtræder f. Eks. i Enkens Skærv (Modsigelsen: at den mindste Gave er den største) eller i Legenden om St. Kristofer (Barnet er den stærkeste Herre) eller i en Martyrs Salighed midt i Lidelsen. Den sære Modsigelse er hyppigt nok legemliggjort i en vis Art Romanhelte, der fængsler Læseren ved at besidde de mest stridige Karaktertræk og ved at føle sig lige hjemme mellem Menneskeslægtens Udkaarne og i Samfundets Bærme. En pirrende Modsigelse findes i den alderstegne Ninons ungdommelige Skønhed.

En Indsigelse mod disse og lignende Eksemplers Beviskraft vil imidlertid være fuldstændig berettiget, saalænge det ikke nøjere er afhandlet og fastsat, hvad der skal forstaas ved Udtrykket *Modsigelse.* Saalænge Begrebets Omfang ikke er betegnet, kan det synes uvist, om der fægtes for en Sag eller om et Ord. Den Indvending ligger nær, at den Modsigelse, der kun er til for den skelnende Forstand, men som bestaar baade i Virkeligheden og for Fornuften, at den ingen virkelig Modsigelse er og ikke i den nærværende Forbindelse bør nævnes med dette Navn.

Hvad forstaas da ved Modsigelse, hvad skal tænkes ved dette Ord, der efter Kierkegaards Opfattelse afgiver Fællesbestemmelsen for det Komiske og det Tragiske? Efter den oprindelige Sprogbrug har Ordet naturligvis kun været anvendt om den menneskelige Tale og betyder saaledes den Gerning at sige (en Anden) imod, at rette Indsigelse eller Benegtelse mod en Ytring. Dernæst faar det (efter Molbech) Betydning af den Beskaffenhed ved to Genstande, Sætninger, eller Udsagn, at de ophæver hinanden, ikke begge kan tænkes sammen. Endelig anvendes det efter Hegels Tid overensstemmende med denne Tænkers Brug af det tyske Ord *Widerspruch* i en udvidet, men ingenlunde meget fast Bemærkelse. Det er øjensynligt denne, om hvilken det gælder her; thi en Antinomi hos Kant er hverken komisk eller tragisk,

og som Selvophævelse, som blot *contradictio in adjecto* kan da i alt Fald det Tragiske umuligt bestemmes. Hegel med sit *Alt er en Modsigelse* staar da tilbage. Men Tilværelsens egen Modsigelse, Urimelighederne i Verdensordenen er ingen Genstand for Latter. Kun om Modsigelserne mod Idealet kan her blive Tale, ikke om den Modsigelse, der er Verdensordenens egen. Men fordi nu Tilværelsens Grundmodsigelse hverken vækker Latter eller Smerte, derfor kan alligevel godt hin første Forskels-Enhed af Aand og Natur være Betingelsen, uden hvilken intet Tragisk eller Komisk kunde gives. Og saaledes forholder det sig ogsaa virkelig. Derfor kan kun det paa en Gang naturlige og aandelige Væsen blive Genstand for Latter, og alene ved en Underskydelse, ved en mere eller mindre uvilkaarlig Omsætning, ses Dyrene eller den livløse Natur i et komisk Lys. Kun Mennesket lér og kun af det Menneskelige lér det.

Naar den i vort Væsens Grund liggende Modsigelse fremtræder i det Udvortes og er helt trukket ud paa den eksisterende Virkeligheds Yder- eller Overflade, da har vi det Komiske. De tunge og langsomme Naturer, de grublende Folkefærd, der altid vil gaa tilbunds i Tingene, har saa liden Sans for det Komiske, fordi dette er en af Tingenes mest overfladiske Egenskaber. (Se Dumont: *Les causes du rire*).

Vel muligt nu, at den hele Endelighed idealt betragtet er tragikomisk; men saameget er vist, at hvem der lærer mig, at Alt er komisk, han giver mig ingen Bestemmelse, der skiller det Komiske fra det Ikke-Komiske; ja hvis Alt er komisk, er i Grunden Intet det. Vi spørger da paany: Dersom det Komiske er Modsigelsen, hvad menes da med dette Ord, Modsigelse mod hvad? Thi saaledes skal Spørgsmaalet stilles for at afskære alle saadanne halve Svar, som at den er: det Uoverensstemmende, det Urette, Urigtige, Urimelige, Forkerte, Omvendte, Bagvendte, Stridige, Fornuftstridige, Usædvanlige, Uforholdsmæssige, Uforenelige, Uensartede, Uforligelige, Uforsonlige, Utænkelige, det hinanden Modsatte, hinanden Udelukkende, Misforholdet osv. Det Komiske er Modsigelsen, men mod hvad?

I den Kierkegaardske Grundbestemmelses Aand maa Svaret lyde: Modsigelse mod Tilværelsens Harmoni. Men denne Modsigelse er atter af mangedobbelt Art. Der er den sædelige Modsigelse: Brøden, det Slette, det Onde; der er det Stygges æstetiske Modsigelse, der er den aandelige: Galskab, Dumhed, det

Forstands- og Fornuft-Stridige. I det Logiske er det Selvmodsigende Modsigelsen. Og kun Selvmodsigelsen i vid Forstand er komisk. Den er paa en Gang tredobbelt Modsigelse 1) mod det som skulde være, 2) at Modsigelsen skal forestille det Ikke-Modsigende, 3) at her det, som skulde være, og det, som ikke skulde være, (f. Eks. Forstand og Galskab, Frihed og Ufrihed, Herredømme og Mangel paa Herredømme over Lemmerne) er blandede sammen ɔ: siger hinanden imod. Dette sidste Punkt er det indre Liv i Modsigelsen, dens Selvophævelse som indre Strid, de kæmpende Kræfters Modsigen af hinanden. Eksempler: En Drukken eller en Mand med Hold i Ryggen, der stødvis gør indbyrdes modsigende Bevægelser og saaledes ogsaa stødvis fremkalder Latter, hver Gang Sindet paany tror paa Freden.

Da Modsigelsen nu overhovedet er Strid mod det, som skulde være, hører herhen ogsaa Ulykke, Fattigdom, Lidelse. I og for sig betragtet synes nu intet af disse flere Slags Brud paa Tilværelsens Harmoni at være komisk; paa en vis Betingelse kan imidlertid disse lige saa vel som det Fornuftstridige blive det.

Betingelsen er den, at Beskuelsen ikke volder os Smerte; men vi maa undersøge, hvad det er, som i det Komiske betager Modsigelsen dens Braad.

Latteren føler sig ikke tilpas i Nabolaget af de stærke Lidenskaber: Vrede, Medlidenhed, Harme, Skræk adspreder den eller forhindrer dens Tilblivelse. Det Komiske kræver en fuldkommen Aandsfrihed, et fuldkomment Fravær af enhver Sindsbevægelse.

For at nyde en æstetisk Forekomst af hvilken som helst Art maa man være i den Tilstand, at ingen uvedkommende Forestilling trænger sig adspredende eller forstyrrende ind. Slige Hindringer kan være af en dobbelt Slags. De kan føre En ud af den æstetiske Sindsstemning overhovedet som naar man f. Eks. ved Skuet af en Ildebrand pludselig føler sig forpligtet til at skride handlende ind, eller naar man ved Skuet af en Blomst føler sig begærlig efter at lære det at kende, der skjuler sig bag Overflade og Form. Og de kan drage En fra én æstetisk Sindsstemning over i en anden. Som naar man lige overfor det Tragiske kun faar Øje paa det Store (Napoleons Fald) eller ved Synet af det Gratiøse faar et æstetisk Indtryk af det Rædselsfulde (en Slanges Bevægelser), saaledes at man ikke virkelig frygter for sig selv. Ganske overensstemmende er disse Tilfælde vel ikke; thi det Rædselsfulde staar ikke i samme nære Forhold

til det Yndige som Smerten til det Modsigende, og det Stores Forhold til det Tragiske er, skønt ligesaa nært, dog et andet Forhold end hint; men alligevel bliver det en næsten lige saa lidet udtømmende Bestemmelse af det Komiske at kalde det den smerteløse Modsigelse som *den* vilde blive det af det Yndige, at det er Bevægelsens ikke rædselsfulde Skønhed.

Man mærke iøvrigt Forskellen mellem Smerten i Modsigelsen og Smerten udenfor Modsigelsen, men forbunden med den. Denne Forskel overses næsten altid. Naar et Geværskud rammer den komiske Person midt i en barnagtig eller grotesk Holden-Tale, som det f. Eks. sker i Calderons *Livet en Drøm* — da ophører vel Latteren, men Smerten falder her rent udenfor Modsigelsen.

Som bekræftende Bestemmelse af det Komiske bliver kun Modsigelsen tilbage; men netop denne er ikke en for dette Begreb alene ejendommelig. Det hjælper ikke at sige: hermed menes den ikke smertelige, ikke storladne, ikke fængslende, ikke flove Modsigelse; thi saa kan vi lige saa gerne straks være ærlige og aabent tilstaa: hermed menes den komiske Modsigelse, hvad sikkert Ingen betvivler. At sige, at det Komiske ikke maa være alvorligt, er ikke nogen meget bedre Bestemmelse, end den, at det Skønne ikke maa være grimt.

Det bliver da nødvendigt at særmærke den komiske Modsigelse og bestemtere at oplyse, hvad ovenfor blev sagt. I denne Hensigt skal i det Følgende den komiske Modsigelses Forskellighed fra den tragiske fremstilles ved enkelte raskhenkastede Træk.

Modsætningen forklares kun daarligt, naar man siger, at i det Tragiske er Modsigelsen betydningsfuld, følgetung, alvorlig og skæbnesvanger, men i det Komiske ubetydelig, let, intetsigende og forbigaaende som en Spøg (Köstlin). Thi vi har ikke her en Grads- men en Kres-Forskel for os. Vi græder, fordi vi føler en Deltagelse; vi ler, fordi vi fornemmer en Indsigt; det Tragiske forholder sig til Følelsen, det Komiske til Erkendelsen; i sin Renhed lader det os forblive følelsesløse; saa snart Medfølelsen er vakt og træder frem enten som Dadel eller som Medlidenhed, da er Kresen brudt og Indtrykket forstyrret. Som Følge heraf er ogsaa Komiken i bestandig Livsfare, gaar uafbrudt med Livet i Hænderne; thi kan Skønhedslinjen end ofte være meget fin og vanskelig nok at iagttage, den Linje, hvorpaa den komiske Genius danser, er paa en Gang mere smal og mere slap. Det Tragiske gaar paa Eksistensen, det Komiske paa Logiken, hint paa Virke-

ligheden, dette paa Muligheden; det Komiske er en Bevidstheds- eller Tanke-Modsigelse, det Tragiske en Virkeligheds-Modsigelse.*)

Hvis vi overfor Modsigelsen tænker paa de virkelige Forhold, (f. Eks. paa den Græmmelse, den drukne Mand ved sit Fylderi bringer over sin Familie) da bliver vi alvorlige, idet vi enten formedelst Sagens Betydning ser bort fra dens logiske Væsen, eller selv om Sagen er uvigtig, agter paa, at den er virkelig. Tænker vi derimod blot paa Sagens logiske Væsen, da ler vi (Indtrykket af en Uskyldigs Henrettelse vilde være gribende, men i Wessels: *Smeden og Bageren* er hele Eftertrykket lagt paa den logiske Modsigelse, at den, som henrettes, Ingenting har forbrudt, og vi ler). Eksistens i Ordets strenge Forstand gives der slet ikke for den komiske Betragtning: den gør dette Begreb til ét med: Krav paa at være normal. Derfor er det tragiske *Er* = *kan ikke ændres*, det komiske *Er* = *vil være normal,* idet det Normale tages i videre Forstand som det, vi med Rette venter. Det Komiske er et: *hæc ita esse*, medens det Tragiske er et: *quod hæc ita sunt.* Derfor bliver Alt mere komisk, naar det blot skrømtes eller efterlignes, selv om dette sker uden al Karikeren; derfor er Illusionen saa langt mere nødvendig ved Beskuelsen af det tragiske end af det komiske Drama, og deri ligger den oftere omtalte «større Trang til det Historiske», som Tragedien har forud for Komedien, men hvortil for Resten svarer den Trang til Virkelighed, der gør Lystspillet satirisk. Som et oplysende Eksempel kan anføres denne Sætning af *Stadier paa Livets Vej*: «Det Tragiske er, at to Elskende ikke forstaar hinanden; det Komiske er, at to, der ikke forstaar hinanden, elsker hinanden.» Det Komiske er det tilsyneladende Umulige som faktisk. Jeg siger «det tilsyneladende Umulige» — ikke fordi det kunde synes saa efter en overfladisk Forestilling (som naar det hos Heiberg hedder, at en Genius til Ideens Triumf har gjort det Umulige), men for at betegne det overvættes Urimelige deri.

* Naar det siges, at det Komiske er den logiske Modsigelse, da maa dette ikke forstaas saaledes, som var alt Ulogisk komisk. Der angives dermed kun, hvad sagligt ligger til Grund; men det Komiske er ikke i det Saglige alene: det er den Magt, ved hvilken Tilskueren fra Fornemmelsen af den saglige Modsigelse udenfor sig umiddelbart rives over i Fornemmelsen af den indre Frihed.

I disse Bestemmelser ligger med Nødvendighed, at i det Komiske opfattes selv en Handling fra den Side, hvorfra den indeholder en Erklæring. Det Komiske er en Erklæring, det være nu gennem Handling eller Ord, nærmest saaledes, at Mennesket *erklærer*, *fastsætter* etc.; det Tragiske er aldrig dette, men at Mennesket handler, lider, *er*. I det Tragiske regnes med uendelige Størrelser: Brøden ses i sin uendelige Betydning for det menneskelige Selv, Lidelsen, den tragiske Ulykke, er enten af uendelig Natur, som Døden er det, eller betragtes hvis den er en endelig Lidelse, som Tab af Rige og Gods, altid fra sin Uendeligheds-Side. Fejlen og Fejltagelsen, den komiske Handling, er ringe og uvigtig, og den komiske Situation, den komiske Vanskæbne er en naadig Straf, et simpelt Uheld. Handling og Skæbne er da i begge Tilfælde maalelige mod hinanden. Skarpest er maaske Forskellen ved Skylden, Tragediens Grundbegreb; tragisk ses den, naar den opfattes halvt etisk som paa en Gang fremgaaet af Frihed og Nødvendighed; som komisk opfattes den, naar den betragtes rent logisk som det Ulogiske. Ligesom man derfor ved det Tragiske maa se hen til, hvad der berettiger eller undskylder Brøden, maa man ved det Komiske se bort fra, hvad der berettiger og retfærdiggør Fejlen. Berettigelse og Mangel paa Berettigelse er de tragikomiske Grundprinciper, der i det Tragiske bliver til Ret mod Uret, Ret i Uretten og Uret i Retten, i det Komiske til Urimelighed mod Fornuft, Fornuft i Urimeligheden, Urimelighed i det Fornuftige. Ubetinget forrykt er den komiske Modsigelse aldrig. Dens ublandede Ret til at være maa søges dels i dens Uskadelighed, dels i dens Evne til at fornøje og underholde Fantasi og Fornuft.

Det vil gennem denne Belysning fra flere Sider være blevet klart, at er end det Tragiske og det Komiske det Samme, forsaavidt begge er Modsigelsen, og er hint end den alvorlige og betydelige, dette den lette og ringe Modsigelse mod det, som skulde være, saa kan man dog ikke lade Overgangen ske fra Tragisk til Komisk gennem et Mere eller Mindre, en Læggen til eller Tagen fra. Gaar man ud fra den komiske Modsigelse og lader Smerten træde til, faar man ikke det Tragiske, men det Sørgelige ud, eftersom jo ikke enhver Art smertelig Modsigelse er tragisk. Og saaledes forholder det sig ogsaa omvendt. Det er kun en Skuffelse, hvis det synes, som er det den formindskede Maalestok alene, der bringer det Komiske frem, naar Faren og

Smerten tages bort fra det Tragiske ved at ses fra et overmenneskeligt Synspunkt, med en Kæmpes Øjne f. Eks., for hvilke vore Hæres Feltslag bliver Fluesværmes Sammenstød, som i Voltaires berømte Roman *Mikromegas.* Thi i samme Øjeblik sker en Forandring af Synskresen; vi gennemgaar en væsensforskellig Sindsbevægelse.

Nu da de vejledende Karaktermærker er angivne, forstaar det sig af sig selv, hvorfor den komiske Modsigelse er smerteløs; først nu ligger ogsaa denne Tillægsbestemmelse i selve denne Modsigelses Begreb og behøver ikke udvortes at føjes til; thi det Komiske forholder sig overhovedet ikke til Følelsen, men — om end altid kun gennem en dunkel Fornemmelse — til Intelligensen.

Det flygtigste Blik ud over de komiske Foreteelsers Mangfoldighed viser imidlertid en ubegrænset Rigdom, en overraskende Forskelligartethed. Man kan le af det Legemlige ikke mindre end af det Aandelige, af Haandbevægelser lige saa vel som af Ord, af en Følelsesforvildelse med samme Ret som af en Forstandsfejl, Hvorledes kan da det Komiske indskrænkes til Logikens Omraade? Og selv naar vi søger paa dette, hvorledes lader de komiske Foreteelser sig indsnevre indenfor Selvmodsigelsens lidet omfattende Kres? Selv et saa indlysende Eksempel paa Dumhed, som Baggesens Jeppe afgiver, naar han saver den Gren af Træet, hvorpaa han selv sidder, indeholder ikke en i strengeste Forstand selvmodsigende Handling; thi dertil udkrævedes, at Jeppe paa en Gang afsavede og befæstede Grenen; men som han gør, handler han jo ikke sin Hensigt stik imod; han opnaar sin Hensigt, opnaar imidlertid tillige et Mere, der gør Opnaaelsen til Intet. Men naar der ikke engang her er en egenlig Selvmodsigelse tilstede, hvormeget mindre vil den da lade sig paavise i andre langt fjernere liggende Tilfælde! Og overhovedet vi trænger til skarpere Bestemmelser af Selvmodsigelsen end de givne: en Forbindelse af to hinanden udelukkende Modsætninger er jo utænkelig, og paa kontrære Modsætninger afgiver alle mulige Ting Eksempler. (Jfr. Trendelenburg: *Logiske Untersuchungen* II, 93 ff.)

Det gælder for det første om Betoning af, at ved Modsigelsen forstaas her den rent abstrakte: Væren og Ikke-Væren af en og samme Sag, i den anførte Anekdote om Jeppe f. Eks. (den formentlige) Hensigtsmæssighed og (virkelige) Uhensigtsmæssighed af

den valgte Fremgangsmaade; for det Andet om at angive den Bevidsthedsakt, hvorved det Modsigende i en Skikkelse, en Bevægelse, en Handling eller en Følelse, i det Komiske netop gribes som *logisk* Modsigelse, medens denne dog paa Grund af det Komiskes æstetiske Natur kun staar som saadan for den i *Fantasien* virksomme og levende Forstand og Fornuft.

Det Komiske er et Forholdsbegreb og det komiske Forholds Særmærke, der adskiller det fra alle andre æstetiske Forholdsbegreber, er dette: Det komiske Forhold er en Dom. Dommen er nemlig det logiske Forhold, og den komiske Modsigelse var, som vi nylig saa, af logisk Natur. Som den logiske Modsigelse er det Komiske altsaa den modsigende Dom.

Ved dette Udtryk maa ikke tænkes alene paa den formelt modsigende Dom, den, hvorved Noget sættes at være noget Andet end hvad det lige forud er sat at være (f. Eks. Falstaffs eller den Hostrupske Hr. v. Buddinges Selvmodsigelser eller Prokuratorens i *Soldaterløjer*), men paa den virkelig falske Dom, den, hvorved Noget erklæres at være noget Andet end det, det er, eller som man bedre kunde udtrykke det, hvorved det Faktiske erklæres at være det Ikke-Faktiske. Denne er det Komiskes faste Stok.

Ved den nu givne Bestemmelse er følgende Vanskelighed undgaaet: Begrebet Selvmodsigelse er ikke henført til nogen Bevidsthed, det er ikke som i andre Teorier (Jean Pauls, Vischers) erklæret for nødvendigt, at det selvsamme Væsen paa én Gang erklærer Noget for faktisk og ikke-faktisk, hvad sjældnere indtræffer, men Selvmodsigelsen er opfattet abstrakt som den Modsigelse, at en Væren skal være en Ikke-Væren eller en Ikke-Væren en Væren af samme Sag. Det Komiske beror da altid derpaa, at det Faktiske umiddelbart eller middelbart, virkeligt eller tilsyneladende, erklæres for at være eller skal være det Ikke-Faktiske.

F. Eks. Dette skal være Erotik (Heibergs *De Uadskillelige*); dette skal være Kunstkritik (Trop paa Dyrehavsbakken); dette skal være en Statsmand (Holbergs Herman v. Bremen); dette en Helt og Kavaler (v. Buddinge); dette skal være Guder (*Ulysses v. Ithacia*); dette skal være en Skødehund (Gedskes Lænkehund i *Kandestøberen*); dette skal være et Bevis (Henrik i *Kong Salomon*, Sganarelle i *Don Juan*); »skal dette være Latin?« (*Erasmus Montanus*); dette skal være en Straf (*Molboerne og Aalen*); dette

en Soldaterdød (*Jeppe paa Bjerget*); dette Retfærdighed (*Smeden og Bageren*); hun skal være 50 Aar (Kirstine i *Æventyr i Rosenborg Have*); dette skal være Gudinden Leto (Parmeniskos); dette elegant Tale (Gedskes: Min Mave staar som en Tromme); dette en Sammenligning (Fugl Føniks i *Julestuen*); dette en Mulighed («Denne har jo Ret ogsaa» i *Kandestøberen*); dette en Bøn (Tilegnelsen foran Bønnebogen — Troels i *Barselstuen*); dette en romantisk Aand (v. Pahlen i *Adam Homo*); «dette skal være Troja» (*Ulysses*).

Indtrykket af Erklæringer som disse kan vi faa paa de forskelligste Maader og ad de forskelligste Veje, f. Eks. ved al Udgiven af Et for et Andet, al Udgiven sig for Noget, man ikke er, Alt, hvad En kun er i egen Indbildning, alt Selvbedrag, Alt, hvad En gør uden at vide det, lider uden at vide det, eller foretager uden Viden og Vilje (*malgré lui*), ethvert Udtryk, enhver Gerning, der tager Et for et Andet, alle Fejltagelser og Misforstaaelser, alt paataget Væsen, alt Grundløst, der vil være begrundet, alt Overflødigt, der gøres, som var det nødvendigt, alt Hensigtsløst eller Hensigtstridigt, enhver Ytring, der vil fastslaa noget Falskt som Sandt eller noget Rigtigt som Falskt, ethvert Tilfælde, hvor En bærer sig ad, som det han ikke er, eller ikke har Præget af det, han vil være, ethvert Tilfælde, hvor Forventningen eller Ønsket krævede Et og nu mødes af et ganske Andet og Uventet osv. osv.

Det Faktiske bliver aldrig det Ikke-Faktiske; men En kan erklære det derfor, kan — var det ogsaa kun gennem et taabeligt Spørgsmaal — sætte Muligheden af, at det kunde være saaledes, eller han kan tale, handle, bære sig ad *som om* det Faktiske var det Ikke-Faktiske. At gøre som om, at ske som om, det er det Tegnsprog, hvoraf Handlingen og Begivenheden betjener sig, medens Ordet erklærer.

Kan nu end intet faktisk Tilværende indeholde selvophævende Bestemmelser, kan den rene Modsigelse end ikke eksistere, saa er den jo dog paa en Maade eksisterende i det Væsen, der afgiver den modsigende Erklæring eller i den Sammenhæng, ud af hvilken Tilskuerens Opfattelse drager den. Det er imidlertid ikke alene umuligt, at den modsigende Dom kan være sand; men det *kan* ogsaa meget vel være umuligt, at en Erklæring af dette Indhold kan finde Sted. En ubetinget Grænse er der vel i det Komiske ikke for Erklæringens Meningsløshed eller Urimelighed.

men relativt taget er der i Forhold til de forskellige Begrundelser Grænser, som Erklæringen ikke kan overskride uden at ophøre at være komisk. F. Eks. der er ingen Grænse for hvad et Menneske ved Fortalelse, Adspredthed osv. kan komme til at sige; men der er Grænser for Enfoldigheden og Besynderligheden, som ikke kan overskrides uden at det Utrolige, Uhyggelige, Sørgelige slaar Komiken ihjel; se f. Eks. Baggesens Jeppe, hvis Dumhed er aldeles umenneskelig og derfor slet ikke morsom. Her gælder det iøvrigt paa den ene Side, at Virkeligheden kan frembyde Latterligheder saa utrolige, at de vilde være umulige i Kunsten, paa den anden Side, at Kunsten kan fremstille selve det Umuliges Latterlighed, som Virkeligheden naturligvis ikke kan yde. Den Kendsgerning f. Eks. at begge de Mænd, der paa det Offenliges Vegne tog Afsked med Kong Georg ved hans Afrejse til Grækenland, i Forvirring raabte «Leve Kong Otto!» vilde Kunsten aldrig kunne bruge, saa utroligt synes det, om det end er vel begrundet ved, at begge havde Kong Otto i Tankerne — og omvendt, da Egenskaber, der ophæver hinanden, meget vel kan indeholdes i en Afbildning eller Genfremstilling af det Virkelige, er Kunsten i Stand til at lade det Umulige træde frem som tilsyneladende Virkeligt. (*Ulysses v. Ithacia*, *Kærlighed uden Strømper*, i hvilke Stykker Figurerne ved deres Tale uophørligt slaar sig selv ihjel). Skal dette virke komisk, maa det ikke være mindre vel begrundet end Livets Modsigelser, kun at Begrundelsen her er sindbilledlig.

En saadan Doms Tilblivelse, dens Fremgaaen af den Slutning, hvorpaa den beror, virker altid yderst komisk. Man erindre sig en saadan Replik som Jacobs i *Montanus*: «den Bog er jo stor nok til at være Bibelen» eller denne i *Recensenten og Dyret*: «Har det varet saalænge, kan det gerne vare Dyrehavstiden med» og overhovedet de barnlige Analogislutninger, hvori Komikerne lader deres Figurer tænke, saaledes f. Eks. Jesper Ridefogeds Slutninger angaaende Jordens Omdrejning i *Erasmus Montanus*. Al Begrundelse som Intet begrunder, al Bevisen som gaar i en Cirkel, hører herhen. Eksempelvis kan anføres den afgørende Grund, hvormed i *Recensenten og Dyret* Keiser overtaler Trop til at afstaa Pryssing det mærkelige Insekt: «Betænk, hvor højt Mennesket staar over Dyret!» eller i Klatterups Cirkelsvar paa Damernes Spørgsmaal i Anledning af Tvivlen, om Dyret kan være fløjet bort: «Ja hvis det er fløjet, saa maa det kunne flyve»,

ter res:

aarn an
aeringe
ne Eks
m kke
en. De kom
oren og Laden
atterligt. man
s kke at den
aar Sandheden
evidisthed. er
ngheds Til-
blive avis.
en udtrykke-
som Grund-

en. ter af-
somisk
omvendt.
naar den
der
saaledes
og
for-
emmen;
altsaa
er
det
har
tene

geise
til
Be
sig
andre
eksassen
nd-

Nakken og sætte sig over et Vand (Münchhausen); men det er kun smagløst at tage en Lænkehund paa Skødet (Kandestøberfruen). Sikrest lader Afstanden sig maale, naar de to Led ikke er hinanden uvedkommende, men Modsætninger, enten Forholdsmodsætninger som stor — lille, vanskelig — let, væsenlig — uvæsenlig, vigtig — uvigtig, korrekt — ukorrekt etc., eller ubetingede Modsætninger som levende — død, Himmerig — Helvede:

Thi gik jeg hjem, skar ud min Strube
Og sidder her i Helveds Grube
Hvor nu den *lede Satan* eier
Mig *salig* Ove Gjerløv Meier.

Wessel.

Komisk er vel et intet bevisende Bevis; men mere komisk er et det Modsatte bevisende Bevis; Komisk er en Grund, som ingen Grund er, men mere komisk er det, at det, der anføres som Grund for, netop dette er Grund imod. Komisk er f. Eks. enhver meningsløs Fortalelse eller Fordrejelse af Ord: Holbergs: Malice (for Milits), Poppelsislag (for Apopleksi), Davids Psaltkar (for Psalmer), det Træ, som vi plukker af Frugten, Hostrups: «Frisk Kød og Gaaselaar!» (for «Friskt mod I gossar blå!») eller Deklamationen af *Glæde over Danmark* i *Genboerne,* Heibergs: din Tante tæl til ti (for *Di tanti palpiti*). Men mere komisk er det, naar ogsaa Fordrejelsen giver en Mening, men netop den stikmodsatte af den som var betænkt: Molières: Man bør leve for at spise og ikke spise for at leve, Holbergs vittige: Ej hvad Synd! enhver Tyv er en Mand i sin Næring, eller den Heibergske Klokker Links Forsnakkelser med Sort og Hvidt. —

Her er Stedet til at omtale det bekendte tyske Forsøg paa at indskrænke Modsigelsens Led til disse to: det *Ophøjede* og det *Lave,* der er blevet optaget af de fleste spekulative Æstetikere efter Jean Paul og senere ogsaa af vore svenske Naboer, der eftergør saa meget Tysk; men som er en rent vilkaarlig Forvridning og Tilskæring af de komiske Foreteelser.

Skønt det vel ikke godt er muligt at bestemme, hvilken Modsigelse i Selvet der er den højest spændte, saa tror jeg dog, man vanskelig vil finde nogen, der er mere skrigende end den, hvori et Menneske begynder at tvivle, om det er sig selv; thi her er Modsigelsen spændt saa stærkt, som den kan spændes uden at blive Vanviddets egen. (Den Stundesløses: Jeg er Alex-

ander Magnus, Grimmemann's: Jeg ligger og drømmer, Jeppes: Er det Jeg eller er det ikke Jeg?).

Næst efter den Kraft, hvormed Modsigelsen selv er udspændt, kommer det, naar Talen er om dens Styrkegrad, især an paa den Fynd, hvormed Dommen afgives. Er Erklæringen famlende, vaklende, uden Bestemthed; er den Fejlende f. Eks. ikke vis paa, om han gør det Rette eller ej, om han ikke husker fejl etc., da falder Modsigelsen meget let til Jorden. De komiske Figurer har altid en stærk Selvsikkerhed i deres Gøren og Laden; uden den vilde det Latterligste ikke være nær saa latterligt; man tænke f. Eks. paa Don Quijote. Dette omstyrtes ikke af den unegtelige Kendsgerning, at Personens Tilstand, naar Sandheden begynder rent indenfra at skinne gennem hans Bevidsthed. er næsten endnu mere komisk end den blotte Halsstarrigheds Tilstand, som f. Eks. hvor Don Quijote selv begynder at blive uvis, om der ogsaa virkeligt er en Dulcinea til; selve den udtrykkelige Forvisning, der her bliver usikker, er uundværlig som Grundlag for Komiken.

Et tredje Hensyn af Betydning er Hensynet til den, der afgiver Erklæringen. Meget som ikke vilde være synderligt komisk sagt af et Barn, er latterligt i en Voksens Mund og omvendt. En Fejltagelse, der er for naturlig til at vække Latter, naar den begaas af Eleven, er yderligt komisk, naar det er Læreren, der tager Fejl. Overhørings-Scenen i *Aprilsnarrene* har saaledes sine mest udmærkede Træffere i Frk. Trumfmeiers Fransk og Hr. Zierlichs Tysk, hvorover Ingen opholder sig. Ligefrem forstærkes Komiken fremdeles, naar det ikke bliver ved Dommen; men der atter over Dommen fældes en Dom; naar denne altsaa ligesom bekræftes gennem flere Instanser. Per Degns Disput er i sig selv morsom nok; men Latterligheden forøges, idet det samtlige Kor af Tilhørere afgiver Erklæringen «Per Degn har Ret». Derfor virker ogsaa i Wessels *Smeden og Bageren* Ordene: «Thi kende vi for Ret» saa kraftigt.

I Almindelighed gælder det nu, at den enkelte Modsigelse virker skarpere, jo friskere den er, jo mindre vi er vante til den og Blikket sløvet for den, og Nyheden er her af større Betydning end ellers i det æstetiske; men iøvrigt forstaar det sig af sig selv, at den fremhæves ved samme Midler som alle andre æstetiske Foreteelser, f. Eks. ved Kontrast. I Hertz's *Sparekassen* er det pudsigt nok, at det betydelige Statsembede, som den ind-

flydelsesrige Svoger forskaffer den unge Sømand, er en Ansættelse som Ekstrarulleskriver ved Holmen; men det morer mere, fordi vi forud véd, at han forud er Millionær og saaledes kan gøre større Fordringer.

Paa disse og flere Maader skærpes og styrkes den enkelte Modsigelse; men det er i det Komiske et rent Særsyn at finde en Modsigelse for sig alene; Modsigelserne kommer som Ulykkerne, flere i Følge. En og samme Ytring f. Eks. kan ved sit Udtryk staa i Strid med den Genstand, hvorom der tales, med den Person, der taler, og med den, til hvem der tales; den rammer da som et tveægget Sværd og gør med ét Slag to Mennesker latterlige. Eller Modsigelserne indgaar Forbindelser, væver sig, filtrer sig ind i hinanden, saa man neppe kan faa dem adskilte igen. Da det i *Genboerne* lykkes Karlen at fange Moppen, udbryder Smedekonen fra Vinduet i disse Ord: Aa Gud lønne Vorherre for det! Heri er en dobbelt Modsigelse, først at Gud og Delles Fangst bringes i Forbindelse med hinanden, dernæst at Gud skal lønne Vorherre. — Da Gusman i *Melampe* slipper Katten løs, som han har gjort til Krigsfange, udraaber han følgende Alexandrinske Vers: «Gak Pokker udi Vold paa Cavaliers Parole!» Hvilken Vrimmel af Modsigelser i denne ene Linje! Først den højtidelige Stil i Strid med de plumpe Ord, saa Tiltalen til Katten som var den et Menneske, saa tilsidst den vanvittige Modsigelse at bede En gaa Pokker i Vold (ɔ: ikke at komme igen) paa Æresord (om at komme igen).

Dog dette er endnu kun en udvortes Sammenhobning, en mekanisk Formerelse af Komikens Virkekraft og derfor ikke af saa høj æstetisk Interesse. Men langt vigtigere end denne Mulighed til ydre Forbindelser, er den Egenskab ved Modsigelsen, at den kan være frugtbar, kan formaa at udvikle et Mylr af andre Modsigelser ud fra sin egen Kærne. Man kan nemlig overhovedet inddele Modsigelsen i den punktuelle eller golde, der blot er en enkelt løsreven Ytring, og den rige, svangre, af hvis Skød et helt Kuld af Modsigelser fødes. En saadan er det, der ligger til Grund for enhver ægte komisk Personlighed, f. Eks. en Falstaff, som er lattervækkende ikke blot i og for sig men i alle sine Ytringer. Denne Modsigelse afspejler ligesom i sin Lilleverden den føromtalte store metafysiske Grundmodsigelse, der er det Komiskes sidste Grund og Ophav.

KAPITEL II

Lystfølelsen ved det Komiske.

Fornøjelsen ved det rene Komiske er den højest potenserede æstetiske Frihedsglæde. Alt æstetisk Liv er som Fantasiliv frit, løftet ud af og op over Virkelighedens Anstrengelse og Tryk; men hvad det æstetiske Liv er i Forhold til Livet overhovedet, det er Frihedsfølelsen ved det Komiske i Forhold til den æstetiske Frihed i Almindelighed.

At det æstetisk sysselsatte Menneske kun forholder sig til Skinnet, ikke til Virkeligheden, til Billedet, ikke til Sagen, til Formen, ikke til Indholdet, og atter kun forestiller sig, men ikke undersøger sin Genstand, det er den første Grundform for Friheden i det Æstetiske; thi denne Sysselsættelse tager i ingen Henseende paa Menneskets Kræfter, den beriger Erkendelsen uden at anspænde den, sætter Følelsen i Bevægelse uden at tage den i Beslag og bringer Viljen i Svingning uden at afkræve den nogen Handling. I Kraft af dette sit Væsen er den ledsaget af en Lystfølelse. En saadan er nemlig altid knyttet til den Virksomhed, som en menneskelig Evne er i Stand til at udøve uden Tvang.*) Den ophører først, saa snart som Evnen enten overanstrenges eller ikke mere sysselsættes i den Grad, hvortil den er anlagt. Midt imellem disse Yderligheder ligger den Tilstand, hvori Livet leves let og uden Besvær, og denne Tilstand er det, vi kalder Frihedens. Agter vi nu særligt paa den æstetiske Forestillen, da vil følgelig ogsaa den Lyst, som er knyttet til den, bero paa en Fornemmelse af Uvirksomhed og Virksomhed i Forening.

Der er dels Behaget ved det, som uden Besvær lader sig opfatte og overskue, ved det Skarptbegrænsede, Regelrette og harmonisk Lovbundne, dels Glæden ved at vækkes og bevæges, at gennemrisles gennem alle Aarer, gennemspilles gennem alle Strenge, eller paa det Højeste ved ret grundigt at rystes, det være nu af Skræk eller af Latter. Trangen til denne Vækkelse imødekommes af Livets hele Udfoldelse i ubunden Frihed, af

*) L'Evêque de Pouilly: *Théorie des sentiments agréables.* — William Hamilton: *Discussions on philosophy.*

alt Det, der svæver ud over og spiller udenom Regelens strenge og lige Linje, eller endnu mere dristigt gør Brud paa Normen og som Modsigelse mod det, der burde være, byder Harmonien Trods. I den egenlige Skønhedsglæde er det første af disse Momenter, den Nyden, der fortaber sig i Genstanden, fremherskende; men i enhver æstetisk Lystfølelse fornemmes begge, og ved det Komiske og Tragiske fremtræder det andet i sin kraftigst udviklede Skikkelse. I lige Grad træder i begge disse sine højeste Former Skønhedens Frihedselement ud i relativ Selvstændighed; men den tilsvarende, allerede udskilte og derved forhøjede æstetiske Frihedsfølelse er dog ikke blot i Art, men ogsaa i Grad ganske forskellig, eftersom den fremkaldes af det Komiske eller af det Tragiske: i første Tilfælde er den ren, i sidste blandet. Indenfor det Æstetiske genfrembringer det Tragiske nemlig paany det Virkeliges hele Alvor og Ulyst. Det tvinger os til at gennemgaa et helt Kursus i Lidenskaber, fra Frygt og Spænding gennem sympatetisk meddelt Kraftfølelse i Fællig med den stærke og store Personlighed til Lidelse ved hans Brøde, almenmenneskelig Skyldfølelse og paa en Gang ydmygende og opløftende Ærefrygt for en højere Magt. Glæden ved at se de uoverensstemmende Kræfter, der saa tit ligger bundne, rejse sig mod hinanden, brydes med hverandre og løsladte tumle sig: denne Glæde købes her kun med et Tryk, der tager Sindet i Beslag og lader det føle Friheden udenfor sig, ikke i sig, eller dog kun i sig, for saa vidt det selv har Del i den Frihed, der er udenfor det. Men paa dette Trin har vi da heller ikke den æstetiske Friheds højeste Form; thi denne er Friheden som Jegets egen rene Selvfornemmelse.

Eftersom det Komiske nemlig i Følge sin æstetisk-logiske Natur som kun eksisterende for den tankeforestillende Aand, ikke gør Krav paa Deltagelse, saa tager det heller ingen Del af vor æstetiske Frihed fangen hverken virkeligt eller illusorisk, men lader os beholde den ubeskaaren og uanfægtet. Dog ikke nok hermed: det giver os endog en stærkere Følelse af denne Frihed, idet det bringer Friheden til at forvisse sig om sin egen Tilværelse ved en let og uvilkaarlig Akt, en rask og pludselig Befrielse. Ligesom vi nogen Tid maa leve adskilte fra vore Kære for ret at erfare, hvor højt vi elsker dem; ligesom vi kun efter en Sygdom, en Smerte eller et Ildebefindende fornemmer vor sunde Helbredstilstand som en Lykke, saaledes føler vi ogsaa

kun da vor Sundhed som frie Fornuftvæsner, naar vi uvilkaarligt modsiger en Modsigelse af vort inderste Væsen, eller med sikkert Instinkt tilbageslaar et Forsøg paa ved Overrumpling at fraliste vor Fornuft et Samtykke til det Modsigende.

Naar det Abnorme træder op som normalt, det Afhængige som frit, det Urimelige som forstandigt, naar det Hæslige kalder sig skønt, det Forkerte rigtigt, det Falske sandt, eller naar det blot *synes* at kalde sig saaledes, da vil Fornuften, for saa vidt som Følelsen ikke oprørt eller saaret kommer med i Spillet, selvtilfreds springe frem med Protest og paa samme Tid med jublende Sikkerhed bekræfte det Modsatte. Denne af den komiske Genstand fremkaldte Akt udfører Fornuften rent uvilkaarligt uden ringeste Anstrengelse, hurtigt og let som den øvede Fægter afbøder et uforudset Udfald; idet Fornuft og Ufornuft paa denne Maade krydser Klinger, bliver i Grunden først det Komiske til som Gnisten, der springer af Staalet; thi det er saa lidet blot i Genstanden som blot i Iagttageren.

Den almindelige Følelse af Livskraft er en fyldig Fornemmelse af, at Livsstrømmen i vore Aarer ruller frit af Sted i skyndsomme Bølger; den særligt intellektuelle, som vi her har omtalt, medfører meget hyppigt tillige hint almindelige Velbefindende, idet den som sjælelig Begivenhed har sit legemlige Udslag eller Udbrud: Latteren, og i Mellemgulvet sin legemlige Springfjeder.

Ligesom man i sin Tid fandt Fornøjelsen ved det Tragiske saa besynderlig, at man troede det nødvendigt at ty til den selviske Tilfredshedsfølelse ved at have sit Eget paa det Tørre, for at oplyse denne Menneskets Glæde ved Synet af Lidelsen og Døden, saaledes har man blandt mange Forklaringsmaader af Latteren ogsaa en Gang foretrukket den, at dens Ophav var Stolthed.*) Man forvekslede det jegiske Hovmod med Menneskets Selvfølelse som frit og uafhængigt Væsen. Men Fejltagelsen undskyldes ved det Forunderlige, som Lystfølelsen ved det Komiske for den første Betragtning har. Er det ikke selsomt (man kunde ogsaa spørge: Er det ikke komisk?), at ikke blot raa og simple, men udviklede Mennesker kan finde Fornøjelse i at betragte et grimt Ansigt, iagttage et affekteret Væsen, faa en eller anden Urimelighed, Dumhed, Uvidenhed eller Fejltagelse med-

*) Poinsinet de Sivry: *Traité du Rire.*

delt, ja sætter saa stor en Pris paa denne Nydelse, at de giver Penge ud for at have den, ja foretrækker den for mangen anden langt mere naturlig, og sætter den i lige Rang med den, som det Skønne og Opløftende forskaffer dem?

Ganske vist er der heri noget Overraskende. Da nu den simpleste Overvejelse lærer En, at ingenlunde enhver Ufuldkommenhed, ingenlunde alt det Stygge, Bagvendte og Taabelige vækker et saadant Behag, men at det Meste deraf mishager og frastøder, saa viser det sig, at til Latter virker kun den Ufuldkommenhed, der, saa snart den fornemmes, river os over i Følelsen af det Fuldkomne og af dette ikke som noget Fremmed men som vort eget Væsens Fuldkommenhed. Glæden over det Uskønne er saaledes i Grunden Et med Glæden over Idealet, og det er kun ved at henvende sig til Fantasiens Sans for Idealerne, at det Komiske vækker Fornuftens ideale Selvfølelse, der som Overlegenhedsfølelse er Velbehagets Krone. I denne resulterende Frihedsfølelse gaar alle Lystfølelsens spredte Elementer op: Glæden ved det Lette, Ringe, Lystige, i Modsætning til det Alvorstunge og Imponerende; Glæden ved det Frie og Dristige, maaske endog Ravgale eller Bagvendte i Modsigelsen som saadan; Glæden ved den uhindrede Udsigt til det Normale eller Ideale, som derved aabnes, og endelig stundom en Tilfredsstillelse af Ens Trang til Menneskekundskab, naar det givne Træk er betegnende for en Person eller en Klasse, stundom af Ens Trang til Retfærdighed, naar nemlig Latteren, eller det, der vækker Latteren, er en velfortjent Straf.

Et enkelt Træk, f. Eks. en Ytring, kan paa en Gang være komisk, psykologisk slaaende og tiltalende i etisk Henseende. Hostrups Komik er mere psykologisk, Heibergs af mere logisk Natur. Naar Fru Bittermandel i *Aprilsnarrene* kommer til at røbe, at hun véd Besked om Sjalet og dets Pris, da tilfredsstiller det os etisk, ligesom naar Adam Homo gør Fiasko som Taler og «med uvis Stemme forkynder Idealets visse Sejer». Saaledes ogsaa naar den fædrene Jordbund med tør Ironi skyder sin fugtige Virkelighed ind under Ulysses's og Chilian's affekterede Nedkastelse.

Spørgsmaalet: Hvorved behager det Komiske? eller bestemtere: Hvorledes gaar det til, at i det Komiske Modsigelsen kan behage? Hvorpaa beror denne Lystfølelse, hvad foraarsager og forklarer den — dette Spørgsmaal har nu fundet en alminde-

lig Besvarelse. Men et andet og ligesaa vanskeligt Problem paatrænger sig straks efter hint, nemlig dette: Hvorledes, paa hvilken Maade, ad hvilken Vej fremkaldes og opstaar den Lystfølelse, hvis Aarsag vi nu kender?

Vi indsaa Muligheden af, at det Modsigende kunde vække en levende Frihedsfølelses Behag, men vi maa endvidere lære, paa hvilke Betingelser dette i Virkeligheden sker. Modsigelsen selv er dog kun den ufravigelige Betingelse; men hvorledes maa den fornemmes for netop at vække den særegne Lystfølelse, som vi kan kalde den indre Latter?

Hvis den blot blev iagttaget som fremmed og staaende helt udenfor vort Jeg, saa maatte enhversomhelst uskadelig Modsigelse vække Latter. Men i Virkeligheden gaar det ikke saadan til. Saasnart Modsigelsen fornemmes som rent ubetinget, som ganske uberettiget, urimelig, fjantet eller meningsløs, da fremkalder den blot en tvær eller ærgerlig eller fordømmende Afvisning, der er uden al Lystfølelse, eftersom den ingen Befrielse indeholder. Kun naar Modsigelsen overrumpler Selvets Uagtsomhed, kaster sig ind over dets Tærskel og pludseligt staar som Fjenden midt i Selvets egen Lejr, først da har Selvet Glæde ved at frigøre sig fra den, at kaste den ud og tilbage paa Genstanden. Den maa altsaa fremstille sig med saa megen virkelig eller tilsyneladende Berettigelse, at den kan tilsnige sig et nok saa kort Samtykke ɔ: at den kan blive levende i Jeget selv. Vi ler af den Stammende, den, der fortaler sig, den der udtaler et Sprog urigtigt eller tager Fejl i Ordvalget, fordi han tilstrækkeligt giver os at forstaa, hvad han vil udtrykke, og dog anvender urigtige Betegnelser. Han siger ikke, hvad han vil sige, og dog siger han det. Vi ler hver Gang en Person gør det Modsatte af det, han tror at gøre, vil eller synes at ville gøre, fordi Omstændighederne ɔ: hans virkelige eller antagne Hensigt bibringer os den Opfattelse, at han ikke gør en Ting, og vi dog ser ham gøre den for vore Øjne. Saaledes ogsaa med en Haandbevægelse eller Drejning af Legemet. Der forekommer Tilfælde, hvor vi er paa Nippet til om samme Genstand paa en Gang at bekræfte Bevægelse og Hvile, eller ogsaa to modsatte Bevægelser. En tager f. Eks. Tilløb til at springe over en Grøft. Ved en naturnødvendig Idéforbindelse viser vor Indbildningskraft os ham staaende paa den anden Side. Men i samme Øjeblik ser vi ham virkeligt plumpe i Vandet. Eller saaledes: Et Menneskes Ord lader os

vente visse Miner eller Haandbevægelser. og han gør netop de modsatte: grædende fortæller han os, at han er glad, eller løfter Haanden for at betegne Dybet, eller (som i *Kærlighed uden Strømper*) tygger og dræber sig paa samme Tid.

Paa den anden Side: Selve dette Modsigelsens Liv i Jeget er heller ikke mere end medindgribende i Lystfølelsen, ikke denne selv. Den komiske Genstand frembyder til samme Tid Tegn paa hinanden modsigende Egenskaber, og som komisk opfattes derfor enhver Genstand, med Hensyn til hvilken vor Aand føler sig *fristet* til at bekræfte og benegte det Samme. Denne Tilstand er en Uafgjorthedens, en Tvivlraadighedens, men ingen virkelig Dobbeltdømmen. Det er en Umulighed paa en Gang at fælde to Domme, en falsk og en sand, og nødes man til at indrømme et nok saa kort Mellemrum af Tid mellem den første Dom og den anden, som retter den, da bliver Bevægelsen i det Komiske ganske den samme som den, der finder Sted, naar vi retter os selv for en Fejltagelse, altsaa en Bevægelse mod os selv, ikke mod Genstanden. Dog vi ler ikke af vor Opfattelse, men af Genstanden for den; det er en Kendsgerning, som staar fast. Det nytter heller ikke at sige, at ved Fejltagelsen ligger det Modsigende ene i vor Opfattelse, ikke i Tingen; thi ogsaa det, som blot synes modsigende, vækker Latter. Hele denne Lære er fremkommen ved ufuldstændig Abstraktion. Man har tænkt paa overlistende Spørgsmaal, som disse: «Herregud! Ér den salig Mand død?» eller: «Tør man efter den danske Familieret gifte sig med sin Enkes Søster?»

Vi føler os altsaa kun *fristede* til samtidigt at bekræfte og benegte det Samme. Ikke desto mindre er dette: at føle sig selv paa Springet til at fælde to hinanden modsigende Domme blot Behagets Begyndelsesudtryk. og i og for sig betragtet snarere en Følelse af Forbløffethed, Spænding og Forvirring end en egenlig Lystfølelse.

For en opmærksom Betragtning vil det forøvrigt vise sig, at disse to Domme i Grunden er fire. F. Eks. Naar en Person i den gamle Komedie farer ind paa Skuepladsen ledende efter en Anden, der staar lige ved ham, men som han dog ikke ser; da lader disse fire Domme sig med Lethed paavise: A. er der — B. ser ham [altsaa]. — B. ser ham ikke — A. er der [altsaa] ikke. Hvilket af disse Par der bliver det forvirrende, beror paa, hvor Øjet falder først. I disse fire Tilskuer-Domme kan den

enkelte sagligt falske Dom dele sig under Opfattelsen, men hver Gang opfattes kun ét Par.

Idet nu det Uventede, det Usædvanlige, det, hvorpaa vi aldeles ikke var forberedte, viser sig, kan vi i første Øjeblik ikke rigtigt fatte eller begribe, hvad vi med vore Sanser iagttager. Dette er vor første Sindstilstand. At gøre denne Forbløffethed til Et og Alt er et stort Misgreb. Det er ogsaa saa langt fra, at Latteren standser, saasnart vi er paa det Rene med Forholdet. at den lige omvendt først da begynder, idet det tilbageholdte Aandedrag pludseligt slipper løs, det nedstemte Mellemgulv slappes, og hoppende i Vejret bevirker en Række hurtigt paa hinanden følgende, rykagtige Udaandinger, der jager Luften ud af Luftrøret med en ejendommelig Lyd. Men for at fremkalde Latteren — enten alene den indre eller den ydre tillige — maa Foreteelsen, naar Alt kommer til Alt, være netop lige saa utvetydigt modsigende, som den for den første Opfattelse viste sig tvetydig. Den maa ikke vedblivende holde vore Evner i Spænding, ikke vedblive at staa for Sindet som noget Uforstaaeligt eller Uforklarligt. Sagen maa ikke heller løse sig op i en naturlig Forklaring, der lidt efter lidt baade klarer Modsigelsen og hvad der undskylder den (som naar vi finder Fejl og Modsigelser hos en Videnskabsmand); men den maa staa for Sindet som Modsigelsen ren og skær, den uberettigede, uforsvarlige Modsigelse.

Ganske undtagelsesvis kan det forekomme, som lo man af det, hvori der aldeles ingen Modsigelse er, men som er den klareste Sandhed. Saaledes naar Trop siger om de smukke Piger og Jurisprudensen: Skal vi slaa dem sammen i ét Glas? *De gør hinanden saavist ingen Skade.* Thi den blotte Sætten af det Modsattes Mulighed, at de skulde kunne gøre hinanden Skade — og i samme Glas, dette Modsigende vækker Latter. Saaledes ler man ogsaa i *Aprilsnarrene* lige meget af den, der mener at Mandfolkekjolen i Skabet vil skade Frk. Trumfmeyers Rygte og af den, der negter det. Det er ligegyldigt, om Sligt benegtes eller bekræftes.

Hvem der altsaa siger, at det Komiske tit er den uendelige Urimelighed, den fuldkomne Galskab, det rent Vanvittige, han har Ret, trods alle Indvendinger. Og han har kun Uret, hvis han mener, at vi nogensinde kan finde *det* komisk, der staar for os som den ganske nøgne og aabenlyse Galskab; thi her

gælder det just, at det som under andre Omstændigheder straks vilde synes fuldstændig Galskab, det har nu fremstillet sig som Slutningsled, som Resultat af Forudsætninger, Fantasien troskyldig fulgte, og som Forstanden allerede havde taget Fart til at underskrive, da den pludseligt sprang fra.

Ser vi altsaa hen til den komiske Genstand, da faar vi følgende Bestemmelser: ingen Modsigelse kan forekomme komisk, der enten i sit Væsen eller i sit Udtryk viser sig saa fornuftstridig, at den — alt det Forholdsvise ufortalt, som her gør sig gældende — ikke et Øjeblik bliver levende i den Opfattendes Bevidsthed, ligegyldigt om den ved for hyppig Gentagelse har tabt denne Kraft eller den aldrig har havt den. Saaledes i Ibsens *Brand* Modsigelserne: «en mørkeræd Ugle», «en Fisk med Vandskræk». Dette er ikke, som Ibsen vil, komisk, men Vaas, purt og bart.

Holder vi os eksempelvis blot til de aandelige Foreteelser, da vil den rent umiddelbare eller nøgne logiske Modsigelse kun yderst sjældent vække Latter. Dog har jeg f. Eks. været Vidne til, at, da der ved en Skydeøvelse var opstaaet Strid om, hvormange Tællere et Skud skulde gælde og en af de Tilstedeværende ved en Fortalelse kom til at raabe disse Ord: «Et Skud er to Skud» — Ytringen da fulgtes af en stormende Latter.

Den ved Udtrykket tilslørede middelbare Modsigelse, den saakaldte *contradictio in adjecto* (*ce qui implique*) bliver endnu kun vanskeligt latterlig, f. Eks. firkantet Cirkel, ligesidet retvinklet Trekant etc., dog kan den blive det, naar den falder ret naturlig, «denne Karl maa uden Tvivl være en af de Harslevske *nobles Vénitiens*». (Holberg). Langt lettere virker Modsigelsen til Latter, naar dens Klædebon er tættere, naar et Udsagn f. Eks. ikke ligefrem indeholder noget Modsigende, men naar det, at Noget siges at være, røber, at det ikke er, f. Eks. v. Tyboes: «Jeg er ikke den Herre, som roser mig selv»; eller naar f. Eks. det, som siges, skønt i og for sig baade fornuftigt og sandt, ikke kan siges under disse Omstændigheder. Saaledes ler vi i Hauchs *Henrik af Navarra* af det Modsigende, at En ligeoverfor Kongens Benegtelse vedbliver med den Paastand, at han er i hans højeste Naade. Det Komiske er, at han ikke vil indrømme Kongen Ret til at vide det bedre.

Det, der tilslører Modsigelsen, er altid den Rest af noget Rigtigt, der ligger i det Fornuftstridige. Thi dette har kun Magt

over os ved den Fornuft, som stikker deri, ligesom det Slettes Magt er den Kraft, det har suget af det Gode. Tager vi til Eks. den komiske Taabelighed, da beror Latteren over den — som taabeligt Udsagn, naragtigt Forehavende, tosset, molboagtig Handling osv. — paa den pludseligt iagttagne Uoverensstemmelse mellem et Begreb og den Genstand, der er bleven opfattet under det, i Almindelighed derpaa, at Ting, der er grundforskellige, i Kraft af ét Begreb, hvorunder de kun i én Henseende med Rette kan henføres, er blevne opfattede eller behandlede aldeles ens, indtil deres Forskellighed pludseligt fremtræder til Overraskelse for den Paagældende og til Fornøjelse for Tilskueren. Her er nu den latterlige Person altid gaaet ud fra en eller anden rigtig, ogsaa Sagen vedkommende, Almensætning, hvorfra Sagen imidlertid netop i dette særegne Tilfælde gør en Undtagelse.

Eksempler: Chr. Richardts romerske Æsel, der gaar ud fra den rigtige Betragtning, at naar man staar paa en rullende Kugle, behøver man kun at marschere paa Stedet for at skifte Plads, og som anvender dette paa Jordkloden. Strudsen, der efter Sagnet lukker Øjnene for at undgaa sine Forfølgere, ligesom i Kraft af den i og for sig fornuftige Tanke, at naar jeg ikke kan se Forfølgeren, kan han i Reglen heller ikke se mig. Sancho Pansa, naar han beder Don Quijote at skrive hans Ærinde to Gange i samme Tegnebog, til Betryggelse i det Tilfælde, at han skulde tabe Bogen. Den ledende Tanke er her, at to Budskaber tabes mindre let end et. Wessels Jyde (i *Posthuset*) gaar ud fra den bogstavelige Sandhed, at Forældrene kun har bedet ham om at sende et Brev til Hjemmet og slutter, at han altsaa godt kan sende et fra en Anden, da et Brev er et Brev. Sganarel med sit «Jeg er ikke Sganarel» gaar ud fra den rigtige Betragtning, at det Dummeste vilde være at sige: «Jeg er Sganarel», men ser ikke, at det Andet er paa lidt nær ligesaa dumt. Fremdeles: Karlen, der smører den slidte Kuffert med Makassaroljen, fordi han véd, at den fremmer Haarvækst, hvor Haarene er faldne af. Hertz's Bondekarl, der til Spørgsmaalet, hvorfor han ikke slyngede Rebet om Halsen men under Armene, giver Svaret: «Saa kunde jeg jo ikke faa mit Vær». Thi det Uhensigtsmæssige heri er indlysende; men naar man vil hænge sig, plejer dette Uhensigtsmæssige ellers netop at være Hensigten. Videre: den Holbergske Læges Ord om den døde Patient «Feberen forlod ham»; dette var i Almindelighed det Resultat, der burde tilstræbes, men i dette Tilfælde købes

det for dyrt. Bjørnen, der dræber Myggen, men sin Herre tillige. Pigen, der ikke vil skrive Udskrift paa Brevet, fordi hun er *hemmelig* forlovet. Soldaterne, der kaster Arrestanten paa Døren, fordi han gør Støj i Stuen. Henrik i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* gaar ud fra den sammenlignelsesvis fornuftige Sætning, at naar tretten Mennesker sidder om et Bord, dør den ene inden Aaret er omme, og slutter nu det Samme om Hattene.

Selv den næsten fjottede Replik kan blive komisk, naar det lykkes at holde det Halmstraa af fornuftig Enhed i Veiret, hvortil Forskelligheden mellem Genstandene knytter sig; saaledes ved Heibergs Benyttelse af den gamle Holbergske Misforstaaelse med «Hans Tjener». I *Det lykkelige Skibbrud* besvarer den Drukne bestandig Udsagnet: «Jeg er hans Tjener» (ikke Herren selv) med Høfligheden «Hans Tjener igen». Men i *Æventyret i Rosenborghave* har Heiberg vovet at lade Vinter (en Mand) i blot Adspredthed paa Spørgsmaalet «Deres Tjener, min Herre? (har sagt dette?)» svare «Tjener*inde* min Jomfru!» Da Phister ikke har Mod til at spille denne Replik, falder den altid uforstaaet til Jorden.

Ved Ordspilstvetydigheder er det ikke mere to Genstande, der forenes under ét Begreb, men to Begreber, der forenes under ét Ord, f. Eks. i *Recensenten og Dyret* Replikskiftet om Naturhistorien, der er Hebraisk baade for Trop og Keiser, og Trops Replik om Dyret (en Loppe): «det er for dannede, for fintfølende Mennesker». — Saaledes ogsaa i *Genboerne* Udraabet «han gier sig» taget dels som «overgiver sig» dels som «sukker». Repliken i *Hekseri eller blind Allarm*: «Ser jeg ret eller er jeg blind?» og Svaret: «Nej, nu ser I ret, men inden Aften osv.» Herhen hører ogsaa al den Komik, der beror paa, at et Navn tages snart som Navn, snart som Sag. Hos Heiberg: «Deres Sommer», «Deres Vinter» og «Menneskeslægtens Ødelæggelse» (i *Æventyret i Rosenborg Have* og *Recensenten og Dyret*).

En sjælden Gang beror Komiken omvendt paa, at det, der er Et og det Samme, skal gøre Fyldest som To. Saaledes f. Eks. i Molière's *Den Gerrige*: Scenen, hvor den samme Person gør Tjeneste baade som Kusk og som Kok, og overalt hvor der opstilles et umiddelbart eller middelbart Spørgsmaal med umuligt Valg. Eksempler: En Mand hedder Meier Meier. Nu spørges der: Kalder hans Kone ham ved Fornavn eller Efternavn? og det

Gamle: Tager du den Hat op, faar du Prygl, tager du den ikke op, faar du ogsaa Prygl: *Nu kan Du vælge!*

Selv det ubetingede Vaas, den topmaalt urimelige Handling eller Mening kan altsaa blive komiske, saasnart de et Øjeblik kan synes fornuftige, og det er her ganske ligegyldigt, om der i Sagen selv er noget Fornuftigt (Den politiske Kandestøber: «Denne har jo Ret ogsaa») eller om hint Skin alene beror paa Fremstillingsmaaden. Det Sidste er Tilfældet overalt, hvor det Umulige fremstilles som muligt eller som virkeligt. I slige Tilfælde er (efter Schopenhauers træffende Udtryk) Kendsgerningen saaledes affattet, at den taget i og for sig, tænkt paa Forhaand synes mulig og rimelig; men ved Iagttagelsen af det bestemte Tilfælde ses det Umulige i Sagen, ja det Urimelige i Antagelsen, og vækker Latter. Eksempler: I denne Stat er der Dødsstraf for Selvmord (jvfr. Dødsstraf for det forsøgte Selvmord, der ogsaa er komisk, men af en anden Art). Historien om Münchhausens Ulve, der aad hinanden indtil Halerne: eller: Dette er Hjerneskallen af den berygtede Røver Cartouche, den lille ved Siden af er den samme Mands Hoved som Barn. Eller det Resultat af de statistiske Tabeller, som de juridiske Studenter maatte lære til Eksamen for nogle Aar siden, at i Kjøbenhavn fandtes 40 flere i Ægtestand levende Kvinder end i Ægtestand levende Mænd osv.

Hovedsagen er i ethvert Tilfælde den, at Illusionen i Øjeblikket finder Sted, og at der fra Genstandens Side sker en Paaførelse, en *Paadutning* af Modsigelsen, som den beskrevne.

Er dette Krav opfyldt, saa træder Modfordringen i Kraft, Intet, hvoraf der skal kunne lés, maa forekomme saa vel begrundet, saa naturligt og efter Omstændighederne fornuftigt og forsvarligt, at det jo ses som den rene Modsigelse, om ikke paa anden Vis saa dog ved en Paadutning fra *Iagttagerens* Side, en Underskydelse, som Genstanden *selv foranlediger*. Denne Paadutning er *ganske forskellig fra hin første*. Hin gik ud fra Genstanden og bestod f. Eks. deri, at det lykkedes den Fejlende et Øjeblik at fortumle vor Fornuft ved sin Vildfarelse; denne derimod udgaar fra Iagttageren som Bevægelsens Slutningsudtryk og bestaar deri, at vi paadutter den Fejlende vor egen Frihed, vor egen Bedre-Viden, Bedre-Kunnen, Bedre-Villen og dermed en Bevidsthed, en Hensigt eller en Overlegenhed over den Modsigelse, hvori han er stedt, som han ikke handlende som han

handler, kunde have uden at være saa taabelig eller saa ufri, at han ikke mere var komisk. Hvad foranlediger os dertil? Aabenbart, at Tingen enten er gjort af et Fornuftvæsen eller forekommer i en af Fornuftvæsner dannet Sammenhæng. Selv i *det* Komiske, hvor den menneskelige Ufuldkommenhed aldeles ikke bærer noget Ansvar, men hvor Alt beror paa tilfældige, uberegnelige Omstændigheder, hvor altsaa efter Kierkegaards Udtryk: det Ikke-Latterlige i Kraft af Forholdet gør det Ikke-Latterlige latterligt — selv der faar den Paagældende altid for Betragteren et Anstrøg af Uvidenhed eller af Dumhed, fordi han ikke har set sig for eller ikke vidst hvad han behøvede at vide, ja ofte endog et Skær af at have handlet med Forsæt og Overlæg

Alle nyere Æstetikere f. Eks. Zimmermann, Dumont og Lévêque negter denne Underskydelse aldeles, begge de to sidste dog kun ved den mest haandgribelige Følgestridighed. Men for saa vidt adskillige Ældre f. Eks. Vischer har antaget den efter Jean Paul, har de indskrænket den til ene og alene at gælde vor Bedre-Viden. Men denne Lære beror paa utilstrækkelig og uselvstændig Iagttagelse. Jean Paul anfører det senere henved hundrede Gange gentagne Eksempel med Sancho Pansa, der en hel mørk Nat igennem i Dødsangst holder sig svævende over en tør Grav, hvis Bund er lige under hans Fødder, da han af Frygt for at styrte i en Afgrund ikke vover at give slip. (I Parentes kan bemærkes den kostelige Kendsgerning, at denne Begivenhed, der overalt i gode og slette, franske og tyske Bøger pranger som et Eksempel af *Don Quijote*, aldeles ikke forekommer i Romanen). Eftersom Sancho, siger Jean Paul, her ikke alene er uvidende om det rette Forhold, men end ikke formaaede at have den rette Viden, ja endog var at betragte som afsindig, om han vovede Faldet, saa ler vi kun af ham formedelst en ubevidst Underskyden af vor egen Viden. (Burde snarere hedde: fordi vi underskyder, at han *kunde* vide, hvad han ikke kunde vide). Derfor ler Drengene f. Eks. ogsaa hele Timen af, at Læreren sidder der og ikke véd, at de har kommet Papirsstumper i hans Hat.

Gennem omhyggelig Iagttagelse er jeg kommen til det Resultat, at Jean Paul har angivet et rigtigt Synspunkt. Men Underskydelsen gælder ikke, som hidtil antaget, alene en Viden. Naar Eduard i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* bliver latterlig

ved at købe de mange Hatte, da véd han selv godt, at hans Adfærd tager sig latterlig ud; kun er Hattekøbet ham ikke Maal, men Middel, nemlig til at se Jomfruen, der sælger Hattene. Naar vi ler af ham, er det da i Kraft af den hemmelige Underskydelse, at det er hans Endemaal, hans sidste Hensigt at købe Hatte for Rejsepengene; og derfor anstiller den poliske Henrik sig ogsaa, som troede han, at Eduard havde en Lidenskab for Hatte. (Dette Punkt uvedkommende er *det*, at vi ogsaa ler, fordi Eduards Forehavende bestandig mislykkes).

Det, som sker uden Personens Vidende og Vilje, uden at være tilsigtet eller dog uden at være tilsigtet som Endemaal, bliver enten først komisk eller dog mere komisk ved at opfattes som saadant.*) Og det kan fremstille sig saaledes ikke blot, naar der spøges eller drilles, men rent uvilkaarligt. Vi underskyder en Sammenhæng mellem det ikke Sammenhørende men tilfældigt Sammenstødende; vi indsniger, at det Skete er vidst og villet — og det uden at vi selv véd deraf eller vil det. Underskydelsen kan efter den højere eller ringere Grad af Fantasi, som et Menneske har, ligge det mere eller mindre nær, og hos en og samme Person kan den til forskellig Tid være af ulige Styrke; men ligesom vi i Stemning til det Skønne ser det Skønne i Alt eller med et forædlende Blik kan opfatte den hele Natur som skøn, saaledes ser vi i Stemning til det Komiske næsten Alt som komisk. Dette er den komiske Stemnings Uendelighed, dens Lyrik.

Hvem der har Vanskelighed ved at tænke sig denne Bevægelse som en egenlig Underskyden, kan maaske bedre klare sig den som en ufrivillig Bortseen fra noget. Den Paagældende faar det Fuldstændigt-Ufornuftige frem gennem en ubevidst Bortseen fra det indvortes Fornuftige hos Latterens Genstand. Her et Eksempel: En yngre, dygtig Musiker havde spillet særdeles godt paa en Concert. En Broder til ham lod for Løjers Skyld en meget rosende, tillige indtrængende Anmeldelse indrykke i et af vore større Blade. Den unge Mand blev henrykt, Anmelderens kyndige og fine Opfattelse satte ham i Begejstring, han var stolt af at være bleven rost af en saadan Kender. Han klippede Anmeldelsen ud af Avisen og bar den i flere Dage i

---

*) Man beklager ikke et Menneske, fordi han er en Dumrian, og man har maaske Ret; men det er meget morsomt at forestille sig, det er hans Skyld. *Vauvenargues.*

sin Tegnebog. Ved denne Adfærd var han naturligvis til Morskab for alle de Indviede. Hvoraf lo man nu? Aabenbart deraf, at han var saa stolt af at være rost af sin egen Broder — ja saaledes sammentrænger selve Sproget det; men egenlig var han jo ikke stolt af dette, han, der ganske vist havde banket Broderen, om han havde anet Sammenhængen; han var glad over at være rost af en fremmed Kender. Enten man nu udtrykker sig saaledes, at vi leende underskyder vor Bevidsthed om det Rette eller at vi i vor Latter ser bort fra det, der berettigede hans Færd, det bliver Et og det Samme. Det Komiske tager intet Hensyn til «formildende Omstændigheder», holder sig til Sagen og lader Bevæggrundene gaa fri.

Her et andet endnu bestemtere Eksempel. Enhver véd, til hvor megen Spøg og Latter det giver Anledning at lege Blindebuk. Man ler uden Ophør af Blindebukkens famlende Lader og meningsløse Greb. Og dog bærer han sig kun under det Synspunkt urigtigt eller løjerligt ad, at han, som alle vi Andre, formaar at se. Dette er det da ogsaa, som vi ubevidst underskyder eller foregiver, og saaledes faar vi en uendelig Urimelighed ud. Men dette er tillige Et med at vi ser bort fra Bindet — det Bind, vi maaske selv har bundet om.

Endnu et Eksempel, der er ganske oplysende. En bekendt Danser var kommen i en stor og pinlig Forlegenhed. En Mand, der gik til ham for at bringe ham Raad, traf ham ene midt paa Salsgulvet, øvende sig til sin Optræden om Aftenen. Nu udviklede han for Manden sin hele Nød med meget sorrigfulde Miner og i meget nedslaaede Udtryk; men da hans Tid var knap, vedblev han at danse, og afbrød saaledes hvert Øjeblik sin egen Jeremiade nu med et Pas de Basque, nu med et Spring mod Loftet. I og for sig og uden al Underskydelse var der heri intet Latterligt. Manden var jo Danser.

Den dobbelte Paadutning er den egenlige Nøgle til det Komiskes Tilværelse i Dens Bevidsthed, der opfatter det; Paadutningen udgaar dels fra Genstanden, dels fra Iagttageren, men i begge sine Skikkelser er den kun en særlig Fremtrædelsesform af ogsaa udenfor det Komiske meget virksomme og velbekendte æstetiske Kræfter.

Illusionen gør sig mægtigt gældende i den hele Fantasi- og Kunstverden; uden den vilde Naturen ikke vise os noget mangel-

frit eller fuldstændig Skønt, Statuen vilde være os en Sten Maleriet en Flade, Poesien et mislykket Forsøg paa et Bedrag

Underskydelsen fremtræder gennemgaaende som Laan a Liv og Selvvirksomhed til det Livløse eller Mekaniske, af Men neskelighed til det Bevidstløse eller Dyriske. Uden dette Laaı kunde vi ikke føle Glæde ved Skuet og Skildringen af det knej sende Fjeld eller den smilende Sø; thi Naturen selv kan hver ken knejse eller smile: vi vilde ikke se Springvandet stige, meı trykkes i Vejret, ikke finde Nattergalen sværmerisk, ikke Hundeı trofast. Men i det Komiske er Underskydelsen af en særegeı og forhøjet Betydning. Thi den Urimelighed, der i og for si betragtet ikke kan tilregnes Latterens Genstand, bliver kun ve en Underskydelse komisk.

Den Illusion, der udgaar fra Genstanden, finder Sted sa længe som dette enkelte Komiske overhovedet fornemmes son komisk; den er ophørt, saa snart vi kun véd eller husker, a det er det. Den er rent ufrivillig, naar det Komiske første Gan virker til Latter, naar det derimod er blevet os ganske gennem sigtigt og i egenlig Forstand *nydes*, da gælder det om denn Illusion som om Havfruen hos Goethe: «Halvt drog hun ham halvt sank han hen». Den Paaførelse derimod, der har sit Op hav i Iagttageren, finder, saa hyppig den end er, ikke altid Sted Tydeligst er den, naar vor Latter er ledsaget af et eller ande Udbrud, som f. Eks. til den Glidende eller Faldende: Hejsa *hvor vil du hen?* (Tilsnigelsen: at han overhovedet *vil* nogensted hen); men ofte er den meget vanskelig at paavise. Spiren ti den, dens oprindelige Udgangspunkt er selve den Omsætning a en Handling, en Begivenhed eller en Egenskab i en Dom, me hvilken Iagttagerens Selvvirksomhed begynder.

Til lettere Forstaaelse hidsætter jeg et simpelt Eksempel Man smiler undertiden, naar en Dame, idet hun stiger ud af eı Vogn, stræber at samle sin Kjole om sig, men just derved kom mer til at blotte sig mere, end hun ellers vilde gøre. Man sige til sig selv: Det kalder hun at skjule sine Ben. Og dog *kalde* hun det jo aldeles ikke saaledes; hun mener kun, at huı skjuler dem.

Paa dette Punkt foregaar Overgangen fra Opfattelsen af de Komiske til Vittigheden. Den Vittighed, der siges om en Gen stand, er hverken, som Vischer vil, selv at kalde komisk, elleı som Zeising har sagt, en Latter i Ord; den er en Begrun

delse af Latteren. Men selve vor Latter kan indeholde mere eller mindre Vid, være mere eller mindre uvilkaarlig, frugtbar, vittig. Meget (f. Eks. mangen Legemslyde eller Grimhed) bliver først latterligt, naar der siges en Vittighed derom; man ler ikke umiddelbart af Sligt. Men en Mellemting mellem den umiddelbare Latter og den, som opstaar ved Vittighedens Fremdragen af det Komiske, er nu den, foran hvilken en Underskydelse er gaaet. Underskydelsen er den halvtfuldbaarne Vittighed.

Paa lignende Maade som Laanet er ogsaa det illusoriske Indtryk, der udgaar fra Genstanden, af forskellig Tydelighed. Klarest er det, hvor den komiske Modsigelse rækker begge sine Hanke frem, f. Eks. i Wessels «Hvor nu den lede Satan ejer mig salig Ole Gjerløv Meier» eller i Heibergs «Tredje Plads gratis, Børn det Halve». Utydeligere er Illusionen, hvor det Begreb, under hvilket Latterens Genstand opfattes, hverken bliver udtalt eller antydet, men fremkommer ved en Idéforbindelse, som naar vi ler af visse Dyrs Bevægelser, ved hvilke det Menneskelige falder os ind. Dog man vejer lige saa godt paa en énarmet Vægtstang som paa en dobbeltarmet.

Let paaviseligt er Dobbeltindtrykket i den fine Vittighed, der f. Eks. under Form af en Undskyldning fremsætter en Spydighed. Akademikeren Villemain holdt sig fjendtligt tilbage under Napoleon III. En af Kejserens Mænd kom til ham for at indlede en Forsoning eller dog i det Mindste opnaa «en Smule Velvilje» for Kejserdømmet. Villemain gav dette bidende Svar: «*La bienveillance*, *Monsieur*, *est une bataille de Solférino*, *elle se gagne*, *mais elle n'est pas commandée*». (Velvilje er som Slaget ved Solferino; den vindes, men den bliver ikke kommanderet).

Vanskeligst synes Illusionen at kunne finde Sted, hvor vi fra Begyndelsen er fuldstændigt inde i den komiske Sammenhæng. Saaledes f. Eks. i *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*. Man kunde spørge: Hvorledes er det muligt, at det et eneste Øjeblik kan forekomme os, som var Salomon Baron, naar vi straks fra først af er ganske paa det Rene med, at han er en fattig Sjakkerjøde. Men ogsaa her er Illusionen virksom. Vel sidder vi for det meste i stille Nyden af vor Bedre-Viden; men imellemstunder fornemmer vi, at vi uden at ane det, er blevne saaledes fortumlede af Spektaklet og Staahejen, at vi formelig maa tage os sammen og forvisse os om, at denne Salomon virkelig er al den Baron, der er kommen til Korsør. *Vi tror*

ikke vore egne Øjne siger her en meget betegnende Udtryksmaade. I saadanne Øjeblikke forvandler Følelsen af det Latterlige sig til Latter.

Vor Betragtnings Resultat er da dette, at under Opfattelsen af Modsigelsens Æmne trækker Iagttageren ligesom Krog med Genstanden. Snart drager den os over paa Klogskabens Felt, saa vi holder det Gale for Klogt, snart drager vi den over paa Galskabens Felt og holder det Kloge for Galt. Men selve dette Spil, selve denne Leg er Komiken.

Her maa nu det Spørgsmaal finde sin Afgørelse, om der i vor Latter over Genstanden er et Stænk af Latter over os selv. Dette blev paastaaet af Jean Paul og er forfægtet af Vischer. Latteren skulde gælde den Modsigelse, at vi ved Underskydelsen bliver Medophavsmænd til, saa at sige medskyldige i den Latterlighed, for hvilken vi leende beskylder Genstanden. I en anden Forstand blev det hævdet af Dumont, hos hvem Latteren overhovedet slet ikke gaar ud over den komiske Genstand, der foranlediger den. Men ved, som jeg har gjort, at bestemme Tilstanden under den fra Genstanden udgaaende Illusion som en svævende, som den blot mulige Dobbeltdømmen, er man baade i Overensstemmelse med Kendsgerningerne og sikret mod en Vildfarelse som den sidstnævnte; ved stærkt at fremhæve det Ubevidste i Laanet har jeg værget mig mod at komme ind paa det først betegnede Vildspor. Thi derom er for mig saa lidet som for Ch. Lévêque nogen Tvivl, at ligesom man ikke ler, naar man kildrer sig selv, saaledes ler man ikke heller, naar man føler, at man selv tilbereder sig Genstanden for sin Latter. Her er Overgangen til *Spøgen*, hvormed man vækker Andres Latter; som naar en af Selskabet takker Værten for det smukke Maaneskin, han har anordnet for Turen. Hvis Værten i fuldt Alvor modtog denne Tak, da havde vi det Komiske i Virkeligheden og ikke blot i den fremkaldte Forestilling.

Selv om nu og da en svag Fornemmelse af en Underskyden kan spille ind med og gøre Latteren mere drillende end ægte, saa staar det dog fast, at Latteren har sin Retning udad mod Genstanden, ikke indad mod Selvet. Noget ganske Andet er det, at Selvet kan være Genstand ɔ: at min egen Adfærd eller min egen Stilling kan forekomme mig latterlig.

Hvori Lystfølelsen bestaar, hvorpaa den beror, hvorledes den fremkaldes ved den komiske Genstand, dermed er vi nu paa

det Rene. Tilbage staar da kun det Spørgsmaal, *hvorfor* den er knyttet til Opfattelsen af det Komiske, ɔ: i hvad Hensigt Naturen her har anbragt en saa livlig, kraftig og ejendommelig Velbehagsfølelse. Man kan ikke afvise det opkastede Spørgsmaal som overflødigt uden med det Samme at negte ethvert Naturformaal. Vi har set, hvorledes en Lystfølelse maatte fremgaa af den skildrede aandelige Bevægelse, men ikke hvorfor.*)

En legemlig eller aandelig eller baade legemlig og aandelig Lystfølelse er forenet med Alt, hvad der tjener vort Væsens Opholdelse eller Genfrembringelse; den er paa en Gang Drivfjeder og Løn. Vi maa følgelig ikke se Behaget som nødvendigt Resultat alene, men tillige som Redskab for et Formaal, som Spore, som Lokkemiddel. Ikke som var Lystfølelsen noget Uværdigt, som var den *blot* Middel eller lig en Snare, hvori Tilværelsen fangede vor lavere Natur. Tværtimod: for det menneskelige Væsen gives der ingen Lystfølelse, den være grundet nok saa dybt i vor Endelighed og Sanselighed, som ikke er modtagelig for uendelig Forædling og Lutring, og som ikke med al sin Naturlighed kan faa Aandens klare Stempel. Men sit Hvorfor vil Fornuften ikke desto mindre have besvaret. Saaledes ogsaa ligeoverfor Latteren.

Dens Lyst maa have et Øjemed, ellers var den ikke. Men dette Øjemed kan i al sin Aandelighed alligevel ikke falde udenfor Lysten; thi ellers var Lystfølelsen ikke menneskelig, men dyrisk. Saa maa da denne Lystfølelse bestandig kunne blive sandere, renere, fuldkomnere, og paa sit Højeste maa den hidsætte os i den ideale Tilstand, der ikke er forskellig fra Formaalet selv.

Hvad Naturen har villet opnaa ved at gøre Opfattelsen af det Komiske til en Fornøjelse for Mennesket og Latteren til en Fest, der er os des kærere, fordi den er uden al Højtidelighed, det erfarer vi først, naar vi indser, hvad Betydning det Komiske har i det store Hele.

Men naar man stræber at komme til Forstaaelse heraf, ligger Faren for at fortabe sig i en flad og endelig Betragtningsmaade nær. Det er jo nemlig utvivlsomt, at det Komiske staar i Forhold til Ideer som det Tilbørlige, det Naturlige, det Rette,

---

*) Som man ser, var Forfatteren ubekendt med den Darwinske Tankegang. Senere Anmærkning.

Gode og Sande; det indeholder et negativt men fuldstændigt System af Tilværelsens Harmoni og Harmoniens Idealer; tænker man sig nu Formaalet som ligefrem opdragende, da maa man antage, at den moderlige Natur har lagt Følelsen af det Komiske som en Gangkurv om vort Sind for at beskytte os mod mangt et Fald, mange Fejltrin og Daarskaber, som vi uden den vilde begaa. Sansen for det Latterlige vilde da blive som en Slags æstetisk Samvittigheds-Dæmon, en altid aarvaagen Paaminder, der kaldte os tilbage, hver Gang vi vilde gøre et taabeligt Skridt; og vist er det i alt Fald, at Frygten for at blive latterlig er lige saa almindelig og lige saa stærk som Sansen for det Komiske. Det synes maaske, som kunde der neppe tænkes et klarere Træk af Naturens Ømhed for os, end at den har opfundet et saadant Middel til at bringe os i Harmoni med os selv og Omverdenen, uden at vi forstaar, hvorhen den leder os. Men nøjere beset vilde dette Formaal dog være noget meget Ringe og meget Usandt; thi selv om vi af Forfængelighed undlod adskilligt Dadelværdigt, saa blev vi jo ikke derved i mindste Maade fuldkomnere, og Naturen syntes saaledes mere at have eftertragtet det Ydre, det, der ligger for i Ord og Handling, end det Indre, Sindets virkelige Retning mod Fornuftens Idealer.

Dog ogsaa en anden Betragtning gør sig gældende imod det Udviklede, og denne fører videre. Det er vel sandt, at hvad vi finder komisk, det føler vi os selv løftede op over eller frigjorte fra; men paa den anden Side: vi ler kun af hvad vi i Forvejen finder latterligt, dømmer gennem vor Latter kun det, vi allerede forud dømmer. Naar man agter paa denne Cirkel, hvor bliver saa Fremskridtet og Opdragelsen af? Hvad nytter det nemlig, at det, i Kraft af hvilket der les, er det Ideale, naar ethvert Menneske har sit indskrænkede Ideal, efter hvilket han dømmer, hvad der er latterligt, hvad ikke. Det, som støder dig, støder ikke denne Udannede. Det Meste, som du finder komisk, ligger højt over hans Synskres. Haandværkeren finder det latterligt, at du ikke forstaar hans plattyske Kunstudtryk, men udtrykker dig paa almindeligt Dansk; du finder netop disse hans Betegnelser latterlige. Den fine og dannede Verden ler af et Brud paa dens Festskikke og Hoftvang; men Aands-Zigøjneren ler af selve denne Skik og Brug. Og det gaar med Folkene som med de Enkelte. Hvad Engelskmanden finder i sin Orden, er maaske efter Franskmandens Forestilling latterligt; hvad hos denne er

højeste Mode, er let naragtigt hos hin. Reglerne for det Passende i Adfærd og Klædedragt, i Sæd og Skik, i privat og offenlig Fremtræden er saa forskellige, at jo mere standsmæssig du forekommer i én Kres paa Jordkloden, des sikrere er du paa, ganske som du staar og gaar, at blive til Latter i en anden. Men dette vil sige, at der er noget meget Relativt i det Komiske, og at dette Relative er af dobbelt Art.

Dels er der Meget, som synes komisk for En uden at forekomme komisk for en Anden, fordi deres Begreber f. Eks. om Værdighed, Anstand, den rette Udtale er forskellige; disse to kan indbyrdes umuligt komme overens. Dels faar Forskellen mellem den mere og den mindre Udviklede her Betydning, idet meget af det aller Latterligste undgaar den sidstes Blik. Her er Forholdet det, at den Ene fra sit lavere Standpunkt ikke kan forstaa den Højerestillede, medens denne derimod ikke taber noget af den Rigdom, som hin allerede har. Saaledes kommer vi til en Inddeling af det Komiske i forskellige Krese. I den laveste les kun af det, der ligger Mennesket som Naturbarn nærmest: legemlige Lyder, komiske Uheld af den plumpere Art, grove og haandgribelige Fejltagelser etc.; i den højeste gaar Intet, end ikke det aandeligste, fineste, mest dulgte Latterlige den udviklede Opmærksomhed forbi. Men er det altsaa kun gennem Dannelsen muligt at udvikle Sansen for det Latterlige, saa kan Udviklingen jo ikke opnaas ved at der tales til selve denne Sans.

Ja det synes saa; men i Virkeligheden forholder det sig anderledes. Latteren udgaar jo ikke fra vort etiske, men fra vort æstetiske Væsen, og som æstetisk Væsen er Mennesket frit. Den menneskelige Indskrænketheds Grænser er ingenlunde faste; de kan ikke blot langsomt udvides gennem Dannelse, men umidbart sprænges i Luften gennem Opvisning af Modsigelsen. Det menneskelige Væsen kan ikke tilsætte sin Uendelighed; den kan ligesom gaa i Glemme for det; men Bevidstheden om det Uendelige er i al sin Dunkelhed bestandig dæmrende og den kan pludselig og uformodet bryde frem; da gaar den gode Natur over den slette Optugtelse. Saaledes netop her. Sansen for det Komiske kan være indskrænket eller vildledt, den kan være raa og den kan være sløvet, den kan vende sig *mod* det Ideale og lade det Spidsborgerlige gaa fri; men i saa Fald er den ogsaa i Strid med sit eget Væsen; thi Latteren er en ideal Tilstand.

Den er, som Stephan Schütze har kaldt den: en Borgen for, at en større Fuldkommenhed end vort Væsens endelige Forfatning lader sig tænke, og tilmed saa nøjeregnende i sine Krav til alsidig Harmoni, at den endog med Hensyn til den Enkeltes Forhold til Omverdenen kræver langt mere af ham, end han kan opfylde. Han maatte have fuldendt Visdom og fuldendt Frihed, kort sagt være Engel ikke Menneske, for at undgaa Latteren aldeles.

Naar en fri og overlegen Aand i sin Latter med pludselig Bestemthed river Sløret fra det, der syntes alvorligt eller ærværdigt, aabnes en Udsigt til Idealet. Da opfylder det Komiske sin Bestemmelse glimtvis at lade os skue Himlen aaben, og den sunde Skønhedssans bliver paa en Gang vakt og tilfredsstillet, idet med et og samme Slag Skævheden røber sig i det hidtil for harmonisk antagne Forhold, og den højere og sande Harmoni ses i Dagslyset bag den.

Men kan den overlegne Aand gøre dette Vidunder, saa er det dog endnu mærkeligere, at et Barn kan gøre netop det Samme. Stundom har vi en dunkel Forestilling om Latterlighed; vi fælder ubevidst en Dom, som vi ikke vedgaar for os selv; da kommer Troskyldigheden og udtaler med træffende Simpelhed den Sandhed, vi søgte, og det falder som Skæl fra vore Øjne lig Bedraget i *Kejserens nye Klæder*.

I Lunet stikker Barnlighed, i Humoren Visdom. Nu er vel Lunet en Begavelse, og ingenlunde som frembringende Evne enhver Dødelig forundt, men et stille Lune er ethvert Menneske givet, om ikke anderledes, saa dog som forbigaaende Naturstemning. Naar Lunet tumler sig, da maa alle Skranker falde; det fordrer Plads, det kræver Frihed fra alle indsnevrende Hensyn. Det ser den hele ubegrænsede Tilfældighed, hvori vi med Nødvendighed er stillede, som et Mylr af Modsigelser. Mennesket er f. Eks. efter sin Natur paa en saadan Maade afhængigt af den legemlige Verden, at det Ubetydeligste kan tilintetgøre hans Planer og vise os ham som en Slave af Tilfældigheden. Jo hurtigere og pludseligere han vinder og mister, des tydeligere bliver dette Forhold. (Man tænke paa Hertz's *Sparekassen*). Uden alt Hensyn til menneskelig Svaghed, Dumhed, Ubetænksomhed osv. er det Væsen efter sin væsenlige Bestemmelse komisk, hvis Skæbne i et vigtigt Øjeblik kan afgøres af en pludselig Hoste, eller en uimodstaaelig Tilbøjelighed til at le, eller

Forskellen af et Minut, eller Tabet af en Bukseknap (Andersen: *De to Baronesser*).

Mennesket er fremdeles efter sin medfødte Natur saaledes afhængigt af sine egne Midler og Redskaber, af Hænder og Fødder, af Øje og Tunge, at naar disse negter ham deres Bistand eller skuffer hans Tillid, staar han, den frie Aand, som en hjælpeløs Stakkel, en afsat Konge, hvis Undersaatter spiller Mestre paa hans Bekostning. Saare meget udkræves blot for at noget saa Simpelt som en ganske almindelig Samtale skal kunne føres, og meget er her at bekæmpe og overvinde. At en vis Styrke i Stemmen, en vis Tydelighed, en bestemt Afstand mellem Mund og Øre er nødvendig, at den, som taler, maa beholde sin Forret til alene at sætte Luften i Svingning, det aabner i et Selskab fra alle Sider Lejlighed til Latter: De Talende overskriger, overhører, misforstaar, taler i Munden paa hinanden, tier pludseligt alle, eller rykker hinanden for nær i det snevre Rum. Hertil kommer endnu Forskellen i Tone, Betoning, Stemme, Udtalevis, hvor alt Paafaldende er i Strid med Talens Bestemmelse: at være blot og bart Meddelelsesmiddel for et aandeligt Indhold. Her er endnu slet ikke taget Hensyn til de egenlige Fejl som f. Eks. Stammen, Gentagelser, Stemmens Slaaen om eller Svigten, urigtig Udtale og Udtryksmaade, Forvrøvling osv. Med Rette har man sagt, at skønt Sproget er Aandens fuldkomneste Hjælpemiddel, er Fornuften, der betror sig til Ord, dog lige saa udsat for Skæbnens Spil dermed «som en Baad midt paa Verdenshavet». Men saaledes bliver Sproget Spøgens rette Element.*)

Ogsaa fra andre Krese frembyder Eksempler sig: Mennesket kan som Aandsvæsen ikke gaa nøgent; det behøver en Dragt; men nu smelter efter Sagens Natur Personen saaledes sammen med sine Klæder, at han saa at sige bliver et med sit Skrud; Klæderne gør Manden, som det hedder. Vi kender neppe vor bedste Ven igen i ny Dragt eller med en ny Slags Hat, og vil den Paagældende nu end ikke med et Smil gøre en Indrømmelse til vor Forundring, men «lader som Ingenting», da bliver han let saa topmaalt latterlig som Link i *Nej*, hvor han vil gøre Forskellen i Klædedragt til en Bagatel.

Fremdeles: I et ordnet Statssamfund, hvori de Mennesker,

---

*) Stephan Schütze: *Versuch einer Theorie des Komischen.* 1819.

vi kender, jo er nødte til at leve, udkræves der forskellige Stænder. Man maa vælge én, man kan ikke paa én Gang tilhøre alle. Men denne Bestemmelse afsætter som fast Begrænsning sit Præg paa Personen saaledes, at han næsten ophører at være Menneske, eller i alt Fald kun i anden Linje er dette, men i første Skræder, Barber, Underofficer, Kontormand o. s. v. Visse Stænder, der danner Overgangen mellem to, har ligesom Overgangsklasserne i Dyreriget et saa aabenlyst Præg af Latterlighed, at det hyppigt er paa Tale, f. Eks. Degnen, der vil være en halv Præst, Pedellen, der fremtræder med Professorværdighed. Men i Grunden er alle lige meget og lige lidet latterlige; den ene har ikke Noget at lade den anden høre. Man se kun efter hos Dickens, der som Londonerforfatter med en Rigdom i Menneskekundskaben som ingen Anden har fremstillet Standsprægets Latterlighed. Alle disse hundrede Tusinder af Latterligheder, hvori vi aander, lever og bevæger os, taber ved Vanen deres Braad; vi mærker dem ikke, fordi vi selv er midt i dem, ligesom man ikke fornemmer Beskaffenheden af en Luft, hvori man længe har opholdt sig. Men det gælder kun om at indtage et højere Standpunkt for at vi med Gudernes Overlegenhed (som Heiberg skildrer det i Prologen til *Syvsoverdagen*) nyder hele denne Komik, ja ikke engang dette udkræves, blot noget Usædvanligt, der rører op i Stilheden, blot en Afbrydelse af Vanen, blot en pludselig Forstyrrelse, blot en kraftig Nysen og Alt skifter Udseende: vi bliver tilmode som hin Demokritos, der lo af Alt. Vi er f. Eks. vante til visse Størrelsesforhold: da gælder det blot om en stærk Formindskelse, der kan borttage Medfølelsen, og vi ler af Hjertet (Voltaire's *Mikromegas*; Andersens *Vanddraaben*) eller vi er vante til at se Forholdene i en meget stor Nærhed; der udkræves kun en Fjernelse, og vi ser Latterlighed paa Latterlighed (Holbergs: *Ligesaa hos os*) osv., osv.

Denne Løsrivelse og Befrielse skaffer Lunet os, der selv er Frihedsglæde. Det digter ikke om; det peger blot, det viser blot, det retter vort Øje, og vi ler. Men selve denne Opfattelse, der rettes efter Lunets Sigte, er ikke mere blot modtagende, den er genfremstillende, skønt den endnu ikke skrider til en udvortes Efterligning. Hvad er det da for en Slags Omdannelse, Lunet foretager? Den, der beror paa at Synspunktet er ubetinget æstetisk, rent uvirkeligt. Virkelighedens Tilfældigheder, Dumheder og Daarskaber, Virkelighedens Narre har altid

en Side, fra hvilken de ikke er komiske. Al Daarskab er tillige sørgelig, al Indskrænkethed styg, Narren f. Eks. enten hæderlig eller godlidende eller ulykkelig eller lumpen eller højtbegavet, kort meget Andet end Nar. Fra dette ser Lunet bort, det drager det Komiske ud og lader Slakkerne blive tilbage. For Lunet bliver selv den længste Forlovelse, der af alle vise Mænd og Koner saas som en sørgelig Nødvendighed og virkeligt ogsaa var det, pludseligt til den løjerligste Latterlighed.

Men er nu Lunets Opfattelse mere end en Stemning, bliver den til et fortsat Syn, en alvorlig Stræben, da staar vi paa det Punkt, hvor Modtageligheden bliver frugtbar og hvor Poesien bryder frem med Genfremstilling i Billedet, med kraftig Forvrængen, med fri og dristig Forbilled- og Sindbilledkunst. Og som Tragedien efter Aristoteles's bekendte Udtryk virker til en Lutring af de til denne Kunstart svarende Lidenskaber: Medlidenheden og Frygten, saaledes foraarsager Kunstens Komik en Renselse og Lutring af Latterens Lystfølelse til det Skønnes Forherligelse og alle Idealers Triumf.

Saa genfrembringer da Kunsten paany Komikens føromtalte Krese, den fremstiller digterisk det Latterlige fra nederst til øverst, den forædler det gennem alle Former fra Pantomimens til det fineste Lystspils. Og trods det Forholdsvise, der svarer til Tilskuernes Dannelsesstandpunkt, forener Kunsten dog alle Standpunkter, agter ingen Forskellighed, men henvender sig blot til Mennesket i os. Der gives ikke én Kunst for Haandværkeren og én for Købmanden, ikke én for Bønder, en anden for Borgere, en tredje for Fyrster, men én for Alle. Forsaavidt man vilde indvende, at vi dog i Danmark har set en Komedie særligt beregnet for Studenter trives og komme i Flor, da beror dette kun paa, at Studenterstanden — med Rette eller Urette — betragtedes mindre som en Stand, end som et Standpunkt, som det højere Standpunkt, fra hvilket Begrænsningerne oversaas. Dette var vel neppe ubetinget til Poesiens Gavn, men det kan dog ikke sammenlignes med Frembringelser som den Scribeske Komedie i Frankrig, der udtrykkeligt stempledes som en Komedie for Borgerskabet; thi denne hyldede netop visse ganske bestemte Standsfordomme, forkyndte netop en vis bestemt indskrænket Standsmoral og spottede Alt, hvad der vilde være denne Stand for nærgaaende, og som kunde skræmme den op af dens mage-

lige Ro. Denne Lystspilart indførte paany netop det Endelige og Indskrænkede i Komiken, som det er Kunstens Sendelse at ophæve og Komikens Bestemmelse at frigøres fra.

Vi har i det Foregaaende brugt Ordene: latterlig og komisk i Flæng. Vi kan nu gøre en Sondring imellem dem, da vi har lært Forskellen at kende mellem det sande og det blot tilsyneladende Komiske, det som kun er relativt komisk og det som ubetinget er det. Vi har set, at det er Kunstens Opgave paa den ene Side at afsløre al den Latterlighed, som Sløvheden ikke mere kan faa Ram paa, og paa den anden Side at hævde al den Aandsadel, som Raaheden eller Indskrænketheden finder latterlig. Sviger den denne sin Opgave, da ophører den at være Kunst.

Det sande Komiske er da ikke Andet end det Latterlige fremstillet og behandlet efter Poesiens almindelige Love, belyst af en digterisk Idé.

Alle de Krav, vi før har rettet til det Komiske, bliver paa én Gang bevarede og forvandlede, idet Kunsten stiller dem, eller rettere idet vi som Tilhørere stiller dem til Kunsten.

Kravet paa Begrundelse omskabes til det, at vi vil fornemme den almindelige *poetiske* Sandhed i det Fremstillede, vil føle Fejlen eller Daarskaben som mulig for ethvert Menneske, mulig for os selv, og vil se Naturens Sindrighed, der i Livet ikke altid viser sig, endog i det vildeste og tøjlesløseste Tilfælde.

Kravet paa Smertefrihed forvandler sig til det, at vi i Kunsten vil genfinde Mennesket med hele dets Væsen; men skal Personen i sin Dumhed og Galskab ikke sætte sin højere Natur overstyr, maa han tro at gøre noget Andet end det, han gør, noget Fornuftigere og Bedre og saaledes føle sig vel tilpas. Da volder han heller ikke os Medlidenhed med sin Lod.

Den almindelige Sandhed endelig, at den komiske Modsigelse er i ulige Grad rig og frugtbar, faar nu den Betydning, at den er i ulige Grad poetisk. Den har des ringere Værd, jo mindre omfattende den er, jo mere den virker blot ligesom eksempelvis ved det Enkelte. Des mere poetisk er den derimod, jo flere Tilfælde den forener, jo mere sindbilledligt den virker, jo mere almengyldig den er. Man sammenligne til Forstaaelse Situationerne i *Den Stundesløse* med den evige Grundsituation i *Eras-*

mus Montanus. Graver Digteren sig ned i Særheder, da taber han let det Mønstergyldige af Syne; men griber han dristigt det enkelte Tilfælde som digterisk Sindbillede, da gør hans Værk ikke blot den Fornuftmagt gældende, mod hvilken de Daarer, han skildrer, forgæves sætter sig op, men det afspejler i sig selve Ideens Uendelighed, det Skønne, Sande og Gode i Et.

TANKER VED AARHUNDREDSKIFTET

(1900)

Aarhundredet er snart rundet ud. Vel har det efter de rigtige Regler et Aar tilbage endnu, men da selve Aarhundredskiftet jo ikke fornemmes udvortes, og da den eneste for os Alle kendelige Forandring er den, at det 18Tal, vi hele vort Liv har skrevet, ombyttes med et 19, saa er det for os, som skete nu en afgørende Forandring i vort Liv. Vore Leveaar faar en ny Generalnævner, et nyt Fornavn. Vi skimter en ny Morgenrøde.

Det er vel tildels et optisk Bedrag. Men alligevel — selve Talforandringen giver Indskydelser, ansporer til Forandring.

Det nittende Aarhundrede er tit blevet opsummeret — Samfærdselsmidlernes og Meddelelsesmidlernes uhyre Fremskridt, større end fra Julius Cæsars Tid til Aar 1800.

De moderne Naturvidenskaber, Arkæologien, Historieforskningen, Kritiken skabes.

Paa det almindelige politiske Omraade er Indledningen jo den, at Napoleon overalt, hvor han naaer hen, indfører Revolutionens Lighedstanker og overalt ægger den nationale Selvstændighed imod sig.

1815—30 den hellige Alliances gennemførte Reaktion.

1830 den første politiske Opstand, der sætter Tidsskel.

1832 den første egenlig sociale Opstand i Paris.

1848 i Aarhundredets Midte staar hele det tænkende Europa med Undtagelse af England og Rusland i Flammer, England ikke, fordi det var altfor frit dertil, Rusland ikke, fordi det var altfor ufrit.

Opstandene er allevegne politiske, der kæmpes for Folkefrihed. Standsinteresserne er glemte eller tilbagetrængte. En eneste hellig Lue gennemgløder de ledende Aander og de kæmpende Masser.

I national Henseende blev Aar 1848 lidet opnaaet; ikke én af de undertrykte Nationer blev fri. Ja de Stater, der var kunstigt sammensatte af mange Folkeslag som Østerrig, gik hærdede og forhærdede ud af Krisen. Men skønt Reaktionen allerede i Slutningen af 1848 havde sejret allevegne, havde Opstandene vakt en saadan Forfærdelse, at Enevældens Tid fra nu af principielt var forbi i de civiliserede Stater. I de fleste Lande udstedtes Forfatninger, oprettedes Parlamenter. Magthaverne omgav sig i det mindste med Skinforfatninger. Og i de følgende Aar samles og enes nogle Nationalstater, store Lande som Italien og Tyskland (mellem 1859 og 1871), Smaastater som Rumænien eller Bulgarien.

I Aarhundredets Løb har alle de for 50 Aar siden oprettede Parlamenter skuffet de Forhaabninger, man stillede til dem.

I Marts 1871 udbrød i Paris den første store socialistiske Revolution — den Begivenhed, som stærkest har paavirket europæisk Politik indtil nu. Skrækken for Forsøgets Gentagelse lod Borgerskabet i alle Fastlandets Hovedriger slaa om fra Frisind til Bagstræv.

To Forventninger beherskede dernæst længe Aarhundredets sidste Menneskealder.

Først den Forventning, at Frankrig vilde forsøge Tilbageerobring af de to tabte Provinser, og, da baade Tyskland og Frankrig indgik mægtige Forbund, syntes en Verdenskrig stadigt forestaaende.

Den er udeblevet.

Dernæst den Forventning, at det 1871 rejste sociale Spørgsmaal vilde optage alle politisk tænkende Menneskers Sind ved Aarhundredskiftet. Man ventede den sociale Revolution.

Den er udeblevet.

Hvorfor? Fordi, som Gustaf Steffen træffende har vist, den indre Spænding i Hovedlandene blev slappet ved den Spænding udadtil, som indtraadte ved disse Landes heftige Trang til nye Markeder, nye Udvandringsomraader og nye Kolonier. Alle Hovedlandene røbede paa én Gang et Udvidelsesbehov og en Udvidelseskraft, som Faa eller Ingen havde anet. — Man studsede, da i

sin Tid Lord Beaconsfield første Gang kaldte England en asiatisk Magt. Man fandt det komisk, da han lod Dronningen udraabe til Kejserinde af Indien. Siden da er Storbritannien længst gaaet op i et større Britannien, blevet den asiatiske og afrikanske, amerikanske og australske Magt. Imperialismen er blevet den ledende, sejrende Tanke i Englands Politik. — Samtidigt har Rusland slugt Mellemasien i stedse større Mundfulde, nærmet sig Indien, tilegnet sig store Stykker af Kina. Strengt taget er Spørgsmaalet om Fremtidens Politik nu tilspidset saaledes, at det er dette, om i det tyvende Aarhundrede Rusland eller England bliver Jordens stærkeste Magt.

Frankrig har erobret Tongkin, erobret Madagascar, besidder nu paa Afrikas Fastland et uhyre Imperium, mangfoldige Gange større end Frankrig selv, delt i tre Stykker ganske vist, men saaledes beliggende, at det lader sig samle. Den planlagte Jernbane gennem Sahara, der vil blive til Virkelighed, vil paa fem Dage bringe Folk fra Paris til Troperne, og vil kunne føre en stærk Troppestyrke fra Algier til de franske Besiddelsers Hjerte, vil blive Baandet mellem Algier og Tunis i Nord, Senegal—Sudan i Vest, Kongo i Syd.

Holland har alt længe kun levet i Kraft af sit vidtstrakte og ypperlige Kolonialrige.

Medens Tyskland under den gamle Kejser blev en Enhed, et Rige, er det under det nye Styre paa sin Side blevet Verdensmagt. Det lykkedes i sin Tid de Liberales uforstandige Modstand at hindre Bismarck i at indvarsle Kolonialpolitik ved Erhvervelsen af Samoa-Øerne. Nu har Tyskland Besiddelser i Østafrika som i Vestafrika, har endog i Kina sikret sig en lille, men ved sin Beliggenhed højst værdifuld Koloni.

Ja det Forunderligste er sket. De amerikanske Fristater er revne med af Bevægelsen, har erklæret et europæisk Rige Krig og er optraadte som erobrende Magt paa én Gang i to Verdensdele.

Naar Verdenskrigen og den sociale Revolution er udeblevne, saa er det sandsynligt, at de kun er opsatte. Men den afgørende politiske Kendsgerning, vi oplever ved det 19de Aarhundredes Slutning, er denne: De store Magter deler Jordkloden imellem sig. De stræber at gøre dette saa fredeligt som muligt, forsaavidt de vil undgaa en Verdenskrig. De gør det saare hensynsløst alligevel, fordi de for deres økonomiske Fordels Skyld ofrer

ikke blot de ulykkelige Folkeslag, som de underkaster sig med Ild og Sværd og alle Rædsler, men desuden alle de mindre Folkeslag rundt omkring, der opsluges for den nationale Enheds Skyld eller bruges som Bytteværdier eller udleveres til Brutaliteten, for at Freden kan bevares. Saaledes har med det kristne Europas Minde Sultanen ladet 300,000 Armeniere myrde. Vi har set Polen ofret og glemt, har nu ogsaa oplevet Finlands Undergang, og har set den politiske Raahed gøre sig bred i Sønderjylland.

I det ny Aarhundrede vil der være indtraadt en ny Forskel mellem Europas Stater. Den gamle Inddeling i Stormagter og Magter af anden Rang vil afløses af den mellem de europæiske (og maaske asiatiske) *Verdens*magter (Japan) og saa de blotte Lokalstater i Europa, der vil have tabt enhver politisk Indflydelse, ethvert Haab om at udvide sig og vokse. Jo mindre de er, des sørgeligere synes deres politiske Udsigter.

Ikke under gode Varsler træder da de skandinaviske Lande, den lille skandinaviske Civilisation, over det ny Aarhundredes Tærskel. Som svensk Kultur havde den sin nordlige Forpost i Finland; som dansk Kultur sit sydligste Hjemsted i Slesvig.

Den rammes i sin Rod, idet Sprogene søges fortrængte. Selv om Forsøget kun delvis lykkes, kan man paa slige udsatte Poster ikke tænke paa at føre den nordiske Kulturs Arbejde videre eller give den en fremskudt Stilling; al Evne vil optages af Anstrengelsen for at beholde og bevare hvad man allerede besidder af nordisk Kultur.

De tre smaa nordiske Folk havde til deres Selvopholdelse af Skæbnen faaet sig en første Opgave anvist, hvis Løsning var Betingelsen for alle videre politiske Opgavers Løsning. Det var den at blive Et. Først saaledes kunde de som Magt have et Lod at lægge i den europæiske Vægtskaal.

Forsøget er jo historisk blevet gjort mange Gange, fra dansk, fra norsk og fra svensk Side (Knud den Store, Magnus den Gode, Margarethe, Christiern II, Karl Gustav). Forsøgene er alle glippede af Mangel paa Statsmandskunst. Det havde maaske været en Lykke, om Karl Gustav havde indtaget Kjøbenhavn. Faktum er, at de tre Riger aldrig i deres Histories Forløb har fundet deres Cavour eller deres Bismarck. Da Sprogene endnu kun i ringe Grad havde sondret sig og Nationalliteraturerne i deres stigende sproglige Forskellighed endnu ikke var til, havde For-

eningen været mindre vanskelig end nu, hvor det gunstige Ti(punkt synes forspildt.

Tager man imidlertid Skandinavien som et aandeligt H(og betænker, hvad der endnu i dette Aarhundrede havde kunı gøres for at frembyde størst mulig Modstand mod Tilintetgørelse saa er det forbausende, hvor lidet Blik man i Norden har ha for Faren. Finland har genlydt af den hadefulde Kamp melle Fennomaner og Svecomaner, der vel repræsenterede to Stamm og to Sprog, men kun ét Fædreland og én nordisk Kultı Svækkede ved Striden og uden indbyrdes Sammenhold blev to Partier saa meget lettere Overmagtens Bytte.

Det Skuespil, Norge og Sverig nu i tyve Aar har opført, Vidnesbyrd om samme lysende politiske Uforstand. Vi har he Svenske tale om Norge som et erobret Land. Vi har set Noı mænd i russiske Aviser appellere til Ruslands Ædelmodighe Freds- og Frihedskærlighed. Ganske som de nordiske Riger Middelalderen stredes om Retten til at føre de tre Kroner Vaabenet, saaledes hidses nu Lidenskaberne ved Kamp om Mærk i et Flag. Som om de nordiske Lande havde Raad til en sa dan forbitret indbyrdes Strid!

Der gøres et Væsen af Stamme- og Sprogmodsætningen m lem Norske og Svenske, som var den af samme Art som d mellem en Nordmand og en Meksikaner, da dog Hovedforskell mellem dem efter Humoristers Mening er den, at Svensker hedder Petterson med to t'er og et s, men Nordmanden Peteı sen med to s'er og et t. Sprogligt er Forskellen mellem de paa langt nær ikke saa stor som mellem en Hamborger og Tyroler eller mellem en Turiner og en Syracusaner. — Og end er denne sproglige Forskel ikke nok. Med Begejstring kæmp mange af de ledende Nordmænd for Mundarterne imod det Dans Norske, eller rettere for det kunstigt lavede Landsmaals Lig berettigelse dermed, og Ungdommen, selv den, der hverken tal eller skriver Maalet, ledsager hyppigt dets Fremgang med bedste Ønsker.

Vi kender Alle den sørgelige Historie om, hvorledes danske Regeringer i Aarhundreder sorgløst har ladet Tyskhed fra Holsten af brede sig stedse højere mod Nord; vi véd, m hvor utilstrækkelig Statsmandskunst Christian VIII, da Faren fo stodes, stræbte at bevare Slesvig for Danmark. Efter at Nor slesvig politisk var tabt, havde vi endnu dets Nationalitet

værge. Et saa lille Land som vort, hvis Nationalitet er saa truet, maatte fremfor Alt i sin Spidse have en Regering, der var Et med Folket og repræsenterede det.

Tænk paa den Regering, der stod i Spidsen for Danmark, da det tyske Rige ifjor begyndte Forfølgelserne i Nordslesvig!

Den lod efter Sigende i sin Snedighed ikke vor Minister i Berlin, men en underordnet Embedsmand ved Gesandtskabet spørge sig for underhaanden hos en underordnet Embedsmand i det tyske Udenrigsministerium, om en Henvendelse fra vor Regering vilde nytte noget — og fik saa det ikke overraskende Svar, at efter de Oplysninger, Manden havde indhentet, turde han (med temmelig Sikkerhed for ikke at blive fornegtet og misbilliget) indestaa for, den intet vilde nytte.

Ved saadanne Lejligheder er det ikke blot meget vigtigt, at et Folk har en betydelig Mand i Spidsen for det — som Boerne f. Eks. har i Krüger — men at det udenlands repræsenteres af en Mand, der kender de fremmede Forhold nøje og formaar at gøre sig gældende i dem.

Det gør da mindre, end man skulde tro, om en saadan Mand er Talsmand for et Rige uden politisk Indflydelse. Da Joseph de Maistre 1802 blev udnævnt til Kongeriget Sardiniens Minister i Petersborg, repræsenterede han Europas ynkeligste Magt. Alle Kongerigets Besiddelser paa Fastlandet: Savoyen, Piemont, Nizza, Genua osv. var blevne det berøvede af Frankrig. Kongen havde kun sin stakkels Klippeø tilbage. Joseph de Maistres Lønning var saa ussel, at han end ikke kunde leve af den uden sin Familie. Han ejede i den russiske Vinterkulde ikke engang en Pels. Ikke desmindre lykkedes det ham at indtage en aldeles overlegen Stilling ved et Hof, hvis Herre ikke manglede Sans for ualmindelig Karakter og fremragende Evner.

Selv om man ikke har den Ære at kende den nuværende danske Minister i Berlin, gaar man ham neppe for nær ved den Formodning, at han ikke er nogen Joseph de Maistre.

Den Mand, der i sin Tid før og efter 1864 repræsenterede Danmark i Berlin vel tyve Aar i Træk, var det i ethvert Tilfælde ikke. Man maa i Kjøbenhavn have ment, at han dèr var paa sin rette Plads. Mine rigelige personlige Erfaringer med ham tyder paa det Modsatte, saa jeg for min Del har ikke undret mig over, at Bismarck viste denne vor Gesandt en vis

Ringeagt, aldrig henvendte Ordet til ham, end ikke da han var blevet Diplomaternes Aldersformand.

Ved Skæbnens, himmelske og jordiske Magters, Ugunst mistede vi da Sønderjylland.

De stakkels vestindiske Smaaøer har vi regeret saaledes i Frederik VI's Stil og opdyrket saa slet, at de stadigt koster os Penge og vi stadigt er parate til at afhænde dem.

Da vi mistede Norge, beholdt vi kun ved en Forglemmelse fra Fjendens Side Island. Man skulde nu tro, at Island, al nordisk Kulturs Vugge, maatte være blevet Danmarks Øjesten, at vi — efter i gamle Dage at have behandlet Øen ilde. givet Eneret paa dens Handel osv. — nu gjorde Alt for dens Trivsel.

Man kan imidlertid ikke sige, at vi imødekommer den islandske Befolknings Ønsker. Det er lykkedes den danske Regering ved dens Behandling af Forfatningsspørgsmaalene at drive hele Altinget til Modstand. Da dette i Aaret 1885 var blevet enigt om Nødvendigheden og Betimeligheden af et Forfatningsgennemsyn, og udtalte det dog ikke altfor urimelige eller himmelstormende Ønske om en for Altinget ansvarlig Minister, en Minister for Island, der kunde Islandsk, lod Regeringen Altinget paa Forhaand vide, at hvad det end vedtog i Retning af Forfatningsforandring vilde blive afslaaet med Veto fra Kjøbenhavn, og virkelig er dette indtruffet ved enhver fornyet Opstilling af Islændernes Krav

Vi giver Island et Hospital for Spedalske — en højst nødvendig Foræring, som Fru Bittermandel siger — men en ret vemodig. Vi har derimod endnu ikke givet det en Telegraftraad.

Dog det er især den aandelige Forbindelse mellem Island og Danmark, som er altfor ringe. Vi lader Tyskerne langt overfløje os i Kundskab til det moderne Island. Det gamle Island er jo altid blevet grundigt studeret i Kjøbenhavn, og mangen Dansk har indlagt sig Fortjenester ved Arbejdet med dets Aandsliv. Paa dette Omraade overgaar vi Tyskerne, selv om en Mand som Konrad Maurer her staar meget højt. Men det moderne Island er ukendt i Danmark. Med hvilken Begejstring har derimod i Tyskland Karl Küchler kastet sig over Studiet af Islands moderne Literatur! I Østerrig har J. C. Poestion leveret sit store Værk over det nye Island, hvortil vi intet som helst tilsvarende har. Vi kan dog ikke godt være bekendt at oversætte det. Saa vidt er det kommet, at der er ti Gange mere oversat

fra moderne Islandsk til Tysk end til Dansk. Tyskerne haaner os for det.

Vi Danske er jo, om ikke et indadtil frit, saa dog et udadtil selvstændigt Folk. Vi har dette Fortrin, som Nordmændene med deres svenske Udenrigsminister misunder os. Men Selvstændigheden er ikke nok for et Folk; det tør ikke som selvstændigt føle sig for lille eller for fattigt til at løse sine Opgaver. Det maa være i Stand til ved egen Kraft at lægge et Kabel til en lidt fjernere Ø.

Hvis Selvstændigheden paa altfor mange afgørende Punkter svigter, saa taber den jo meget af sin Betydning, og Landets Lidenhed føles da bittert. Vor Selvstændighed er os dyrebar og med Rette; Danmark fortjener visselig at bevare den; des smerteligere er det, at der er Omraader, hvor vor Statsevne ikke slaar til.

Det er blevet mig sagt fra kyndig Side, at en af vore Officerer har opfundet et nyt og udmærket Gevær; men det ligger hen, det indføres ikke i Hæren. Der er ikke Tale derom, ikke Raad dertil.

Paa bakteriologisk Laboratorium fabrikeres Serum; den bortskænkes gratis og gør utvivlsomt megen Gavn; men den staar betydeligt tilbage for den, som kan tilvirkes andensteds. Det beror paa, at her er hidtil holdt tre Heste og der bliver nu Raad til fem. Men i Amerika er der Steder, hvor et Laboratorium anvender mer end hundrede Heste.

Vor Frihavn er stor og rummelig, men der er altfor god Plads i den. For hvem der har set Masteskovene ved Hamborg eller Antwerpen, milevidt, længere end Øjet kan skue, er denne gode Plads et vemodigt Syn.

Ingen behøver at minde mig om, hvor mange Omraader af praktisk Art der findes, paa hvilke Danske har vist overordenlig Dygtighed. Vort Agerbrug og vort Mejerivæsen, der er Grundlaget for vor Eksistens, overtræffes sikkert ingensteds. Ret hyppigt ser vi jo ogsaa store Foretagender startes og lykkes, som overrasker for et saa lille Land. Jeg husker f. Eks. med hvilken Anerkendelse Det forenede Dampskibsselskab omtaltes i Antwerpen. Enkelte Rigmænds Borgeraand og Rundhaandethed er ogsaa højst ualmindelig, næsten enestaaende i Europa. Man finder vistnok kun i Amerika Sidestykker til, hvad afdøde Brygger Jacobsen har gjort for dansk Videnskabs Fremme.

Ikke desmindre ligger det i Sagens Natur, at hvor det gælder Massevirkning, hvor det mere kommer an paa Mængden end paa Beskaffenheden, maa vi nødvendigvis staa tilbage. Det er kun ved Enkeltmands fremragende Evne og Foretagsomhed, at vi kan udmærke os, hvad jo iøvrigt ikke udelukker, at denne Enkeltmand i Kraft af Befolkningens forholdsvis meget høje Kultur kan virke organisatorisk. Og heldigvis har det ikke i de senere Aar skortet paa fremragende Enkeltmands-Bedrift. En Institution som Finsens Lysinstitut, en videnskabelig Daad som Vilh. Thomsens Tydning af de siberiske Indskrifter er Eksempler. Der er lykkeligvis med alle vore Mangler fuldt op af Talent i Danmark. Jeg tør gentage, hvad jeg ved en festlig Lejlighed sagde i 1891: «Det er umuligt, at en dansk Hær kan overvinde en tysk eller russisk, men ikke, at en dansk Digter kan være vittigere end en tysk, ja end nogen tysk, eller at en dansk Historiker kan skrive bedre end en russisk, ja end nogen russisk, eller at en dansk Maler kan male bedre end nogen i Østerrig og Italien.» Naar jeg ikke nævner de praktiske Omraader, er det kun, fordi jeg forstaar mig altfor lidt paa dem.

Da intet udadtil tager vore Kræfter i Beslag, ingen Udenrigspolitik, ingen Udvidelsesmulighed, ingen Kolonisation, kan vi forsaavidt sætte Alt ind paa at forøge vor Kultur og godtgøre vor Eksistensberettigelse ved at give ogsaa vor Indsats i det almindelige Kulturliv. Kun maa vi være klare over, at vor Situation har forandret sig, forværret sig, i Aarhundredets Løb, og det samtidigt med at vi først ret er begyndt at vaagne og virke bevidst som Folk, at vort største Nabofolks Vilkaar og Karakter ligeledes har forandret sig i samme Tidsrum, og det ikke saaledes at Forandringen kommer os til Gode — at endelig intet er farligere end Mangel paa Evne til at se en saadan ny Situation i det rette Lys.

Materielt kan vi kun undtagelsesvis kappes med de større, endda det er glædeligt at iagttage vort Forretningslivs Opsving.

Kan vi det moralsk? Man kommer uvilkaarligt til at spørge sig: Hvor ligger Danmarks moralske Jævnhøjde, hvor højt har vi naaet?

For visse moralske Skavanker hos de større Folkeslag synes vi fri. Aldrig ser man f. Eks. Danske mishandle Dyr som Italienerne; de er i Reglen gode mod deres Dyr. Aldrig har heller de højere Klasser hos os dannet saadanne Forbryder-

bander som jævnligt i Syditalien. Aldrig vilde danske Officerer kunne tænkes at fare frem med den forfærdende Grusomhed som franske Officerer i Afrika — det oplystes f. Eks. nylig, at en Gruppe Officerer for deres Fornøjelse havde ladet en lille tiaars Negerpige ædes op af de store Myrer. Vi er som Folk ikke raa, ikke grove, ikke indbildske, ikke stortalende som visse andre Nationer. Den Danske gør sig ikke i fremmed Land bred som Englænderen, tager ikke den bedste Plads ved Bordet. Vi er ikke dovne som Russerne, ikke opblussende og straks efter forsagte som Grækerne. Vi har ikke de Stærkes Laster og har mange af de Svages Dyder.

Er vi naaede til Højsind? Til det danske Folks gamle Dyder hører neppe Højsind. Se tilbage. Man nøjes ikke med at fortrædige Tyge Brahe, han fordrives. Man nøjes ikke med at fængsle Leonora Christine; hun bliver i Fængslet 22 Aar. Man nøjes ikke med at styrte Struensee, man hugger ulovligt Haand og Hoved af ham.

Der lader sig drage en Parallel mellem Lord Bacons og Griffenfelds Forseelse og Straf. Storbritanniens Lordkansler havde bøjet Retten, Danmarks Førsteminister havde modtaget Gratialer, naar han gav Embeder bort. Lord Bacon anklages for Overhuset, dømmes til Fængsel i Tower, til en Bøde paa 40,000 Pd. Sterling. Men Rigets ypperste Mænd (bl. A. Shakespeares gamle Beskytter Southampton) protesterer, minder om, at Bacon som Videnskabsmand har gjort England Ære. Han kan ikke beholde det Embede, han har forbrudt. Men Afskedigelsen er Straf nok. Han bør hverken sidde i Fængsel eller erlægge Bøden. Og begge Dele eftergives ham. Der er et stort Folks Højsind deri. Sammenlign nu den kun lidet skyldige Griffenfelds Lod. Han maa som dødsdømt knæle under Bøddeløksen, benaades først da, og til det livsvarige, skrækkelige Fængsel paa den øde Ø.

Vi begyndte det nittende Aarhundrede med at forvise Peter Andreas Heiberg og Malte Brun, med at bortstøde Carstens og Steffens, Landets fire betydeligste Mænd paa Aandens Omraade. Ingen af dem kaldtes tilbage. Heiberg knækkedes, Brun blev verdensberømt, Carstens og Steffens vidtberømte.

Det skortede dengang paa Højsind saavel som paa Forstand. Har vi indvundet mere Højsind siden? Jeg spørger kun.

Hvorledes forholder det sig med vor Retsfølelse? Er den

at lide paa? Den Enkeltes Materiale til at besvare Spørgsmaalet er jo ikke særdeles stort. Men Billedet forekommer mig ikke lyst. Saa tit i min vokse Alder den i Øjeblikket herskende Kaste har anset sin Stilling for truet, har den intet Middel skyet for at bevare sin Smule Magt.

Da den socialistiske Bevægelse begyndte her i Danmark i Aaret 1871, da Førerne havde overtraadt et Politiforbud, da man skimtede Muligheden til paa Grund af overmodige Presseudtalelser at faa Socialisternes ledende Mænd anbragte i Tugthuset, hvorledes blev da ikke den offenlige Mening ophidset ved Avisartikler og Flyveskrifter, hvilken Retssag blev ikke ført, hvilken Dom ikke fældet! Maalet blev naaet; Førerne blev anbragt paa Vridsløselille.

Da den moderne literære Bevægelse omtrent samtidig begyndte og — om end kun af rent aandelig Natur — syntes Øjeblikkets Magthavere at indeholde en Fare, hvorledes blev den da imødegaaet? Kæmpede man med aandelige Vaaben? Negtede man sig nogen Bagvaskelse? Hvis engang i næste Aarhundrede Brevsamlinger fra dette udgives, vil man forbauses over, hvilke Uhumskheder der i Massevis vil forekomme om alle dem, der for en Menneskealder siden vandt sig et Navn i Literaturen. De Angreb, der foreligger paa Tryk i Avisernes Udtalelser og i Karikaturbladene, vil neppe give nogen Forestilling derom. Og det var endda det mindste. De Ledendes Tanke var (som i Kraft af en Art national Overlevering) stadigt den at straffe paa Brødet, «at sparke i Skrævet», som afdøde Kaptajn Rovsing kaldte det, og denne Legemsøvelse er ikke egenlig smuk.

Saa fulgte i vort offenlige Liv det første Forfatningsbrud, den første Udstedelse af en provisorisk Finanslov i Halvfjerdserne. De med Titusinder og atter Titusinder af Navne bedækkede Adresser, der indløb til Ministeriet med Tak for denne Handling, vidnede vistnok om et kraftigt Had til de nye Lag i Folket, der arbejdede sig frem, men ikke netop om udviklet Retsfølelse. De bebudede, hvad der i Firserne forestod. Forfatningens voldelige Ophævelse under Anvendelse af lovstridigt oprettede Gendarmer, lovstridigt indførte Straffebestemmelser for dem, der i Pressen vilde føre Kampen. Domstolene dømte, som det ventedes af dem, og den ledende Kaste gav højlydt sit Bifald til Kende. Da trods Alt Regeringen i Længden var den,

hvis Forlegenhed forblev størst, og da den tilsidst syntes at maatte bøje sig for Retspartiets Modstand, faldt en Del af dette fra og hjalp Magthaverne ud af Klemmen. Nogen Triumf for Retsfølelse og Retsind laa ikke heri.

Ser man hen til England med dets gennemførte Værn for den politiske og personlige Frihed, til Tyskland, hvor Domstolenes, særligt Rigsrettens, den højeste Domstols, Kendelser gentagne Gange er gaaede Regeringen imod, ja selv til Norge, hvis Retsvæsen betydeligt overtræffer vort, har vi neppe nogen Grund til Stolthed paa dette Omraade. Retssans og Retsind kan ikke siges at være lagte for Dagen i Danmarks nyere Aandshistorie eller i dets politiske Liv.

Kun med Retsfølelsen i Frankrig synes vor at kunne maale sig. Saavel Boulangismen som Panamasagen røbede jo dèr betænkelige Tilstande, end mere den Sag, der i disse sidste Aar har været nær ved at sprænge Republiken og som vil beholde sin Betydning som det største Anklage-Dokument, Aarhundredet har tilvejebragt mod dets egen Kultur, saaledes som denne i dets Løb har udviklet sig hos de ledende Klasser i Frankrig — og andensteds.

Dreyfus-Sagen er som Helhed det største mig bekendte Magasin for moderne Sjæleforskning. Som Frankrig i Aarhundredets første femten Aar gav den nyere Tid dens vældigste, mest gribende Heltedigt, saaledes har Frankrig ved Aarhundredets Slutning skænket os Tidens mest storstilede Forbryderdrama, det første, der lader Værker som *Macbeth* og *Othello* langt bag sig. For første Gang har vi set Jago — kun frækkere. højere stillet. langt farligere — varieret i en halv Snes Skikkelser, lyslevende for os, og set ledende Grupper i et stort Samfund, dettes højeste Magter paa forskellige Omraader, gejstlige, militære, forvaltende, dømmende, Bladenes og Bøgernes Ophavsmænd, organiserede til Beskyttelse af Forbrydelsen og sammensvorne mod Uskyldigheden.

Som man først i vore Dage ved elektrisk Lys har kunnet fotografere Plantevæksterne paa Havets Bund og først i vore Dage ved Röntgenstraalerne kunnet afbilde skrækkelige Saar i Legemets Indre, saaledes har paa Grund af franske Forholds enestaaende Offenlighed vore Øjne nu under Dreyfus-Sagen naaet til at udforske hidtil ukendte Dybder, ukendte Rædsler ogsaa. For vort Blik revnede Samfundet til dets Grund, og de Her-

skendes Fordomme, Lavheder, Løgne og Laster aabenbarede sig i hele deres Omfang og Styrke, medens nogle Enkeltes ædle Følelser, tapre Handlinger, mægtige Tanker, aandelige Bedrifter, heltemodige Ofre viste sig lysende hist og her. Der blev lagt Tværsnit gennem Samfundets Lag, og for første Gang saa vi, hvorledes i Europas mest forfinede Land Militæret, Gejstligheden, Borgerskabet, Literaturen og Pressen følte og tænkte. Som Macduff siger:

> O Rædsel, Rædsel, Rædsel! Ingen Tunge
> kan nævne, intet Hjerte fatte dig.

Jeg havde ingen alt for god Tro til mine Samtidige tilforn; det var min mindste Fejl; men jeg havde ikke før paa én Gang læst i store Grupper af mine Samtidiges Hjerter, som dækkedes disse Hjerter ikke af noget Legem. Jeg havde ikke før set Sjælelivets Krokodiller og de uhyre Blæksprutter med rædselsfulde Fangarme og de Hajer, der unddrager sig vort Øje i Oceanet, lige i min Nærhed bag et Akvariums Glas. Jeg havde altid vidst, at Nederdrægtigheden og Frygtagtigheden kan være et i høj Grad sammensat Uhrværk, men jeg havde aldrig set dette Værk forsynet med Visere, der tillod at følge de indre Bevægelser fra Minut til Minut.

Det er ikke mange Uger siden jeg havde lange, lærerige Samtaler med den af Frankrigs politiske Mænd, jeg vurderer højest som Skribent, Georges Clemenceau. Han sagde: «Jeg har aldrig før nu kendt Frankrig, kendt mine Landsmænd. Dette har sat Tidsskel i mit Liv.» Og alligevel skulde man tro, at Faa kendte Nutidens Frankrig ogsaa fra den ugunstige Side bedre end han, der saa nylig havde staaet som Ibsens Folkefjende overfor den rasende Parlamentspøbel, som anklagede ham for at have forraadt sit Land til England. Selv da det var godtgjort, at Brevvekslingen mellem ham og det engelske Gesandtskab i Paris var fabrikeret af den elendige Neger Norton, blev Clemenceau spærret ude af Frankrigs Parlament. Vælgerne skraalte *Mylord!* og *Yes!* imod ham, det eneste Engelsk, de kunde. — Ligefuldt erklærede han, først nu at have lært Frankrig at kende.

Og Picquart, der tænker saa skarpt, som han føler ædelt, sagde som han. Paa sin Bekostning havde han lært Psykologi i stor Stil. Jeg sagde til ham: «De har en daarlig Vane, Hr.

Picquart; naar De ikke har andet at gøre om Formiddagen, saa forraader De Deres Fædreland, og det synes, som om en stor Del af Jer Franskmænd har denne Vane.» Han svarede: «Undskyld, der er én hæderlig Undtagelse, Esterhazy. Han alene har Dom for, at han ikke har forraadt sit Land.»

Dog, naar disse Mænd saa stærkt betonede, at de først nu havde lært deres Landsmænd at kende, saa udvidede jeg i mit stille Sind deres Resultater. Ikke et Øjeblik har jeg, der kom fra et Land, hvis Højesteret — højeste Ret — havde erklæret Folketingets Forkastelse af provisoriske Finanslove for betydningsløs, altsaa foreløbige Finanslove for virkeligt varige, ikke et Øjeblik har jeg, som Europas Farisæere, troet, at det, vi her erfor, gjaldt Frankrig alene. Ak nej! vi erfor, hvorledes Menneskekulturen, naar den sættes paa Prøve, i det nittende Aarhundredes Slutning er. Kun har særlige Forhold bevirket, at Alt maatte vise sig vildere og værre i et Land af Frankrigs Beskaffenhed og Betydning end i et Land som vort. Naar det gælder Eksistensen, spiser Sømanden i Havsnød paa Vraget sin Kammerat. Jo højere i et Samfund de Herskendes Krav paa ubetinget Autoritet, paa Magt, Velvære og store Indtægter er spændte, des mindre udfordres der til, at de føler sig i Havsnød.

Ogsaa i Literaturen virkede Dreyfus-Sagen som en aabenbarende Magt. Den blev den Prøvesten, som med ét røbede, hvad der fandtes inderst inde hos alle Personligheder i det skrivende Folk. — Der var en kraftig og ærgerrig Natur som Zola. Ingen vidste andet om ham, end at han var en mægtig Poet, en stor, men ikke fin Skribent. Sat paa Prøve viste han sig som en Helt. — Der var to Skeptikere, to smidige, bølgende Aander, Anatole France og Jules Lemaître. Ingen vidste, hvorledes det vilde tage sig ud, hvis de talte ligefrem fra Leveren uden al denne fine Tvivl og finere Spøg. Prøven blev gjort; France var en Riddersmand, og Lemaître — det, som Boileau kaldte sin Samtidige, Rolet. — Der var endelig den letfærdige, men kloge Prévost og den forfængelige, men snildtironiske (mig en Gang saa kære) Barrès. Prøvestenen udviste, at Prévost havde Hjertet paa rette Sted, og at Barrès gjorde sig til den sletteste Sags Advokat, endda saaledes, at han ikke vragede noget Middel. Picquart sagde til mig, at naar Barrès og Lemaître i Rennes gennem Kikkert iagttog Dreyfus, hver Gang han angrebes af Roget, Mercier og de andre Helte, der er berømte af de Slag, som blev

vundne imod dem, saa var det, som saa man Inkvisitionens Bødler iagttagende bøje sig over et Offer, nydende Trækningerne i dets Ansigt og Krop.

Men der var ti Retfærdige i Sodoma (Mænd som Picquart, Zola, Scheurer-Kestner, Reinach, Yves Guyot, Trarieux, Georges Clemenceau), stolte Skikkelser, der, saavidt det stod til dem, har reddet Frankrigs Ære.

Vilde vi under lignende Omstændigheder have en saadan Rettens og Sandhedens Riddervagt? Vi kan jo haabe derpaa. Vi har under vanskelige Forhold besiddet enkelte Mænd, der har vist sig som Mænd.

Lad os fra det moralske Liv kaste et Blik paa Aandslivet. Ved Aarsskiftet opgør Købmanden sit Regnskab. Det vilde være interessant, om vi ved Aarhundredskiftet kunde opgøre det hele Aarhundredes literære Regnskab; men Spørgsmaalet er altfor omfattende. Og selv om vi nøjedes med at sige saadan: naar vi ser ud over det nittende Aarhundredes Aandshistorie i de forskellige Lande, hvor højt er da i Øjeblikket det højeste Retmaal, og er vi i Jævnhøjde med det? selv da vilde Spørgsmaalet være altfor vanskeligt at besvare for den, hvis Aand kun omfatter et enkelt, ret snevert Omraade. Han kan kun kaste nogle Strejflys hist og her, naar han forsøger et Svar paa det Spørgsmaal, hvor Europa i Øjeblikket holder paa Skønliteraturens, Historiens, Filosofiens Omraader, og dernæst paa det, hvorledes vi selv paa disse Vidder er stillede i Forhold til den øvrige Verden. Thi hvorledes kan man maale det? Gives der overhovedet her noget Maal?

Det vil neppe nytte noget at forfølge Sagen i dens Bredde, efterspore den højeste Kulturs forskellige Udbredelse i de forskellige Egne og Himmelstrøg eller lignende. Der gives neppe noget andet Maal end det, som menneskelig Storhed eller nøjere det store Menneske afgiver. *Det store Menneske, Kulturens Kilde og Formaal* — disse Ord indbefatter min Filosofi eller Religion. For mig er menneskelig Storhed Formaalet, og det store Menneske, hvad den gamle Protagoras kaldte Mennesket i Almindelighed: alle Tings Maal.

Jeg fæster Blikket paa de højeste Punkter. Jeg ser hvert Land for mig personliggjort i en eller anden stor Personlighed eller nogle faa. Jeg rykker i mine Tanker disse store Personligheder hinanden nærmere; sammenstiller dem.

Paa de Atlas, man i Skolerne giver Smaabørn i Hænde, findes under det Blad, der forestiller Jordens to Halvkugler, tæt sammenstillede, som var de ikke adskilte ved Hundreder eller Tusinder af Mile, alle Jorderigs vigtigste og højeste Bjerge: Davalasjiri, Chimborazzo, Ararat, Mont Blanc, Etna, Galdhöpiggen osv. Saaledes staar i mit Sind Europas store Skikkelser. Mit Liv har formet sig saadan (og til mit Livs bedste Udbytte regner jeg), at jeg personlig har kendt eller dog staaet i nogen Berøring med adskillige af de ypperste Aander, der i min Levetid har givet den europæiske Kultur dens Præg.

Jeg har f. Eks. i Frankrig kendt næsten alle Mændene af første og anden Rang i de Fag, jeg forstod. Som fyrretyveaarig forbausede Renan mig ved sin stilfærdige Menneskeforagt og sin verdslige Djærvhed. Først langt senere blev en skyfri Munterhed og Klarhed hans Særkende, en overjordisk Ironi, der havde tændt sin Lampe ved selve Tilværelsens Ironi, bidende uden Bitterhed, dristig uden Lidenskab, skemtefuld from, Aanden over Tilværelsens oprørte Vande.

1885 udgav han sit Flyveskrift *Judaismen*, hvori han hævdede, at Antisemitismen, denne tyske Syge, aldrig vilde kunne slaa Rod i Frankrigs fra Fordomme og Racehad udløste Jord. Hvor stærkt tog han ikke fejl! Ved hans Død 1892 var den kirkelige Reaktion naaet saa vidt i Frankrig, at den fine Verden i Selskabslivet, ligesom de ledende Personligheder i Akademiet, talte om ham dels med saakaldt Strenghed, dels med saakaldt Skaansel. Man sørgede for, at hans Ven Berthelot ikke blev hans Efterfølger i det franske Akademi, for at Mindetalen over ham ikke skulde blive nogen Lovtale. Lykkeligvis har hans Aand, saa vidt dette var muligt, en Arvtager i Anatole France.

Hans store Ven og Samtidige Taine har en Tidlang øvet en ikke svagere, men mindre udbredt Indflydelse; hans Væsen var ikke saaledes anlagt til at indbringe Almenyndest. Var Renans Teorier for bølgende, saa var omvendt hans for stive til helt at kunne tilfredsstille. Men han var saa redeligt, saa tappert sandhedskærlig, og paa dette sædelige Grundlag saa genial i sin Opfatten og saa aandfuld i sin Fremstilling, at han i Aarhundredets sidste Halvdel har været en af Frankrigs stærkeste Kulturmagter. Skønt han havde gaaet i Skole hos tyske Tænkere, ikke mindre end hos engelske og franske, havde han fra først af en ikke ringe Følelse af fransk Aands overlegne For-

trin som af det franske Væsens Dyder, en Følelse, som han bevarede endnu efter Nederlagene 1870. Senere fik han et bestandig mørkere Syn paa Frankrigs nyere Historie. Han oplevede dog ikke Udartningens sørgeligste Udslag. — Det kan desværre ikke siges om ham som om Renan, at han har efterladt sig en Arving; thi de Grammatikere og Sofister, der som Brunetière og Lemaître har gjort en Slags Forsøg paa at hæve denne Arv, har kun formaaet at lægge de forfærdende Skrøbeligheder i deres Karakter og Pedanteriet eller Letfærdigheden i deres Aandsliv for Dagen.

I England søger mit Blik til den Mand, som i min Levetid dèr har staaet højest ved Karakterens uforlignelige Renhed og ved omfattende Aand — John Stuart Mill. Der kunde ikke vederfares en ung Mand større Lykke end den at kende Mill, en Personlighed, der var lutter Mod og lutter Tanke — hvis Storhed slog uden at ydmyge. Det var en Indvielse for Livet.

Hos Mill var den skarpeste Tænkerevne, den dristigste Kritik, den trodsigste Fordomsfrihed stillet i Erfaringens Tjeneste. Der gaves en Tidlang ingen bedre Metode end Mills for en Yngling, der kom fra et Land, hvor de gamle spekulative Metoder endnu stod i Flor. Virkelighedssansen skærpedes, det var Et. Det næste var, at al materialistisk Overtro paa Muligheden af at naa til en stoflig Verden hinsides Sanse-Indtrykkene udryddedes. Det næste igen var, at forvovne Fremtidsdrømme indpodedes som berettigede, fordi Erfaringen ikke kunde siges at modbevise deres Virkeliggørelse (Mill's Holdning i Kvindesagen), og førte dette end nu og da til urimelige Følgeslutninger, saa var det undertiden lærerigere at fejle med Mill end at holde sig til det Givne med andre. Et Krav paa Frihed forkyndtes af ham, saa stærkt og hensynsløst, at den Frihed, som den frieste Forfatning i Verden gav, end ikke kom i Betragtning i Sammenligning med den, hvortil der trængtes. Og lige saa omhyggeligt som der hægedes om Individets Frihed, lige saa glødende kæmpedes der for universel Retfærdighed — kæmpedes med en Stejlhed, der var uden Smil og aldrig veg en Tomme. Man kunde ikke være fastere, mere benet engelsk, kunde ikke være skaaret i større Stil.

Mill var en praktisk Mand. Før det indiske Kompagni afløstes af Staten, havde han en Hoveddel i Indiens Regering. Hvervet var ham ikke for stort. Han havde vekslet Breve med indfødte Fyrster og Dronninger, arbejdet for disse nogle hun-

drede Millioner Menneskers Vel. Som Teoretiker virkede han for endnu mange fleres. Ethvert Skrift, han skrev, gik over Jorden, klarede Tanker, opløste urigtige Idéforbindelser og knyttede nye og rigtigere. Hans Udvikling gik som Aarhundredets fra Individualisme til Socialisme og tilbage. Jeg ser ham for mig som et slankt, uhyre Snebjerg, som Jomfruen tager sig ud fra Interlaken.

England har efter ham havt mere fremskredne Tænkere, der bl. A. har eftervist Mangler og Følgestridigheder hos ham, fremfor Alle Herbert Spencer; men ingen af disse har gjort det dybe personlige Indtryk paa mig som han.

Saaledes har England i den nyere Tid ogsaa i Ægteparret Robert og Elisabeth Barrett Browning havt et Digterpar, der ved Følelsernes Adel, Tankernes Renhed og Dybde staar i allerførste Række blandt Aarhundredets Personligheder; men ingen af dem har trods deres Storhed revet mig personligt med. Anderledes Swinburne, hvis Rytmers Melodier betager og besætter Læserens Sind, selv naar hans Digtning er for vidtløftig til dens Tankeindhold. Hos ham har Aarhundredets Udvikling i England medført en Opgiven af hans yngre Dages Republikanisme. Fra Republikaner er han meget betegnende blevet Imperialist, og han, den tidligere Verdensborger, er i den sidste Tid optraadt som Nationalist indtil Fanatisme. Englands yngste store digteriske Kraft, Rudyard Kipling er (næsten som den ældre Digter, William E. Henley) den krigerske Imperialismes poetiske Talsmand.

Ruslands ypperste Mænd af den ældre Slægt har bidraget deres til det store Folks og til Aarhundredets Civilisation. Turgenjev, Dostojevski, Tolstoj er Vesterlandenes Elever, men har givet Europa den laante Kapital tilbage med Renter. Turgenjev anvendte med Kyskhed i Opfattelsen og Elegance i Udførelsen den franske Fremgangsmaade paa russiske Stoffer, Dostojevski førte Balzacs og Dickens' Sjælekundskab et Skridt videre, Tolstoj greb helt tilbage til Rousseau for at udkaste store nye verdensforbedrende Værker. Ingen af dem har jeg kendt personlig; men Turgenjev skylder jeg Tak for, hvad han i sin Tid uopfordret har gjort for at skaffe mine Skrifter Udbredelse i Frankrig; af Dostojevski har jeg den beskedne Fortjeneste, paa et Tidspunkt, da ingen agtede paa hans først oversatte Bog *Raskolnikov*, efter Opfordring af hans tyske Oversætter først at have

henledet Opmærksomheden paa ham udenfor Rusland. Jeg har iøvrigt personligt kendt noget til russiske Mænd i to Slægtled fra Polonski og Maikof til Gársjin og Korolenko, har desuden forstaaet at vurdere det landflygtige og revolutionære Rusland, Stepniak, Vera Sassulitsj, Krapotkin.

Ingen af de ledende Mænd i Polens tre Dele er mig fremmede, hverken de politisk virksomme som Koscielski eller de digterisk konservative som Sienkiewicz eller de radikale Skribenter som Swientochowski eller de friske Fortællere som Gawalewicz. Det er Mænd som disse og andre, der har holdt Nationalfølelsen og Tidsbevistheden oppe i det sønderdelte Folk.

Jeg har kendt det tyske Schweiz's ypperste Aand Gottfried Keller, hvem jeg i sin Tid til stor Forbitrelse for Ploug og under de danske Studenters Haanlatter indførte i Danmark; snart anerkendtes han i Tyskland som den første Digter i Nutidens tyske Sprog. Og jeg har været i stadig Berøring med det franske Schweiz's bedste Mænd Cherbuliez og Rod, der i Frankrig har holdt en Udsigt til Tyskland, Norden og Italien aaben.

I Østerrig har jeg kendt de Bedste fra de lærde og kloge Ministre Stremayer, Unger og Glaser samt den udmærkede Folkedigter Anzengruber til de yngste Digtere Arthur Schnitzler, Richard Beer-Hoffmann og Hugo v. Hoffmannsthal.

I Italien har jeg været i nær Berøring med Juristen Giuseppe Saredo og med saa udmærkede og berømte Lærde som Historikeren Pasquale Villari og Filologen Angelo de Gubernatis. Jeg har af Digterne vurderet Carducci og Rapisardi, elsket Canizarro, overhovedet kendt Digtere og Kritikere i ikke ringe Tal.

I Tyskland mødte mig først Repræsentanter for det ældste Slægtled, Mændene fra 48, Digtere som Auerbach, Politikere som Wilhelm Löwe og Friedrich Kapp, hvis Væsen berigede mit eget, saa Halvfjerdsernes bedste aandelige Kræfter, Paul Heyse, der er stor som Lyriker, fin som Fortæller; Samfundsromanens Mester, Friedrich Spielhagen; Pessimismens tankerige og interessante Filosof, Eduard von Hartmann, endelig det nye Tysklands ypperste Dramatikere, Hauptmann, Sudermann og Fulda, til hvis Udvikling nordisk Literatur har medvirket. En Tid lang naaede dernæst det aandige Tyskland for mig sin Højde i den ene store. Alt overragende Skikkelse, Friedrich Nietzsche.

Den flamske Bevægelses bedste Mænd og Hollands ypperste

unge Digtere har indviet mig i deres Stræben. Flandern har jeg set personliggjort i Mænd som Jan van Ryswyk, Frans Gittens og Pol de Mont, Holland i Fr. van Eeden, Belgien i Verhaeren, Maeterlinck og Eekhoud, Bøhmen i Vrchlicky, Finland i Tavaststjerna og Juhani Aho. Jeg kender og skatter det ulykkelige armeniske Folk i dets ypperste Mænd og Kvinder.

Tilsidst fra alt dette Fremmede og Fjerne et Blik paa Tinderne i de skandinaviske Landes Literatur. I Norge Ibsen, Bjørnson, Lie, den første stejlere, mere utilgængelig, den anden et Bjerg med rigere Vegetation, der ikke naaer op over Snelinjen, den tredje et Fuglebjerg i Nordhavet, bedækket med lune Reder. I Sverig Strindberg, en Vulkan med skæve Linjer, i Modsætning til Nordmændene en Aand uden Ligevægt, rig paa Fantasi, paa Vid og Vanvid. I Løbet af en Snes Aar har han vel, omtrent som Garborg i Norge, forkyndt alle de Lærdomme, der gives; efterhaanden har han fortabt sig saaledes i sit eget Jegs forøvrigt utvivlsomme Mærkelighed, at han næsten ikke mere fremstiller os andet.

Vor danske Skønliteratur naaede i Aarhundredets første Halvdel et Højdepunkt med Søren Kierkegaard; men den har ikke ved Hjælp af ham kunnet hævde sin Plads i Folkenes store Concert, som Norge har formaaet det ved sine største Forfattere, mest maaske fordi hans snevre Rettroenhed har frastødt allevegne.

Ingen er fjernere end jeg fra at miskende, hvor smukt Danmark i dette Øjeblik staar literært. I Filosofi, i Historieforskning og Historieskrivning, i Filologi, Kritik og Journalistik er vi sikkert paa Højde med det øvrige Europa; paa enkelte Punkter er vi maaske endda lidt forud. Der er i de sidste Tiaar opblomstret en Skare yngre og unge Digtere, hvoraf nogle, som Henrik Pontoppidan, er trængte igennem i enkelte Hovedlande, og af hvilke et ikke ringe Tal har givet og tildels holdt betydelige Løfter. Men det ligger i Sagens Natur, at den store Verden, der ikke har Tid til at fordybe sig i de mange Talenter, med Øjet søger hen til den største Kraft, den rigeste Frembringer alene. Vi har for Tiden i den skønne Literatur en enkelt saadan stor Kraft, vor mest anerkendte digteriske Evne, Holger Drachmann. Hvilken Type kommer han vel nærmest? De store Nordmænds eller Strindbergs? Jeg skulde tro det sidste. Ganske vist er han i Naturanlæg vidt forskellig fra Strindberg, er langt mindre Tænker og lang mere Kunstner end han. Rime-

ligvis er der ingen i Norden, der kan skrive saa skønne Digte som de mesterlige Strofer om Burns eller som Sangen om Vikingeskibet i hans sidste Bog *Den hellige Ild*. Men der er den Lighed mellem ham og Strindberg, at ogsaa han efterhaanden er ved at gaa op i sin egen Person. Hans eget Jeg er steget ham saaledes til Hovedet, at Evnen til at forme frit staaende Menneskeskikkelser synes at ville svigte ham. Han vilde give os Andre mere aandelig Næring, ifald han var mindre opfyldt af sin Storhed og sin private Person.

Men kan neppe med Rette sige, at han som Digter staar tilbage for nogen af dem, der er dukkede op efter ham. Overhovedet mener jeg slet ikke, at den ældre Slægt hertillands endnu paa nogen Maade kan siges at være overstraalet af den yngre. Men efter Sagens Natur kan de Ældre ikke vente at opleve synderligt mange Aar af det tyvende Aarhundrede; de Muligheder, de har i sig, maa efterhaanden udtømmes, saa det bliver neppe dem, der kan aabne os Danske den nye Morgenrødes Porte.

Vi ser dette store, rige, fæle Aarhundrede rinde ud, stunde til sin Grav — stort som det var ved umaadelige Opdagelser og Kæmpegerning — fælt som det var, blodbesudlet og bedækket med skrækkelige Skændsler. Dets Slutning er mørk. Raahedens, Krigslidenskabens, Tvangsherredømmets og Trællesindets sorte Magter hyller dets sidste Aar i Mørke. Endnu anes kun fjernt det ny Aarhundredes Morgenrøde.

Det bliver den yngste Slægt, der kommer til at aabne os — eller andre — denne nye Morgenrødes Porte.

FRA ATTENAARSALDEREN

I

Hyrdedrengen.

Et Æventyr.

(1860)

Der stod i Billedgalleriet en Statue: en Hyrdedreng i Gibs. Den var gjort af den største Kunstner af alle. I en skødesløs Stilling med Haanden under Hovedet sad den og saa drømmende hen for sig. Med usynlig Skrift stod prentet paa dens Fodstykke, at «ogsaa den var født i Arkadien». Rundt omkring Statuen stod mange Figurer, alle i Marmor. De gjorde et underligt Indtryk; thi omendskønt de alle var ypperligt komponerede, var, som det undertiden sker, ved en ukunstnerisk Overførelse i Marmor det egenlig besjælende Livsprincip i dem gaaet tabt. Hvad der var mistet, var vel for en overfladisk Betragtning en Ubetydelighed, der syntes rigeligt at maatte være opvejet ved det fortrinligere Materiale; men i en Statue kan ofte et enkelt Træk, en næsten umærkelig Bøjning af Mundens Linjer f. Eks., være saa sjælfuldt, at dets Tab er uerstatteligt.

Naar de Besøgende gik omkring i Galleriet, saa de længe paa alle disse Skikkelser, men standsede altid med et grumme mistænksomt Blik ved Hyrdedrengen. «Marmor?» sagde de, og paa det benegtende Svar fulgte et meget sigende: «Naa — det er ellers saadant et rart Stykke, men det er rigtignok ikke solidt. Saalænge den er ny endnu, kan det gaa an, men man maa

tænke paa Fremtiden — altid tænke paa Fremtiden.» Dog — det gjorde Hyrdedrengen ikke. Den smilte saligt til deres Ord, den ændsede dem ikke. «Bare den kom i Marmor,» sagde Andre, «Gibs er jo aldeles ingen Eksistens. Til en Tid kan det være godt nok, men man kan da heller ikke evigt være Gibs.» — «Kommer den først i Marmor,» sagde Samlingens Ejer, der just ikke var Kunstelsker, men ved Arv og paa anden tilfældig Maade var kommen i Besiddelse af Galleriet, «saa er den sikker, saa bliver den som de andre og kan gøre Samlingen Ære; som den nu er, er den egenlig ikke sin Plads værdig.» — Og det var ikke blot om Dagen, at Hyrdedrengen maatte høre ilde, ogsaa ved Nattetid, naar Ingen kom i Salene, plagede de andre Væsener den. Især var der en gammel Heros, der sattes meget højt, fordi han var af fineste Marmor — forresten var der ikke meget Godt at sige om ham — han gentog for Hyrdedrengen, hvad alle de Andre havde sagt; hitte paa noget Nyt, det kunde han nu éngang ikke. Men Hyrdedrengen vilde ikke høre ham. «Jeg vil aldeles ikke udføres i Sten,» sagde den, «aldeles ingen Eksistens have, aldeles ikke gøre Samlingen Ære. Jeg vil være, som Kunstneren har gjort mig, ikke forfuskes af klodsede Hænder. Den Forhippelse, som I Andre i Jer Ungdom havde paa at komme ind i Værkstedet ved Siden af, hvor Arbejderne hugger, og hvorfra I kom helt forandrede ud igen, har jeg aldrig kunnet forstaa. Saalænge jeg endnu er Gibs og hverken har Eksistens eller Soliditet, eller hvad de kalder det, regnes jeg ikke rigtigt med til Samlingen, er ikke ganske indlemmet, og just dette er, hvad jeg vil. I Sandhed en herlig Lod, at faa et Nummer paa Fodstykket og en Rubrik i Katalogen! Et er der især, der har styrket min Beslutning. Det er nogle Ord, som den unge Kunstner, der kommer her saa tit, forleden sagde til Galleriets Ejer. Naar han taler, føler jeg altid, at han holder med mig, om jeg end, som just dengang, ikke altid ganske forstaar, hvad han siger. Han stod aldeles fortabt i Beskuelsen af mig. «Se,» sagde han til Herren, «disse Øjne, denne fine Mund, det ubeskrivelige Smil, der drømmer, se rigtigt herpaa, og De vil glemme alle Omgivelser, De vil føle at en Skikkelse som denne har ligesom suget sin Omgivelse ind i sig, og, naar den rigtigt beskues, atter udbreder den om sig. Er det ikke saaledes, ser De den ikke ligesom frembringe Landskabet omkring sig?» — «De sværmer», sagde Herren. — «Aa nej!

men Sagen er den, at De ikke ser det, som det kommer an paa at se, ikke Hovedsagen, ikke dette Træk ved Munden, dette Fine og Sjælfulde, der gør, at Skikkelsen, der er taus for Dem, taler til mig. Se,» sagde han, «paa et saadant lille Træk kan undertiden Alt komme an.» Resten af hans Tale begreb jeg ikke, han nævnte et Ord, jeg ikke forstod, men dog fyldte det mig med en saadan Rædsel for at komme i Marmor, at jeg aldrig kan glemme det. Noget Vist, jeg ikke husker, gik saa let tabt med saadant et lille Træk, og dette Visse var Et og Alt; men nu er der just noget Vist, jeg ikke véd at nævne, som det undertiden forekommer mig, at I Andre har mistet ved at blive Marmor; jeg tror da ligesom fjernt at ane hans Mening og ængstes derfor endnu mere. Men ligemeget: den Eksistens, de priser, har jeg ikke her, vil jeg ikke, kan jeg aldrig have her. Husvant her, som I Andre, bliver jeg aldrig; mine Omgivelser er slet ikke disse. Er *det* en Billedstøttes Omgivelser: fire Vægge og andre Statuer der fylder Værelset? Visseligt nej! Med ét Ord: jeg *er* her ikke. I Arkadien er jeg, midt i det varme solbeskinnede Landskab sidder jeg, over mit Hoved hvælver sig den mørkeblaa Himmel med den straalende Sol; langt borte tripper mine Faar, ved min Fod ligger Hunden — ser I det ikke, mærker I det ikke? Jeg maa næsten le, naar jeg tænker paa, at I kunde tro, jeg var her mellem Jer i denne skumle Stue. Er da ikke enhver af os en Skikkelse for sig, har ikke hver sin Omgivelse, er I da ikke alle Guder paa Olympen og Hellas' Heroer, kun tilsyneladende samlede her? Ikke sandt, ogsaa I mener det, I kan jo ikke Andet, hver af os maa staa for sig, hver i sin rette Omgivelse, kun naar denne er den samme er vi virkelig forenede, det være nu paa Olympens Tinde eller paa Grækenlands Sletter. Her er ikke vort Hjem, ikke vort sande Opholdssted; selv i Marmor har vi ikke her vor Eksistens!»

«Illusioner,» mumlede den Gamle, «Ungdommens Illusioner! Lad ham blot blive ældre og —» Her blev han afbrudt, Hyrdedrengen havde opfanget Ordet, og med det højeste Liv udbrød den: «Rigtigt, prægtigt, nu husker jeg det, Illusion, det var Ordet!» — «Vrøvl,» snerrede den Gamle, «hvad for et Ord?» — «Ordet, Kunstneren sagde, Ordet, der skræmmede mig. Nu husker jeg hans Ord, prøv nu I, om I forstaar dem. «Her er Illusion,» sagde han, «og hvad er et Kunstværk uden den: en Sten, en Blok, en formet Klump. Illusionen i Ære! den er Et og Alt.»

Det var den, han sagde, man saa let kunde tabe ved at overføres i Marmor og dog paa ingen Maade maatte tabe. Det er just den, jeg ikke véd hvad er, men alligevel ikke vil miste.» — «To Alen af ét Stykke, du og din Kunstner», svarede den Gamle og hermed var Samtalen endt.

Tiden gik. En efter anden af Samlingens Gibs-Statuer blev overført i Marmor; Hyrdedrengen bævede for, at Turen snart skulde komme til den. Og Turen kom. De Besøgendes Opmuntringer og Ejerens egen Lyst bestemte ham; tilsidst blev Dag og Time fastsat, og Hyrdedrengen fortvivlede.

Det var atter Nat. I dyb Vaande lod Hyrdedrengen sine Blikke løbe rundt fra den ene Billedstøtte til den anden, den vilde ubevidst ligesom prøve, om der var nogen af dem, der i Marmoret havde bevaret dette hemmelighedsfulde, ukendte: Illusionen. Imidlertid sad en hel Mængde ældre Statuer noget borte, og, som de kaldte det, «snakkede Gammelt» i Skumringen; de opfriskede Ungdomserindringer, og alle Historierne gik ud paa, at Illusionen, den havde de havt, Tvivl derom taalte de ikke, men tabt den havde de, det var ligesaa sikkert. — En trøsterig Tale for Hyrdedrengen! Den saa sig om paany, om der dog ikke var En, som havde beholdt den. Jo rigtigt, En var der; dens Øje standsede ved en gammel Satyr, der laa og strakte sig med Ryggen mod en Vinsæk. I ham var der Liv, han havde Intet tabt, han strakte Armen i Vejret som efter en Drueklase, og Hyrdedrengen saa Klasen og Vinranken paa hvilken den hang, og det forekom ham, som havde hele det bakkiske Følge lejret sig rundt om Druerne, og der var Støj og Tummel og Lystighed. Ja, det var vist, i Satyren maatte der være Illusion. Ham vilde Hyrdedrengen udspørge. Alligevel turde den ikke rigtigt. Han saa altid saa spydig ud. Engang, da Hyrdedrengen havde forfægtet sin Sag mod de Andre, havde han set ganske spotsk paa den og bare sagt: «Du er nok sprød»; det havde gjort den frygtsom. Men nu var Nøden stor; den tog da Mod til sig og spurgte, om end noget forknyt, over til den Gamle: «Satyr! vil du ikke sige mig, hvad Illusion er, om man taber den derinde i Værkstedet, hvor man faar Soliditet og Eksistens, som de Andre siger, at de har gjort?» Satyren skottede over paa den, først var han fæl at se til, saa spydig som han saa ud; men da Hyrdedrengens Udseende viste, hvor ulykkelig den var, blev han med Et alvorlig. «Der er Forskel paa Illusion og Illusion».

sagde han, «ser du, det Meste, de siger, er nu bare Talemaader. Mens de stod herinde i Gibs, saa hørte de saa tit af Folk, der kom, hvad Folk nu for Resten havde megen Ret i, at et Billedgalleri egenlig var en Uting, at denne Sammenhoben af Statuer skadede Virkningen, at i Grunden hver Statue skulde have sit til den indrettede Rum, og Lyset falde ned gennem Glas i Loftet. Som de hørte det, begyndte de at bilde sig Noget ind, det kalder de Illusion. Ganske uden at Nogen havde lovet dem Noget, troede de, at, saasnart de bare blev udførte i Marmor, saa vilde de faa hver sit særlige Rum, med Lys fraoven, ja Nogle troede endog, at man vilde komme til at betale særskilt for at faa dem at se. Dermed blev de naturligvis narrede, og det kalder de, at Illusionen gik tabt. Men den Illusion, du mener, den, at man kunde se paa dem, at de hørte hjemme i Arkadien og paa Olympen, den mener de ikke; den véd de ikke, at de har havt, endnu mindre at de har tabt. De havde den fra Fødselen af, da Kunstneren formede dem i Leret; men de vidste ikke, at de havde den, og derinde i Atelieret tænkte de ikke paa at bevare den. Men om den gælder det, at naar man ikke *vil* bevare den, saa mister man den. Indprent dig nu det!»

Det gjorde Hyrdedrengen. Den næste Dag stod den da i Værkstedet. I Begyndelsen mærkede den ikke Slagene paa Marmorblokken; efterhaanden følte den med Smerte sit Væsens Fordobling. Tiden gik, Arbejdet skred frem; da trængte Hyrdedrengen sig paa engang kækt med hele sin Sjæl ind i Blokken og nu fandt ingen Dobbelthed Sted mere. Derinde stod den og hørte Slagene, ventede paa dem og følte dem og den hvislende Fil, der gik ganske nær ved dens ædleste Dele, ved dens Øje og Mund; men den fyldte Blokken med hele sin Kraft, stemmede imod Slagene med al sin Energi, og den bevarede sig uskadt. Den steg frem af Marmorblokken som den samme og dog som en anden, den følte med sig selv, at den havde holdt sit Væsen fast. — — Saa stod den da paany i Galleriet. «Det havde jeg neppe troet,» sagde Kunstneren, «det lykkedes virkeligt.» — «Gratulerer,» sagde Satyren. Ejeren sagde ikke Noget, han klistrede blot et stort «Nummer 115» paa Statuens Fodstykke. Der gik som en let Gysen igennem den, men det var blot en Mindelse fra den gamle Tid. Nu forstod den først, at det ikke kom an paa at være Marmor og at Snakken derom og Anprisningen deraf var utaalelig, men den forstod ogsaa, at det var

godt at være indlemmet i Samlingen, godt at have Marmoreksistens, og at man kunde bevare Illusionen, naar man blot alvorligt vilde. Før var den her ikke, nu var den her og var her dog ikke; det var som det skulde være. — Og det forstaar sig, nu var den ogsaa de Besøgendes Fryd, nu gjorde den Samlingen Ære: «Hvor den er levende!» sagde de Halvdannede. «Hvor den er klassisk!» sagde de Halvstuderede. «Aa Herre, Gud!» sagde Madammen, «naar man ikke vidste bedre, kunde man tro, den havde Forstand som En af os Andre.»

II

Kongesønnen og Statuen.

(Skrevet 24. August 1860.)

Der var engang en Kongesøn. Han havde ikke Guld og grønne Skove, men et godt Hoved, et fyrigt Sind og en ridderlig Natur.

I Faderens Slot boede han, og i dette Slot var der et Galleri af Billedstøtter. Saa forunderligt det lyder: Kongesønnen blev forelsket i en Kvindeskikkelse i dette Galleri, og denne hans Kærlighed betog ham aldeles. Betragtningen af Statuen blev ham en Nødvendighed; han tilbragte hele Timer i Galleriet, hensunken i Beskuelsen af den. Daglig saa han den ved Solens Lys, og dens Skønhed forekom ham glimrende og blændende; men han havde ogsaa set den ved Maanens Straaler; da var dens Skønhed lokkende og hemmelighedsfuld; og naar hans Lampe belyste den, medens Mørket rugede over den øvrige Del af Salen; da gengældte den med guddommelig Varme hans Blik. Og jo længere og oftere han beskuede Billedstøtten, des mere tyktes det ham, som var der et dæmrende Liv i den og som rullede Blodet langsomt i Aarerne.

Da greb den Tanke ham med voldsom Magt, om ikke Statuen kunde vækkes til Liv. Han syslede saa længe med Tanken, til han besluttede, om muligt at udføre den. Til hans Faders

Hofstat hørte en gammel Astrolog og Magier, der sad inde med Kundskab til Naturens lønlige Kræfter. I sin Uro og Længsel tyede Kongesønnen til ham og bønfaldt om hans Hjælp. Han lovede den, men paa et bestemt Vilkaar. Han krævede ingen Skatte af Kongesønnen, forlangte heller ikke, at han skulde slaas med Drager elter Kæmper. Han lovede at vække Statuen til Live, som Kongesønnen saa heftigt attraaede det; men kunde Prinsen ikke vinde og bevare dens Kærlighed, naar den var blevet Kvinde, saa maatte han selv blive til Sten i Statuens Sted. Den lidenskabelige Kongesøn havde ingen Betænkeligheder og gik ind paa Alt.

Vi genfinder Kongesønnen og Billedstøtten, der nu er forvandlet til en dejlig og stilfærdig ung Kvinde, en Aften i et af Værelserne i Prinsens Fløj af Slottet. Han underviser hende, og saaledes har han gjort hver Aften, siden kan vakte hende til Live. Han har lært hendes Øjne at se, hendes Øren at høre; thi hun var som en Blind, der genvinder Synet, en Døv, der med Et faar Hørelsen igen. Og han har lært hende at føje sine Ord. Hun skylder ham da meget. Ogsaa er hendes Taknemmelighed mod ham ubegrænset, og hun lytter med Begærlighed til al hans Tale.

. Han anstiller sig kold og rolig. Hendes Taknemmelighed bliver til Kærlighed. Men han betvinger sin Lidenskab, om den end er stærkere end nogensinde før. Han husker, at han ikke blot skal vinde hende, men bevare hende for sig og dermed sig for hende; derfor vil han ikke bringe Forstyrrelse ind i hendes Kærlighed eller give hendes Attraa for tidlig Mættelse ved noget Tegn paa Elskov fra hans Side; den maa roligt stige, dersom den har Styrke dertil.

I hele sit Væsen har hun beholdt noget af Statuenaturen. Smukkest er hun i en hvilende Stilling, og naar hun bevæger sig langsomt. En vis ufølsom Ro er da udbredt over hende, og hendes Lemmers Bevægelse er da ligesom Musik. Sjældent er, saaledes som nu, da en Følelse begynder at gribe hende, hendes Bevægelser af hurtigere Art og har et Præg af ængstelig Hast, og da er hun ogsaa mindre smuk.

Med sit ridderlige Sind har Kongesønnen Intet fortalt hende om den Betingelse, paa hvilken hun fik Livet.

En lang Tid er gaaet hen, hvori hendes Attraa er steget til Lidenskab, medens Prinsen bestandig har været tilbageholdende.

Hun led synligt. Det smertede ham; men han vovede endnu ikke at udsætte sig for med en Kærlighedserklæring at møde denne Lidenskabens stigende Strøm, saa den maaske langsomt vilde synke igen. Hidtil havde hun ikke klaget. Da undslap der hende en Dag en Klage: hvorfor hun dog ikke havde faaet Lov til at blive som hun var, ikke var vedblevet at være Sten?

Disse Ord slog Kongesønnen forunderligt. Han spurgte sig selv, hvad Ret han havde havt til at skænke dette Væsen et højere Liv og derpaa indvie det til Lidelser? Selv led han ved sin Adfærd mangfoldigt, og til hvad Nytte? Var han nu ikke sikker nok paa hendes Kærlighed?

Endnu en kort Tid gik da hen; men da en Aften den samme simple Klage paany halvt ubevidst kom over hendes Læber, brød han overtvert og sagde hende, hvad hun var for ham, hvorledes hun havde sysselsat og opfyldt ham, hvorledes han havde vakt hende, hvilken glødende Lidenskab han nærede for hende. Og deres Læber mødtes, og de tog hinanden i Favn.

Saasnart han havde forladt hende og hendes første Glædesrus havde lagt sig, følte hun sig usigeligt lykkelig og som befriet fra en tung Byrde. Hendes Natur, der ved den dulgte Længsels Pine var kommen ud af Ligevægt, vendte atter tilbage til sin ejendommelige statueagtige Ro. Stille glædede hun sig ved Tanken om hans Kærlighed. Han derimod, hvis tidligere Rolighed kun havde været Maske, var mere beruset end nogensinde; og den Beundring, hvormed hun havde set op til ham mindskedes uvilkaarligt, da han røbede sig som saaledes opfyldt af hende; den umaadelige Overlegenhed, hun havde fundet hos ham, tog ret hurtigt af, da han nu paa én Gang viste sig øm indtil Underdanighed.

Paa dette Tidspunkt skiltes de Elskende en Tid lang, idet paa Faderens Befaling krigerske Pligter kaldte Kongesønnen til Grænsen.

Da han, efter at have tumlet sig i Orlog, vendte tilbage, befandt han og hun sig paa en ganske forskellig Højde. Da han saa hende første Gang igen, var han lutter Lidenskab, hun var rolig; hans Natur var ude af Ligevægt, hendes i Hvile. En Modtagelse, som han havde ventet den, fik han ikke; han trykkede hende næsten med Vildhed i sine Arme; hun smilte blot. Tiden gik. Han var vedvarende heftig, og hans Heftighed opirredes end mere ved hendes Ro. Han opdagede vel, at hun

ikke mere var som før hans Tilstaaelse, men ikke at den Lidenskab, som han krævede og som hun besad før Tilstaaelsen, ikke var hende naturlig. Han havde ikke formaaet helt at optø den Statue, hun oprindeligt havde været.

Snart viste det sig, at han endnu mindre havde formaaet helt at vinde den Kvinde, til hvilken hun var blevet. Hun beundrede ham ikke mere, hun saa nu i ham kun sin Lige. Hun nærede vel endnu samme Taknemmelighed imod ham; men denne Taknemmelighed var en kold Følelse, hun lige saa godt kunde have næret for en Olding. I Kongesønnens Fraværelse havde hun været omringet af Hoffets unge smukke Kavalerer. De mishagede hende ikke. Og naar hun uvilkaarligt sammenlignede deres ærbødige, indsmigrende, uendeligt opmærksomme Væsen med den stive Kulde, Prinsen havde vist hende i den lange Tid, hun smægtede forgæves, følte hun overfor dem et vist Behag, og naar hun tænkte paa Kongesønnen, en vis Uvilje. Hvor havde han ydmyget hende! At hans overlegne Holdning dengang havde været beregnet Selvbeherskelse, det var noget, han nu sagde. Men at han havde nydt hendes Underkastelse, ladet hende fortære sig i en Tilbedelse, hun selv end ikke mere forstod, det var noget, hun havde oplevet og vidste, noget som krævede Oprejsning, næsten Hævn.

Han forstod ikke, hvad der foregik i hende. Men hans Attraa glødede, og hans Heftighed blev hende til Plage. Alt som hans Lidenskab steg og steg til en Kraft, der rev ham med sig, blev hun, der trættedes og pintes af hans Ubændighed og som heller ikke mere følte sig legemligt tiltrukket af ham, bestandig mere kold, tilsidst isnende kold.

Han *maatte* bevare hendes Kærlighed; han tænkte ikke mere over Betingelsen, paa hvilken hun fik Liv. Men nu var det ham i en anden, langt stærkere Betydning af Ordet en Livssag. Han trættede hende med Spørgsmaal, om hun elskede ham, virkeligt, af Hjertet. Efterhaanden bejaede hun Spørgsmaalet rent mekanisk. Han blev hende imod med sine Kærtegn; hun kærtegnede ham aldrig mere af egen Drift, vendte Hovedet bort fra hans Kys.

For at faa Ende paa Uvisheden, bønfaldt han hende en Dag om at turde meddele sin Fader og Hoffet, at hun var hans. Hun udbad sig Betænkningstid. Da forvirredes Alt for ham. I den yderste Lidenskab opregnede han alle sine Velgerninger imod hende, ja drog hende tilsidst voldsomt ved Haanden ind i det store

Billedgalleri, hvor hun som Statue havde staaet. «Her», raabte han og sprang op paa det tomme Fodstykke, «her stod du som en livløs Statue; husk, hvad jeg har gjort for dig, sig, at du elsker mig og er min!» — «Jeg véd, hvad jeg skylder dig,» svarede hun, «men jeg elsker dig ikke og bliver aldrig mere din.» — «Saa vid da», raabte han, «at jeg mister mit Liv, ifald din Kærlighed er tabt for mig; til Sten bliver jeg, hvis det er Alvor, at du ikke elsker mig mere», og han knælede ned paa Piedestalen og strakte sine Arme ud som en Bønfaldende. Men et Smil foer over hendes Læber; thi hun troede ham ikke. «Til Sten bliver du neppe», svarte hun ham, «men selv om mit Ord forstenede dig: aldrig mere bliver jeg din; jeg elsker dig ikke.»

En Skælven rystede hans Lemmer. Det var, som vilde han springe op i den højeste Fortvivlelse. Da saa hun, at hans Læber blev hvide. Hans Legeme forvandledes til Sten; med udstrakte Arme knælede han paa Piedestalen.

POLITIK OG NATIONALITET

PENELOPE

(Forsvar for Venstres «Visnepolitik» under Valgkampen 1887).

Hun sad Enke. For det var saa længe siden, at hendes Herre havde ladet høre fra sig, endsige var optraadt i sin kongelige Kraft, at det neppe vidstes, om han var levende eller død. Han havde valgt hende; hun var hans Kaarne, og han havde sagt: *Vær trofast og klog!* Men da hun saa var ene, kun skærmet af Loven og Retten, som i hin fjerne Tid var det lave Gærde, over hvilket alle Uforskammede sprang, da drog syv Friere med Følge ind i hendes rummelige Borg.

De lignede ikke hendes Herre. Han var den fødte Hersker, rolig, snild og stor. Han havde et gammelt Ry, hans Navn var kendt, saavidt Mennesker boede. Han var en Kæmpe, der engang havde erobret Byer og Lande. Ikke altid havde han været den af Skæbnen forfulgte Magtesløse, som han nu var blevet, ifald han ellers var i Live. De derimod, de var smaa Tvangsherrer, nybagte og glubske. De traadte op med Brask og Bram, strøg deres Skæg, satte barske Miner op og stolede mindre paa sig selv end paa deres Flokke af bevæbnede Slaver.

Og saa stolede de paa, at hun var ubevæbnet.

Hendes Herre — han var ikke mere Herre i sit Hus; Frierne rumsterede dèr som de vilde. En af dem, som lignede en pyntelig Nar, var en Slags Ypperstepræst og sagde til hende, det var Gudernes Vilje, at hun skulde føje sig og tage ham. En anden af dem, som Guderne havde slaget med en rent ud bedrøvelig Grimhed, kneb hende i Kinderne og sagde: Du skal

nok lære at finde mig smuk. Og saaledes haanede de hende hver paa sin Maade med deres Bejlen.

Men hun svarte dem alle: «Nej og atter Nej! Aldrig skal I høre andet Ord end Nej af mine Læber. Ethvert Frieri skal visne paa Eders Tunge! Og maatte min højre Haand visne den Dag, jeg rækker den til Jer!»

Da svarte de: «Nuvel! vi gør os det bekvemt i dit Hus.» Og de slog sig ned dèr Aar ud, Aar ind. Og de gjorde Gæstebud dèr, Dag ud, Dag ind. De aad hendes Kvæg og drak hendes Vin, og gav deres Følge at æde og drikke. Og de underkøbte hendes Husfolk og bolede med hendes Terner, og hendes Sangere sang Viser for dem, mens de sad og drak.

Saa spurgte de hende, om hun endnu vilde vedblive med sit Nej.

Men hun mindedes sin Herres Ord: Vær trofast og klog! Og hun svarte: Jeg vil forhandle med Jer. Vi vil forhandle i al Ro og Stilfærdighed.

Jeg vil tro, at min Herre er død. Han lader jo ikke høre fra sig. Jeg vil opgive ham og vælge den første blandt Eder i Stedet Men før denne Valgets Dag er der noget, jeg maa have gjort. Før jeg kan vælge Jer, maa jeg have Ligskjorten, min Herres Ligskjorte. færdig.

I maa unde mig Tid til at væve Ligskjorten.

Hun talte ikke saaledes paa Skrømt. Hun følte, at Valget af en af dem var Ligskjorten for hendes Herre.

Og saa begyndte den regelrette Forhandling. Daglig talte hun med Frierne om, hvad de burde have af Husets Goder: saa mange Okser og Faar, saa mange Sække Vin, og saa meget Guld og Sølv og saa mange Klenodier. Men nogen ret Afslutning kom der aldrig. Hver Dag vævede hun et Stykke paa Ligskjorten, men hver Nat pillede den trofaste Hustru det Vævede op igen.

Det saa ud, som om Ligskjorten aldrig skulde blive færdig.

Da tabte Frierne Taalmodigheden og berammede hende en Dag, paa hvilken hun skulde træffe sit Valg.

Hun følte, at nu formaaede hun Intet mere. Nu laa Alt i Odysseus' Haand; hvis han endnu var til, saa maatte han komme nu og selv sætte Haardt imod Haardt og sin Vilje igennem.

Og se! netop paa Valgets Dag kom han tilbage. Haardt var han medtaget, han lignede ikke den store Konge, han engang havde været. Han kom i en Betlers Lignelse, i simple Klæder;

han saa saa uanselig ud, at han vakte Friernes Spot. Og han saa, hvorledes de strøg deres Skæg, og drak af hans Vin og kyssede hans Terner. Og han saa, at hans Husfolk tjente dem og at de, han lønnede, satte deres Ære i deres Skam.

Hvem kender ikke Resten! Han rejste sig med sin kongelige Holdning, kastede sin Betlerdragt og stod der som den eneste Herre paa Borgen med den aldrig fejlende Bue i sin Haand. En for en nedlagde han Bejlerne, der havde forødt hans Hus, og de Terner, der havde bolet med dem, dem hængte han i Loftet. Og han takkede Penelope for hendes Nej og atter Nej! og fordi hun, da hun indlod sig paa Forhandling, vævede saa trofast og ikke vævede Ligskjorten færdig.

JUDAS

(Efter hidtil utrykte Kilder).

(1887)

Misforstaaelse og Miskendelse har altid været det Fremragendes Lod. Men blandt alle Verdenshistoriens store Miskendte er Judas sikkert en af de ubilligst Bedømte. Paa dette Tidspunkt, da en svensk Forfatter paany har bragt Judas Iskariotes paa Tale og paa sin Vis har forsøgt en Art digterisk Forklaring af ham, maa det være tilladt at sige nogle Ord til den saa længe uretfærdigt Nedsattes Fordel og at rense hans Minde fra nogle af de Misforstaaelser og Bagvaskelser, der i snart to tusind Aar har plettet det.

Hvad her skal forsøges, er intet Ringere end en virkelig om end sildig Æresoprejsning, som den i vort Aarhundrede allerede oftere er forsøgt, af Stahr f. Eks. overfor Tiberius, af Gregorovius overfor Lucrezia Borgia.

At Judas, i al Almindelighed talt, har været miskendt, derom er nutildags et stort Antal af højtansete og indflydelsesrige Mænd enige. Og i hvilket Land burde vel denne Sandhed tidligere og modigere udtales end i vort Fædreland, hvor den maaske først er bleven indset og hvor allerede saa mangen navnkundig Mand har følt sig betaget og begejstret af Skikkelsens Alvor og Storhed!

Allerede længe har det slaaet enkelte Iagttagere hertillands (som Kierkegaard og Andre), at en egenlig Efterligning og Efterfølgelse af det i streng Forstand kristelige Ideal slet ikke har fundet Sted her i Landet. Kierkegaard gik, som bekendt, saa

vidt i sin Særopfattelse, at han mente, Kristendommen aldeles ikke var bleven indført i Verden. Det blev, sagde han, ved Forbilledet og et Par Disciple.

Dette er for Danmarks Vedkommende for saa vidt træffende som han, der fødtes i Krybben, vel er vedbleven at være det officielt anerkendte Forbillede ved alle Gudstjenester, hvorimod det i vide og værdige Krese tilegnede og efterlignede Forbillede i det praktiske Liv øjensynligt er et ganske andet. Det er ikke Mesteren, men en Apostel, der er slaaet ned i Bevidstheden hos Eliten af de højere Stænder hertillands, og det kan hverken undgaa en upartisk fremmed eller indenlandsk Iagttagers Opmærksomhed, at Judas er den Apostel, som fremfor Alle har fundet Disciple. Ser man skarpt til, møder man ham i visse Samfundslag, i Politiken, i Literaturen, allevegne. Haanet, udskreget, skamskændet af Kaadheden, spottet af Letfærdigheden, udskældt for Overløber, foragtet som Fornegter af det, han i sin Ungdom ansaa for helligst, bærer han ligefuldt sit Hoved højt, og har overalt den selvvisse og af de Fleste højagtede Mands Holdning.

Allerede denne Omstændighed, at blandt alle Apostlene denne er den eneste, der bevisligt har Efterfølgere i skarevis hertillands, bibringer det Indtryk, at Judas er bleven højst uretfærdigt bedømt. Hans Ry har øjensynligt været i hans Modstanderes Haand; hans Historie er bleven skreven af hans Fjender. I Tidens Længde turde det være ham, hvis Eksempel har vist sig stærkere end alle de andre Apostles Indflydelse.

Det er sandt, at Judas i sin Ungdom var én, i sin modnere Alder en anden. Men det samme lader sig i Nutiden sige om saa mangen hæderlig, ja udmærket Mand, om en *Ploug*, en *Goos*, en *Bille*, en *Lars Dinesen* og deres Venner.

Hvor mange urimelige og usandfærdige Beskyldninger har man ikke i den Anledning rettet mod Judas!

Judas skiftede Overbevisning, hvad saa?

Har ikke vore ypperste Statsmænd, vore berømmeligste Digtere som Gjellerup og Andre gjort det? Har ikke hele Klasser og Dele, hele Grupper og Partier af Folket, hele *det nationalliberale Parti* f. Eks. gjort det? Og har ikke ogsaa det derfor maattet høre Skriget om, at det forraadte sine Ungdoms-Idealer, forraadte det, som det selv havde forgudet, ja udtrykkelig betegnet som det Helligste af Alt? Et andet Eksempel: Da Estrup og Scavenius i 1866 erklærede, at Forandringen i Lands-

tingets Sammensætning ikke skulde faa nogensomhelst Indflydelse paa Folketingets Forhold til Finansloven, var de maaske ikke ærlige da? Og er de maaske ikke lige saa gode nu, da de hævder det Modsatte?

Sandelig, Judas's Sjælehistorie er ikke givet med den Frase: Han *forraadte* hvad der engang var ham helligt. Forraadte! hvilket Ord! Han kom til en anden Erkendelse.

Nyere Forskninger og Gisninger, som stiller denne store Figur i et helt nyt Lys, har givet Nøglen til hans Udviklingsgang.

Det viser sig, at hans Bevæggrunde var mangfoldige, meget sammensatte og sammenslyngede.

Han havde i sin tidligste Ungdom været Socialist. Den kristelige Kommunisme, Mesterens og Disciplenes Fælles-Eje tiltalte det unge Gemyt. Han sluttede sig med Begejstring til Gruppen. Men snart kom Modenhedens Aar; han tænkte sig disse økonomiske Grundsætninger fastholdte, overførte paa det hele store Samfund; Ejendomsrettens mægtige Idé gik op for hans Sind, og han skræmmedes tilbage fra sine Omgivelser. Vi har i vore Dage set Tilfælde af samme Art. Stifterne af *Den ny Socialist* er Eksempler.

En stærk Bevæggrund til hans Handlemaade var dernæst den, at han, alt som Aarene modnede ham, udviklede sig til Antisemit. Den Kres, han var kommen ind i, bestod udelukkende af Semiter, og der var i deres hele Væremaade meget, som stødte hans finere Væsen tilbage. — Men han var jo selv af semitisk Afstamning, vil man indvende. Vi behøver, for at afkræfte denne Indvending, kun at nævne et eneste, men vægtigt Navn: om en Mand som *Jakob Davidsen* gælder det Samme. Over Sympatier og Antipatier er Ingen Herre.

Han var efter Ungdommens Vis begyndt med Ligegyldighed for de religiøse Former, ja med Uvilje mod mangen Enkelthed i Gudsdyrkelse og Skik. Den Ringeagt, hvormed Disciplene satte sig ud over Religionens sneverhjertede Forskrifter med Hensyn til Iagttagelse af Sabbatshvilen f. Eks., begejstrede ham fra først af. Han havde været en ivrig Reformven, havde været med at tilraabe de Skriftkloge sit *I Øgleunger*. — Snart gik det imidlertid op for ham, at hvad Apostlene vilde gøre ud af deres Mesters Lære var intet Ringere end en fuldstændig Omstyrten af den gamle Tro. Konservativ, som han var anlagt, saa han

ikke, hvad Godt der kunde komme ud deraf, og nærede Mistillid til alt dette Nye. Nu blev Lydighed og Fred hans Løsen. Nu saa han ogsaa Farisæerne i et andet Lys. Han saa, de udgjorde et Fremskridtsparti indenfor Kirken, et Parti, som for en stor Del bestod af ædle Mænd. Det gik op for ham at Farisæismen var miskendt.

Hertil kom, at det romerske Kejserriges Enhed og Kraft imponerede ham politisk. Han vidste vel, at det Rige, som af Mesteren forkyndtes, var ikke af denne Verden; men han var kommen til den Opfattelse, at Forkyndelsen virkede politisk ophidsende. Han gyste for Anarkiet og vilde gøre Sit til at hindre det, og man véd hvad for Politikere Jøderne i Datiden var. Han forudsaa, hundrede Aar før Tiden, Bar-Kochba's Oprør og dets blodige Følger.

Med disse politiske Bekymringer, som Frihedsbestræbelserne i Samtiden fremkaldte, forenede sig i hans aarvaagne og letbevægelige Sind andre, der foraarsagedes af Lighedsbevægelsen. Det var for Fiskere og Haandværkere, at Læren var bleven forkyndt, og blandt disse Mænd, i hvis Øren det lød som Musik, at alle Mennesker var Brødre og Lige, var opstaaet en efter Judas's Begreb overdreven og samfundsfarlig Lighedsfølelse. Han frygtede for at se alle Forskelle, alle Samfundets Bolværker omstyrtede. Og han bestyrkedes i denne Frygt ved den Adfærd, som den, hvem han længe havde fulgt og saa højligt beundret, ved en afgørende Lejlighed viste overfor de store Pengemænd og Bankier'er. Paa en opsigtvækkende Maade blev de udjagne af Templet. Judas kunde heri ikke se Andet end et Udslag af uberegnelig Fanatisme. — For end ikke at overspringe det Underordnede; der var endnu den Omstændighed, at Judas var en Ordenens Mand, en dybest inde sædelig Natur, som ikke blot selv vogtede sig for at give nogetsomhelst moralsk Anstød, men som endog skyede Skinnet af Sympati med det Tvetydige og Anløbne. Det var ganske vist naturligt, at unge Synderinder, Kvinder med en Fortid, tvetydige Eksistenser som Maria fra Magdala og Andre, tyede til den lille Flok og gerne sluttede sig til Mesterens Følge, men det maa siges til Judas's Undskyldning: det hele Selskab behagede ham ikke. Han havde længe ønsket sig en Anledning til at trække sig ud deraf.

Saa indtraf Vendepunktet. Den Overbevisning var efterhaanden modnet hos ham, at det ogsaa for Mesterens egen Skyld var

bedst, om han blev revet ud af den hele Agitation. Judas vilde gøre Sit til at bringe ham i sikker Forvaring. Da Romerne saa henvendte sig til ham, negtede han ikke sin Medvirkning. Men — vel at mærke — det var i hans Øjne, efter hans Opfattelse *en rent provisorisk Foranstaltning*. Hvad han tilsigtede var kun en rent foreløbig Friheds-Ophævelse til alle Parters Bedste Det var ikke *hans* Skyld, at den blev definitiv.

Han havde altid næret en dyb Kærlighed til Den, han sin Ungdom havde kaldt Mestér og Herre. Han elskede ham endnu. Man har gjort meget Væsen af, at han i et vist af gørende Øjeblik kyssede ham. Dette Kys var uden al Tvivl e Udtryk for Ømhed. *Et Judas-Kys* er, ved Tidernes Ugunst blevet en Forestilling som den Dag idag hos alle kristne Folke slag har en odiøs Betydning. Men med Urette! Vilde man be tvivle, at hint Kys af Judas var Udtrykket for en sand og op rigtig Følelse, saa kunde man lige saa godt betvivle den danske Konsejlspræsidents Oprigtighed og Ærlighed, naar han i kritiske Øjeblikke erklærer, at han elsker Frihed og Fremskridt. Nej Som Hr. Estrup trykker sine Læber mod Grundlovens Bogstav med fuld Loyalitet, ganske saaledes trykkede Judas sine mod Jesu Kind. Judas gjorde hvad han gjorde, for at bringe sin Mester i sikker Forvaring, som Hr. Estrup gør hvad han gør for at *bevare* Grundloven til sene Tider.

Vi kommer da tilsidst til de 30 Sølvpenge. De viser sig for en kritisk Betragtning at være en blot Folketro, en Legende Det synes ganske vist som om Judas *bagefter*, da Alt var forbi har modtaget en Art Æresgave af Romerne; men der er et lang Spring derfra og til den Antagelse, at han skulde have indlad sig paa et Salg. Han var en altfor nobel Natur til at sælge sig. Som saa mange Moderne er han paa dette Punkt bleve miskendt og bagvasket. Han handlede efter sin forandrede Over bevisning, og modtog, uden noget udtalt Ønske derom, en Be lønning derfor af Magthaverne. Det var Alt.

Er det nødvendigt at sige, at endelig Sagnet om hans Selv mord er rent Opspind af hans Fjender? Bagvaskelsen negter sig jo aldrig noget af den Art. Intet er den kærere end at be sudle en Afdøds Minde. Men det er saa langt fra, at Judas lagde voldelig Haand paa sig selv, at han lige omvendt levede i en lang Aarrække efter hin Skæbnevending, først i Jerusalem, senere i Rom, som en af Samtiden højt agtet og meget hædret Mand

Efter nogle Kilder blev han Rabbi i den Synagoge, han i Grunden aldrig havde forladt. Efter andre blev han vel ikke Rabbi, men fik en Værdighed, der svarer til vort *Kirkeværge.* Efter atter andre blev han Udgiver eller Medarbejder ved *Acta diurna*, den officielle romerske Statstidende, stiftet allerede af Julius Cæsar i hans første Konsulat, der indeholdt Begivenheder, som indtraf i den kejserlige Familie, saasom Fødsler, Dødsfald, Begravelseshøjtideligheder og Rejser, desuden Statsanliggender, Senatsforhandlinger og Senatsbeslutninger, endelig alle Slags Familie-Efterretninger. Rimeligst er det, at han har ophobet flere af disse Bestillinger. At han fandt Paaskønnelse blandt Landsmænd og Fremmede er i ethvert Tilfælde sikkert.

STUDENTERTOGET TIL ISLAND

(1900)

Saa lidet det end har at sige i den udvortes Verden, at en Flok Studerende foretager en Ferieudflugt til Island, vilde det ikke desmindre være Uret i Studenternes Islandsfærd kun at se en almindelig Fornøjelsesrejse. Dette Tog betyder meget mere og vil forhaabenlig i Sindene paa Island efterlade dybere Spor end dem af en blot og bar Adspredelse. Studentertoget skulde efter dets Ophavsmænds Ønske betyde saadant noget som *en Kærlighedserklæring fra Danmark til Island.*

Den stakkels, store Ø med den stolte Fortid og den altfor beskedne Nutid er jo bleven skamregeret fra Danmark af, som den danske Befolkning selv er bleven det i Mands Minde. Alligevel er Trykket vistnok blevet følt endnu stærkere paa den store Ø end her, hvor en ikke ringe Del af de Bedste simpelthen har opgivet Ævred i Mismod eller Selvforagt. Sjældent er vel et endnu livskraftigt Folk blevet saa grundigt ydmyget indenfra som det danske, men for Islænderne har Ydmygelsen havt det Mere, at den tilføjedes af Mænd, der end ikke talte Landets Sprog og optraadte som selvkloge og selvbehagelige Herrer over et saakaldt Biland.

Dertil kommer, at Islændernes politiske Temperament synes noget forskelligt fra det danske; enhver Gnist af Trods er endnu ikke slukt hos dem. Dette faatallige Samfund har undertiden vist Tegn til politisk Utaalmodighed, medens de Danskes politiske Temperament vel rettest kan betegnes som *en fuldstændig Frihed for Utaalmodighed*, hvad i visse gode Menneskers Øjne

er Spiren til en Kardinaldyd, i mere fordringsfulde Moralisters Øjne derimod en mindre blændende Egenskab.

Den Fremmede, der ved sin Ankomst til Kjøbenhavn sætter sig i en Droske og som mærker, hvorledes Hesten lunter afsted og Kusken af al Magt bremser ved Bjergskraaningen i Nygade, faar stundom det uretfærdige Indtryk, at han er kommen til en Nation, hvis Langsomhed er æventyrlig, og hvis Sendrægtighed har meddelt sig selv til Hestene. Sætter han sig derefter ind i de sidste tredive Aars danske Politik, bestyrkes han i Indtrykket, og der kræves tit fortvivlede Anstrengelser for at faa ham forklaret, at Nationen ligefuldt har vaagne Øjeblikke, endda den er tæmmet og tam. Maaske er der lidt mindre Tamhed paa Island trods en dansk Digters spottende Ord derom i sin Tid.

Ligemeget, Studenterne vil sige de Islændere, de træffer, at den Brøsighed, som danske Regeringer efter deres mindre yndefulde Vaner har vist overfor dem, ikke delcs af det danske Folk. Det danske Folk har jo aldrig havt Lod eller Del i disse Regeringer. Og de vil lade Islænderne forstaa, at de Ypperste af den danske Ungdom aldrig har glemt, hvad dansk Kultur skylder Island og Islænderne. Denne tilsidesatte Ø har skænket os den i etisk Henseende mandigste og den i kunstnerisk Henseende mest fuldendte fortællende Literatur, som de nordiske Riger nogensinde har frembragt. Visselig aldrig er i Danmark fremstilt saa mandige Skikkelser som de i *Njal*, aldrig har i de tusind Aar, Danmark har bestaaet, kunstnerisk Karaktertegning naaet den Højde og Sikkerhed som her. Fra denne Mandighed var vi, da vi anden Gang blev europæiske, naaede til den Mandighed, der udtaler sig i Andersens Æventyr.

I den islandske Literatur, der har sine Mangler som enhver Literatur og der jo ikke spænder over noget særdeles stort Følelses- eller Tanke-Omfang, lever endnu det nordiske Hedenskab i dets sidste Kraft. Da Nordens Aander i det 19de Aarhundrede søgte tilbage til denne Fornyelsens og Genfødelsens Kilde, viste det sig, hvor veg Slægten var vorden. Man sammenligne gammelnordiske Skikkelser hos Oehlenschlæger, Tegnér og Bjørnson med de simple Kraftskikkelser i de ypperste Sagaer, og man vil føle, at de ikke holder Maalet, hvad for yppigere Fortrin, de end besidder.

Selv om man er paa sin Post mod den aflægs Romantik, der i vore Dages Islændere vil genfinde de store, gamle, saa er

dog Blodet deroppe rent, og enhver stor Overlevering med Inderlighed og Troskab bevaret. Der er den Dag idag Evner hos Islænderne, som blot behøvede gunstigere Vilkaar for at skyde i Vejret; de staar i Stampe, omtrent som Thorvaldsens ikke kunde udfolde sig, før han kom til Rom. Man burde kun altid i Danmark komme disse Evner i Møde med Tillid og Velvilje.

Studentertoget, der idag gaar til Island, kan betragtes som et Slags folkeligt Modstykke til Kongefærden derop for mange Aar siden, den af Holger Drachmann besungne. Denne Gang er det det unge og uofficielle Danmark, som hilser paa Island.

Studenterne véd, at i længere Tid har Islænderne troet sig oversete og spottede i København. Deres Nationalsang siger det i stærke Udtryk, og den tager til Gengæld i ikke mindre stærke Udtryk i et Vers (som iøvrigt i de senere Aar af Hensyn til Danmark ikke synges mere) til Genmæle mod den danske Natur, denne Natur «uden Profil», dette Land «uden Næse».

Studenterne vil gøre Islænderne opmærksomme paa Uretfærdigheden og Urimeligheden af denne Spotteglose. Danmark skulde ikke have nogen Næse! Hvordan i al Verden skulde det da gaa til, at det saaledes uafbrudt lader sig tage ved Næsen? Selv en Profil har Danmark uomtvisteligt; vel hverken nogen græsk eller romersk eller islandsk, men en ikke desto mindre meget vakker Profil, endnu meget kønnere end Damens foran Kunstmuseet. Dog hvad der mest ligger Vægt paa, er at bevise de mere Vantro blandt Islænderne, at Danmark ikke blot har Profil, men (hvad det overfor dem undertiden har lagt en Smule Dølgsmaal paa): Hjerte og Forstand.

Rejsen er da ganske vist for saa vidt en ren Fornøjelsesfart, som det er lærerigt og morsomt at se Edinburgh og faa et Indtryk af det Lands Kultur, der repræsenteres af Burns og Scott, at se Færøernes skønne og imponerende Natur og endelig at modtages med Festligheder i Reykjavik. Men den er tillige en Pilgrimsfart til Steder, hvortil knytter sig de smukkeste Minder fra de nordiske Rigers eneste gamle, stolte Republik, og den er som sagt først og sidst en Kærlighedserklæring fra dansk Ungdom til det moderne Island.

OM NATIONALFØLELSE

(Foredrag holdt ved Indvielsen af det danske Studentersamfunds nye Lokaler den 1. Februar 1894.)

Spørg Dem selv, hvad Betingelsen er for at et Menneske kan naa til Udfoldelsen af alle sine Evner, faa udrettet Alt, hvad det formaar. — Dets Væsen maa være sat i Svingning; det maa ikke føle sig trykket af stadig Sorg eller Tvivl, men enten være lykkeligt eller føle sig baaret af et Forsæt, af Selvtillid eller Trods.

Og spørger De om det Samme for en hel Slægts og et helt Folks Vedkommende, saa bliver Betingelsen for at der kan opstaa den Stemning, den Fællesbevidsthed, det Humør, hvori alt Væsenligt lykkes og det Fremragende opstaar, ligeledes den, at den Enkelte føler sig baaren.

Han maa føle sig baaren af Viljen til at fremkalde en opadgaaende Bevægelse eller baaren af denne opadgaaende Bevægelse selv, mærke sig greben af Medgangens eller Samfølelsens Bølge, føle sine Kræfter fordoblede ved den Bevidsthed, at det store Hele, han tilhører, har en Vilje til at gøre sig gældende, har virkeliggjort mange af sine Idealer og staar i Begreb med at virkeliggøre flere.

En saadan Følelse har hele Slægtled i et Folk, naar de gennembruses af en dyb Kultur- og Skønhedsbegejstring som i Italien under Renæssancen eller i Tyskland under Humanitetstiden, eller af stærke Sejers- og Magtfølelser, som de indfinder sig i Lande, hvis Magtomraade er vokset med Vælde.

Dog ligegyldigt hvilke Følelsens Kilder er — der udkræves ikke, at Landet er taget til i ydre Omfang som Tyskland eller Rusland. Den Enkelte maa kun have Følelsen af, at Landet er i Opgang, at dets Stjerne stiger, som Italienerne havde det indtil for kort Tid siden og som Nordmændene har det endnu, saa strømmer der fra Folkesjælen Mod og Selvtillid ud til alle de Enkelte. De vil da paa egen Haand videre fremad, er fulde af Initiativ og Tro til Livet og Tillid til den Fremtid, der er deres Folk beskaaren.

I

Disse Egenskaber, Mod, Selvtillid, Vovelyst, Tro til Livet, Tillid til Fremtiden, er ikke udbredte hos vore Samtidige i Danmark.

At de meget hyppigt fattes, lader sig forklare. Meget faa har her Følelsen af at deltage i og bæres af en stor opadgaaende Bevægelse, Færre har Viljen til at fremkalde en saadan. Bag Alt, som siges og sker, ligger en dyb Nedslaaethed.

Jeg daterer de første Kendetegn paa denne Stemning fra Aaret 1870.

Da for nogle Aar siden en patriotisk Boghandler lod Allens Danmarkshistorie udgive paa Fransk i det Haab at vække Franskmændenes Interesse for Land og Folk, fremkom der i et af Frankrigs ypperste Organer en Anmeldelse af Værket, der udmundede i denne Tanke: Denne Bog er værd at læse, thi af den kan ethvert Folk, stort eller lille, lære hvorledes man i Politik *ikke* skal bære sig ad. Vi ser her et Folk, der ikke er ilde anlagt, ved politisk Uforstand gaa fra Nederlag til Nederlag, fra en Stormagtstilling til Stillingen som Magt af syvende Rang, ser dets Magtomraade blive bestandig ringere, dets Uafhængighed bestandig mere betinget. Det opviser den politiske Tilbagegangs Type.

At dette var saa, det stod ikke ganske klart for det Slægtled, jeg tilhører, da vi var i Tyveaarsalderen. Vi vidste vel Besked om Knud den Store, Valdemarerne og Margarethe, om Krigene med Sverig og deres Udfald. Vi kendte Fredsslutningerne 1645, 1660 og 1814. Men vi uddrog ikke deraf en almindelig Regel om Bevægelsens Art. Vi følte os i Opgang. Krigen

1848—1850 havde givet os Selvtillid, de skandinaviske Forhaabninger og Tilsagn havde givet os Indtrykket af, at et meget større Fædreland snart vilde blive vort.

Saa fulgte 1864. Det Aar gav os ikke det større Fædreland. Det gamle Fædreland blev endnu meget mindre.

Dog selv da betragtede Ungdommen ikke Nedgangen i Magtstilling og Indflydelse for os som endegyldige. Man haabede paa Oprejsning, saa hen først til Østerrig, saa til Frankrig. Da det første Sæt af Indbildninger bristede i 1866, klamrede man sig til det sidste store Haab med des større Begejstring og Tro — en Tro, som jeg for min Part var saare langt fra at dele. Sammenstødet mellem Frankrig og Tyskland fulgte snart, og med det Udfald, De kender.

Den Forestilling lod sig ikke mere afvise: Vi Danske, som levede da, vi stod i en nedadgaaende Bevægelse, vi bares ikke oppe af lykkelige Begivenheder og fortrøstningsfulde Forhold. Ja, jeg tør sige, at sjældent har et Slægtled begyndt sin Livsbane under saa nedslaaende Indtryk som det, der stod i Ynglingealderen ved 1864 og nærmede sig Mandsalderen i 1870.

Udadtil var Danmark lamslaaet og knækket. Indadtil havde Slesvigs Tab ført til Junigrundlovens Afskaffelse, og fra 1870 drejede det nationalliberale Parti ogsaa paa de upolitiske Omraader over i udpræget Bagstræv. Skræmmet ved de første Forvarsler om en socialistisk Bevægelse blandt Arbejderne og en fritænkersk Bevægelse i de intelligente Krese, foretog man et pludseligt Omslag.

«Slaa dem ned!» var Magthavernes eneste Løsen, og blandt de Skældsord, der frembød sig imod Urostifterne, var det, at begge Grupper var upatriotiske, unationale.

Forsaavidt Arbejdernes langsomt men sikkert sig fuldbyrdende Organisation havde det Øjemed at sikre de danske Arbejderes Tarv ved at vanskeliggøre Kapitalisterne Hiddragen af fremmede Arbejdere, var den visselig ingenlunde unational, og forsaavidt som den literære Bevægelse bl. A. gik ud paa at meddele den danske Læseverden sandere Forestillinger om Tilstandene i Europa end de hidtil gængse, var den i høj Grad fædrelandssindet, ja, der lod sig paa dette Tidspunkt slet ikke tænke nogen mere fædrelandskærlig Gerning. Vi var 1864 strandede paa vort forfærdende Ubekendtskab med de virkelige Forhold i Europa. Vi var i 1870 paa et hængende Haar løbet lige i Undergangen paa

Grund af den samme aandelige Tilstand, der vedblivende fik os til at tro alt det, vi ønskede; det var da højligt paa Tide at udbrede Kundskab til Omverdenen. Og en Del af Datidens aandelige Bestræbelser gik ud derpaa.

Vi sygnede indadtil. Og Europa havde efter 1864 tabt Interessen for os. Længe havde vi været det lille interessante Folk. Der gik lang Tid, før det gik op for os, at vi ikke længer var interessante.

Kort sagt, der var i de første Aar af Halvfjerdserne ikke meget, der indbød til den Tro, at man tilhørte et Samfund, der var i Opgang eller hvori der var Grøde.

Ikke desmindre troede adskillige af Datidens Ungdom paa Opgang og Grøde i Aandslivet. De følte den saa stærk inden i sig selv. En af denne Ungdom, der nu er død, har i *Niels Lyhne* malet dens Stemning i disse Ord:

«De var opfyldte af det Nye, drukne af det Nyes Teorier, vilde af det Nyes Kraft og blændede af dets Morgenklarhed . . . Der var en Stormgangs Jubel i de unge Sjæle, og der var Tro paa store Tankestjerners Lys, og der var Haab som der var Have. Begejstring bar dem som paa Ørnevinger, og Hjertet blev dem stort af tusind Mod . . . . Hvilken forunderlig, forjætningsfuld Tid var det ikke; hvor sælsomt med Øren at høre sin Sjæls utydelige, løndomsfulde Hvisken klinge frem i Virkelighedens Luft som Brag af Kølleslag paa Tempelmure, som vildt udfordrende Lurtoner, som Hvin af Davidsstene paa Flugt mod Goliathspander og som sejerssikker Fanfare.»

Vor politiske Tilstand begyndte snart at bringe os i Vanry. Allerede Provisoriet 1877 gjorde stor Opsigt i vore Nabolande. Jeg hørte Rigsdagsmænd i Berlin tale om det. En af dem sagde: «Man har sprængt Forfatningen i Danmark. Ministeriet tager ubevilligede Penge. Der ser man: Bismarck stifter Skole.» En Anden indvendte heftigt: «Nej, nej; de to Ting lader sig ikke jævnføre. Aldrig, aldrig har man hos os vovet noget Lignende.» Og hvor uskyldigt var dette Provisorium ikke mod de senere! Sidenhen, da den forfatningsløse Tilstand blev varig, blev Danmark i Udlandet Genstand for en dobbelt Ringeagt. Man smilte ad de Rettens, Lovens og Moralens Vogtere, der regerede dette Lilliput-Land, som de gjorde, og man nærede ingen overdreven Agtelse for det Folk, der Aar efter Aar, Tiaar efter Tiaar, lod sig dette byde.

Hvad vi Danske ellers i den nyere Tid ydede, vakte liden Opmærksomhed, maaske for liden. Det Største, som vi foretog, Omvæltningen i vort Landbrug, Overgangen til den nye Form for Smøravl, var, saa dygtigt og hurtigt den blev udført, ikke egnet til at vække Opsigt.

I Anledning af Wiener-Verdensudstillingen i Aaret 1873 skrev i *Gazette des beaux arts* en Franskmand, en neutral Bedømmer af Danmark, efter nogenlunde udførligt at have gennemgaaet Sverigs og Norges Bidrag, om vort Fædreland ikke et eneste Ord. Vor Deltagelse i Pariser-Verdensudstillingen 1878 var endog efter samtlige danske Blades Vidnesbyrd saa uheldig og saa ringe, at Danmark af alle Jordens Lande stod lavest, naar man ikke vil sammenligne det med San Marino eller Monaco. Dengang hørte man ret ofte i Paris en Sætning, der burde staa alle Danske for Øje som den frygtelige, den skræmmende Sætning, der en Gang er sagt om os, men aldrig med Sandhed burde kunne siges:

Le Danemark s'efface.

Le Danemark s'efface betyder: Danmark udviskes, svinder hen, gaar ud af Sagaen. Danmark bliver i Kulisserne, kommer ikke ind paa Skuepladsen mere, eller snubler over sine Ben, naar det kommer og gaar.

Dette Ord er visselig ikke Udlandets sidste eller eneste Ord om os, men det er det vægtigste, det mest truende Ord, der er sagt os. Det er det Ord, vi bør huske.

Det svarede til manges hemmelige Angst herhjemme.

Der er et Ord, som man i hin Tid ofte hørte sagt her i Danmark, ikke letsindigt, men i fortvivlet Sorg:

Vi er et dødsdømt Folk.

Der var overfor dette smertelige Indtryk ingen ret overbevisende Klang i al den Glæde over Danmark, der kom til Orde i Skydebaneviser. Der var jo Ingen, som ikke var glad for Bøgeskoven eller for Maaneskin paa Sund og Bælt eller for hvad Ære, Danmark i gamle Dage har indlagt sig i Krig eller fordum og nutildags i Videnskab og Kunst. Men Spørgsmaalet nagede: Er vi i en opadgaaende eller en nedadgaende Bevægelse?

Og ret betegnende er det, at Landets største Lyriker, den,

der mest støjende havde raabt sit: Danmark leve! ja en Tid lang næsten kun havde istemt Hurratonen, for et Par Aar siden lod sin Fædrelandskærlighed udmunde i den vel noget formløse, men betydelige Bog *Forskrevet* — det vil sige forskrevet til Fanden til Undergang. En Bog, hvis Mening er som en af den afdøde Oldenburgs Bøger hedder: *Vor Opløsning fortsat* — Vor Opløsning tilendebragt.

Ordet Dødsdømt trængte sig frem endog paa hans Læber den lysest anlagte, af Naturen mest lystseende Digter.

II

De véd Allesammen, at Europa for Tiden har sin Opmærksomhed fæstet paa nordisk, skandinavisk, Aandsliv og Literatur. De kan imidlertid neppe være uvidende om, at det af de tre Folk er de Danske, hvis Literatur nyder ringest Anseelse i Europa. Sverig og Norge staar for Udlandet med tydelige literære Omrids — *le Danemark s'efface.*

I de senere Aar er Strindbergs Navn trængt igennem; han har selv udgivet Et og Andet paa Fransk, og derefter har enkelte i Udlandet bosatte Svenske ved ihærdig Omtale og Lovprisning sørget for at gøre det europæiske Publikum opmærksomt.

Dog er det især Nordmændene, som i den europæiske Kappestrid har slaaet de Danske fuldstændigt af Marken. Ibsens Navn er trængt igennem og har draget talrige andre norske Navne efter sig. Ibsen har ikke havt det Held som hans udmærkede Landsmand Grieg, at han allerede i en ung Alder har naaet Verdensry. Hans Ry er langsomt blevet udbredt.

I Aaret 1872 blev paa min Foranledning de første Arbejder af ham oversatte paa Tysk. Sidenhen var det atter en Dansk, Professor Hoffory i Berlin, som i Forening med et Par tyske Venner skaffede Ibsen den Navnkundighed i Tyskland, som hans Genialitet alene maaske ikke vilde have indvundet ham saa hurtigt, maaske end ikke i levende Live. Fra Tyskland udbredtes hans Ry af Fremmede i stedse stigende Antal over hele den civiliserede Jord.

I Ibsens Kølvand er saa andre Digtere og Forfattere af norsk Blod naaede frem og har vundet Europas Øre. Nordmændene

forstaar fra Grunden af den Kunst at gøre de Fremmede opmærksomme paa deres betydelige Talenter, ja endog paa deres mindre betydelige. Saasnart en Nordmand skriver noget Læseværdigt, røres Trommerne fra Nordkap til Lindesnæs. Saasnart en Fremmed roser en Nordmand, var det end kun i et Privatbrev, saa optrykkes Rosen over hele Norges Land, indtil hundrede tusind Mennesker har læst den, og det selv om Rosen ikke er af synderlig Vægt.

Her i Danmark ligger Forholdene anderledes.

Det er, naar en dansk Forfatter *angribes* af en Fremmed, var Angrebet end Vrøvl og Angriberen en Stymper, at Begivenheden udbredes i halvhundredtusind Eksemplarer.

Den Slægt, der i 70'erne og 80'erne stræbte at forny Danmarks Almenbevidsthed og derigennem dets skønne Literatur, i hvilken der var indtraadt en skæbnesvanger Pause, mødte straks en overmaade ubehersket Uvilje. Man maatte begynde at bygge paa bar Grund

Den, der har oplevet de ledende danske Blades Artikler under den tysk-franske Krig, læst disse Sager i Udlandet med nogen Anelse om, hvad Europa dengang var, vil forstaa dette Udtryk: bar Grund. Det var just ikke heller med Jubel, at — senere anerkendte — Talenter som Jacobsen, Drachmann, Schandorph modtoges. Det var nærmest med Skarnbøtter.

Behøvedes der allerede ungdommelige Sinds Begejstring til under synkende Tilstande som Danmarks da at begynde en aandelig Bevægelse, saa behøvedes der desuden et vist Maal af Vilje og Udholdenhed overfor de Magtglade i Hjemmet, naar man da ikke vilde lempe sig og fire.

Pressen lukkede sig for de unge Skribenter, og det hele Pressen. Jeg véd den, som i 1872 skrev sin sidste Forsvarsartikel i en dansk Avis som betalt Inserat og derefter i ni samfulde Aar ikke havde noget Organ i Dagpressen, hvori han kunde værge sig mod de Angreb, der haglede.

I det samme Tidsrum, i hvilket Norges literære Ry har bredt sig, har de Danske væsenligt været sysselsatte med at nedrakke de ikke ret mange danske Bøger, der ved deres Dristighed vandt sig et Publikum udenlands. De Danske har vanskeliggjort deres Literaturs Afsætning i Indlandet; de har efter Evne umuliggjort dens Anerkendelse i Udlandet. Særligt har de, der gør Fordring paa at repræsentere Nationalfølelsen, vist en Mangel

paa Fædrelandssind og ført en Krig mod de udenfor Vedtægten stræbende Aander, der har virket fordummende indadtil, mens den udadtil sinkede og hindrede Anerkendelse og Autoritet.

Intet dansk Navn kom til Udlandet baaret af de Danskes enstemmige Anerkendelse, det kom sværtet og plettet og klangløst. Intet dansk Talent kom baaret af den Vurdering og Overvurdering i Hjemlandet, som tit er det første Trin til europæisk Ry. Det kom undervurderet og dets Bærer var desuden i Reglen saa hæmmet i Væksten ved Hjemmets ugunstige Vilkaar, at han ikke kunde slaa an.

Der ligger her nemlig nogen Vægt paa Hjemmets Dom.

Skøn Literatur er jo ikke som Musik eller Maleri eller eksakt Videnskab af ligefrem almen Natur. Skønheden og Værdien beror her væsenligt paa Sprogformen, der jo ikke lader sig overføre eller oversætte.

Der bliver bestandig noget tilbage, som den Fremmede maa tage paa Tro og Love af Skribentens Landsmænd.

Men medens den norske Forfatter altid i Udlandet har Norge i Ryggen, har den danske Skribent i Udlandet som Regel Danmark imod sig.

Han angribes af navngivne Landsmænd i franske Tidsskrifter, af anonyme Kjøbenhavnerkorrespondenter i Berlinerblade eller i tysk-russiske eller i hollandske. — Den danske Forfatter har undertiden maattet sige til sig selv: Ja, var der ikke mine kære Landsmænd, kunde jeg endda naa frem.

Naturligvis har dette Forhold ikke hele Skylden for, at Danmark ikke er naaet saa højt i europæisk Anseelse som Norge. Vi kunde gøre den vildeste Reklame for dansk Literatur i Udlandet og det vilde ikke forslaa.

Visnok er den Fanatisme, jeg har skildret, ret skadelig og grim, men den er kun et Kendetegn paa den Sygdom, hvorunder Danmark lider, ikke Sygdommen selv, kun en blandt mange Virkninger af Aarsagen til, at Danmark i Udlandets Øjne udviskes, ikke Aarsagen selv.

Aarsagen ligger mangefold dybere.

III

Aarsagen er den, at der i den sidste Snes Aar her i Danmark er gjort det alvorligste og i mange Maader desværre vellykkede Forsøg paa aandeligt at hærje dette Land og lægge det øde.

Det synes maaske som om en saadan politisk Enkelthed som en provisorisk Finanslov eller som dennes Godkendelse af Landets Højesteret, overhovedet Domstolenes kendte Stilling til Regeringen — det synes, som om Sligt lader Landets aandelige Liv, Evnerne, Følelserne, Tænkemaaderne, Fantasiens Art og Retning upaavirket. Skulde ikke Literaturen og Kunsten kunne blomstre, siger man, fordi der er Stilstand i Politiken?

Ja, det lyder godt.

I Virkeligheden forholder det sig ikke saaledes.

Sæt en Regering forsøger at knægte et Folk, og sæt dette Folk er blødt, et Folk, i hvilket Karakterer er sjældne og sjældnest i det offenlige Liv, et Folk, som maatte opdrages og optugtes til Frihed, man som i en mangehundredaarig politisk Umyndighedstilstand er blevet svagt, svagt overfor Fristelser især.

Sæt en Regering overfor et saadant Folk kommer til formelig at sætte Præmie paa Trællesindet!

Sæt at Regeringen, naturligvis uden at ville det, men ved Forholdenes Magt, kommer til at virke saadan, at det Tryk, den uforanderligt udøver en Snes Aar igennem, udsletter, udvisker Personlighederne, knækker Karaktererne, dræber Friskheden, Oprindeligheden, Modet, Virkelighedssansen, den sunde Selvtillid.

Saa vil en saadan Regerings Tilhængere, ifald der ellers er forstandige Folk iblandt dem, en skøn Dag med Forfærdelse opdage, at Jordsmonet nu er blevet den rene Goldhed, blevet saadan, at det Værdifulde kun med yderste Vanskelighed kan gro eller trives deri. Den vil opdage, at den yngre Slægt næsten ikke har ét politisk Talent, end sige en politisk Karakter at opvise.

Der er frembragt en Tilstand, som hverken er Adelsstyre, eller Folkestyre, men Oldinge-Styre, gamle og unge Oldinges. Allevegne viser paa Hæderspladserne i Statsstyrelse og Forvaltning, i Kunst og Videnskab, i Teater og Censur *Oldingevælden*

sit Medusahoved med de ikke altid ægte Lokker, og de unge Oldinge er værre end de gamle.

Vi lever nu i en Tilstand, hvor der ikke mere er Brug for Retssans og Retsfølelse, ja hvor disse Instinkter er i Vejen. Og dog er Retfærdighed det ypperste Ideal, som Menneskeaanden har undfanget.

Man bliver ikke til noget, hvis man ikke vil være med til at bifalde det store Retsbrud. Det er en Tilstand, hvor der ingen Brug er for Uafhængighed eller Stolthed, ja hvor Karakter er bleven en Art Spedalskhed, som gør ensom og umulig.

En Tilstand, hvor overfor Magthaverne og deres Tilhængere Overbærenheden er uden Grænser — Alt tilgives, enhver Svaghed, enhver Uvidenhed, enhver Latterlighed og Lavhed, enhver Karakterløshed. Retsbevidstheden er overfor dem bleven smidig som Gummi elasticum. Er der et generende Vidne, saa forsvinder det. Et kvindeligt Lem ved en Fattiganstalt foretager en Fornøjelsestur til Brasilien. Vi Andre har ikke Raad dertil, hun har Raad*).

Intet skader, Intet dræber. Det gaar Den galt, som ikke har Vidnet ved Haanden, og Ingen forarges.

En fremragende Stræber som Hr. Goos kan den ene Dag staa i Spidsen for et Foretagende, næste Dag forfølge det med fuld Energi. Det gør Intet. Han kan være Formand for et Ligbrændingsselskab og et Aar derefter forbyde selv Degnene at være til Stede, hvor der brændes et Lig — Intet skader, Intet dræber. Der les en Smule, og Ingen forarges.

Der er ingen offenlig Mening i Landet. Og en Minister som Hr. Nellemann kan roligt staa i Rigsdagen og vise sig humoristisk ved at *beklage* det, da han dog var bleven fejet til Side den Dag, der blot sporedes en offenlig Mening.

Tilstanden er en saadan, hvor paa den anden Side, naar Talen er om de Forfatningstro, ingen Art af Fordragelighed eksisterer. Intet tilgives, end ikke Deltagelse i et Aftenselskab for en ildeset Mand. Alt optegnes. Ingen Smaalighed anses for

*) Redaktøren af et dansk Venstreblad havde i en Artikel gjort opmærksom paa forskellige Misligheder ved Fattighuset i Korsør. Da det kom til Proces, var Hovedvidnet skaffet til Brasilien, og Redaktøren fik tre Maaneders Fængselsstraf.

gemen*). Ingen Gemenhed i Angrebet beskæmmer, en Smudsbladsredaktør faar af Ministeren fri Proces — opnaar den Begunstigelse, der skulde gives den Uformuende, hvis Ære var krænket.

Og med Retsfølelsen sygner Frihedskærligheden.

Tror man virkelig, at en saadan Tilstand lader Talenterne i Landet uberørte. Hvordan skulde det gaa til?

Hvad ser vi? Vi ser oprindeligt lovende Talenter, der er blevne frygtagtige, kun virker fladt og hver Dag bliver mere flove.

Vi ser Talenter, der hver Dag bliver mere virkelighedssky, mere forkunstlede eller drømmesyge.

Vi ser — og det som Regel — Talenter, hvis Beskaffenhed ødelægges af den Karakter, af hvilken de skulde bæres. Medens det mindre Talent kan faa forøget Kraft, dersom det bæres oppe af en Karakter, ødelægges selv det større af Karakterløsheden. Vi ser i Literaturen Personligheder, der ydmyger sig for de Mindremænd, hvem de en Gang har trodset, ser dem logre for Brødets Skyld. Vi ser andre Talenter, der en Gang var udsøgte, blive vindskibelige, driftige. Vi ser Bladskrivere slaa om og atter om, ser dem staa paa Torvet og sælge sig selv og den Parfyme, de kalder deres Overbevisning, til den Højstbydende, var det end den, hvem de sparkede til igaar; det gaar an, det beskæmmer dem ikke, de er Hædersmænd — som de Andre.

Hovedsagen er denne: Den Følelse af at befinde sig i en opadgaaende Bevægelse, som er Grundbetingelsen for al Frembringen i stor Stil, Tilliden til sig selv og til Andre, det Sindelag, der avler frugtbare Forsæt og Planer, er forsvundet. Der er hverken Haab eller Tro.

Sammenlign nu i Deres Tanker de unge og ældre Norskes Stilling. Føl hvad Tro paa Norge og Norges Fremtid der fylder dem, bærer dem oppe og bærer dem frem! Tror De en eneste af dem nogensinde har spurgt sig eller maattet spørge sig, om ikke Norge maaske var dødsdømt.

Se hvilket Vovemod, de har: Ikke blot de Ældre, Berømteste,

*) Hr. Goos meddelte som Kultusminister de Universitetsdocenter, der havde deltaget i en Festlighed paa Concertpalæet 25. Oktober 1891, at de aldrig skulde opnaa Forfremmelse til Professorer.

men de Yngre næsten uden Undtagelse. Det er stadig dem, der paa den ene eller den anden Maade kommer til at sysselsætte Kjøbenhavn. Vi saa det sidst med Gunnar Heiberg, da hans *Balkonen* blev opført.

Deres Talent være større eller mindre, sundt eller angrebet, de gaar paa, de har Djævlen i Kroppen. De tvivler ikke, og de er aldrig forknytte.

Man kan visselig ikke sige: Ligesaa hos os.

IV

Hvorpaa beror denne Forskel i Grundstemningen?

For det Første naturligvis paa, at Norge ikke har Danmarks tragiske Minder at se tilbage paa. Modsætningen mellem Danmark og Norge er den mellem aftagende Uafhængighed og tiltagende Uafhængighed, aftagende og tiltagende Paaagtethed.

Men dernæst beror den paa følgende Modsætning: Vistnok alle de betydeligere yngre norske Skribenter, ligesom Flertallet af de betydeligere Danske, tilhører hvad man med et almindeligt Udtryk kalder Venstre. Men nu har Venstre i Norge bestandig havt Nationalfølelsen med sig, havt dens Medbør i Ryggen, medens Venstre i Danmark stadigt har kæmpet og tildels været nødt til at kæmpe med Nationalfølelsen imod sig — et højst ugunstigt Vilkaar. At have en saa stærk, saa oprindelig og uvilkaarlig Grundfølelse imod sig — om det end kun er ved Misforstaaelse, naar det dog *er* — det er haarde Betingelser.

De véd Alle, hvorledes den norske Nationalfølelse er beskaffen. Den er en Lidenskab, og ikke just stilfærdig. Den falder nu og da lidt udæskende. Men som den er, er den en Styrke. Vistnok har den som den danske sine Deklamatorer. Ogsaa i Norge er det hændt, at Uldsok er bleven Nationalhelt. Men den Selvtillid, hvormed Nordmændene vil deres Eget, er en bærende Kraft af Værdi. Man kan smile, naar visse Profeter taler om Norges Sendelse, om Norge som Foregangslandet osv. Altsammen er ikke lige imponerende i de norske Bebudelser. Men det Visse er, at den overstrømmende Nationalfølelse har givet de opvoksende Slægter Vind i Sejlene, og det er godt at ro under fyldte Sejl.

Den Omstændighed, at Venstre i Danmark var nødsaget til at forkynde et fredeligt, venskabeligt Forhold til Tyskland som uomgængelig Betingelse for Rigets Eksistens, gav Regeringspartiet Muligheden til at bemægtige sig den vildledte Nationalfølelse imod det, fremstille sig selv som Nationalparti og Venstre som Partiet uden Fædrelandssind, der ikke vilde forsvare Danmark mod Fjenden. Det nyttede ikke tilstrækkeligt Venstre, naar det svarede, at netop Forsvarssagen, som den dreves, var den fædrelandsfjendske Sag, og at Kjøbenhavns Befæstning, ganske bortset fra dens Lovstridighed, løb Fare for at bringe Ulykke og Undergang over Hovedstaden og Danmark. Nationalfølelse er fra gammel Tid af en krigersk Ting og det var Regeringspartiet, som gav Hornsignalerne, paakaldte Mandsmodet, Fædrelandskærligheden og Fanen. Det stræbte at tage Danebrog fra Venstre, og saaledes kom det Slægtled, der sluttede sig til Venstreretningen, i en skæv Stilling overfor Nationalfølelsen.

Dette Slægtleds Mænd var for kræsne til ved enhver Lejlighed at istemme det tomme Raab: Leve Danmark! og de var trængte ud af alle officielle Stillinger, i hvilke de kunde repræsentere Nationen. Ingen Venstresindet har rimeligvis nogensinde havt Fuldmagt til at repræsentere Danmark.

V

Det gælder for de Stræbende i Slægten om ikke at lade sig forvirre heraf. Det gælder om ikke at lade sig skræmme tilbage fra Hengivelse i Nationalfølelsen, fordi vi i Højre ser denne Følelse vildledt eller forvrænget, og hos adskillige Socialister ser den modarbejdet og fornegtet, fordi de føler sig som Verdensborgere. Højre vil forpagte denne Følelse for sig selv — det er klogt af Højre. Socialisterne modarbejder den undertiden — det er ikke klogt af dem. Verdensborgerfølelsen er ikke blot meget vel mulig paa Grundlag af Nationalfølelsen, men den er unaturlig uden den. Ligesom det at føle sig som Skandinav aldeles ikke udelukker først og fremmest at føle sig som Dansk, ja ligesom det er unaturligt at føle sig som Nordbo uden først at føle sin nordiske Nationalitet — saaledes er det ogsaa med det at føle sig som Europæer eller Verdensborger. Først Dansk — selvfølgeligt!

Vi maa som sagt ikke lade os forvirre af Karikaturformerne. Paul Lindau fortæller, at en Dansk, der havde spist til Middag med ham i Hotel d'Angleterre, sagde til ham: Skal vi saa hylde den gode gamle *danske* Skik at drikke en Kop Kaffe efter Bordet.

Vi bør ikke af Sligt lade os holde tilbage fra at pleje og hævde Nationalfølelsen som en Grundfølelse hos os. En stærk Nationalfølelse har det Samlende og Bærende i sig, som den unge Slægt netop savner. Den har sin Hovedlod i at Norske og Svenske i dette Øjeblik har formaaet at tildrage sig Europas Opmærksomhed. Lad den bære os frem paany.

Bryd Dem ikke om, at der er dem, som kalder Ungdommen og sig selv Decadenter. Skab nye Tilstande, saa er Forfaldstiden forbi. Tro ikke paa det taabelige: *Fin de siècle.* I det forrige Aarhundredes sidste Aar gik Bonaparte over Alperne og til Pyramiderne. Ingen var den Gang saa slap, at han betragtede sig som gammel og forbi med Aarhundredet. Alt var den Gang ungt.

Et Folk bliver staaende uanfægtet og gaar fremad, naar det kan udvikle Kultur, og der er for os ingen anden Maade at gøre os gældende paa, end den at frembringe Værdier. Saa faa vi er, er der Intet, der forbyder os at vise andre Folk Kulturveje, de ikke har fundet. Retshjælpen er en Kulturvej, Arbejderundervisningen er en Kulturvej. Og den Bestræbelse, der ogsaa fra Studentersamfundet er udgaaet for at vedligeholde Forbindelsen mellem Nordslesvig og Kongeriget, for at bevare dansk Sprog- og Kulturomraade for Danmark, berører en Kulturopgave for os Danske af højeste Rang. Vi har den nationale Pligt at værne om vort Sprog og gøre vort til at forhindre, det taber om saa blot en Tomme af Jordsmon. Tyskerne selv vilde ringe agte os, om vi i den Henseende forsømte vor Pligt.

Vi bør gøre alt, hvad vi kan, for at faa Kulturkilderne i vort Land til at springe. Vi kan ikke skabe dem, det er klart, men vi kan gøre, hvad vi formaar, for ikke at stoppe dem.

Eksemplet kunde godt gives fra oven af.

Hvis den berømteste af alle Danske, Hamlet, nu som hos Shakespeare var Prins af Danmark, saa vilde han visselig gaa i Spidsen med sit Eksempel. Han vilde ikke nøjes med at tage sig af Skuespillerne. Han vilde aarlig anvende en saadan Sum paa at købe Malerier og Skulpturer, at alle vore Kunstnere, som nu maa kæmpe saa haardt mod Fattigdommen, var hjulpne.

Blot ved at anvende 50,000 Kroner om Aaret — og dem havde Hamlet tilovers — vilde han kunne ophjælpe Kunsten i Danmark mægtigt. Han vilde ikke lade sig overstraale af en Brygger.

Vort saakaldte Aristokrati, der gerne lader nationalt, køber især de Malerier og Bøger, som ikke er Kunstværker, og staar uden nogen som helst Berøring med de Kræfter, der frembringer eller bærer Kulturen i Danmark. De Mænd, der er vore Maleres Trøst, det er tre eller fire hæderlige Næringsdrivende i Kjøbenhavn, hvis Navne alle kender. Billedhuggerne er henviste til den ene storstilede Brygger. Paa Aristokratiet regner og haaber Ingen. Og Bøgerne, der er saa dyre, de købes næsten kun af dem, der ikke har Raad dertil.

Disse Forhold burde helst forandres. En saadan Mangel paa Nationalfølelse hos de højere Stænder vil ellers hævne sig. Det føles mer og mer, at det er de Udannede, der er over os.

Alt dette er trist, og tristest er det, at Danmark ingenlunde fremstiller sig paa Verdensmarkedet med de Evner og Talenter lykkeligt udfoldede, som det i den nyere Tid uden de ugunstige Forhold i Hjemmet kunde have fremvist.

For at styrke vort Mod bør vi holde os alt det for Øje, der kan vække vor Selvfølelse.

Vort Agerbrug og Mejerivæsen begynder at nyde Anerkendelse som mønsterværdigt.

I Videnskab og bildende Kunst staar vi vistnok forholdsvis højt.

Paa Verdens-Udstillingen i Paris 1889 indtog vor Industri som vor Kunst en ærefuld Plads. Det danske Porcelæn blev almindeligt beundret, de danske Malerier skattede højt.

Og dersom man retfærdigt vil sammenligne den danske og den norske Literaturs Stilling overfor Udlandet, saa maa man bemærke:

Den største Skribent, som Danmark i Aarhundredets Midte har frembragt, Søren Kierkegaard, forblev paa Grund af Sprogets isolerende Magt og hans Værkers vanskelige Indhold aldeles ubekendt for Europa i den Tid, hvor han kunde have virket og gjort Indtryk. Paa samme Tid som Navnet H. C. Andersen gik Europa rundt, naaede Navnet Kierkegaard kun til Skaane. H. C. Andersen var længe vort eneste europæiske Navn, og man fik ikke altfor høje Tanker om os, naar man troede, at dette Navns Bærer var vor ypperste Aand.

Nordmændene har havt det store Held, at Ibsen, der var utænkelig uden Kierkegaard som Forudsætning og som trods sin digteriske Rigdom ikke naaer Kierkegaard i filosofisk Dybde, skrev i en Kunstform, alle kunde forstaa.

Danmarks næste Uheld er det, at dets ypperste, mest kunstneriske Frembringelser er Lyrik, som efter sin Natur er uoversættelig og derfor af Fremmede ikke kan vurderes. Det forstaar sig, at var den saa særegen og genial som Heinrich Heine's, vilde den trods Alt have sprængt Modersmaalets Skranker. Men hvor stor en Kunstner var ikke ligefuldt Christian Winther! Hvor udadlelig! hvilket Skønheds-Væld i hans Vers! Vi behøver ikke at blues, naar Arne Garborg er hundrede Gange mere kendt i Udlandet end han.

Det er ikke Evne, det har skortet vore Lyrikere paa hverken i Fortid eller Nutid. Drachmanns Vers fortjente fuldt saa vel at være kendte som mangen Nordmands Prosa. Men naar de oversættes, gaar ufravigeligt deres sproglige og rytmiske Fortrin, Stemningsfylden bort.

Verdensry er vistnok aldrig nogen Tilfældighed; men det er ingen retfærdig Maalestok. Bjørnsons Prosafortællinger er kendte Europa over. Hvem kender Goldschmidts, og dog er der mellem dem Mesterværker af Kunst, saa fine og lødige, at de ingensteds skrives bedre.

I Fald De, mine Herrer, paa et Stykke Papir i Kolonner vil opskrive de norske og danske Navne under Rubrikerne Lyrik, Fortælling, Drama, Lystspil, Historieskrivning, Kunstkritik, Literaturkritik, Journalistik, saa vil De maaske opdage, at trods den uomtvistelige Overlegenhed, som nogle overordenlige Navne paa et enkelt Felt giver Norge, staar Danmark i det Hele ikke synderligt tilbage. Danmark besidder f. Eks. i Hørup et journalistisk Talent, hvortil der i de skandinaviske Lande ikke er Mage, en Mester i Ordets Kunst, af hvis Art der maaske slet ikke er nogen udenfor Norden. Der findes hverken i Sverig eller Norge en Lyriker af Drachmanns Rang, eller Kunsthistorikere som Julius Lange og Karl Madsen.

Vi har en hel Række fine og kraftige Talenter i Skuespil-, Roman- og Novellefaget.

Staar de tilbage for Nordmændene i Dristighed og Greb paa at udfinde det Paafaldende, det Opsigtvækkende, saa staar de ingenlunde tilbage for dem i Kunst.

Lad os i Lysten og Viljen til engang paany at hævde Danmarks Navn i fremmede Havne gøre hvad vi kan for at fremme Vovelysten, den personlige Evne til Nybegyndelser, ogsaa hos os.

Lad os i Stedet for at udsætte Præmier for Tamheden byde det literære og kunstneriske Mod til at løse store Opgaver velkomment.

Lad os gøre den Tale til Skamme at vor Kultur er gammel, Nordmændenes ung. Nordmændenes er i Virkeligheden ikke en halv Time yngre end vor. De fik deres Kulturdaab af Holberg som vi. Og en Kultur, der kun er fyldt 170 Aar, kan sandelig ikke kaldes gammel. Hvad skulde vi da kalde Grækenlands Kultur?

Vi maa foreløbig gøre hvad vi kan for i Europa at udbrede Kendskaben til det, vi allerede har, arbejde for at fremme vort eget.

VI

Jeg har ikke prøvet paa at tilsløre for Dem, hvad og hvor meget der er, som trykker og lammer os Danske, først og sidst Følelsen af at tilhøre en Stat, som stadig er taget af i ydre Magt, og Følelsen af at leve i en Tilstand, hvor Retssansen er sløvet og Frihedskærligheden med den.

Aarsagen, hvorfor jeg vurderer Studentersamfundet og agter det højt, er den, at dette unge Samfund i en vanskelig Tid, en nedslaaende Tid, har været en energisk Indsigelse mod Nedgangen, et Arnested for Begejstring og Tro. Samfundet har ført et selskabeligt Liv, der visselig ikke har været uden Aand, men det har især gjort sig fortjent ved sine Institutioner.

Naar man skal nævne Fremmede, hvad Mærkeligt der findes i Nutidens Danmark, saa har man især tre Ting at henvise til som oprindeligt nationale: Folkehøjskolerne — som er Grundtvigs og Grundtvigianernes fortjenstfulde, men mangelfulde Værk — Retshjælpen og Arbejderundervisningen, som er Studentersamfundets Frembringelser. Her har *vi* gaaet i Spidsen, her har det lille Danmark givet Europa et Eksempel.

I en nedslaaet, usikker, tvivlende Tidsalder, hvor al Slags lyssky Væsen, al Slags gammelt Frihedsfjendskab vover sig frem paany og rejser Hovedet, har det danske Studentersamfund kastet

en vis Glans over Danmarks Navn — saa ungt og lidet talrigt dette Samfund end er.

De nordiske Studentermøder har hørt op. Den fremherskende Stilling, Studenterne i andre Lande længe indtog, er rømmet. Studenterne har andensteds stadigt tydeligere takket af, altsom den ny intelligente Stand, Arbejderne, rykkede frem.

De Ypperste af de danske Studenter har ikke takket af. De har ikke veget Pladsen for den fremrykkende Arbejderstand. De har begrebet, at de var denne Stands naturlige Venner og Vejledere. Enhver ny Stand behøver Ledere af den Stand, den udfylder eller afløser. Saaledes rykkede paa Revolutionstiden Borgerstanden frem under Førere af Adelsstanden. Danske Studenter har følt det som deres Kald uegennyttigt at oplyse det menige Folk og hjælpe det til dets Ret.

Studentersamfundet samles for første Gang idag i sit nye, rummeligere og bedre Lokale.

Maatte det trives deri som i det gamle! Maatte mange smukke, nye Tanker fødes her og mangen gavnlig Handling spire her til Ære for Danmark!

DANSKHEDEN I SØNDERJYLLAND

(1899)

Under et alvorligt nationalt Sammenstød med en fremmed Magt ser ethvert Folk hen til sin Regering som til dets naturlige Talsmand. Hvor lille et Land er, hvor faatallig dets Befolkning, saa venter det af sin Regering under en saadan Krise ikke blot en klog, forsigtig Holdning, men tillige en stolt, i det allermindste en værdig. Hvis det danske Folk under de vanskelige Forhold, hvori de danske Sønderjyder for Tiden er stedte, har næret et saadant Haab, saa er det blevet skuffet.

En Enkeltmand uden Magt og Myndighed faar vanskeligt det tyske Folk i Tale. Hvor Nationalfølelsen er med i Spillet, lægger Folkene det døve Øre til overfor den, som vil tale en undertrykt Nabostammes Sag. Dog, der gives jo i alle Folkeslag en udkaaren Flok af de bedste Elementer. Og i ethvert Tilfælde kan man — selv Ansigt til Ansigt med det Udsigtsløse — undertiden ikke lade være med at spørge sig selv, hvad der var at sige, i Fald det var muligt for en enkelt Dansk at faa de fordomsfrieste af vore Dages tyske Nation til at høre paa ham?

Vel omtrent dette:

I

At det danske Folk, et Folk paa to Millioner Mennesker, for halvhundrede Aar siden ikke opgav Kampen om Slesvig, da den førte til Krig med det tyske Forbund — at det samme Folk

for 35 Aar siden indlod sig paa det heroiske Galmandsværk for Slesvigs Skyld at tage Kampen op med to allierede Stormagter, det har, hvad Dom man end politisk vil fælde derover, i ethvert Tilfælde bevist Folkets Venner og Fjender, at det ikke kunde tænke sig en Fremtid uden dette Hertugdømme, der alt i den hedenske Oldtid var dansk. Den sidste Krigs Udfald medførte, som vel bekendt, at Danmark mistede ikke blot Hertugdømmets tyske Beboere, men dets danske Befolkning og har maattet fortsætte sit Liv i lemlæstet Tilstand paa de for en uafhængig Stat ugunstigste Vilkaar. Kongen af Danmark havde hidtil været Slesvigs eneste lovlige Herre; de prøjsiske Kronjuristers Erklæring efter Krigen maatte i de ophidsede tyske Gemytter gøre Ende paa enhver mulig Tvivl derom. Nordslesvig tilhører da Prøjsen udelukkende ved Erobringens Ret, en Ret af anden Rang, hvilken Prøjsen endda selv i Pragfreden gjorde afhængig af Befolkningens frie Samtykke. Betingelsen blev, som alle véd, for tyve Aar siden uden videre strøget under det Paaskud, at Løftet kun var givet Østerrig, som nu gav Afkald paa dets Opfyldelse, ikke Befolkningen, hvis hele offenlige og private Liv var blevet ført med Udsigten til denne Opfyldelse af Løftet for Øje.

I Aarene 1848—50 var den Tanke endnu ikke vanvittig, at en saa lille Stat som Danmark i sin Egenskab af krigsførende Sømagt kunde tilføje det tyske Forbund væsenligt Afbræk og altsaa som Modstander kunde være farlig. I Aaret 1864 var Danmark overfor Prøjsen og Østerrig vel intet andet end en Dværg mod to Kæmper, men saa lidet Riget var, hævdede det dog endnu sin Overlegenhed over de to tyske Stormagter ved Spærring af nordtyske Havne og Sejren ved Helgoland. Dog siden da er Magtforholdene jo endnu langt yderligere forrykkede til Ugunst for Danmark. Medens Riget har tabt to Femtedele af sit lille Omraade, er det tyske Rige blevet stiftet og er ikke blot blevet Europas mægtigste Militærstat, men Deltager i Stormagternes Kappestrid om Afrikas Deling og asiatiske Kolonier. Man kan altsaa slet ikke mere nævne Danmark og Tyskland i ét Aandedrag som Magter, i det mindste ikke anderledes end man taler om Raadyret og Elefanten som højere Dyr begge to.

Tankevækkende er det da, at ikke desmindre har siden 1864 Nordslesvigs danske Befolkning levet sit Liv med Blikket ufravendt rettet mod det gamle Fædreland. Den har levet uden nogen som helst Tanke paa Oprør, uden noget som helst For-

søg derpaa, har lydt de prøjsiske Love, har betalt de prøjsiske Skatter, har underkastet sig alle de Forpligtelser, der følger af dens Vilkaar som erobret Folkestamme, og har ligefuldt alene kæmpet for Bevarelsen af sit Sprog og for Kultursammenhængen med det Folk, hvortil den sprogligt hører. Jo stærkere Tvangsforholdsregler man har underkastet den for at overskære de Baand, der endnu knytter den til det gamle Fædreland, des sejgere og mere entusiastisk er Modstanden bleven.

Man kan ikke sammenligne Forholdene her med dem i Elsass. Hvis Nogen gør gældende, at Beboerne af Elsass kun modstræbende er tyske, saa svares og hævdes fra tysk Side altid, at man 1870 kun har taget sin Ejendom tilbage, da Elsass er et gammelt tysk Land. Her kan intet lignende anføres; thi i Kraft af Historie og Overlevering som af Sindelag er Nordslesvig dansk.

Adskillige af Tysklands bedste Mænd har da ogsaa indrømmet os, at det kun er de danske Nordslesvigeres gode menneskelige Ret at beholde det danske Modersmaal. De har sikkert følt, at en Regering gør Uret og uklogt i at paakalde de usleste menneskelige Instinkter, Troløsheden, Trællesindet, Driften til at indynde sig hos Den, som har Magten. Disse Mænd har endog tilføjet de Ord, vi maa være dem taknemmelige for, at man ikke vilde kunne agte vore fraskilte Landsmænd, hvis de følte anderledes. Dette har den gode Mening, som det er forunderligt, at et saa stort Antal tyske Mænd og Kvinder ikke kan eller vil forstaa, at Troskab mod Fortiden, Kærlighed til Sprog og Nationalitet, ikke ophører at være værdifulde Egenskaber, naar de findes hos Ikke-Tyske. Disse Dyder viser sig endog i et klarere Lys, naar de findes hos Børn af et lille Folk end af et stort; thi da de ydre Fordele ved at gaa op i et stort Folks Kulturliv er haandgribelige, røber under ellers lige Forhold den Danskfødte, som holder fast ved sit Sprog og sin Nationalitet, en betydeligt større Idealisme end den Tyskfødte.

Men hvis saa er, da kan det aldrig være andet end et Overgreb og en Grusomhed at lade — som det nu sker i det danske Nordslesvig — al Skoleundervisning, med Undtagelse af to stakkels ugenlige Religionstimer, foregaa paa Tysk, ja endog at forbyde Privatundervisning i det danske Sprog. Og aldrig kan det betegnes som andet end Raahed og Lavhed at straffe unge Menneskers Studieophold paa dansk Grund med Udvisning af uskyldige Uvedkommende eller med Berøvelse af Forældreretten. Disse

Midler er desuden saa hensigtstridende. Man forarges over, at Danske, som imod deres Vilje er blevne prøjsiske Undersaatter, ikke føler sig som Prøjsere; man piner og plager dem da, udsætter dem for det smaaligste Spioneri, det lavest liggende Angiveri med dertil knyttet Forfølgelse, og falder saa i Forbauselse over, at de ikke derved forvandles til begejstrede Beundrere af Prøjsen.

Selv overfor en Negerstamme vilde den anvendte Fremgangsmaade være haard. Men det danske Sprog er trods dets ringe Udbredelse et Kultursprog. Og kun den utilbørlige Selvbeundring og Selvtilfredshed, som Tyskerne plejer at dadle hos Franskmændene, kan da anse den voldelige Paaførelse af den tyske Kultur med Udryddelse af den danske for en fortjenstlig Handling, et Maal, der helliger Midlerne.

Der gives en dansk Kultur, saa lidet det danske Folk end er. Det vilde vistnok ikke være muligt indenfor det store tyske Rige, ja end ikke i den hele tysktalende Verden at udskille en Gruppe paa to Millioner Mennesker, der besad alle en selvstændig Kulturs Organer, fra Landvæsen og Søfart og levende politisk Interesse til Maler- og Digtekunst af Rang; men i Danmark findes en saadan Kultur med et ejendommeligt Præg. Det er maaske ikke unødvendigt at minde Tyskere om, hvad alle Danske véd, at dette Land har frembragt en Astronom som Tyge Brahe, Geologiens Grundlægger, Niels Steensen, den Mand, der udfandt Lysets Hastighed, Ole Rømer, og den, der opdagede Elektromagnetismen, H. C. Ørsted; at endelig i dette Folk blev en helt ny Videnskab, Arkæologien, grundlagt og udviklet. Der er desuden den Dag idag intet Sted i Tyskland, hvor man kan drive et Mejeri eller male et Stykke Porcellæn eller indbinde en Bog som i Danmark.

II

Man vil i Tyskland betragte dansk Kultur som en blot Bisol til den tyske. Hvem vil negte, at vor Kultur skylder den tyske overordenligt! Som det danske Folk fik Reformationen fra Tyskland — om end paa mere udvortes Maade — saaledes er mange afgørende Reformideer blevne drøftede og gennemførte i Danmark af tyskfødte Mænd i hin Tid, da det danske Monarki var dansk-tysk.

Tysk Filosofi har lige saa fuldt som engelsk virket befrugtende paa vor nyere Literatur. Tysk Videnskab har paavirket vor som hele Europas. Tysk Musik har med sin mægtige, mangesidige Overlegenhed næret dansk Stemningsliv og udøvet sin Indflydelse paa dansk Musik. Det nyere Tysklands Poesi har endelig fra Klopstock til Heine paavirket den danske paa utvivlsom, om end ikke altid gavnlig Maade. Vore største nyere Digtere og Skribenter har elsket og beundret Goethe eller i ethvert Tilfælde lært af ham, og har som alle, der hos os har gaaet i Tysklands Skole, varmt og aabent udtalt deres Taknemmelighed. Vi hører ikke til de Folkeslag, som fornegter den Gæld, hvori de staar til andre.

Ikke desmindre har Danmark, saa lille det er, ikke blot ført sit uafhængige aandelige Liv, men paavirket det tyske Folks Udvikling. Den islandske Oldtidsliteratur, Edda og Sagaer, der først udgaves og granskedes i Kjøbenhavn, har øvet en mægtig, uberegnelig Indflydelse paa tysk Aandsliv. Vore Folkevisers Værd blev erkendt af Herder og Grimm; Forestillinger som stammer fra dem, genfindes hos Goethe og Heine. Vor moderne Skønliteratur grundlagdes af Holbergs Geni, før der gaves en moderne tysk Literatur, og selv upaavirket af nogen tysk Digter paavirker han som Skuespilforfatter paa det utvetydigste det moderne tyske Aandslivs Ophavsmand, Lessing.

Vor Billedhuggerkunst grundlægges af Thorvaldsen, der, selv upaavirket af nogen tysk Billedhugger, udøver en betydelig Indflydelse paa Kunstens Udvikling i Tyskland. I næsten alle større tyske Byer findes Værker af ham eller af hans betydeligste tyske Elever.

Vort Aandsliv er forskelligartet fra det tyske, som vort Sprog er det. Stofligt har det danske Sprog vistnok et ikke ringe Slægtskab med det tyske, forsaavidt mange Gloser har fælles Afstamning eller er afledede fra Højtysk eller Plattysk; men Sprogets Aand er helt forskellig, idet Grammatik, Ordstilling og Sætningsbygning staar den engelske Type langt nærmere end den tyske. Det tyske Sprog skrider tungt; det danske er smidigt. Det tyske Sprog har sin Styrke i Patos og Alvor, det danske i Skemt. Det tyske Sprog har en Kurialstil og en mangesidigt udviklet poetisk Stil, men Omgangssproget mangler Lethed og Ynde. Det danske Sprog savner enkelte af de Fortrin, det tyske

har i Alvor, Kraft og Klang, men har til Gengæld netop de Egenskaber, det tyske mangler.

Da vor nyere Literatur blev grundlagt af en komisk Digter, har et vist Hang til Ironi og Satire gennemtrængt vort Sprog som vor literære Stil, medens den Alvor og Patos, der tiltaler Tyskerne i Talekunst som i Bøger og paa Teatret, altid forekommer os at behøve en Ægthedsprøve ved Ironien. Det er ingen Tilfældighed, at vor største religiøse Tænker, de tre nordiske Landes største, Søren Kierkegaard, var en gennemført Ironiker, siden Sokrates maaske den mest følgestrenge. Den nationale Retning i vor Skuespilliteratur er Lystspillet og det satiriske Drama. Og fra Holberg over Wessel, Baggesen, J. L. Heiberg, Henrik Hertz, Poul Møller, H. C. Andersen, Ludvig Bødtcher, Paludan-Müller, M. Goldschmidt, Hostrup, Richardt ned til de endnu levende som Schandorph, Karl Larsen og Wied gaar en Hovedaare af Vid, der hos nogle bliver til Lune, hos andre til Vittighed, hos atter andre til skarpere eller godmodigere moralsk eller politisk eller poetisk Satire, grundforskellig fra Hovedaaren i den moderne tyske Literatur, hvis ypperste og mest nationale Storheder i Reglen er uden komisk Styrke.

Som den tyske Literatur har en tungere Ballast af Dannelse og Lærdom end den danske, saaledes skorter det den paa en Egenskab, de Danske sætter den største Pris paa i Digtekunsten, nemlig Naivetet. Naar danske Digtere har gjort Lykke i Tyskland, har det ikke sjældent været paa Grund af denne Tyskerne fremmede Egenskab, Naiveteten. Det er meget betegnende, at som Heinrich Heine er den af alle tyske Forfattere, der er bleven mest læst og beundret i Danmark, fordi han, der i Grunden har faa tyske Egenskaber, er Tysklands vittigste Digter, saaledes er H. C. Andersen den indenfor det tyske Sprogomraade mest læste af de danske Skribenter, fordi han uden Spørgsmaal er den naiveste af alle.

Den danske Literaturs jævnere, fortroligere Tone har bevirket, at den er trængt ned i Folkets dybere Lag betydeligt stærkere end den tyske. Og hermed hænger det sammen, at enkelte almeneuropæiske aandelige og literære Bevægelser er ældre i Danmark end i Tyskland og overhovedet i noget europæisk Land. Saaledes er f. Eks. Steen Blichers jyske Fisker- og Hedebonde-Noveller ikke lidet ældre end Immermanns *Storgaarden*.

som en indvarsler den saakaldte Bondenovelle i Tyskland, hvorfra den atter forplantes til Frankrig, Norge og Italien. Hovedsagen er imidlertid, at stærkt og betydningsfuldt er dansk Genius kun traadt frem, hvor den har frigjort sig fra den Vejledning, tysk Aand har givet den, eller hvor den oprindeligt har været uberørt af den. Engelsk eller fransk Indflydelse har paa langt nær ikke vist sig saa farlig for dansk Nationalitets Ejendommelighed og Særpræg som tysk.

Dansk Skuespilkunst, der stod saa højt i dette Aarhundredes første Halvdel, havde intet Forhold til tysk. Intet kunde være mindre tysk end vor Skuespilkunsts to ypperste Genier, Fru Heiberg og Michael Wiehe. Hvad der i dansk Novellistik er ejendommeligst og lødigst, i dansk Dagbladsstil mest særegent ved den aldrig glippende Ironi og ved Billeder, hentede fra Daglivets Dont, i dansk Malerkunst mest nationalt enten ved sprudlende Lune eller ved sjælfuld Simpelhed, i dansk Kunstkritik mest ved Baggrunden af ægte Menneskelighed og ved Blandingen af Skelmeri og Vemod — det har intet Forhold havt til Tyskland, og det er uovertruffet i Tyskland. Ja, man kan om Forholdet i vore Dage sige, at det gode Publikums Modtagelighed turde være større, dets Kunstsans finere, dets literære og kunstneriske Opdragelse bedre og grundigere i Kjøbenhavn end i Berlin.

Det tyske Folk, der staar saa højt ved Intelligens, saa umaadelig højt ved Dygtighed, er ikke noget sjælekyndigt Folk, ikke lydhørt for sjælelige Særegenheder. Dets Opfattelse er endda paa dette Punkt grovere, end man skulde vente af en Nation, der endnu langt ind i dette Aarhundrede udmærkede sig mere ved overlegen Forstand end ved udvortes Magt og Herlighed. Tyskerne er rimeligvis endnu den Dag idag det Folk, der véd mest om fremmede Nationer, men deres Opfattelse af disse er sjældent fin og skarp. De er Oversætterfolket fremfor alle andre; det er imidlertid paafaldende, som i tysk Oversættelse al Verdens Skribenter og Digtere taber deres Ejendommelighed og tager sig tyske eller halvtyske ud.

Forsaavidt man i Tyskland overhovedet sysselsætter sig venskabeligt med de Danske, ser man i tyske Skrifter altid fremhævet Danskernes formentlige Lighed med de Tyske. Man burde ikke over det uomtvistelige, men dog ret fjerne Slægtskab, overse den dybe Forskel, der er ikke mindre utvivlsom. Det høres ret

hyppigt, at ingen Forskel er dybere end den mellem Menneske og Menneske. Man kunde med samme Ret sige, at ingen er dybere end den mellem Folk og Folk.

III

Vi Danske kan ikke nøjes med Afvisning af den Mening, at vor Kultur kun skulde være en Bisol til den tyske. Vi hævder, at der gives Omraader, hvor den er den tyske overlegen, og det netop saadanne Omraader, som har Betydning for Nordslesvigernes Vedkommende og som udøver Tiltrækning paa dem.

Vort Landbrug, vort Mejerivæsen staar afgjort over det tyske, maaske over alle andre Folks. Det er da simpelthen Barbari at forhindre vore Landsmænd syd for Kongeaaen fra at besøge danske Landbrugsskoler.

Men vor Bondestands Kultur er overhovedet langt højere end den tyskes. Først i disse Dage begynder man i det tyske Rige paa en rent akademisk Drøftelse af det Gavnlige i at udbrede Universitetsdannelsen til videre Krese efter engelsk Mønster. Men over hele vort Land har i lange Tider været spredt Folkehøjsoler, hvortil ogsaa unge Mænd og Kvinder fra det danske Sønderjylland søger. Allerede for 55 Aar siden (1844) grundedes den første Højskole paa nordslesvigsk Grund. Siden da er i Løbet af halvhundrede Aar blevet oprettet ikke mindre end 146 Højskoler for Elever af begge Køn, af hvilke nogle og firsindstyve trives den Dag i Dag. Tyskland har intet lignende og har aldrig havt noget af den Art.

Ogsaa vore danske Studenters Kultur er højere end de tyskes. Med berettiget Stolthed kan den Danske overfor Tyskere hævde ikke blot Nytten men den i kulturel Henseende sindbilledlige Betydning af det danske Studentersamfunds bekendte Institutioner, gratis Undervisning for Arbejdere og Arbejdersker, gratis Retshjælp for Fattige, Udgivelse af Smaaskrifter til Folkeoplysningens Fremme, Vejledning for Menigmand i Hovedstadens Museer osv., Institutioner, som intet andet Lands Studenter har oprettet, eller dog kun har grundet som Efterligning af hvad i Danmark først var iværksat.

Et Vidnesbyrd om de brede Lags stærke og ualmindelige

Dannelsestrang i Danmark som overhovedet i Norden er eksempelvis det umaadelige Antal Subskribenter, et Foretagende af rent populærvidenskabelig Natur som *Frem* har faaet. Vilde i Tyskland blandt en Befolkning af to Millioner Mennesker et Tidsskrift, der kun bringer Stof af videnskabelig Art med et Tillæg af klassiske Digtere alene, kunne faa 80,000 Abonnenter i et Aar? En Tvivl er vel tilladt.

Og gaar man nu fra Spørgsmaalet om den rent elementære Kulturs Udbredelse til Spørgsmaalet om den fine Kulturs indre Kraft, ser vi, at i den sidste Menneskealder har Danmark f. Eks. frembragt en original og betydelig Malerskole, der ikke staar tilbage for den tyske, efter Enkeltes Mening staar over den, men i ethvert Tilfælde kan maale sig med den. Hvor har Tyskland jævnaldrende Malere, som overgaar Krøyer, Zahrtmann, Viggo Johansen, Ancher, Hammershøj, Joachim Skovgaard eller Malerinder med den koloristiske Begavelse som Anna Ancher og den digteriske Oprindelighed som Agnes Slott-Møller?

Moderne dansk Skønliteratur staar ingenlunde heller tilbage for den tyske; den staar ikke alene forholdsvis, naar Hensyn tages til Landets Lidenhed, langt højere, men ogsaa ubetinget fuldt saa højt. Tyskland har ingen Lyriker, der paa langt nær kan sammenlignes med Holger Drachmann i Frugtbarhed, Friskhed og Velklang. Den eneste, man kunde tænkes at ville nævne, er Detlev von Liliencron, der nu og da kan have en Smule Lighed med Drachmann; men han kan, som enhver Upartisk maa indrømme, ingenlunde komme i Betragtning. Og ingen yngre tysk Prosaforfatter har i vore Dage udviklet saa særegen og udsøgt en Stil som Danmarks første moderne Prosaist J. P. Jacobsen, der vel at mærke ikke har lært af Tyskland, men — som Tyskerne selv er de første til at indrømme — stærkt har paavirket Tysklands yngste Forfatterslægt.

IV

Hertil kommer — hvis vi en Stund holder os til Bogverdenen — at Danmarks Literatur ikke kan skilles fra Norges. Skønt den politiske Forbindelse mellem Danmark og Norge opløstes 1814, varer den literære endnu. Selv den stærke Udvikling af

norske Sprogejendommeligheder efter 1814, selv Forsøgene paa at grunde en Landsmaalsliteratur, har ikke formaaet at sprænge de stærke Baand, som knytter norsk og dansk Aandsliv sammen. En uafbrudt indbyrdes Paavirkning finder Sted den Dag idag, endda livligere og frugtbarere end da Danmark-Norge kun udgjorde ét Rige.

De norske Storheder er ufattelige uden de danske. Bjørnstjerne Bjørnson, der tidligst af alle Norske blev anset i Tyskland, lader sig slet ikke forstaa, hvis man ikke kender hans første danske Mester Grundtvig; i sin senere Udvikling blev han berørt af Kierkegaard som Sjælegransker. Henrik Ibsen, hvem Tyskerne i de senere Aar saa lidenskabeligt har tilegnet sig, er i formel Henseende som ung Begynder paavirket af Oehlenschläger, og har i nogle af sine ypperste Ungdoms- og Manddomsværker som *Brand* og *En Folkefjende* sit Ideforraad tilfælles med Forgængeren Søren Kierkegaard, hvem Tyskerne først har opdaget længe efter hans Død, og hvem den tyske Dannelse endnu slet ikke har tilegnet sig, skønt han i Nordtyskland dyrkes af en lille, nærmest teologisk, Menighed. Jonas Lie og Kielland var tidligt inderligt knyttede til Danmark. Senere hen har i vore Dage saavel J. P. Jacobsen som Drachmann øvet paaviselig Indflydelse paa den nyeste norske Digtning.

Men Danmark-Norge lader sig atter aandeligt ikke skille fra Sverig-Finland. Sverigs største Digter i det 18de Aarhundrede Carl Michael Bellman har i dette Aarhundredes første Halvdel paavirket dansk Literatur stærkere end han nogensinde har paavirket svensk. Tyskerne kender af de ældre foruden Bellman Tegnér, hvem de atter og atter har oversat. Men Tegnér kan historisk ikke udskilles fra Oehlenschläger, i hvis Spor han gik, og hvis Fortrin han iøvrigt med saa ædel Selvfornegtelse anerkendte. Sverigs udmærkede Lyriker Carl Snoilsky tager sit Udgangspunkt i Danmarks store Lyriker Christian Winther. Finlands yngre Digtere Karl Tavaststjerna og Juhani Aho grunder dybt i fællesskandinavisk Kultur. Sverigs yngre Forfatterskare August Strindberg, Gustaf af Geijerstam, Verner v. Heidenstam, Oscar Levertin, Per Hallström har oprindeligt lært baade af Norske og Danske.

For 40 Aar siden blev det skrevet her i Danmark: Saavidt er vi naaet, at vi paa Digtekunstens Himmel ser Holberg, Bellman, Oehlenschläger, Runeberg lyse i Nord som ét Stjernebillede.

Vi Nulevende kan tilføje, at for os har dette Stjernebillede endnu mange flere Stjerner af første og anden Rang: Ewald og Wergeland, Heiberg og Welhaven, Grundtvig og Bjørnson, Kierkegaard og Ibsen, Almquist og Strindberg, Winther og Snoilsky, Jacobsen og Drachmann.

Tyskerne er for ærlige til at ville negte, at det i de sidste Aartier er Nordens Literatur, der — vel især gennem Mænd som Ibsen, Jacobsen, Strindberg, Garborg — har sat tyske Sind i Svingning og derigennem sat Spor i tyske Skrifter af meget forskellig Art, medens omvendt Indflydelsen fra tysk Skønliteratur paa nordisk har været liden eller rettere sagt slet ingen. (Den eneste Tysker, hvis Paavirkning kan eftervises, er ikke nogen Digter; det er Tænkeren Nietzsche, der øjensynlig en Tid lang har gjort dybt Indtryk paa Strindberg og Ellen Key i Sverig, Hamsun i Norge, men i Danmark ingen paaviselig Indflydelse har øvet). Den tyske Læseverden kan da ikke uden Uretfærdighed overse, hvad Lod og Del Danmark har i den Fornyelse, som har fundet Sted af Tysklands aandelige Livssafter.

Men naar det forholder sig saaledes, er det da værdigt, ja er det muligt ved Anvendelse af ussel fysisk Magt, af raa Uddrivelser og endnu raaere Berøvelse af Forældreretten at ville tilintetgøre den Tiltrækning, som en saadan Kultur i et lille Land udøver paa dem, der ved deres Sprog og deres historiske Minder føler sig dragne til den, skønt ogsaa den tyske saa meget omfangsrigere Kultur staar dem aaben, og som jo ikke vrager eller giver Afkald paa denne sidste, fordi de instinktivt tiltrækkes af den første?

V

Man vil, hedder det, straffe Danskerne for deres fjendske Sindelag mod Tyskland. Tyske Aviser er fulde af falske Fremstillinger af dette danske Nationalhad. Der fandtes paa det Tidspunkt, da de prøjsiske Tvangsforanstaltninger i Slesvig tog Fart, intet Nationalhad mod Tyskerne i Danmark. De talrige Tyskere der er bosatte her, har i stærke Udtryk aflagt Vidnesbyrd derom. De mange Tyskere, der Aar efter Aar besøger Landet og især Kjøbenhavn med Omegn, kan vidne, hvad Modtagelse de har faaet, og hvilken Imødekommen der er bleven dem vist. Et Flertal

af dem har udtrykt deres Tilfredshed med Opholdet og med den Artighed, der har mødt dem som Enkelte, om de end maaske har forstaaet, at efter Sagens Natur Tyskerne som Tyskere ikke var de populæreste Fremmede i Danmark.

Hvis dette har krænket dem eller forekommet dem urimeligt, er dertil kun at sige, at i det Punkt er Tyskerne forunderlige. Først har de med Krudt og Kugler erobret to Femtedele af Riget, tilintetgjort dets Stilling som europæisk Stat, kastet det blødende af tusinde Saar tilbage i politisk Betydningsløshed, skilt Stammefrænder ad og med Opbud af ikke ringe Opfindsomhed og smaalig Plageaand ærgret og pint de modvilligt Indlemmede — saa vil de oven i Købet elskes. I Sommeren 1864 var der i Danmark neppe en Familie, som Krigen ikke havde bragt et Tab. I ét Hus savnedes Faderen, i et andet Sønnen. Kvinden stod der berøvet sin Mand eller sin Elskede eller sit Barn. Af de unge Mænd havde en mistet sin Broder, en anden sin Ven eller Kammerat. Ingen blev helt skaanet. Og Sejrherren har tilsyneladende tænkt sig, at endnu før Saarene var lægte eller Tabene udviskede, skulde man ikke blot beundre, men oven i Købet elske ham. Eller rettere: Snart tales der i tyske Blade, som var det Pligt at føle Kærlighed til Tyskland; snart atter blæser man ad Kærligheden og istemmer det gamle: Lad dem hade, naar de blot frygter! (*Oderint, dum metuant!*) et Valgsprog, som bedre passede i en hedensk Kejsers Mund end i en kristelig Monarks, der lige tilbagevendt fra Oliebjerget har Kærlighedens Evangelium paa Tungen — et Valgsprog endelig, som hverken indjager de danske Sønderjyder eller de Danske i Kongeriget nogen Skræk.

Men skønt som sagt Tyskerne efter Krigen med Danmark umuligt kunde gøre Fordring paa her at elskes, skete ikke længe efter Krigen det Forunderlige og Forstandige, at selve den Slægt, der havde oplevet det sørgelige Sammenbrud og set alle nationale Forhaabninger afmejede ligesom med et Slag af en Le, indsaa Faren ved at afbryde den fredelige og aandelige Forbindelse med Tyskland og trods den Miskendelse, der var den uundgaaelige Følge, stræbte at stille det nye tyske Rige i det gunstigst mulige Lys, af rent Fædrelandssind, af Angst for at se det danske Folk indskrænkes og aandeligt forringes ved et ufrugtbart Had. Atter og atter søgte fremtrædende Personligheder af dette Slægtled at udjævne den Misforstaaelse, at Tyskland af Grundsætning og ved-

blivende var Danmarks Fjende. De havde det nedarvede Fædrelanderi imod sig. Men der dannede sig dog efterhaanden en Gruppe af Politikere og Skribenter, der tog Uviljen paa sig, fandt sig i at betragtes som Halvtyskere, og der med Fare for aldrig senere at kunne indvinde den Almenyndest, de med velberaad Hu satte over Styr, i Aartier talte forsonligt om Tyskland, advarede Befolkningen mod Tanken om med Magt at tilbagevinde Slesvig og ikke blev trætte af den Forkyndelse, at vi maatte udforske Tyskland, forstaa det, vurdere det retfærdigt, se dets store Mænd, selv dem, der havde gjort os mest Ondt, fra et historisk Synspunkt osv. De mindede ogsaa de Danske om, at Tyskland havde havt Mænd af højeste Rang, at et Folk danner sig efter sine ypperste Mænd, saa det ikke var umuligt, at man tilsidst vilde kunne naa til Forstaaelse med et Folk, der havde frembragt saadanne Storheder.

Forsøget syntes at lykkes. Had og Harme begyndte at glemmes, rolig Menneskelighed traadte i deres Sted, altsom en yngre Slægt voksede op, for hvem det, de Ældre havde oplevet og gennemlevet, var noget blot Historisk. Og saa — saa giver den prøjsiske Regering den tyske Humanitets Talsmænd i Norden et saadant Dementi. Knytnæven i Ansigtet er dens eneste Indlæg.

Allerede da det for nogle Aar siden trods den af en Teaterejer i Haderslev tidligere indhentede Tilladelse forbødes det kongelige Teaters Personale at opføre nogle uskyldige gamle Vaudeviller i slesvigske Byer, ja formentes Skuespillerne endog blot at overnatte i et Hotel, vaktes en levende Harme i Danmark over dette smaalige Politistyre, der tog til Paaskud de Farer for Fred og Ro, som skulde true Tyskland fra en scenisk Forestilling paa Dansk.

Men dette var jo et Intet mod dette nyeste, der forøvrigt i Sønderjylland kun vil virke æggende paa Selvfølelsen og Nationalfølelsen, og i Danmark bl. a. have den Følge, at de der hidtil har forsøgt at hidføre en bedre Forstaaelse imellem Danske og Tyske, opgiver Ævred, nedlægger det Hverv, de havde paataget sig, og uden overflødige Ord stiller sig paa de Undertryktes og Mishandledes Side.

De Danske kan og maa finde sig i, at den stærkere Nation atter og atter tilføjer den svage saadanne Ydmygelser som den selv aldrig vilde taale af nogen anden Magt. Men ét kan de ikke. De kan ikke opgive at gøre, hvad de formaar, for Be-

varelsen af deres Sprog og Kultur i de slesvigske Egne, som i et Aartusinde har været danske og er det endnu. De var Uslinger, om de kunde det. Der er fra dansk Side ikke gjort og kan ikke gøres noget Forsøg paa politisk Generobring af det Tabte. Der er ikke foretaget og kan ikke foretages nogen politisk Agitation for at ophidse Sønderjyderne mod den Tilstand, der ved Skæbnens Ugunst nu engang er bleven den lovlige for dem. Men Hjerternes og Sindenes Forbund kan selv en Stormagt som det tyske Rige ikke bryde.

Hvor utrygt føler ikke dette prøjsiske Styre trods sin pansrede Næve sig i Nordslesvig! Det ængstes for Alt. Det tør ikke lade danske Skuespillere opføre en gammel Vaudeville fra 1830. Det frygter Bifaldsstormen, der vilde bryde løs, saasnart de første, ligegyldige, men danske Repliker lød fra Skuepladsen. Det maa forbyde en dansk Taler at holde et hvilketsomhelst Foredrag paa ·sønderjysk Grund. Han maa ikke engang tale om Literatur, end ikke om tysk Literatur, ikke om Goethe engang. Thi man kan jo aldrig vide — man kan ikke vide, om Tilhørerne trods det politisk ganske ligegyldige, oven i Købet tysknationale Æmne ikke greb Lejligheden til at klappe af en Taler fra Danmark. Og det maa for Himlens Skyld ikke ske. Paa saa svage Lerfødder staar i Slesvig den prøjsiske Kolos, at Haandklap efter et dansk Foredrag om Goethe taaler den ikke. End mindre taaler den danske Læsebøger og danske Visebøger i Smaabørnenes Hænder eller danske Farver paa en Damekjole eller paa et Hus; danske Sange taaler den ikke for lukkede Døre. Hvortil har man Gendarmer om ikke til at føre Krig mod Farver og Sange!

Saa lidet sikkert føler altsaa det med alle Magtmidler udrustede Prøjsen sig paa, at tysk Magt, tysk Rigdom, tysk Krigerhæder, tysk Videnskab og Kunst eller de halvhundrede Millioner tyske Menneskemasser udøver større Tiltrækning paa Nordslesvigerne end den afmægtige Smaastat, som bærer Navnet Danmark. Prøjsen formaar overfor de danske Sønderjyder at friste, lokke og lønne paa den ene Side, at forfølge og straffe paa den anden. Og dog er det utrygt, dog kommer det her tilkort, og vil komme det stedse mere, naar det danske Folk udvikler sig, som dets bedste Sønner ønsker det, til et frit Folk med alle et frit Folks Dyder, af hvilke den ypperste er det Frisind, der af-

skyer og foragter Fædrelanderiet, Politivilkaarligheden, Uniformiteten, Underdanighedsaanden.

Prøjsen er en frygtelig Medbejler for en hvilkensomhelst Magt, mest for en ganske lille, selv om det kun gælder den fredelige Væddestrid om en erobret Befolknings Hjerter og Tanker. Danmark kan aldrig hamle op med Prøjsen i Glans og Pragt som det staar der i Panser og Plade med den forgyldte Pikkelhue paa sit Hoved.

Hvis Nordslesvigerne da sværmede for at faa deres Smule Part i Prøjsens skrækindjagende Magt, saa havde de snart glemt deres danske Modersmaal og det lille Land, hvor dette frit kan tales og læres. Men stærkere end al Magtudfoldelse drager dem øjensynligt Frisindet, som tilstaar den Enkelte Ret til at udvikle sig selvstændigt, Lighedsfølelsen, der har afrystet den Kasteaand, som endnu triumferer andensteds, en Kultur, der, beskeden som den er, dog paa én Gang naaer ned til Folkets dybeste Lag og tillige saa højt op, at den har menneskeliggjort det politiske Grundsyn Det kan ikke andet end gøre et vist blivende Indtryk i Slesvig, at trods alle Danmarks Ufuldkommenheder staar en Tanke som den, at udvise en Fremmed for derigennem at fortrædige en Indfødt, eller den, af politiske Grunde at berøve en Fader eller en Moder Forældremyndigheden over deres Barn — som noget Utænkeligt, noget, der ligger saa langt under Folkets hele aandelige Jævnhøjde, at indenfor Landets Grænser Ingen kunde forestilles udsat for Sligt. Og saaledes har da Resultatet været, at det prøjsiske Herredømme i Sønderjylland, som ingen Pris sætter paa at gøre sig elsket, ikke engang har imponeret. Tvertimod!

HR. v. KOLLER OG FYRST IMERITINSKI

(1900)

I

Dersom Nogen spurgte mig, for hvis Skyld vi bør gøre Alt hvad vi formaar for at bevare dansk Nationalitet og dansk Sprog i Nordslesvig, saa vilde jeg svare: Allerførst for vor egen Skyld. Det, at der er en Strækning paa Jorden i vor umiddelbare Nærhed, hvor vor Nationalitet forsøges udvisket, hvor vort Sprog fortrænges og vore Farver forbydes, det holder, naar vi bruger denne Kendsgerning rigtigt, Vrede og Modstandskraft oppe hos os. Vi lider just ikke under for stor Selfølelse som Nation. Det, at vort Flag trædes under Fødder og at Danskheden faar Mundkurv paa, det vækker, hvis vi duer noget, den nationale Selvfølelse hos os.

Dernæst bør vi selvfølgelig gøre hvad vi kan for Nordslesvigernes Skyld. For at de i Bevidstheden om vor virksomme Deltagelse kan holde Humøret oppe. Nu gør ganske vist Prøjserne paa deres Side, hvad de formaar for at holde Humøret oppe hos dem. Men det lykkes ikke altid. Det gaar med Prøjserne som med Skomageren i Historien, der vilde have, hans Børn skulde være glade. Da de ikke var glade nok, saa bankede han dem for at de skulde blive glade. Og han undredes højligt over, at jo mere han bankede dem, des mere misfornøjede var de.

Vi maa bruge andre Midler til at støtte deres Humør. De maa have Følelsen af, at vi ikke har sluppet dem i vore Tanker,

men er med dem. Det er jo altid behageligt at vide sig elsket og fulgt med Deltagelse. De bør vide, at vi er med dem, ikke blot hjerteligt men forstandigt.

Endelig bør vi om end ganske stilfærdigt vise Nordslesvigerne vor Medfølelse for Prøjsernes, for Tyskernes egen Skyld. Det vil være usigeligt gavnligt for Tyskerne selv at møde hos et ganske lille Folk en Modstand, som de aldeles ikke kan overvinde. Det vil helbrede dem for den Selvgodhed eller Indbildskhed, som unegtelig vanhelder og misklæder dette saa velbegavede og overordenlig dygtige Folk. Det vil lære dem forøget Ærbødighed for aandelige Magter. Allerede af ren og uegennyttig Kærlighed til Prøjsen bør vi da gøre det Arbejdet med at fortyske Nordslesvig surt. Engang i en bedre Fremtid vil Prøjserne selv takke os for det.

II

Vi betragter i Reglen den Del af Polen, der staar under russisk Herredømme, som Typen paa et undertrykt Land. Man kan ogsaa uden Overanstrengelse af Indbildningskraften tænke sig mere lykkeligt stillede Folk end de russiske Polakker. Ikke desmindre er de i mange Maader heldigere stillede end de danske Nordslesvigere under det tyske Styre. I de sidste Aar er Polakkernes Lod i Rusland blevet bedre, de Danskes Lod i Prøjsen blevet bestandig værre.

At Polakkernes Stilling i russisk Polen i den allersidste Tid er bleven noget mindre trykket, skyldes udelukkende en enkelt Mand, Kongeriget Polens for ikke meget lang Tid siden udnævnte Generalguvernør, Fyrst Imeritinski. Under General Gurkos haarde og forhadte Herredømme var Polakkerne ikke blot som endnu berøvede al borgerlig og politisk Frihed; men Kampen imod deres Sprog rastede intet Øjeblik. Efter Grev Sjuvalofs korte Mellemregering blev 1897 Fyrst Imeritinski ansat og vakte straks Forhaabninger i Polen ved at tillade Oprettelsen af Nationaldigteren Mickiewicz's Statue i Warszawa. Denne Tilladelse var mærkværdig; thi Mickiewicz havde været den bitreste Fjende af russisk Overhøjhed over Polen, og hans Værker vrimler af Angreb paa Undertrykkerne. Fyrstens Handlinger pegede imidlertid i forskellige Retninger. Dels knyttede han Betingelser til den

givne Tilladelse. Der maatte ikke findes nogen Bifigur, ikke nogen Kvindeskikkelse, paa Mindesmærket; thi en saadan Skikkelse vilde blive opfattet som Polen. Det maatte afsløres en tidlig Morgenstund uden Sang og Klang og Tale. Ogsaa i andre Tilfælde optraadte Fyrsten meget strengt, saa man var uklar over hans Karakter og Stræben. Det er først i den sidste Halvdel af Aaret 1899, at hans Regeringsgrundsætninger blev røbede ved en Offenliggørelse af enestaaende Art.

Et Aar efter sin Udnævnelse, 18. Januar 1898, rettede Fyrsten til Kejser Nicolaj en Indberetning om den russiske Politiks Resultater og Opgaver i russisk Polen. Denne Skrivelse blev i St. Petersborg drøftet i Statsraadet i to lange Møder 10. og 17. Februar 1898, og udførligt blev alle her faldne Udtalelser førte til Protokols. Men desuden indgav Statsraadets Cancelli en udfyldende Melding til Kejseren, hvori alle Stridspunkter blev fremhævede og underkastede hans Afgørelse.

Paa en Maade, der trods Masse-Fængslinger i Warszawa og St. Petersborg endnu er ganske uopklaret, blev saavel Imeritinskis Indberetning som hele Gengivelsen af Statsraadsmøderne, Cancelliets Meddelelse og Kejserens Randgloser til alle de ham forelagte Aktstykker ranede og offenliggjorde af de polske Socialisters Forening i London. Den første Udgave blev hurtigt udsolgt i England, den anden udkom i Krakow, begge i det polske Sprog. Derefter udgaves det russiske Grundskrift.

Der er vel at mærke ikke fra den russiske Regerings Side gjort nogetsomhelst Forsøg paa at negte disse Dokumenters Paalidelighed, og de har givet Europa et hidtil ukendt Indblik i den russiske Styrelses Maskineri.

De viste først og fremmest, hvilken fremragende og oplyst Statsmand Polens Generalguvernør er. De gav En dernæst et fyldigt Indtryk af, hvilken overbevist Tilhænger den græsk-ortodokse Kirke har i Kejseren af Rusland og af hvor rigtigt han finder det, endog ved Anvendelse af Tvang at sikre denne Kirkes Herredømme. Til Udtalelser af Imeritinski, der tilraadede at vise nogen Taalsomhed mod den romerske Katolicisme i Polen, har Kejseren egenhændigt tilføjet: Den Anskuelse deler jeg ikke. — Man kan overhovedet i Almindelighed sige: Skønt Imeritinski taler som Russer, der aldrig slipper den russiske Stats Tarv af Syne, optræder han dog som Talsmand for en klog Menneskelighed, og omvendt: Skønt Kejseren taler som rettroende Kristen, kommer

hans polske Undersaatters personlige eller aandelige Velvære end ikke i Betragtning for ham i Sammenligning med det ene Maal, han har for Øje: den russiske Stats overvældende Magt.

Generalguvernøren gaar ud fra den Grundsætning, at det er umuligt, ved udvortes Velgerninger alene at vinde et Folks Hjerte. Bondestanden har tidligere været Grundvolden for al russisk Magt i Landet; thi Bønderne var længe Czaren taknemmelige, fordi han efter Underkuelsen af det Oprør, der udbrød 1863, ophævede Livegenskabet og fordelte adeligt Gods til de fattige Landbrugere. Før Reformen 1864 var 1,300,000 Bønder uden Land. Dengang blev Jord fordelt til 1,100,000 jordløse. Men siden da har Bøndernes Stilling paany forværret sig saaledes, at omtrent det samme Antal er uden Jord nu som i 1863. En Fjerdedel af alle russisk Polens Bønder ejer ingen Jord. Deraf en naturlig Utilfredshed. Men hertil kommer, at Standskløften mellem Adelen og Bønderne nu er i Færd med at udfyldes. Dels har der dannet sig en Middelstand, dels gaar de højere Stænders Bestræbelser gennemgaaende ud paa, gennem Oplysning af Masserne at naa til et uafhængigt Polen. Man har efterhaanden udgivet en Folkeliteratur og oprettet Folketeatre, ja de Højtdannede viser Bønderne om i Warszawas Museer.

Saaledes føler efterhaanden den hele Befolkning ganske ens, og dens Følemaade er i høj Grad fjendsk mod Rusland.

En Hovedskyld for Modstanden bærer efter Fyrstens Fremstilling den romersk-katolske Gejstlighed, der ikke er at bevæge til nogensomhelst Form af Underkastelse og som hverken kan bøjes eller knækkes. Det har ikke nyttet at fordrive den fra Skolerne og tage Religionsundervisningen ud af dens Haand; dette har kun ophidset den yderligere mod alt Russisk. At den græsk-ortodokse Lære udøver saa liden Tiltrækning beroer efter Fyrstens Opfattelse for en Del paa dens Kirkers Simpelhed og Fattigdom i Sammenligning med de romerske Kirkers Rigdom og Pragt. Han foreslaar derfor Bygningen af pragtfulde russiske Kirker som nødvendigt Lokkemiddel. Kejseren istemmer her med Styrke og fordrer hurtig Fuldførelse af den uhyre russiske Kirke, der saa længe har været under Bygning i Warszawa og som efter Planen skal koste 2,700,000 Rubler (ca. 7,700,000 Kr.).

Med andre Ord: Generalguvernøren viser, at den hidtil fulgte Fremgangsmaade ikke har ført til nogetsomhelst ønskeligt Resultat, og med anerkendelsesværdig Aabenhed giver han den

russiske Embedsstand i Polen en Hovedskyld derfor. Han betegner den som halvdannet, indskrænket, slet opdraget, doven og simpel, siger, at den tror sig Alting tilladt efter det russiske Ordsprog: Over Sejrherren gives der ingen Dommer. Med ikke mindre anerkendelsesværdig Aabenhed fremhæver han de undertrykte Polakkers Fortrin.

Hvor han taler om Bondestandens Fattigdom, gør han gældende, at den ikke desmindre er glimrende stillet i Sammenligning med den russiske i hvilkensomhelst Del af Riget. Der er i Polen aldrig Hungersnød, medens i det Indre Hungersnøden uafbrudt er tilstede. Sparepengene vokser. Der er ingen Gæld paa Landbruget. Han sætter sig da ogsaa imod de andre Ministres Forslag om tvangsvis at overføre halvanden Million af Bønderne til det nordøstlige Rusland (langs Banelinjen Perm—Kotljas), et Forslag, der minder om den fjerne Oldtids Assyreres og Babylonieres Fremgangsmaade overfor erobrede Folk.

Og som Fyrsten roser Bøndernes Flid, saaledes fremhæver han de arbejdende Klassers overordenlige Iver og Samvittighedsfuldhed og «den for det hele polske Folk ejendommelige udmærkede Smag».

Hvad Skolerne angaar, hævder Generalguvernøren. at de fuldstændigt maa være i Statsmagtens Hænder (Kejserens Randglose: *Selvfølgelig!*) Men Hovedmanglen ved dem er for ham den, at der kun paa Russisk undervises i Polsk.

Allerede General Gurko skrev i 1890: «I Statsskolerne behandler man det polske Barn ikke blot ikke kærligt, men ligefrem fjendtligt; man bebrejder det dets polske Byrd, fornærmer dets Nationalfølelse, udtaler sig med Foragt om dets Religion og giver dets Modersmaal Plads efter de fremmede Sprog, efter Fransk og Tysk.» Allerede Gurko skrev: «Der maa opstaa en ny Statsskole i Polen, som ikke øser sin Kraft af Elevernes og deres Forældres Værgeløshed.» Imeritinski foreslaar derfor, at det russiske Undervisningssprog i de polske Timer skal erstattes af Polsk og at der istedenfor to Timer om Ugen skal sættes fem eller seks, og han hævdede i Statsraadet dette overfor Folkeoplysnings-Ministeren Bogóljepov, der i Stil med den prøjsiske Synsmaade for Nordslesvigs Vedkommende mente, det var bedre. helt at ophæve Undervisningen i Polsk og overlade den til Hjemmene.

For ikke mange Uger siden er endelig Imeritinskis Plan trængt igennem. Polsk Sprogundervisning er nu indført som

paabudt i samtlige lærde Skoler, Realskoler og andre lignende Læreanstalter; det ugenlige Timetal deri er fordoblet, og saaledes er da nu i russisk Polens højere Skoler det polske Sprogs Stilling i høj Grad forbedret. Samtidigt er i Almueskolerne Undervisningen i Polsk steget fra tre ugenlige Timer til seks. Paa Polsk undervises nu i to Fag, Polsk og Religion; paa Russisk i to Fag, Russisk og Regning, og Sprogenes Ligestilling er da helt gennemført. Ikke i 36 Aar har Polsk indtaget en saadan Plads i russisk Polens Skoler.

III

Naar man, som sagt, vil nævne et særlig ulykkelig Folk, saa nævner man Polakkerne, og især dem, der er under Rusland. Men det vil ses, at den russiske Regering i sit Forhold til dem er langt menneskeligere og mildere end den prøjsiske Regering i Slesvig er overfor de Dansktalende. Russerne indser, at udvortes Velgerninger alene ikke kan vinde et Folk; de har dog givet 1,100,000 livegne Bønder Frihed og Jord. Tyskerne har Intet gjort for den danske Bondestand i Nordslesvig, har kun hæmmet dens Fremskridt og sat den tilbage, betydeligt tilbage for Kongerigets.

Den russiske Generalguvernør priste de polske Bønders Fortrin for de russiske, havde kun Lovord for Arbejdernes Dygtighed og for det polske Folks Smag; han dadlede i stærke Udtryk de russiske Embedsmænds Færd. — Kunde det tænkes, at Hr. v. Köller i nok saa fortrolig en Skrivelse udtalte sig paa samme Maade om tyske Embedsmænds Fremfærd i Nordslesvig? Og dog kunde han visselig gøre det uden at lyve. Kunde det tænkes, at Hr. v. Köller med saadan Varme vilde give sig til at prise danske Bønder, dansk Haandværk og dansk Intelligens? Og dog kunde han maaske gøre det uden at fare med nogen Usandhed.

Hvor højt vort Landbrug og Mejerivæsen staar over det tyske, er alment anerkendt. Og vi har i mange Maader bedre Smag, f. Eks. renere Kunstsans end Prøjserne, der ikke er det i kunstnerisk Henseende ypperst udrustede af de germanske Folk. Vi er overfor dem tilnærmelsesvis stillede som Hollænderne.

Disse var altid gode Sømænd og viste sig som bekendt i deres kunstneriske Blomstringstid de tyske Malere langt overlegne. Vor Kunst taaler vel ingen Sammenligning med Hollands fra dets store Tid. Men med vore Dages Hollændere kan vi sikkert maale os kunstnerisk, og vi overgaar dem literært. Vi staar da aandeligt overfor Prøjserne omtrent som det hollandske Folk.

Sammenligner vi Undervisningsvæsenet i den polske Del af Rusland og i Nordslesvig, saa viser det sig, hvor langt bedre Polakkernes Stilling er. De undervises halvt paa Polsk, de faar Undervisning i Polsk, og det endda ikke paa Russisk, men i deres Modersmaal.

Nu véd Alle og Enhver, at om Undervisning i dansk Sprog er der i Nordslesvig overhovedet ikke Tale. Kun i Religion skulde der i de danske Egne gives to ugenlige Undervisningstimer paa Dansk; men end ikke dette overholdes. De indvandrede Embedsmænd, et Par Hjemmetyskere og de mange danske Undersaatter, der lever i stadig Frygt for Udvisning, underskriver dels frivilligt, dels nødtvungent Andragender om, at endog disse to stakkels Timer maa blive sløjfede, og Følgen er, at de for Tiden er sløjfede næsten overalt.

Er saaledes Guvernøren i russisk Polen mildere sindet overfor den Folkestamme, der ikke er hans egen, end Hr. v. Köller er i Nordslesvig, saa er overhovedet Polakkernes Stilling gunstigere end de Danskes. De Undertrykte iblandt dem har altid et Tilhold hos Millioner Polakker i Grænselandet Galizien, der nyder fuldt Selvstyre. Og blot de Undertryktes Antal gør Trykket mindre tungt. Alene i russisk Polen er der 15 Millioner Polakker, og de har Byer som Warszawa med 800,000 Indbyggere. Vi har Haderslev med 8000 Indbyggere og Aabenraa med 6000. Dersom de Danske under tysk Styre var femten Millioner i Tal, havde det ingen Nød. Nu er de hundrede Gange færre.

Saa har endelig Polakkerne fremfor de indlemmede Danske det umaadelige Fortrin, at de er af en anden Religion end deres Herrer. Det russiske Vælde møder i Romerkirkens Vælde en næsten jævnbyrdig Magt, et Bolværk, som vanskeligt rokkes. Vor Stilling har det ugunstige Element, at de Undertryktes Religion er den samme som Undertrykkernes, ja at de Danske endog har faaet Protestantismen fra Tyskland, i dens lutherske

Form, som hverken forekommer i England eller Holland eller Schweiz. I den i de slesvigske Skoler indførte *Vaterländisches Lesebuch* forherliges derfor Reformationen som en særlig tysk Daad. Og det hedder: Martin Luther har kædet Slesvig til Tyskland.

Des mærkeligere er det, at end ikke Religionsfrihed har man fra tysk Side villet indrømme paa nordslesvigsk Grund, og det skønt den prøjsiske Grundlov tilsiger fri Religionsøvelse og Forsamlingsfrihed. Under et intetsigende Paaskud har man lukket to danske Kirker. I 1896 byggede en dansk Frimenighed, der havde bestaaet i tyve Aar, i Bovlund en lille Kirke. Man benyttede sig da af en gammel Bestemmelse fra den danske Tid, der skulde sikre Menighederne, at Kirkerne var forsvarligt byggede og ikke kunde styrte ned over Hovederne paa dem. Bestemmelsen lød paa, at enhver Kirke skulde synes, før den toges i Brug, og forbød at bruge Kirken uden ministeriel Tilladelse. I over tre Aar er Tilladelsen udebleven, og Kirken i Bovlund forbleven lukket. Samme Fremgangsmaade er bleven anvendt overfor en Kirke i Haderslev. Hvor meget menneskeligere tænker ikke Fyrst Imeritinski, der ikke lukker de katolske Kirker, men kun ved smukke Kirkebygninger vil kappes med deres Pragt!

Det gælder visselig ikke for os om at bruge store Ord, mindst om at bruge Ukvemsord mod Tyskheden. Ikke ét ondt Ord bør fra dansk Side falde om det meget Værdifulde i Tyskland. Ulykken er, at den Side, Tyskland vender ud imod os, er det embedsstive og hensynsløse prøjsiske Kontor- og Politi-Styre, som ikke er vindende.

Der staar i en gammel dansk Roman om en Løjtnant, der ikke fremstilles som særdeles meget værd, at han ikke desmindre var saa elskværdig, at det forekom En, som om Naturen med usynlig Skrift havde skrevet paa hans Pande: «Jeg vil, at Alle skal elske denne slemme Knægt». De Ord har Ingen læst paa Prøjserens Pande. Det letfærdige Frankrig har havt Tidsrum i dets Historie, hvor det gjorde dette Indtryk, Prøjsen aldrig. Allerede af den Grund, at Prøjseren ikke er nogen saadan slem Knægt, men alvorlig, sædelig, stiv og streng. Han gør ikke engang selv Krav paa at være elskværdig.

IV

Af de tre Folk, som delvis befinder sig under det tysk Riges Herredømme, er de Danske som de faatalligste og som d ved Sprog og Religion med Prøjserne nærmest beslægtede, de uden Sammenligning ugunstigst stillede Stamme. Derved er selv følgelig Intet at gøre. Vi maa deri se en Opfordring mere ti haardnakket Modstand mod at lade os oversvømme. Thi formaa vi ikke at bevare vort Sprog hinsides Grænsen, saa er det na turligvis kun et Tidsspørgsmaal, naar det ogsaa paa denne Sid af Grænsen trænges tilbage. Men Sprogets Fremtid og vor Na tionalitets Fremtid falder ganske og aldeles sammen.

Vort Sprog er truet. Samtidig med at Prøjserne i Nord slesvig uddrev Danskheden af Stat, Kirke og offenlige Hverv bemægtigede de sig fuldstændig Skolerne. I Skolen skulde Barne opdrages og afrettes til rettroende Prøjser.

I det tyske Sanghefte for de slesvigske Skoler er i broge Mængde optaget Salmer, Folkeviser, nye Sange af krigersk, idyl lisk og fædrelandsk Indhold. Men paa de uskyldige Sange lægge faktisk af Skolernes Tilsynsmænd slet ingen Vægt. Der er en De af disse Sange, som Børnene skal kunne udenad, og det er d krabate Sange: *Heil dir im Siegeskranz, Schleswig-Holstein mee umschlungen, Ich bin ein Preusse.* Denne sidste Sang er navnli lærerig, fordi den er særlig fuldstændiggjort til Bedste for d slesvigske Skoler. Det er den bekendte svulstige og sletskrevn Sang af en vis Schneider, der begynder:

> Ich bin ein Preusse! Kennt Ihr meine Farben?
> Die Fahne schwebt mir weiss und schwarz voran.
> Dass für die Freiheit meine Väter starben,
> das deuten, merkt es!, meine Farben an.

Er der nu Noget, for hvilket Prøjserne ikke plejer at dø, sa er det for Friheden. Den Frihed, her menes, er Befrielsen fc Fremmedherredømmet, som den opnaaedes ved den saakald Frihedskrig mod Napoleon I, en Rejsning, der foretoges pa enevældige Fyrsters Befaling, og som ikke havde nogensomhel indre Frihed hverken til Formaal eller til Følge. Man ser d bedst deraf, at Sangen nu bruges netop til Befæstelse af

Fremmedherredømme, som Kampmiddel mod Friheden for Tvangen.

Prøjsen har aldrig ført Krig for at bringe Frihed. Det har andre Idealer, værdifulde Idealer, men ikke dette. Det er da ikke ganske ærligt, at dette i Nationalsangen nævnes allerførst. Det er heller ikke om Frihed, der er Tale i den sidste Strofe, som er tilføjet til Bedste for de nordslesvigske Børn. Den siger: Vi, der siden Dybbøldagen er lænkede til Prøjsens Trone og Folk ved Blodets Baand, vi vil ikke se tilbage; vi vil se fremad med Tillid. Vi raaber det ud i den vide Verden: Ogsaa vi er Prøjsere, vi vil være Prøjsere.*)

I alle andre Sange prises Troskab mod Fortiden ɔ: Troskab mod Nationaliteten. Her alene anbefales det Modsatte, idet de Danske opfordres til ikke at se tilbage. Dernæst: Ved Blodets Baand plejer man at forstaa Slægtskabets Baand; man tænker paa det Blod, der rinder i Aarerne. Her bruges spidsfindigt Blodets Baand om det udgydte Blod, Blodet paa Jorden. Og med en meget slet Lignelse hedder det saa, at ved det udøste Blod er Nordslesvigerne lænkede til Prøjsens Trone (først) og til dets Folk (sidst). Dette er maaske ikke noget at glædes ved, men det kan i det mindste som en Kendsgerning ikke modsiges. Ganske fornuftstridigt er det imidlertid deraf at slutte til den frivillige Hengivenhed og herefter lade Børnene synge, ja raabe ud i den vide Verden: Vi *er* Prøjsere, vi *vil være* Prøjsere. Thi det er netop det, de *ikke* vil, og det, de ikke kan tvinges til at ville.

I *Vaterländisches Lesebuch* findes et Billede og en Tekst, der ofte har givet Anledning til pinlige Optrin i Skolerne. Der ses den gamle Kejser Wilhelm med Pikkelhue i en uhyre Laurbærkrans, som hviler paa Kanoner, Geværer, Sabler og prøjsiske Ørnefaner. I Teksten hedder det om 1864: «I det Aar bragte

*) Und wir, die wir am Ost- und Nordseestrande
als Wacht gestellt, gestählt von Wog' und Wind,
wir, die seit Düppel durch des Blutes Bande
an Preussens Thron und Volk gekettet sind,
wir woll'n nicht rückwärts schauen,
nein, vorwärts mit Vertrauen!
Wir rufen's laut in alle Welt hinein:
Auch wir sind Preussen, wollen Preussen sein!

Kong Wilhelm Klarhed og Afgørelse i Slesvig-Holstens forviklede Forhold til Danmark. Modig hævdede han med Sværdet Hertugdømmernes Ret og udløste dem af den Forbindelse med en ikke-tysk Stat, der var bleven mere og mere utaalelig. Det var i alt Væsenligt hans Fortjeneste, at disse skønne og rige Provinser for altid blev tilbagegivne til Tyskland». Dertil et begejstret Digt *Dybbøldagen* af den ivrige Prøjser Th. Fontane.

I Bogens sidste Afdeling *Slesvig-Holsten i historiske og geografiske Billeder*, der vækker Børnenes Uvilje og som indledes med den gamle Oprørssang, fortælles det, at i det sjette Aarhundrede tilfaldt Jylland *fremmede*, danske Folkestammer, og Resterne af den angelske og jyske Befolkning antog Sejerherrernes Sprog — et Forsøg paa at lade der have været et ældre tysk Sprog før det danske i Slesvig, der ikke blot ingen historisk Hjemmel har, men gendrives af de Rune-Indskrifter, der er fundne paa slesvigsk Grund.

«Fædrelandshistorien» fortælles saa til Danmarks Forsmædelse. Der dvæles i Prosa og Vers ved Valdemar Sejrs Nederderlag; hans Sejre fortælles ikke. Man glæder sig over Brodermorderen Abels Nederlag mod Friserne; Grev Gerhard den Store forherliges; Niels Ebbesen beskæmmes som den, der snigmyrdede den syge Greve i hans Seng. Kong Hans's Nederlag ved Hemmingstedt, hvor Danebrog tabtes, berettes med Tilfredsstillelse, og med Stolthed og Jubel fortælles Ulykken ved Eckernförde. — En anden foreskreven Læsebog, *Deutscher Kinderfreund*, der bruges flittigt, har ligeledes vidtløftige og stolte Skildringer af Nederlaget ved Eckernförde 1849 og Stormen paa Dybbøl Skanser 1864.

I Skolebogen *Erzählungen aus der deutschen Geschichte* er, som alle Vegne, Slesvigholstenernes Frihedskamp, Slesvigholstens Befrielse vigtige Kapitler. Tiden imellem de to Krige fremstilles saadan: «De Danske holdt ikke deres Forpligtelser; de søgte at udstrække deres Nationalitet sønderpaa og optraadte især i Slesvig med grænseløs Vilkaarlighed. Alt hvad der var tysk blev forfulgt og plaget, og Den, der vovede at gøre Modstand mod deres retløse Skalten og Valten, udsatte sig for den haardeste Straf». Byttede man Folkenavnene om og forandrede *sønderpaa* til *nordpaa*, lod dette sig maaske anvende paa de Aar 1900.

Ethvert Barn skal eje Samlingen *Bibelsprüche und Bibela*

schnitte für die Volks- und Mittelschulen og nøjagtigt kunne opremse disse tyve tætte Sider Skriftsteder. De begynder meget passende: «Hvad hjalp det et Menneske, om han vandt den halve Verden, ifald han tog Skade paa sin Sjæl!» — et Skriftsted, Prøjserne skulde lægge sig paa Hjerte.

En Mængde tyske Lærebøger og Læretraade er forfattede af en Hjemmetysker, en danskfødt Seminarielærer i Haderslev. Saaledes Beskrivelsen *Stadt und Land.* Deri hedder det paa Tysk: «Hadersleben er en tysk By. Paa det nordre Torv staar et Mindesmærke for dem, der faldt i Krigen mod Danskerne 1848—50, paa Søndertorvet en Statue af Kejser Wilhelm I» . . . . fyndige Beviser paa Byens Tyskhed. «Vi véd, at Kresen Hadersleben er en Del af Provinsen Slesvig-Holsten og denne en Provins af Kongeriget Prøjsen. Kongen hedder Wilhelm II. Kongeriget Prøjsen er en Del af Kejserriget Tyskland, Kejseren hedder Wilhelm II. Kejser Wilhelm II er altsaa vor Konge og Kejser.

Denne Meddelelse gives flere Steder i Bogen, undertiden med den Tilføjelse: «Landet, hvorpaa vi træder, tilhører ham. Vi er altsaa paa tysk Grund og derfor tør vi (!) synge en tysk Sang: *Heil dir im Siegerkranz!*» *Tør vi* er godt; Forfatteren har skyet Tvangsudtrykket *skal I.* Hans betegnende Navn er Krichau.

Dog Lærebøgerne faar jo først deres rette Betydning ved den Aand, hvori Undervisningen drives. Danmark, der næsten aldrig nævnes i Lærebøgerne uden i Forbigaaende til Beskæmmelse, nævnes ikke heller i Timerne. Det er Læreren forbudt at tale Dansk til de danske Børn, selv om han er dansk.

Men Lærerne regeres desuden med Jernhaand.

Det vrimler med Bestemmelser (*Verfügungen*), der holder dem i Ave. Uafbrudt forlanges der af Skole-Tilsynsmændene Oplysninger om Lærernes politiske Synsmaade, ja disse opfordres til at udspionere hverandre. Der følges skarpt med, hvem Læreren omgaas, om han kender Danske, om han er med til Fest paa Kejserens Fødselsdag, om han er Medlem af tysk-patriotiske Foreninger eller ikke. Opfylder han ikke Forventningerne, saa forsættes han enten til en ringere Stilling i en rent tysk Egn eller, hvis han ikke vil modtage en saadan Plads, afskediges han uden Efterlønning.

Højst interessant er en Rundskrivelse allerede fra 1867 om Valgene: Det er bragt i Erfaring, at Lærer N. N. ved Valget af

Valgmænd har stemt med de Danske («det danske Parti»). Han modtager herved en foreløbig Advarsel. Stemmeafgivningen er ganske vist — hedder det videre — en statsborgerlig Ret, hvis Udøvelse er sikret ved Forfatningen, og er sikret Læreren som alle Statsborgere. Men paa den anden Side har Statsembedsmændene Forpligtelser, de maa overholde, og dertil hører den, ikke at stemme med de statsfjendtlige Partier. Men et saadant er netop det danske Parti, altsaa . . .

I en Rundskrivelse af 12te April 1888 lægges særlig Vægt paa Lærernes Færd og Holdning udenfor Tjenesten. I en anden slaas det fast, at naar de agter sig ud paa Rejse i deres Ferier, skal de søge om Tilladelse dertil og melde, hvor de agter sig hen. Meningen dermed er selvfølgelig alene den at sikre sig imod deres Ferieophold i Danmark.

Saaledes er det efterhaanden lykkedes at faa næsten alle danske og dansksindede Lærere fortrængte.

Under disse Omstændigheder er det med en virkelig Tilfredsstillelse at man erfarer den Frugtesløshed, hvormed disse Fortyskningsbestræbelser hidtil har været slagne. Børnene bliver ikke gjorte til Prøjsere i Skolen, kan ikke gøres dertil; de forstaar ikke den tyske Undervisning, plaprer blot mekanisk op hvad de har lært udenad.

Trods Alt staar den danske Sag i Slesvig endnu godt.

V

Imidlertid, Kappestriden, der i vore Dage er bleven skarpere end nogensinde mellem de Enkelte paa Handelens og Industriens Omraader, er ogsaa bleven bestandig skarpere Folk og Folk imellem. Er vi Danske færre i Tal, saa betyder det en Opfordring til forøget Opmærksomhed og Indprentning af, at hvert enkelt Individ er kostbart. I de store Lande gør det ikke meget, om nogle tusinde Personer gaar legemligt eller aandeligt til Grunde. Her taales det kun daarligt, at den Enkelte er uvirksom og unyttig, daarligere endnu, at han er et fordærvet og skadeligt Væsen. Han er kostbar som en Perle.

Lige efter 1864 behøvedes ingen Anstrengelse for at fastholde hvad der var Dansk i Slesvig. De Dansksindede trængte ikke

til Grunde, hvorfor de skulde være Danske. Dansk var Fædrelandet og Modersmaalet. Danske var Minder, Sange og Sagn. Man ventede desuden snarlig Tilbagevenden til Danmark. Desværre valgte jo kun altfor Mange da at blive danske Undersaatter og udelukkede sig derved fra de tyskborgerlige Rettigheder, blev stemmeretsløse og i det Hele vanskeligt stillede. Næsten et helt Slægtled er derved for os gaaet tabt.

Først drømte man, som bekendt, om Franskmændene som Befriere. Rundt om i Nordslesvig saa man Syner, Kolonner i røde Bukser i Skumringen paa Vejene eller i Luften, og Bladet *Fædrelandet* indregistrerede troligt al denne Overtro, disse Syner, disse Bukser. Man troede at se hvad man ønskede at se. Saa brast Haabet om Hjælp fra Frankrig, og uden meget Haab rettede man Blikket mod Tilsagnet i Pragfredens femte Paragraf. For en Snes Aar siden opgav Østerrig sin Ret til at kræve Tilsagnet opfyldt. Nye Slægtled voksede op, og med al sin Kraft kastede Prøjsen sig nu over denne Ungdoms Fortyskning. Jeg sagde: Prøjseren behøver ikke at være elskværdig. Han har desværre nok at kunne rose sig af. Han kan rose sig af at have et af Verdens ypperste Kultursprog; han kan gøre den Højde gældende, hvorpaa tysk Videnskab staar eller tysk Musik eller tysk Teknik, Handel og Industri, der er begyndt at slaa selv Englændernes af Marken, efter at have fortrængt Franskmændenes mange Steder paa Verdensmarkedet. Og hvad har ikke Prøjsen, det tyske Rige overhovedet, at rose sig af som Krigsmagt! De overvældende Sejre over Frankrig har fremfor noget givet en berettiget Selvfølelse. Hvad Indtryk maa ikke paa en Skoledrengs Fantasi blot to saadanne Tal gøre, som at ved Sedan overgav 108,000 Franskmænd sig og ved Metz 173,000!

Nu kom der altsaa det Tidspunkt, da Valget stilledes en opvoksende Befolkning mellem det ogsaa aandeligt at tilhøre et af Jordens største og mest oplyste Sprogsamfund, Fastlandets bedst rustede og mest sejrrige Krigsmagt, et Folk i stærkt Opsving, og det aandeligt at tilhøre os.

Hvad havde vi i Sammenligning at byde paa? Hvad havde vi eller kunde vi til Gengæld have at rose os af?

Det er saa tydeligt, at et Barn kan forstaa det. Vi kunde svare: «Det er sandt, at Tyskerne er stærke og kloge, mægtige og dygtige som Faa. Men vi har ét Fortrin for dem, som vejer

op. Vi er et frit Folk, de er det ikke. Vi har intet personligt Styre og ingen Militarisme. Vi er vore egne Herrer; vi har vor Frihed at byde paa, den, vi altid er rede til at dele med Andre». — Kan vi nu med Sandhed sige saadan?

Det maa komme dertil, at vi kan sige det.

Og kan vi end ikke henvise til vor Historie, der mest er en Historie om Nedgang i Magt og Omfang, saa kan vi henpege til, hvorledes vi ved ihærdigt Arbejde har søgt at raade Bod paa Tabene, og til, hvad vi i Aandens Verden har ydet, ret meget for et saa lille Folk. Vi kan pege paa vort Sprog, der i Løbet af et Aarhundrede er blevet dyrket og udviklet med lige saa megen Iver som det tyske, og som ikke staar tilbage for det Fremmede hverken i Brugbarhed eller i Skønhed. Først og fremmest maa vi da kæmpe for Bevarelsen af vort Sprog, dette vege og dog stærke Modersmaal med Versets Musik, med Prosaens friere og rigere Bølgeslag, med Velklangens Orgeltoner og Nattergaleslag og Lethedens Fugleflugt. Som der staar i Oehlenschlägers *Der er et yndigt Land*: Vort Sprog er stærkt og blødt.

Paa det Spørgsmaal, hvad vi Danske har at sætte imod Tyskernes berettigede Selvros, har man vistnok tidligere gjort sig Svaret for let, idet man dels har lukket sine Øjne for Tyskernes virkelige og store Fortjenester, dels har udsmykket vor Historie med digterisk Frihed. En ældre Tids Danskhed betænkte sig ikke paa at godkende Historien i Ingemanns Romaner eller paa at forvanske Slaget den 2den April fra et Nederlag til en Sejr. Den ny Tids Mænd har et mange Gange vanskeligere Hverv. Vi maa i Stedet for tidligere Tiders selvglade Danskhed sætte en sandere og mere ægte. Vi kan ikke længere til Tyskerne sige: «De Danske er vor Herres Hjertefolk, I er det ikke». Vi maa nøjes med at sige, og vi maa naa til at kunne sige: «Vort Folk er frit».

Og overfor de overmægtige Prøjsere maa vi hævde: I kalder Jer det ypperste Kulturfolk — man kan i vore Dage ikke fremme Kulturen ved barbariske Midler.

I svulmer af Nationalfølelse — og I vil voldelig berøve en anden Folkestamme dens Nationalitet. I hævder altsaa Nationalitetsprincipet for Jert eget Vedkommende og fornegter det for et Nabofolks.

I klager i vilde Skyer, naar Russerne fortrænger Jert Sprog

i Østersøprovinserne eller naar Czecherne bekæmper det i Bøhmen — men det, I stempler som Forbrydelse, naar det gøres mod Jer i Dorpat eller Prag, det er jo netop det, I daglig selv øver i Haderslev og Aabenraa.

I roser Jer i Jer Nationalsang af, at Jere Fædre døde for Friheden — og I selv, I lever for Tvangen.

SØNDERJYLLANDS BETYDNING FOR DANSK KULTUR

(1901)

Da i Aaret 1776 Loven om Indfødsretten blev givet, der sikrede Danmarks og Norges Indfødte Eneret til Ansættelse i Kongens Riger og Lande, følte den tyskfødte Udenrigsminister A. P. Bernstorff sig ikke blot saaret, men han saa i den ny, dog saa berettigede, Lov Frugten af en sneverhjertet Synsmaade; han frygtede, at den for Danmarks Vedkommende vilde føre til at give Middelmaadigheden et altfor stort Spillerum, da Antallet af Talenter og Dygtigheder var saa ringe; særlig mente han, at det fra nu af vilde være meget vanskeligt at faa dygtige Diplomater.

Denne Bernstorffs Frygt har ikke vist sig ugrundet. De sidste Diplomater med nogen Evne, som Danmark har havt, var af fremmed Afstamning. Senere har Hertugdømmernes Adelsmænd i diplomatisk Henseende vist sig den kongerigske Adel meget overlegen. Naar vort 19de Aarhundrede er en Historie om et i Forhold til Rigets Størrelse umaadeligt Landetab, saa beror det for en Del paa, at Danmark ikke i dette Tidsrum har lagt diplomatisk Evne for Dagen, og det under Forhold, hvor den mest fremragende diplomatiske Begavelse var udkrævet, dersom Danmark skulde være gaaet ud af sine Kriser uden Tab.

Det stod imidlertid skrevet i Danmarks Stjerner at det skulde lide Tabene. Og hvis der nu spørges, hvilket Tab for dansk Kultur vel er det største, Tabet af Norge eller det et halvt Aarhundrede senere indtraadte Tab af Sønderjylland, saa er vel, naar Hensyn tages til Landstrækningens Omfang og historiske

Betydning, den almindelige Stemning tilbøjelig til at finde det første Tab størst.

Vi kan jo slet ikke forestille os vor Kultur, dersom Norge i Fortiden havde været udløst af den. Hvorledes vilde dansk Kultur i det 18de Aarhundrede se ud uden Holberg, der saa at sige grundlægger den, uden Wessel og Medlemmerne af *Det norske Selskab*, som udvikler den i komisk og roligt forstandig Retning, uden P. A. Heiberg, der halvvejs stammende fra Norge er Revolutionstidens politisk anlagte Digter og Skribent! Gives ikke i det nittende Aarhundredes første Aar Stødet til hele vor nyere Aandsudvikling af Henrik Steffens, som kommer fra Stavanger? — Og hvad vilde vor Marines Historie ikke savne, hvis vi ikke havde havt Tordenskjold!

Men selv om vi indrømmer og tilfulde paaskønner Nordmændenes Indsats i dansk Kultur, saa betyder Norges Tab jo ikke Tabet af deres Indvirken paa den og Samvirken med den. Trods Alt, hvad der fra norsk Side er gjort og gøres for at opløse det gamle Sprogfællesskab med Danmark, bestaar det saa fuldt, at Norges store digteriske Blomstring i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel er kommet Danmarks Aandsliv lige saa meget til Gode, som den er kommet Norge selv. Havde i sin Tid Wergeland selvfølgelig en større Læsekres i Norge end i Danmark, saa har Welhaven, Ibsen, Bjørnson, Lie og de Yngre havt rigeligt saa mange Læsere her som i deres Hjemland.

Med Sønderjylland forholder det sig anderledes. Ifald den danske Del deraf fortyskes eller ifald vi undlader at gøre Alt hvad vi formaar for at holde Sprog- og Kulturfællesskabet vedlige, saa mister vi en af de store Hovedkilder til dansk Aandsliv for stedse, lider et Tab, som er endda større end det politiske og som det vilde falde os vanskeligere at taale.

For at opnaa en Forestilling om hvad dette Tab vilde betyde, behøver man kun at kaste Blikket tilbage paa Danmarks Fortid. Man vil da — maaske med nogen Undren — se, hvad Danmarks Kultur skylder det mistede Hertugdømme.

Jeg udskiller — for ikke at splitte Interessen for stærkt — først Fortidens rent historiske Personer. Kjøbenhavns Borgermester under Statsomvæltningen 1660, den berømte *Hans Nansen*, var Sønderjyde; men jeg nævner ham kun.

Jeg dvæler ikke ved sønderjydske Repræsentanter for Viden-

skaber, der er mig fremmede, ikke ved Naturforskeren og Arkæologen *Forchhammer* f. Eks., trods hans Betydning.

Jeg udskiller de Forfattere og Malere, der kun tilfældigvis er fødte i Sønderjylland, men af Forældre fra Kongeriget, som i vore Dage Herman Bang, Carl Ewald, N. V. Dorph.

Jeg forbigaar saadanne Omstændigheder, som at de to Mænd, der hver indenfor sin Halvdel af det 19de Aarhundrede har paatrykt vor Arkitektur dens Stempel, *C. F. Hansen* og *Herholdt*, begge paa fædrene Side var Sønderjyder — ligeledes at vor vigtigste Maler og Hofmaler i første Halvdel af det 18. Aarhundrede, *Hendrik Krogh*, var en Flensborger, og *C. A. Lorentzen*, der næst efter Abildgaard indtog en lignende Plads i dets Slutning, var fra Sønderborg. Jeg berører blot, at den gamle udmærkede Portrætmaler *C. A. Jensen*, der paa Ingemanns Tid repræsenterede den sundeste Virkelighedstroskab, var Slesviger.

Hvad jeg vil gøre opmærksom paa, det er, at vor Literatur og vor Kunst, ɔ: vor Poesi, vor Billedhuggerkunst, vort Maleri, slet ikke kan tænkes uden Sønderjyllands Bidrag til dem.

Medens i gamle Dage Nordmændenes Betydning for os især var den, at de holdt Forbindelsen aaben til de to store Vestmagters Kultur, idet Holberg og Wessel helt igennem var franskdannede, dog med stærk Paavirkning ogsaa fra England, var altid Sønderjyllands af Beliggenheden anviste Opgave den, at gøre os delagtig i de store Kulturbevægelser, som kom sydfra, særlig fra Tyskland. Saaledes kan vi blot paa et ganske enkelt Omraade, det teologiske, forfølge, hvorledes tre Gange i vor nyere Historie aandelige Retninger i Mellemeuropa hos os repræsenteres af Sønderjyder.

Jeg vil først nævne Pietismen, hvilken man visselig, da den fik Magt, kan bebrejde Meget, men som utvivlsomt betegnede et stort Fremskridt i Retning af Personliggørelse forud for den (200 Aar efter Luther) dogmatisk stivnede Rettroenhed, der da ogsaa forfulgte Pietister saa heftigt som Ateister. Pietismen hævdede, at Dogmetroen ikke var nok, det kom an paa Livsførelsen. Mod den rene Tro, den knastørre Overtro, stillede den det rene Liv, det indre Liv, det personlige Forhold til Livsopgaverne, Inderlighed. Den var (omtrent som hundrede Aar tilforn Puritanismen i Storbritannien) Modstand mod den blotte Statskirkelighed. Først efterhaanden blev den livsfjendtlig, kunstfjendtlig, skinhellig og hyklerisk.

Hos os repræsenteres den i alle sine Former af Sønderjyder. I sin bedste Skikkelse af de tre Brødre Brorson og Digteren Ewalds Fader, Præsten i Højst, mere betænkeligt af Erik Pontoppidan, der, uden selv at være Sønderjyde, tilegner sig Læren under sit lange Ophold i Sønderjylland, og afskrækkende af Christian VI.s bekendte Hofpræst Bluhme, en Sønderjyde.

Senere betegner Rationalismen et nyt teologisk Fremskridt. Den gjorde gældende, at intet Ord af Kristendommen er os umiddelbart overleveret fra Jesus selv, at det Dogmatiske i Skriften næsten ganske stammer fra en Apostel, der aldrig har set eller hørt Jesus, og at Skriften maa være beregnet paa Væsner, der har og bruger Fornuftens Lys. Ved historisk Kritik skal derfor dens Ægthed bevises, ved filosofisk Kritik dens Indhold prøves. Der kan ikke være Uoverensstemmelse mellem sand Religion og sund Fornuft.

I Danmark repræsenteres denne Retning, i dens Følelsesliv og dens Forstandsliv som i dens Indskrænkethed, af Sønderjyder. Biskop Boisen, Stamfaderen til den bekendte grundtvigianske Familie, var Sønderjyde, H. G. Clausen, de danske Præsters Fører mod Grundtvig, da han begyndte, var det ikke mindre, og hans Aand gaar igen i hans berømtere Søn Hans Nicolaj Clausen. Holmens Provst Gutfeld, ogsaa fra Slesvig, betegner Retningens mere aandløse Prækenstil.

Men ogsaa den næste store Bølge i Teologien kom ind til Danmark over Sønderjylland, den af Hegel paavirkede saakaldte spekulative Teologi, som ved Aaret 1840 hertillands repræsenteredes af Slesvigeren Martensen, der først havde fordybet sig i tyske Mystikere, nu anlagde Datidens aandfuldeste Fornuftopfattelse paa Dogmatiken og som bekendt fik et Tilløb af Studenter til sine Forelæsninger, som indtil da var uhørt.

Dog hvad der paa dette Grænseomraade mellem Følelsesliv og Forstandsliv er naaet til os over Sønderjylland er forsvindende og ligegyldigt i Sammenligning med Sønderjydernes Betydning for dansk Skønliteratur i det 18de Hundredaar.

Jeg nævner først med Varme *H. A. Brorson*, Salmedigteren, Pietismens Repræsentant i dansk Poesi. Jeg ser rent kunstnerisk paa ham. Naar man betænker, at hans Liv falder kun et Tiaar efter Holbergs, hvis Samtidige han er, og saa sammenligner hans Versbehandling med Holbergs, maa hans Overlegenhed kaldes overordenlig. Han var, som det vides, meget musikalsk,

og man sporer tydeligt, hvorledes han slynger og bøjer s
Versemaal — efter Datidens Forhold rent virtuost — i Ov
ensstemmelse med Melodier, han nynner. Holberg var jo im
lertid ogsaa en stor Elsker af Musik, desuden udøvende Musik
det er da mærkeligt, at han fra sin Fødsel til sin Død ikke l
skrevet en melodisk Verslinje. Brorson derimod, der kan sy
dybt ned i Flovhed og Smagløshed, formaar at faa Rytmen
at skride, at svæve, at danse, at faa Verset til at synge. H
har den medfødte Gave til Verset, Ulyst til at stille Ordene c
og han har, hvor han er bedst, Udtrykkets Simpelhed, der sva
til Følelsens Simpelhed og Ægthed. Det er umuligt at finde
helt Digt af ham, der er godt; dertil var Sproget den Ga
altfor uudviklet og dertil er hans Smag altfor usikker. M
rundt om er der fortræffelige Strofer. Tag denne om Jesus, (
ligger svøbt i Krybben:

En Perle, der forgættes,
saa nøje ledes op.
Den blanke Demant sættes
i gyldne Krones Top.
Man kaster ej en Drue
blandt tørre Grene ned.
Skal jeg min Gud da skue
i saadan Usselhed?

Eller denne Strofe:

Den yndigste Rose er funden
Blandt stiveste Torne oprunden.
Lad Verden mig Alting betage,
Lad Tornene rive og nage,
Lad Hjertet kun daane og briste,
Min Rose jeg aldrig vil miste.

Her er noget af Følelsens hemmelighedsfulde Billedspr
Simplere og større er de berømte Vers:

Op al den Ting, som Gud har skabt,
hans Herlighed at prise!
Det Mindste, han har skabt, er stort
og kan hans Magt bevise.

Gik alle Konger frem paa Rad
i deres Magt og Vælde,
de mægted ej det mindste Blad
at sætte paa en Nælde.

Tiltalende er det ypperlige Anslag i disse Vers om Saligheden:

En Draabe kun at smage af Himmeriges Lyst
kan Hjertet mer indtage end hele Verdens Høst
og Strømme fuld af Glæde osv.

Brorson kan blive folkelig i sin Fortællekunst, naar han nærmer sig den egenlige Folkevisetone og ganske glemmer sin snørklede Rokokostil, f. Eks.:

Goliath drog fra Gath
for at lægge Saul i Skat.
Stamped mod Fjeld og Flod
med sin alenlange Fod.

Har I Lyst, Mod i Bryst
til at vove Kæmpedyst?
Hid en Mand, at vi kan
trækkes om hverandres Land!

Saul og hver i hans Hær
Ryster jo som Løv paa Træ'r.
Ser du vel, Israel,
du er de Filistres Træl!

Grundtvig har ikke naaet en mere folkelig Stil og har aldrig naaet denne Versbehandlingens Kunst, denne Sikkerhed i Rimenes Stilling og Slag. Hvor morsom denne Tone:

David kom, saa sig om,
hvad vil denne store Vom?

Læg saa Mærke til, hvorledes han opbygger en mere sammensat Strofe arkitektonisk som et helt lille Kapel. En begynder:

Se, Dagen bryder frem med Magt
gør Himlen lys igen
og driver Mørket hen
Op Hjerte fra din Morgenrast!
Lad ingen Trygheds Blund
formørke Naadens Stund!
Hjerte; tag
denne Dag
vel i Agt og tænk derpaa:
Muligt ser
aldrig mer
dine Øjne Sol opstaa.

Strofen bestaar af ikke mindre end tyve Linjer og vender uden Afvigelse fem Gange tilbage. Men saa virtuos Behandlingen end er, saa klar og simpel er Skildringen og den Formaning, der knyttes til den.

Han har skrevet Vers, som er enklere, i kristelig Forstand oprindeligere end noget andet paa Dansk, som det berømte, af Søren Kierkegaard fremdragne:

Endnu en liden Tid,
saa har jeg vunden.
Saa er den ganske Strid
med Et forsvunden.
Saa kan jeg hvile mig
i Rosen-Sale
og uafladelig
min Jesum tale.

Det er nærmere Fiesole end Ingemann er. Men saa har han ogsaa som Virtuos hele sødt ringende Klokkespil af Rokoko-Rim i sine Vers. Tag dette:

I Sinde! som finde ej Hvile paa Jorden,
men længes at mænges i Englenes Orden!
Bereder dog Eder, o gid I var mange!
at møde den søde vor Frelser med Sange!

De Andre, der vandre som Lysten dem drager,
hvis Taler kun praler af jordiske Sager,
o Jammer! de skammer sig ikke, mod Eder
at braske med Aske, som Vindene spreder.

Lad fare den Skare, hvis Lokken og Trusel
selv blotter og spotter sin skændige Blusel osv.

Det er glimrende som Haandværk. Dog større er Brorson, hvor han lader Rytmen med tilsyneladende Uregelmæssighed, i Virkeligheden helt formfast, rette sig efter Stemningens fineste Svingninger:

Her vil ties, her vil bies,
Her vil bies, o svage Sind.
Vist skal du hente, kun ved at vente,
kun ved at vente, vor Sommer ind.

Trange Tider langsomt skrider,
langsomt skrider, det har den Art.
Dagene længes, Vinteren strenges.
Vinteren strenges, og det er svart.

Der er Strofer af ham, hvor han, Holbergs Samtidige, ikke staar synderligt tilbage for Bellman i smidig, legende Kunst.

I sin Patos derimod er han Ewalds Forløber. *Johannes Ewald* er, om end født i Kjøbenhavn, dog Barn af en sønderjydsk Fader og kan for saa vidt kaldes den anden store Sønderjyde i vor skønne Literatur; han tilbragte ogsaa sin Drengealders Læreaar i Slesvig.

Da det fra tysk Side er blevet paastaaet, at Navnene Sønderjylland og Sønderjyde er nye Opfindelser, satte i Brug demonstrativt efter Slesvigs Tab, vil jeg bemærke, at Ewald, der ikke er mistænkt for Tyskerhad, men i saa mange Maader var Tysklands Beundrer og Tyskernes Elev, i sin *Hr. Panthakaks Historie* atter og atter bruger disse Udtryk, f. Eks.: «De er født i Danmark?» — «Ja, Deres Ekscellence, i Sønderjylland». — Eller: «Jeg er Kristen, Lutheraner og Sønderjyde». Ja den unge Slesviger betegnes af ham end kortere som «en jydsk Student».

Hvad nu Ewalds Betydning for Danmarks literære Udvikling angaar, da er den simpelthen umaadelig. Ganske alene grundlægger han jo den alvorlige Stil i Dramaet og i den verdslige Lyrik. Hans *Levned og Meninger* er den første moderne danske Prosa, jeg mener den første paa en Gang følelsesbevægede og skemtefulde. Holbergs er i Modsætning til den tør og stiv. Det er, som ethvert dansk Barn véd, paa Ewald alene af danske Forgængere, at Oehlenschläger bygger.

Visselig er der saare Lidet af Ewald, der nutildags har anden Interesse end den historiske, men dog har han skrevet en Haandfuld Ting af det højeste Værd, og om hvor Faa gælder det! — Hvad jeg finder uforgængeligt af Ewald, er først Prosaen i *Levned og Meninger*; Enetalen paa Højen har end ikke Baggesen naaet. Det er dernæst nogle Linjer af Klagesangen over Frederik V.: «Hold Taare op at trille og du min Cither stille! Nu bæres Kongen bort til Graven». Der er deri det i Danmark indtil da Ukendte, den store Stil. Saa er der den i Klopstocks Manér skrevne Ode til Sjælen med herlige Enkeltheder som denne Linje om Sjælen, at den svinger sig

højt, som en springende Hval, mod Solen.

Meget smukt har han i sin Ode til Moltke malt sit Væsen og sin Norne, der i Vuggen kyssede hans Bryst:

Stille, sølvgraa som Maanen bag Regnskyr.

Fulde og dejlige er hans Toner, hvor han er elegisk, som i Romancen om Liden Gunver, Forbiiledet for alle senere danske Romancer, eller end mere i Slutningen af *Nattetanker*:

Naar Uglen skriger om Fortræd
og Dødens laadne Spaamænd tude,
da kommer Haabet til min Pude
og Livet til mit Hvilested.

Thi den, hvem Føbus tidligt lærte
sin underlige Harmoni,
hans varme, store, fulde Hjerte
udbreder Himlene sig i.
Hans Sjæl omspænder Solene,
hans stærke Tanke griber Tiden,
og Nu og Da og Før og Siden
adspreder ej hans Følelse.

Og denne stakkels Ewald, der var et Barn og en Zigøjner og en Patient, han naaede i hin fjerne Tid som lyrisk Kunstner en Højde, dansk Lyrik aldrig senere har oversteget. Der er ikke et Bogstavs Overdrivelse i Aarestrups Vers:

Paa Sengen skrev du det med Taarer tunge;
men Poesien greb dit Digt og sagde:
Det er det bedste af den danske Tunge.

Tag Valkyriesangen af *Balders Død*. Ingen har nogensinde senere — Heiberg eller Richardt maaske undtagne — skrevet en saa kunstfærdig lyrisk Komposition. Og Richardt naaer dog kun teknisk Ewald, har aldrig hans mægtige Aandepust i Brystet:

Over Bjerg, over Dal, over brusende Sør
utrættede svinger
Valhalliske Mør
de blodige Vinger.
Dør, kæmper og dør! er det Budskab, de bringer.

Nu taler hver for sig:

Ej Sottesengs Kval
ej Haanhed
ej Fængsel,
Alle: Men Heltenes Længsel
men Banésaar bringer
Valhalliske Mør
over Bjerg, over Dal, over brusende Sør
paa blodige Vinger.

Nu følger Terzetterne. Den første Valkyrie priser Spydenes Klirren, den anden de Døendes Rallen, den tredje de Efterlevendes Klage, der er som Musik i hendes Øren:

Den bragende Lyd
af blinkende Spyd
er min eneste Fryd.

De Døendes Røst,
det rallende Bryst
er min kæreste Lyst.

De hvinende Skrig
ved Kæmpernes Lig,
de kun rolige mig.
Alle: Dør, kæmper og dør!

(Det er, som hørte man dem støde Spydstagerne mod Jorden).

Over Bjerg, over Dal, over brusende Sør
utrættede svinger
Valhalliske Mør
de blodige Vinger.
Dør, kæmper og dør! er det Budskab, de bringer.

Sproget er hist og her lidt ældet. Men vi har intet bedre.

Eller tag til Slutning Knuds Romance af *Fiskerne*, den som følger paa Repliken: Ha tro mig, det er Herrefærd til Orlogs! den underfulde Sang: *Kong Christian stod ved højen Mast*, som er blevet det danske Folks Nationalsang og som ikke engang en kun jævntgod Musik har kunnet gøre forslidt. Selve Strofen er opfundet af Ewald og bygget for Tid og Evighed med lutter mandlige Rim og med den enkelte Slutningsjambe, som Melodien

svækker og udflader ved den flove Gentagelse. Men se, hvordan Digtet er anlagt: Det forherliger efter hinanden i de tre første Strofer tre Orlogshelte, Christian IV, Niels Juel og Tordenskjold; det skildrer efter hinanden tre Søtræfninger og føjer saa en sammenfattende Slutningsstrofe til. Den første Strofe, Kongestrofen, giver Kartovernes Røg og Damp, som indhyller Skuepladsen, den anden, Niels Juels, gengiver Stormens Bragen, hvorunder det røde Flag hejses; den tredje, der er viet Tordenskjold, skildrer Peder Wessel som Lynet, der bryder den tykke Sky, som ligger over Havet. Alle tre Strofer har samme Udgang, forskelligt varieret, at Fjenden flyr, indtil den sidste Strofe genialt tiltaler Havet selv, det sortladne Hav, som Ewald med sin digteriske Natursans kalder det, for saa over Kamp og Sejr at udmunde i Ordet Grav, der her virker saa stolt, som sagde det Triumf.*)

Johannes Ewald døde 1781 kun 37 Aar gammel. —

Den store Sønderjyde, der tog Initiativet til Fornyelse af hele den germanske Kunst, *Asmus Jacob Carstens*, fødtes lidt over ti Aar efter ham i Maj 1754 og tilhører desværre for saa vidt mindre Danmark end Europa, som det ikke lykkedes os at fastholde ham.

Enhver, der kender Carstens' Levned, véd, hvorledes det forholder sig dermed. Det var hans strenge, barske Retsfølelse, der opflammede ham mod Kunstakademiet i Kjøbenhavn. Blandt Konkurrenterne til den store Guldmedalje var der Én, som efter

*) Efter at dette var skrevet, er i en Artikel af L. Bobé (*Tilskueren* Marts 1901) fremsat den Formodning, at Johannes Ewald ikke var Søn af Enevold Ewald. I saa Fald vilde han ikke have Noget med Sønderjylland at gøre. Kort efter Johannes Ewalds Død skriver den gamle Biskop Münster til Sønnen: «Igaar — 27. Juli — var vi hele Dagen hos den gamle Oberstinde Eigtved. Hun, der er opdragen i den gamle Ewalds Hus, fortalte os en Mængde Anekdoter om hine Tider. Du kunde her have tilfredsstillet dit Begær efter Oplysninger om den salig Ewalds Moder, hvis du havde været her. Du kunde ogsaa, hvad der for dig som Ewalds Biograf maatte være af særlig Interesse, være bleven belært om, at han egenlig var Søn af en vis Etatsraad og Borgmester i Kjøbenhavn, Valeur, hvem jeg endnu har kendt godt». Efter Bobé taler derfor ikke blot Madam Ewalds meget daarlige Rygte, men den Omstændighed, at Valeur paa den Tid, da Ewald fødtes, boede kun en Fjerdingvej fra Ægteparrets Bolig i Nordsjælland. Et Portræt af Valeur, som er vedføjet, viser ingen Lighed med Ewalds Træk. At faa Rede paa det virkelige Forhold turde efter Sagens Natur være umuligt.

Carstens' og Alles Mening — paastaar han — fortjente Medaljen; den blev imidlertid givet til en Slægtning af Professor Abildgaard. Følgen var, at Carstens tilbagesendte sin store Sølvmedalje og erklærede, slet ikke at ville tage mod nogen Præmie af et Akademi, der fordelte Præmierne ikke efter Fortjeneste, men efter Gunst. Han blev til Straf udvist af Akademiet; men efter dansk godmodig Vis var der saa lidt Alvor i Straffen, som der havde været Retfærdighed i Belønningen. Datidens ypperste Billedhugger, Wiedewelt, lod Udvisningsdekretet tage ned af Dørene og man tilsagde den vrede Kunstner al mulig Overbærenhed. Men han viste endog Løftet om den store Guldmedalje næste Gang tilbage, svarte, han behøvede ingen Medaljer, hans Kunst selv var ham Opmuntring og Løn nok og forlod Danmark for bestandig. Han drog bort og blev et af de Genier, der sætter Tidsskel.

For Danmark fik han særligt den største Betydning ved det dybe Indtryk, han gjorde paa Thorvaldsen straks ved dennes Ankomst til Rom i 1797. Da var Carstens 43 Aar gammel, Thorvaldsen 27 og traadte ind i sin anden Læretid. Da Carstens forlod Akademiet i Kjøbenhavn, havde Thorvaldsen, saa ung han end var, allerede været et Aar derved, og han havde allerede i Kjøbenhavn studeret Carstens's her efterladte Kompositioner. Nu traf han ham paany, modnet, paa hans Væsens Højde, og Indtrykket var overordenligt. I Thieles andet Værk om Thorvaldsen er Vidnesbyrdene herom udeladte eller afsvækkede af patriotiske Grunde, fordi man efter 1850 betragtede Carstens som halv Tysker og Thorvaldsen som en national Storhed uden Forgængere; men i det ældste Værk staar rent ud, at en endnu mere besjælende og oplivende Indflydelse end den, som den strenge Kunstdommer Zoëga øvede paa Thorvaldsen, havde Carstens, hvis store Aand netop den Tid stred sin sidste Strid. «Kun et eneste Aar var Nydelsen af den lærerige Omgang med ham Thorvaldsen forundt; men aldrig senere hørte denne op at beundre hans Værker». For at trænge ind i denne Genius kopierede Thorvaldsen en stor Del af hans efterladte Tegninger og havde dem altid om sig: Natten, Guldalderen, Megapenthes, Homer, ja saa sent som 1819, 21 Aar efter Carstens's Død, eftertegnede han Oedipus. Han lod desuden af Koch Guldalderen udføre som Oliemaleri og købte ni kostbare Originalarbejder af ham — hvad Alt kan ses i Museet. Adskillige andre Arbejder

af Carstens bortskænkede Thorvaldsen til en Grev Moltke, hvem han skyldte Taknemmelighed.

Thorvaldsens første afgørende Værk, hans *Jason*, er udført efter Forbilledet af Carstens's *Theseus* paa dennes *Oedipus i Kolonoi*. Den ældste Skitse til *Jason* havde støttet sig til en Skikkelse fra Carstens's *Argonautertog*; den færdige *Jason* har sin Holdning fra *Theseus*. Ogsaa bag Thorvaldsens *Musernes og Gratiernes Dans* ligger vistnok et Arbejde af Carstens. Dog det kommer ikke an paa Enkeltheder, men paa Hovedsagen, som er den, Cornelius har udtalt med de Ord:

«Thorvaldsen talte altid med en til Ærefrygt grænsende Beundring om Carstens, sagde, han havde skaffet sig af dennes Arbejder Alt, hvad han blot kunde overkomme, og bekendte aabent, at han havde denne overordenlige Genius at takke for det Væsenligste i sin kunstneriske Retning og Fuldkommenhed».

At Thorvaldsen blev den langt større Kunstner af de to, det underligger selvfølgelig ingen Tvivl. Men i visse Maader maa Carstens kaldes Thorvaldsen overlegen som Aand. Han viste ham praktisk Vejen til Antiken, som man dengang kendte den; men han var samtidigt dybt modtagelig for Michelangelos Storhed, hvad Thorvaldsen aldrig blev.

Dog endnu inden Carstens praktisk havde vist Thorvaldsen Vejen til Antiken, havde en anden Mand, en Teoretiker, aabnet hans Øje for den, ogsaa han en Sønderjyde, *Georg Zoëga*, et Aar yngre end Carstens, født 1755. Zoëga indtager derved for den danske Billedhuggerkunst en Plads, der minder en Smule om, hvad Winckelmann har betydet for den tyske. Zoëga var Datidens kunstneriske Bevidsthed blandt Danske. Hans lærde Værker nedskrev han desværre mest paa Italiensk, aldrig paa Dansk. Men han alene forstod længe før Carstens' Død hvad han var værd, gjorde efter hans Død Alt for at bevare hans Tegninger for Danmark.

Straks efter Carstens's Ankomst til Rom skriver Zoëga til Akademiet om ham, kalder ham en Dansk, der er en duelig Tegner og komponerer med megen Ild; dog hænger han altfor meget ved Michelangelos Manér — dengang en svar Synd. Ved hans Død skriver han atter og atter: «Jeg gjentager, at man ikke i Kjøbenhavn kan gøre Fordring paa Kunstpatronage, saa længe man ikke har gjort Noget for at sikre Nationen disse værdifulde Efterladenskaber af et afgjort Kunstgeni, som var en

Dansk». Han fremhæver, at saa længe han har været i Rom — et halvt Menneskeliv — har der ikke dèr været nogen Kunstner, der kunde komponere som Carstens.

Han faar ogsaa Fru Friederike Brun til at skrive hjem for at redde disse Kunstskatte for Danmark. Hun skriver: «Skulde Danmark virkelig give fuldstændigt Afkald paa Carstens i Døden som i Livet? Skal Kunstens sjældne Blomster, som vor kolde Himmel kan fremkalde, da alle hendø af Mangel paa kærlig Pleje, og skal evigt Barbari omtaage vore Kyster?» Hun foreslaar i dette Øjemed en Nationalsubskription, hvis Udbytte skulde betroes Zoëga; men alle disse Opfordringer lød som bekendt forgæves. Ingen af disse Tegninger kom til Danmark.

Zoëga blev Thorvaldsens Opdrager i Rom. Berømt er hans Brev hjem straks efter dennes Ankomst, at det er meget ilde overlagt af Akademiet at sende Folk saa raa til Italien, hvor de siden maa spilde en Masse Tid paa at lære Ting, de burde kunne forud. Hvorledes kan en Kunstner studere i Rom, som han burde, uden at kunne et Ord Italiensk eller Fransk, uden ringeste Kendskab til Historie eller Mytologi?

Zoëga bibragte Thorvaldsen langsomt og taalmodigt det Kundskabsforraad, han trængte til, og han tog ham i Forsvar overfor Akademiet i Kjøbenhavn, da man truede med at berøve ham hans Aarpenge paa Grund af hans formentlige Uvirksomhed. Det var Zoëga, der fra den første Dag af tog sig af ham, ham, der skaffede ham Tilladelse til at kopiere Polluxgiganten paa Monte Cavallo, Thorvaldsens første Arbejde i Rom. I en af de mange samtidige Meddelelser om deres Samliv hedder det: I syv lange Aar sagde Zoëga til det reneste og største Kunstgeni, som findes i Rom, snart: «Saaledes gjorde de Gamle det ikke», snart omvendt: «Det ligner jo denne eller hin Antik», snart: «Saadan gik ingen ærbar Kvinde klædt i Oldtiden», og altid ødelagde og gentog den store beskedne Kunstner sit Arbejde, indtil *Jason* stod der og tilfredsstillede Zoëgas kræsne Kenderøjne.

To Aar efter Ewalds Død fødtes — igen i Sønderjylland — den Mand, der grundlagde den danske Malerskole, *Christoffer Eckersberg*, der først personligt, dernæst aandeligt har behersket den danske Malerkunst lige til ind i Halvfjerdserne, da med Tuxens og Krøyers Rejser til Paris en ny Tid indvarsledes. Hans Virksomhed og Betydning er for bekendt til at behøve nogen Udvikling. Han genfrembragte ikke som Abildgaard For-

tids Kunst. Han malte sit Liv igennem med haarfin Iagttagelse efter Naturen, forstod og gengav de blivende Træk i det danske Lands, det danske Havs og det danske Folks Aasyn. Hans kunstneriske Væsen var Sanddruhed, hans Maal var Gengivelse af Hjemmet.

Den Mand, som (født 15 Aar efter Eckersberg) dernæst blev den betydeligste Optager og Gennembryder af den Thorvaldsenske Overlevering i vor Billedhuggerkunst, var atter en Sønderjyde *Herman Vilhelm Bissen*.

Om ham gælder det som om Eckersberg, at Ingen uden Thorvaldsen overgaar ham i Betydning for vor bildende Kunsts Udviklingshistorie.

Han blev født i Slesvig 1798 og kom i 1816 til Kjøbenhavn for der at blive Maler; han viste lige Anlæg til to Kunster, men nogle og tyve Aar gammel kom han — ved den Tilfældighed, at hans Farvespatel knækkede — til at besvare en Opgave for den lille Guldmedalje som Billedhugger og blev ved at virke som saadan. Han kom 1824 til Rom; droges mere end Thorvaldsen til Fremstilling af det Kæmpende, det Tragiske i Antiken, modellerede for Thorvaldsen Gutenbergmonumentet til Mainz, udførte Valkyrien som nordisk Modstykke til Thorvaldsens Hebe, frembragte de 18 Kvindeskikkelser til Dronningens Trappe paa Christiansborg, hvoriblandt især enkelte af de nordiske er saare smukke og følelsesfulde. Han fremstillede i Orestes, Filoktetes og Achilles Fortvivlelse, Kvaler og dyb Harme, et Felt, Thorvaldsen lod ubetraadt. Da han saa ved 1848 følte sig delagtig i Striden om den danske Nationalitet i Slesvig, indvarslede han en ny, virkelighedstro Retning i vor Billedhuggerkunst ved Landsoldaten, et ypperligt Værk. Som Ewald havde givet Danmark dets første Nationalsang, saaledes gav Bissen os vort første Nationalmonument. Og af næsten alle fremragende Mænd og Kvinder i sin Samtid har han efterladt os Statuer og Byster. — Jeg vil blot berøre, at hans Søn, *Vilhelm Bissen*, som bekendt med Ære har fortsat hans Livsværk.

Man ser, hvilken Indsats af Kræfter Sønderjylland har givet dansk Kunst. Af senere sønderjyske Kunstnere vil jeg blot nævne: *Heinrich Hansen*, *Ottesen*, *Riis-Carstensen*, endelig Marinemaleren *Locher*, der halvvejs er af jødisk Afstamning, men som fødtes i Sømandsbyen Flensborg.

Sønderjylland har forsynet vor Politik med Rigsdagens Ting-

formænd af begge Partier, *Høgsbro* og *Matzen*, med Idealister som *Peschke-Køedt*, og har endelig givet os den Historiker, *A. D. Jørgensen*, der i vore Dage mere end nogen anden Dansk har indprentet Slesvigs Betydning i Alles Sind og været dets ypperste Talsmand.

At betegne et bestemt Provinspræg som ejendommeligt for alle de Anførte, er umuligt. Vi saa, at Sønderjylland giver Rationalismen som Pietismen dens Høvdinger, giver Danmark en saa sværmerisk Kunstner som Ewald og en saa ædru som Eckersberg. Alle Modsætninger er fremstaaede indenfor Hertugdømmets snevre Ramme.

Hvis Danmark nogensinde havde været regeret med Geni, havde Intet været lettere end at bevare dansk Sprog i hele Sønderjylland. 1720 havde man uden ringeste Modsigelse kunnet indføre dansk Skolesprog og Kirkesprog overalt. H. V. Clausen, der af alle Danske kender Sønderjylland bedst, har gjort mig opmærksom paa den Omstændighed, at først i Aarene 1820—30, netop som den tyskfødte Sværmer for dansk Sprog, Schack Staffeldt var Amtmand paa Gottorp, aflagde Bønderne i hans Embedsomraade, den sydlige Del af Angel, paavirkede af Aarhundreders Tryk i Kirke og Skole, tildels bevidst deres danske Modersmaal.

Hvad har vi ikke, alt som Tysken trængte sig frem, lidt for Tab af sønderjysk Intelligens! Enkelte af Tysklands allerførste Aander er tyske Sønderjyder. Saaledes Rigets ypperste Historiker Theodor Mommsen, vor bitre Uven. Saaledes Juristen Beseler. Saaledes nu ved Berliner Universitetet en Tænker som Friedrich Paulsen. Ikke faa fremragende yngre Filologer som Asmus Sørensen er blevne tyske Skribenter. —

Dersom vi nu med Ligegyldighed saa paa Slesvigs Fortyskelse, saa vilde i Fremtiden Alt, hvad fremragende Landet frembringer, gaa til det tyske Rige — og vi lide et uoverskueligt Tab. Desuden kan vel intet tænkende Menneske nære saa barnagtig en Tro som den, at Kongeaaen vilde afgive et Skel, der bød Fortyskningen Holdt. Nej Tysken vilde som med tusind Tunger slikke sig op nordpaa, og dansk Sprog snart være et Væsen, hvori der var gaaet galopperende Svindsot.

Jeg forstaar det Standpunkt, hvorfra der siges: Det er allerbedst for saadan en lille gammel Ting som Danmark, at det tilintetgøres og gaar op i Tyskland. Hvad gør det, om Kongen

hedder Christian eller Wilhelm! Synderlig Fordel har jo dog de Færreste af at være Danske. — Dette er et naturstridigt Standpunkt; men det er Nyttestandpunktet.

Jeg forstaar derimod ikke, at man opgiver Interessen for Sønderjylland uden samtidigt at opgive Interessen for Danmark — og det gør Ungdommen i vore Dage hyppigt.

Hvad her røres ved, er end ikke Spørgsmaalet om vor Bestaaen som Stat, men blot som Aandsvæsen. Vi er altfor faa; vi kan ikke slippe et Element, der har tilført os saa meget af vor allerbedste Kultur.

Selv om vi var erobrede, vilde Spørgsmaalet endnu foreligge.

VENSTRE OG SØNDERJYLLAND

(Af en Tale holdt i Kallundborg paa Valgdagen 3dje April 1901)

Oppositionens Sag her i Danmark er den nationale Sag; det er Folkets Sag overfor den maskerede Enevælde. Oppositionspartierne er desuden i særlig Forstand de nationale Partier, fordi de, som kæmper mod et Tryk, der holder dem nede, maa føle særlig Deltagelse for dem, der paa den anden Side af Grænsen lider under et overmægtigt Tryk.

Forholdet er tilmed det, at det herskende Parti i lange Tider har tiltaget sig Eneret til fædrelandskærlige Følelser, har pukket paa sin Nationalfølelse og bevist den ved hensynsløse og lovstridige Handlinger, der kun blev mulige, fordi de skete i Nationalitetens Navn. Det er da god og nødvendig Politik for Oppositionen at hævde sig selv sand Fædrelandskærlighed, og den maa endog for at vriste et farligt Vaaben ud af Højres Hænder være pirreligere og mere nøjeregnende end Højre med Hensyn til sine Tillidsmænds Holdning i nationale Spørgsmaal.

Venstre kan kun styrkes ved at blive bevidst nationalt, styrkes i sin Selvfølelse indadtil og i sit Forhold til Højre udadtil. Venstrefolk kan længe nok tale om en Overvinden og Udryddelse af Højremænd. Det Ønskelige er jo dog ikke fra noget Synspunkt at de udryddes ved Tilintetgørelse, men at de gaar op i Modpartiet ved at forsone sig med det. Og Intet vil bidrage mere til at gøre dem til Venstremænd end Tillid til, at Venstre er et fuldt saa nationalt Parti som det, de hidtil har tilhørt. Mange af dem har jo ærligt frygtet for hos Venstre at møde Ligegyldighed for det, som med Rette laa dem paa Hjerte. De vil glide over i Venstre, naar de ser, at der ingen Ligegyldighed findes.

Socialdemokraterne betegner ikke ofte sig selv som nationale. Deres Sag er hele Menneskehedens Sag. De ser Landsmænd og Kammerater overalt i dem, med hvem der handles ilde, dem, som er prisgivne Vilkaarlighed, dem, der ikke selv har valgt deres Herrer. Netop derved bliver de i vort Tilfælde nationale; de er ikke forblevne ligegyldige for deres fraskilte Landsmænds Skæbne. Og det maa siges, at deres Meningsfæller hinsides Grænsen i den tyske Rigsdag altid har talt de Undertryktes Sag. Hvis Socialisterne kalder sig Europæere, saa tør jeg sige, at jeg og mine politiske Venner er lige saa gode Europæere som de.

Intet ligger mig fjernere end den dumme Nationalisme, om hvilken jeg selv først har brugt Ordet *Fædrelanderi.* Jeg skældes endnu jævnlig ud derfor. Det, at vi er Danske, udelukker jo ikke, at vi er Europæere. Danmark ligger som bekendt i Europa. Men det at vi er Europæere, udelukker ikke heller at vi er Danske. Vi taler ikke Europæisk — det er ikke noget Sprog. Vi taler Dansk og føler dansk.

Nationalitetsideen er i vore Dage en misbrugt Idé. Vi ser store og smaa Folk gaa op i det nationale Hovmod og blive snevre og dumme derved. Frankrig er gaaet aandeligt tilbage, siden det gav den raa Nationalisme Raaderum. Som Folkeslagene i Oldtiden troede om sig, at de var Guds eller Gudernes udvalgte Folk, saaledes kalder Kejser Wilhelm den Dag idag i Taler til sine Soldater Gud for Tysklands gamle Allierede. De to stærkeste Magter i vore Dage, Rusland og England, fører uafbrudt blodige Kampe for at udvide deres nationale Magt. Gennemsnits-Englænderen tror, det er det fineste at være Englænder, og Gennemsnits-Russeren, at han er bestemt til Verdens Herre.

Saadanne Forhold giver undertiden frihedselskende og oplyste Folk Skræk for Nationalitetsideen og for nationale Kampe. Men den Idé har to Ansigter: et brutalt og et ædelt.

Der gives som bekendt Tilfælde, hvor Kampen for Nationalitet og for Frihed er Et og det Samme. En saadan Kamp er Polens eller Finlands, som stræber at hævde sig mod en umaadelig Overmagt. En saadan Kamp er den, der i al Stilhed foregaar i Sønderjylland.

Nationalfølelsen her har ikke det Ringeste at gøre med national Indbildskhed eller Fremmedhad; den er kun et Udtryk for den mest berettigede Selvopholdelsesdrift.

Denne Selvopholdelsesdrift er desværre temmelig svag i det

moderne Danmark. Som de Danske i Nordamerika efter faa Slægtleds Forløb har glemt deres Modersmaal, medens Englændere og Franskmænd bevarer deres i Aarhundreder, saaledes er Interessen ofte lunken hos de Danske for deres fraskilte Landsmænds Skæbne. Men dette er et Svaghedstegn. Stærke Folkeslag som stærke Mennesker holder fast paa Alt hvad der aandeligt hører dem til; har en sund og kraftig Selvkærlighed. Maaske er denne Svaghed en Aarsag til at vi politisk er sunkne saa dybt, er saa magtesløse udadtil og indadtil.

Men et Land, hvor den nationale Selvfølelse ligger lavt, det er som et Holland uden Diger, i stadig Fare for at overskylles og udslettes.

Hvad der forklarer dette uden at undskylde det, er det Misbrug, der i en Menneskealder er drevet med Nationalfølelsen herhjemme. Man har stillet sig uforsigtigt, undertiden udæskende til det overmægtige tyske Rige, har med Vilje overset de Handlinger fra dets Side, som viste, at det ikke tænkte sig Danmark som Fjende — som Nedbrydelsen af Skanserne ved Dybbøl. Man har desuden opirret Tyskland ved den Ophidselse, som fandt Sted for lovstridigt at kunne gennemføre Kjøbenhavns meningsløse og farlige Befæstning, der ikke truer Nogen i Verden uden os selv.

Den Mand, der var Tysklands Gesandt i Kjøbenhavn i Midten af Firserne, da den indre Strid var heftigst, sagde en Dag til mig: «Jeg er forbauset over denne Iver for at befæste. Danmark, der kunde sidde saa trygt som Svalen under Tagskægget, udsætter sig frivilligt for Overlast.»

Det Estrupske Ministerium misbrugte altsaa Nationalfølelsen til ved Hjælp af en krigersk Holdning at styrke sin Stilling. Sikkert var dengang en stor Del Højremænd oprigtigt begejstrede for dette Ministerium som Værn og Værge for Nationen. Siden da er Øjnene gaaede op for det rette Forhold, at Ingen har udsat Nationen for større Fare. Nutildags er Øjnene allevegne aabne. Nu véd ogsaa alle Mennesker, hvad Krigsminister Bahnson især vilde befæste, sin Gaard.

Befæsterne gav sig dengang ud for de bedste Fædrelandsvenner i Landet. Venstre og Socialdemokraterne var Menige med sort Kokarde, fædrelandsløse eller endog fædrelandsfjendske Personer. De var Europæere, det vil sige: den Omstændighed, at de havde set et Landkort, havde set et Verdenskort, hvor Dan-

mark ikke tog sig lige saa stort ud som Rusland eller Tyskland — den Omstændighed lagdes dem til Last, og Europæer blev et Skældsord.

Man satte sig i Fædrelanderiets brede Sæde og stræbte at genne dem, der afskyede alt Fædrelanderi, ud af Hegnet, der omgav de rette Danske.

Naar man berøvede Landet Bevillingsretten, skete det under Raabet Leve Danmark! Naar man berøvede Folket Forsamlingsfriheden, raabtes der samtidigt Leve Fædrelandet! Intet Under derfor, at fædrelandske Raab forstummede paa Venstremænds og Socialdemokraters Læber. Man var for stolt; man væmmedes ved at tage Danmarks Navn forfængeligt.

Men naturligvis fulgte dermed Skinnet af Venstres Ligegyldighed for nationale Spørgsmaal og hos Enkelte maaske virkelig Ligegyldighed. Det var rent menneskeligt en Fejl at være udeltagende overfor Spørgsmaalet om det danske Sprogs Tilbagetrængelse og Udryddelse, og det var en politisk Fejl af Venstre, som vi senere har stræbt at bøde paa, den, at give Skinnet af Venstres Ligegyldighed for Danskhedens Sag Lov til at sætte sig fast. Venstre burde efter Forholdets Natur føle varmere for Undertrykte end Højre. De, som kæmper for Selvstyre i Danmark, kan mindst glemme dem, der forfølges og plages andensteds.

I den Sag, som sysselsætter denne Kres, har imidlertid Mænd af Venstre og Højre kunnet tale fredeligt med hinanden. Begge Parter følte, hvad denne Sag nu engang ved Forholdenes Magt er kommen til at betyde for danske Mænd og Kvinder i Nordslesvig; og jeg hilser det som et glædeligt Tidens Tegn, at i et rent nationalt Spørgsmaal Venstre- og Højremænd et Øjeblik har kunnet samvirke. Man maa være forblændet af Partihad for at se en Fare for den politiske Frihed deri. Og naar jeg siger dette, staar mit Ord til Troende; thi jeg har ingen Grund til at elske Højre. Højre har tredive Aar igennem gjort mig hvad Ondt det har kunnet. Det vilde ogsaa være besynderligt, om jeg for at indynde mig valgte det Øjeblik til at nærme mig Højre, da Partiet ligger i de sidste Krampetrækninger.

Vi er et lille Land, hvis Sprog er truet. Nordslesvigs dansktalende Befolkning er Bolværket for vort Sprog. Ifald ogsaa denne nordlige Del af Sønderjylland blev fortysket, saa vilde det betyde, at Tyskheden som en Strøm væltede sig nordpaa. Som

jeg før har sagt det: Intet fornuftigt Menneske kan dog tro, at Kongeaaen, den Strimmel Vand, vilde standse den, naar ikke de sejge danske Bønder i Nordslesvig har kunnet. Lidt efter lidt vilde ogsaa Jylland fortyskes.

Maa vi da nu med største Deltagelse følge Nordslesvigerne i deres Kamp for vort eget Modersmaals Bevaring — og ikke for det alene, men for aandelig Uafhængighed — saa er det paa den anden Side klart som Dagen, at vi aldrig kan være varsomme nok, aldrig forbeholdne nok i Udtryksmaaden for vore Sympatier, for ikke at give de prøjsiske Myndigheder en velkommen Anledning til nye Magthandlinger og Voldshandlinger.

I det Punkt er alle danske Mænd og Kvinder sammensvorne. Hvad i al Verden der end ellers skiller dem, paa det Punkt er der et Frimureri imellem dem. Hvis det kunde tænkes, at En her brød ud og sprængte Sammenholdet — (til ifjor har det end ikke kunnet tænkes) — saa er der kun én Dom over en saadan Handlemaade. Og var det Ens Nærmeste, som begik noget Saadant, saa var det selvfølgelig simpel Pligt saa hurtigt og afgørende som muligt at ile til, fraraade, afværge, forhindre Skændselen og Ulykken. Jo nærmere vi stod den Paagældende, des ivrigere maatte Enhver af os være.

Men under disse Forhold er det, at en danskfødt Kvinde har nedsat sig som Angiverinde af danske Bestræbelser i Nordslesvig, har røbet Ting, som maatte forties, fortalt — heldigvis urigtigt — om Midler, der med store Ofre var tilvejebragte for at bevare dansk Jord paa danske Hænder, har snigløbet de Danske og gaaet Myndighedernes Ærind. Da den Mand, der stod hende nærmest og hvem det tilkom som uafviselig Pligt at gribe ind, i Stedet optraadte med et Hovmod, der var ligesaa uforsvarligt som det var dumt, har det kunnet ske, at hun for denne sin Virksomhed, der er landsfarlig, har kunnet paaberaabe sig Godkendelse af en dansk Folketingsmand, en af Venstrepartiets ledende Mænd, og han har i Maaneder ladet hende uimodsagt beraabe sig paa ham i sit Blad. Hun søgte og fandt heri overfor sine Læsere Vidnesbyrd om sin Berettigelse til at falde Sønderjydernes Førere i Ryggen.

Hvad Indtryk dette har gjort i Nordslesvig kunde man tænke sig til selv uden Kundskab derom. Noget Saadant er jo aldrig før sket. Vi, som kender dertil, kan vidne, at Indtrykket har været det dybeste. Derfor afventer danske Mænd og Kvinder

i Sønderjylland med feberagtig Spænding Resultatet af Valget idag. Og ikke blot der, men overalt i Danmark, hvor der er Forbindelse og Berøring med Slesvig og hvor der findes en national Bevidsthed, vil man, hvis hin Mand vælges idag, fornemme dette som en Beskæmmelse for Venstre, for hele Oppositionen, ja for hele det Land, hvis bedste Sønner faldt for tyske Kugler paa den blodige Grund, hvor nu en Fru *von* Et eller Andet, en dansk Folketingsmands Datter, lefler med det prøjsiske Styre og angiver os for det og beskyttes deraf.

Man har sagt imod os: Det gaar ikke an at indføre sønderjydske Spørgsmaal paa danske Valgtribuner. Dels er det ikke os, som har indført dem. Dels maa det engang kort og fyndigt siges, at Forræderi fra den ene Side, Usandfærdighed og Vrøvl for at dække det fra den anden, det er ikke nordslesvigske Spørgsmaal, det er en grundmenneskelig Sag, hvori der end ikke er Gnist af Spørgsmaal. Ethvert Spørgsmaal her er længst besvaret.

Man har mod de venstresindede Mænd, der har taget sig af denne Sag, talt, som gjorde de Brud paa den i ethvert Parti nødvendige Disciplin. Disciplin bestaar jo i at man frivilligt eller nødtvungent giver Afkald paa at tale eller virke efter sin Overbevisning, for Formaalets Skyld. I dette Tilfælde: Man giver Afkald paa sin Frihed for engang i Fremtiden at opnaa større Frihed. Dette Afkald paa Friheden er aldrig behageligt, men tit nødvendigt.

Er der nu her sket noget Brud paa Disciplinen? Tvertimod. Med den yderste Hensynsfuldhed har man henvendt sig til Venstres Ledelse og fastholdt som Betingelse for sin Optræden, at Ledelsen her stillede sig neutral. Ingen lystrer hellere end jeg, naar jeg hører min Overmand befale. Men jeg er i dette Tilfælde ikke sikker paa at have fundet ham. Ikke i det socialdemokratiske Hovedkvarter i Kjøbenhavn, som skælder mig for Reaktionær og Nationalist, hvad der ikke tyder paa Styrke, og som i dette Punkt neppe ser rettere end denne Kreses Socialdemokrater. Heller ikke i Reformpartiets Ledelse.

Og den brutale Fordring paa blind Lydighed fra Ledelsens Side, selv om denne Ledelse har syv Sind og mangler Blik for det Fornuftige og Værdige, denne Fordring bliver endog latterlig, hvis den fremsættes under Raabet: Leve Friheden! — som Reformpartiets Opraab slutter.

Leve Friheden! ɔ: Leve den Frihed, man selv ikke taaler, den Frihed, man kommer i Raseri over, naar den uformodet dukker op som Følelse hos en tænkende Menig. — Og det nytter ikke at fortælle os: denne brutale Partitvang, der ikke vil høre Fornuft, kommer i sidste Instans Friheden til Gode. Tro det, hvem som vil! Jeg tror det ikke.

Dette er saa meget uheldigere, som vi blandt Andet ogsaa af rent nationale Grunde maa nære det mest levende Ønske om Frisindets og Frihedens Sejr i Danmark.

Læg Mærke til, hvor meget Tyskland i Sammenligning med Danmark har forud og har at friste Norslesvigerne med. Tyskland, som var splittet og delt, er blevet et af Jordens mægtigste Lande, stort ikke blot som Fastlandets bedst rustede og mest sejerrige Krigsmagt, men ved sit udbredte Kultursprog, sin Handel og Industri, sin Videnskab og Kunst. Overfor den opvoksende Slægt i Slesvig har et lille Land som Danmark slet Ingenting at rose sig af, ifald vi regeres paa Prøjsisk, blot i mindre Stil og Format.

Derfor haaber jeg paa Oppositionens Sejr. Det er det første Skridt paa Vejen. Men jeg vil, at ogsaa Sønderjyderne med Glæde og Tillid kan være Vidne til denne Sejr.

NOGLE TALER

SLUTNINGSORD AF EN TALE

holdt ved Afskedsfesten for Forfatteren i Kaiserhofs store Sal i Berlin.

(1. Februar 1883.)

Den, som én Gang har levet med i et stort Lands og en Verdensstads Liv, han finder sig nødvendigvis vanskeligt paany til Rette i et ganske lille Land og i en middelstor By.

Dog det forstaar sig, aandeligt kan jeg ikke skille mig fra Tyskland, om saa blot af den Grund, at Sjælelivet og det politiske Liv i de skandinaviske Lande nødvendigvis altid paavirkes dybt af tyske Tilstande. Dersom det staar godt til i Tyskland, dersom de Bedste her er ved godt Mod, dersom her modnes mange nye Tanker, dersom store, gavnlige Omformninger bliver forsøgte og udførte her, saa kommer efter faa Aars Forløb alt dette de smaa Stater i Norden til Gode — og omvendt, sejrer i Tyskland den aandelige og politiske Reaktion, ophidses slette Lidenskaber, hersker Voldsmagt og Forfølgelsessyge, saa sporer vi Virkningen næsten straks. Det maa De vide: de Tider er begravne, da vi i Norden glædede os, naar det gik ilde til i Tyskland, og sørgede over Tysklands Velfærd. Vore Skæbner er nøje knyttede til Deres. Hersker Lyset her, saa bliver hos os Mørket lettere fordrevet; hersker i Tyskland fri og skøn Menneskelighed, saa taber visse Smaafolk i Norden, der gerne vilde trælbinde Aandslivet, Modet. De, som vil noget Godt, er i alle Folkeslag samfast forbundne.

Derfor tror jeg at tale ikke blot i eget Navn, men i en hel yngre Slægts i Norden, naar jeg udtaler det Ønske: Maatte Tyskland udvikle sig lykkeligt og rigt — og maatte det ikke gøre

dem, der kender og vurderer det i Norden, det altfor vanskeligt at tale tysk Væsens og tysk Fremfærds Sag!

Mit Hjerte snører sig sammen i mit Bryst, naar jeg tænker paa, at netop nu, da jeg frivilligt forlader Tyskland, maa Hundreder af danske Borgere som jeg, nordslesvigske Bondesønner, der mente at have en Ret til at bo paa deres Fødejord, ufrivilligt og uden nogetsomhelst Festmaaltid forlade Landet. Jeg vover ikke at udtale mig om Retsspørgsmaalet, men Tyskland synes mig stærkt nok til at kunne vise Højmodighed.

Maatte alle den Stærkes og Vældiges Dyder udfolde sig i Tyskland! Meget er jo alt virkeliggjort af det, som de *Førmartslige* haabede for det tyske Rige. Maatte af deres Fremtidsdrømme ogsaa alt det Ikke-Fantastiske, der endnu ikke er opnaaet, blive en Virkelighed! Maatte der forestaa Tyskland en stor og glorrig Fremtid, rig paa sand Lykke og sand Hæder!

TALE I HANSTED SKOV

(Juni 1886)

Venner! Dette er en smuk Dag. Den er bl. A. smuk, fordi vore Værter og vi Studenter har fundet hverandre, udvekslet Tanker og set, hvor godt vi forstaar hinanden.

Man siger: *Af En skal du kende dem alle*, og hvis det Ordsprog holder Stik og hvis jeg tør dømme efter min Vært — det er *Jens Kjær* fra *Vrønding* — da er den jydske Bonde Guld værd, mer end det: Kærlighed værd. For jeg har i ham ikke blot fundet min Overmand i Sundhed, men min Ligemand i Dannelse.

Værter og Gæster har siden vor Ankomst, som naturligt er, talt mest om Politik. Vi har hos dem fundet samme Forhaabninger og samme Bekymringer som hos os. Vi har jævnligt hørt Ordet: «Vi taaler det ikke, vi finder os ikke deri.» Men det fejler ikke, at En og anden har rejst det Spørgsmaal: Er det, vi nu gør, at taale det eller ikke at taale det? Finder vi os i det eller finder vi os ikke i det? Hvis dette betyder, at vi ikke finder os i det, saa har det i det mindste en mærkelig Lighed med det, andre Folkeslag gør, naar de finder sig deri.

Den passive Modstand er al Ære værd, men aktiv er den ikke, og man er aldrig vis paa, om den holder ud. Der gives en Maade at bekæmpe sin politiske Modstander paa, som jeg ikke vil anbefale. Det er den, som bestaar i at man træder op med truende Miner og knyttede Næver, skrigende: «Giv efter! siger jeg: Giv efter! For dersom du understaar dig til ikke at give efter, saa — gør jeg det selv.»

Vi hører stadig Sangen *Ned med Estrup!* og det er naturligt, at Vreden rettes mod ham. Men Estrup er ingenlunde det Værste i Højre. Det er det Triste ved Estrup, at det er en Mand, som aldrig har sagt et Ord eller udtalt en Tanke, noget Menneske kan huske, endsige havt en politisk Plan. Men derfor er han paa ingen Maade en Mand uden Fortjeneste. Der gik for nogen Tid siden en Historie gennem Bladene om at Estrup havde holdt i Timevis paa en Vej for at tvinge sin Hest til at gaa over en Pøl, og man haanlo uforstandigt af ham, fordi han jo saa let havde kunnet ride uden om. Jeg ønsker hver Enkelt af Dem den Stædighed, den faste Vilje, hvormed han har forfulgt sine Maal. Vi kan lære af ham, hvorledes vi skal tvinge de genstridige Dyr til at lystre vor Vilje. Og siger man, hvor bliver da Hjertelaget af? saa svarer jeg Hjertelaget overfor vore Modstandere, det vil vi vise, som de viser det i Norge, *efter* Sejren. Forbandt vi Estrups Egenskaber med andre, betydeligere, saa var vi nærmere ved denne Sejr.

Nej, ikke Estrup er det Værste ved Højre, det Værste er Højres Hykleri. Sagde de endda «vi hader Friheden, vi vil knække Grundloven Led for Led», saa var det i det mindste ærlig Tale. Men modbydelig er deres Tale om Kærlighed til Frihed og Grundlov. Og Hykleri hos det ene Parti avler Vrøvlevornhed hos det andet. Man ser det i andre Lande: Saadan hændte det i Kina i forrige Aarhundrede, at Mandarinerne traf alskens krigerske Forberedelser til en Art Statskup. De lagde en Kanonbaad udenfor Vinterpaladset og lavede sig i Stand til at beskyde Gaderne i Peking. Hvad gjorde Oppositionen da? Den gjorde Grin med de unødvendige Forberedelser, eftersom intet Menneske havde tænkt paa Modstand.

Men en Europæer indser let, at denne Skemt var ulogisk, thi enten havde man maattet sætte væbnet Modstand i Værk eller ogsaa burde man lade være med Skemten, for Mandarinerne brugte jo de rigtige Midler til at naa deres Maal.

Den hykkelske Færd hos det herskende Parti avler de tomme Sindelags-Tilkendegivelser, der skal betyde Modstand. Man saa det i Japan i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Der hændte det, at to vakre Landboere kom i Forlegenhed, fordi de havde forset sig imod en Politimand. Oppositionen oppebiede deres Løsladelse af Varetægtsfængslet, viste dem al mulig Ære, forærede

dem Sølvopsatser og lignende smukke Ting, og lod saa kort derefter Politiet trække af med dem til Hullet igen.

En Europæer indser let, at denne Adfærd var ulogisk. Enten havde Folket maattet tage dem i sin Varetægt for Alvor eller også burde man have saa megen Følelse for det Værdige, at man undlod at give dem Gilder, Sølvbægere osv.

En Europæer indser, at man endnu aldrig har demonstreret noget ned, aldrig har sunget, aldrig har raabt noget ned. Han indser, at der skal andre Fremgangsmaader til.

Men derfor er vi *Europæere,* som vi kaldes, ikke aandshovmodige; de bedste af os er stolte og vil gerne meddele Stolthed; men til Hovmod kender vi ikke. Jeg frygter da ikke nogen Fare for Samarbejdet mellem den lærde Stand og det danske Demokrati af aandsaristokratisk Hovmod. Hvor skulde vi, som har forladt vore Standsfællers Parti, vore Klasse-Interesser for at gøre Deres Sag til vor, kunne gøre det i Hovmod? Nej, vi gør det, fordi vi elsker Deres Sag, anser den for retfærdig.

Der er en anden Fare, for hvilken jeg nærer nogen Frygt. Det er den, at engang i Tiden det sejrende Demokrati kunde trække sig tilbage fra os. Den Tillid, med hvilken vi er komne Venstre imøde, er ikke altid bleven mødt og lønnet. Af og til høres endnu indenfor Venstre Røster imod os som Aandsaristokrater eller Ikke-Religiøse eller ikke danske nok. Jeg siger derfor til Dem: Lad os ikke i Stikken! Vi sviger aldrig Jer. Svig I heller ikke os. Jeg tager det Løfte af Jer, at I ikke lader os i Stikken den Dag, Sejren er Eders.

Jeg siger det ikke i nogen egennyttig Interesse; jeg er ingenlunde sikker paa at opleve denne Sejr. Men det, at I ikke sviger os, det vil være godt for vor fælles Sag, vil være godt for Jer selv. Den værste Fare er nemlig den, at naar Forandringen kom, det da ingen virkelig Forandring blev, men samme Surdejg under et nyt Navn.

Se engang! Naar En kæmper for *Frihed,* saa mener han først og fremmest dermed, at han vil være fri for det herskende Partis Tvang. Men det, han derved opnaar, er kun Partifrihed. Naar det Estrupske Aag engang er afrystet, vil mangen En mene, at nu er Friheden vundet, fordi *han* nu ikke mere føler noget Tryk. Men denne Frihed for Tvang af det hidtil herskende Parti er kun Begyndelsen til en Frihed, der er noget værd. Og intet er taabeligere end at tro, at den, der kæmper for større, videre,

betydeligere Frihed, skulde kæmpe for en Særinteresse. Tværl imod, han kæmper ikke blot for en Partifrihed, han kæmpe for *Folkefrihed.*

Hans Stræben er at give Friheden et Indhold. For Frihede er ikke saa afhængig af Forfatningsformerne som af den Aanc der fylder dem. Har Studenterne Betydning i det fælles San arbejde, da er det derved, at de medbringer den Aand, der fylde Formerne. Frihed vil altid sige dette, at man vil være fri *fo* noget og vil have Frihed *til* noget. Spørgsmaalet er: for hva og til hvad?

Naar Højre taler om Frihed, mener de nærmest Frihed (fc dem) til at flaa og (for os) til at flaas. Saadan er ikke den Fr hed, hvorom vi taler. Den er os en Religion.

De véd nok, hvor megen Religion Højre har og hvor li(vi andre efter Højres Mening sidder inde med. Højres Religio har mange Bestanddele. Højre har for det Første *Moralen.* gamle Dage forstod man ved Moral det, at man negtede sig sel Nydelser. Højres Moral bestaar i at man af hele sit Hjerte – saa man bliver grøn og gul deraf — misunder andre Menneske deres Nydelser. Mod denne Moral, hvis Væsen er en skarp Mi undelse, har vi ikke andet at stille end en redelig Vilje til hjælpe, som vel ikke fører til Tro, men undertiden leder t gode Handlinger.

Saa har Højres Religion endnu en mægtig Bestanddel. Høj har *Retten*, eller rigtigere maaske: Højre har Retterne, har Kr minalretten, Overretten, Højesteret, sikkert ogsaa Rigsretten, sa I ser, de har sagtens Retten paa deres Side. Mod dette har intet andet at stille end den fattige Overbevisning, at det Ret bør være Ret.

I Højres Religion er dernæst *Lighed for Loven* en Troe sætning. Men hvis Uligheden allerede er indeni Loven, hv(bliver da Ligheden af? Og hvis vi ovenikøbet ikke alle er lig for den Lov, hvori Uligheden stikker, hvor bliver da Loven a Hvad nytter den til?

Mod al denne Religion, al denne Moral, alle disse Retter c al denne Lighed for Loven har vi ikke andet at stille end det nøgne: Vor Frihedskærlighed, vort gode Sindelag, vor Sandhed kærlighed, vor Retskærlighed; men dette tilsammen turde ogsa være en Religion, og en Religion, som omfattes med større Alv og Inderlighed end den, hvormed Højre omfatter sin.

Vor Kærlighed til Frihed er en Dyrkelse af den. Se, mine Venner, Friheden har i Tidernes Løb havt mange Navne. I Middelalderen hed den Kætteri, i det sekstende Aarhundrede Reformation, i det attende Aarhundrede Filosofi og Revolution, i vore Dage kaldes den af dem, der ikke vil den vel, for Radikalisme. Men ét Navn er der, som Friheden visselig aldrig nogensinde har ført og aldrig nogensinde vil komme til at føre. Véd I hvad det er? Det er *Moderation.* Vi elsker og ærer Friheden altfor højt til at vi nogensinde skulde kunne kalde den med det Navn. Og vi ærer den ikke blot; men, som jeg sagde, den er os en Religion. Vi dyrker den, tilbeder den, vil udbrede den som man udbreder en Magt, paa hvis velgørende Virkninger man tror.

De véd, at Solen i denne Maaned staar i Krebsens Tegn og umiddelbart derefter gaar over i Løvens. Friheden — vor Sol — staar ligeledes nutildags her i Landet i Krebsens Tegn. Maatte vi om ikke altfor lang Tid opleve den Dag, da den gaar over i Løvens!

FAKKELTALE

(25. Oktober 1891)

Tak for de Fakler! Tak for De tændte dem og bar dem. Lad dem flamme højt, lad dem lyse vidt! Vi trænger til Ild hertillands, Ild i Sindene, Ild i Viljerne, blodrød Ildhu, som varer et Liv igennem.

Tak for de Fakler! Fakler i Natten, det betyder Haab i mørke Tider. Man bar dem i Oldkirkens Dage Paaskelørdag for at varsle, at Opstandelsens Triumf var nær. Maatte Oprejsningens Triumf i vore Dage ikke være altfor langt borte!

Jeg tager Varsel af al denne Ild. Det er smukt, det er godt, at Arbejdere, Kunstnere og Studenter i Forening bærer Fakler. Bliv i Vanen, saa faar vi Lys.

Intet Element er saa renligt som Ild. Ild renser Luften. Maatte den rense den daarlige, daarlige Luft i denne By!

Der er intet Element saa muntert som Ild. Synet virker paa Nerverne som Musik og som Vin. Maatte det opmuntre Sindene i dette Land!

Faklens Lys er som Tankens Lys. Det slukkes ikke af Regn, pustes ikke ud af Mundsvejr, end ikke af en Storm af Mundsvejr. Tankens Lys er uudslukkeligt. Og Frihed og Retfærdighed er to Fakler, der tændes ved hinanden!

Tak for disse Fakler! Lad dem lyse, lad dem varme, lad dem sætte Ild paa Fordomme og Løgne! Lad dem opbrænde alle Tankelig fra henfarne Tider!

Og gid den, som er træt af at bære Faklen, vil række den til En af den næste Slægt!

Morgenstjernen hedder paa Latin Lucifer, det vil sige den, som bærer, som bringer Lyset. Gamle Kirkefædre, som misforstod et Skriftsted, har indbildt sig selv og andre, at denne Morgenstjernens Aand, denne Lucifer, som bragte Lyset, var en Djævel.

Tro aldrig det! Det er den dummeste, den farligste Overtro af alle. Det Folk, der tror det, er fortabt. Lucifer, Ildens Ophav og Flammens Bærer og Luernes Aand, hvis Sindbillede er den Fakkel, han svinger, det er selve den Livets Gnist, der gløder i Blodet; det er selve den Kundskabens Stjerne, der lyser paa vor Himmel; det er den gode Aand.

Han er en Lysets Engel. Tro aldrig den Løgn, at Lysets Engel nogensinde faldt eller kunde falde!

Tak for de Fakler! Lad dem flamme højt! Lad dem lyse vidt!

TALE VED FESTEN FOR SCHANDORPH

(25. Juni 1887).

De véd, at den elskværdige Mand, som sidder i vor Midt
i disse smukke Sommerdage holder Sølvbryllup med den dansk
Literatur, og om kort Tid agter at foretage en Bryllupsrejse, so
efter Bestemmelsen skal vare nogle Aar. Naar vi i Aften
komne sammen, saa er det, fordi vi har grebet en Lejlighed t
at vise ham, hvor afholdt han er.

Vi holder af Dig, Schandorph, af mange Grunde, af fo
skellige Grunde maaske. En mest, fordi du er den Poet, du e
en anden maaske mest, fordi du er den gode Fyr, den bra
Kammerat, den trofaste Ven, du er. En skatter højest den lu
Iagttager i dig, den vittige Fortæller; en Anden sætter mest P
paa din Patos, som er saa ægte, din Skemt, som er saa dr
din Takt, som er saa fin i alle Følelsesforhold, Mand og Ma
imellem. En ynder maaske mest Flugten i din Lyrik.

Vi holder af dig for dit Hjertelag for den menige Man
Du har aldrig været som de, der smigrer ham i deres Skildring
og forraader ham i deres politiske Holdning. Du har skild
det danske Folk, som du saa det, uden at lovsynge dets Fejl
uden at sledske for dets Svagheder, men du har i Gerning
vist din Kærlighed til Folk og Land.

Du er maaske en middelmaadig Undersaat. men du er
god dansk Borger.

Er ikke noget af det bedste ved Schandorph dette, at h
er en saa oprigtig Hader af Tvang og en saa ærlig Ven af F
hed, af Frihed paa alle Omraader, det aandelige, det sædeli

det kunstneriske, det politiske? Jeg mener Jo. Og han har aldrig hørt til dem, der *skraaler* paa Frihed og for hvem dette Ord blot som Lyd har en magisk Klang; dem, paa hvem man kan stoppe Munden med Svaret, at ubetinget Frihed ikke eksisterer, eller at Frihed i og for sig slet ikke kan siges at være et Gode. Hvis man spurgte ham, hvorfor han attraar Frihed, saa vilde han ikke mangle Svar.

Han vilde, tænker jeg, svare, fordi Frihed er en Betingelse for Lykke. Der gives Mennesker, som er saaledes byggede, at de kan forestille sig en Lykke uden Frihed. Det er Slavesjælene; der er mange skønne Sjæle iblandt dem, mange fine og fromme, som mange raa og lakajagtige Sjæle af den Art. Men Slavesjæle er de alle. For os andre er Frihed en Betingelse for Lykken, Grundbetingelsen.

Gennem hele Schandorphs Livsværk føres der nu en stille eller lydelig Krig for Frihed mod Reaktion. Han er paa sin Post mod Reaktionen overalt, hvor den truer Frihed. Ikke at han raaber i Gevær mod *Dragen* eller opfordrer til at fælde *Lindormen*. Det vilde ikke ligge for Schandorph. For ham er Reaktionen ikke saa poetisk et Dyr. Nej gennem hans Bøger klinger der et stilfærdigt: «Tag Jer vel i Agt, at Svinet ikke æder Jer!»

Der gives et russisk Ordsprog, som siger: Saa længe Vorherre ikke tillader det, æder Svinet os ikke.

Den berømte russiske Satiriker Saltykov har skrevet en Satire: *Det triumferende Svin*, i hvilken han siger, at hidtil har det Ordsprog hjulpet ham ud over alle Genvordigheder, men nu i den sidste Tid er han for Alvor bleven forskrækket. Og han raaber af alle Kræfter i sin Skræk: Svinet æder os dog, det æder os dog! Læser man imidlertid, hvordan han i sin Satire behandler dette Svin — *den triumferende Reaktion* — saa opdager man, at han er langt fra at fortvivle.

Se, m. H. og D., netop dette er Tilfældet med Schandorph. Han raaber os *ud* med Skriget: Svinet æder os!, men naar vi saa kommer og ser ham ind i hans lattermilde Ansigt, saa føler vi os forvissede om, at Svinet æder os *alligevel* ikke.

Nu er der tilmed stor Forskel paa Rusland og Danmark og ikke mindst i Henseende til Svin. Det russiske Svin, tro mig, det er et virkeligt Vildsvin, glubsk at skue, naar det skyder Børster, og det har Hugtænder. Vores eget Svin — ja det er

sandt at sige et ganske almindeligt Svin. Det er ikke renligt, men det gør uden Tvivl sin Nytte.

Paa det Svin og alt dets Afkom forstaar Schandorph sig nu. Overfor det er han Kender. Han ligner i den Henseende en af sine mest vellykkede Personer: Ole Sørensen i *Thomas Fris's Historie.* Om ham hedder det, at man tog fejl, naar man troede, han var en Tosse. Han var endog genial og en stor Autoritet med Hensyn til Svin. Han kunde f. Eks. forudsige: «Det bliver nogle Snavs Grise, der falder efter den So.»

Schandorph er som han, han forstaar sig paa Reaktionen og dens Grise. De kan se det allerede af denne hans forestaaende Rejse, som han tiltræder med en Lomme, fuldspækket med Mønt. Hvorledes er det gaaet til, at vor Ven, som ellers er en ret letsindig Kunstner, har saa rigelig en Beholdning til sin Raadighed? De kender allesammen denne Rejses Forhistorie. Vort Kultusministerium, en af de Grise, Reaktionens store Svin har kastet, satte sig Aar efter Aar imod at udlevere Schandorph de Penge, Folketinget havde bevilliget ham som Digter. Kultusministeriet begreb ikke, at det derved gjorde den letsindige Poet den største Tjeneste, idet man hindrede ham i at klatte Pengene bort. Schandorphs Humør generede dette slet ikke. Med sit overlegne Ole-Sørenske Blik saa han, hvortil et saa stridbart Kultusministerium kunde bruges. Han saa rent ud sagt Muligheden af at benytte Hs. Ekscellence Kultusminister Scavenius som Gris — som Sparegris — og da nu iaar Grisen blev stukket eller slaaet i Stykker, tog han roligt det til sig, som den havde sparet op i sin Bug. Man har i Kolding ymtet noget om, at det er sket i Kraft af en hemmelig Aftale. Herom har jeg ingen Mening. Hs. Ekscellence har i sit politiske Liv sagt mange slaaende Ord. Han har bl. A. sagt, at han betragtede Religionen som det fasteste Baand, der bandt Fortiden til Nutiden. Et endnu fastere Baand lod sig dog maaske finde, det Baand, med hvilket han bandt for Schandorphs Pengepung, saa Fortidens opsparede Mønt kom Nutiden til Gode.

Kære Schandorph! Det er i disse Dage hele 25 Aar siden du udgav din første Bog, en lille Samling Digte. Du har været streng imod den siden. Du har forkastet mangt et smukt og betegnende Digt deri. Var der end enkelte, som nu klinger lidt gammeldags: om Prinsesser, der følger Sangeren ud i den vide Verden, om neapolitanske Improvisatorer, der kaster rige Eng-

lændere, som har ranet dem deres Ungdoms Brud, ud i Golfen over Bolværket, var der end lidt romantisk Talebrug i adskilligt, saa er der dog den reneste, simpleste Inderlighed i de bedste. Jeg taler ikke om de kendte, som *Digterens Moder*, men om de forkastede. Der er ét f. Eks., som skildrer en Nat paa Havet, hvori det hedder:

Er det nu min egen Sjælesang
Eller Alnaturens Røst jeg hører?
Eller smelter dennes Guddomsklang
Sammen med hvad i mit Bryst sig rører?

Hvad af Guddomsfylde i mig bor,
Hvad der er af Evigheden ranet,
Flyder atter samlet til en stor,
Stille Draabe ud i Oceanet.

Derefter fulgte den lange Række Bind, som er blevne Folkelæsning i Danmark, lige kendte af Købstadsfolk og af Bønder, læste og hørte under Jubel af Arbejdere som af Studenter. Ingen Forelæser i Landet har et taknemmeligere Publikum end du.

Det danske Folk vil ikke glemme disse 25 Aars Arbejde. Men hvis jeg turde give dig, Schandorph, et Raad, saa prøv dog at glemme det! Glem det for at forynges og fornyes.

Ikke at jeg beder dig angre din Ungdoms Gerning. Overlad det til Andre. Du har den Egenskab, der næsten maa betragtes som en Originalitet i Danmark: Du har ikke bedet om Forladelse for din Ungdom! Bed aldrig heller i Fremtiden om Forladelse for den! Angreb vil ikke forstyrre dig. Hvis nogen Egenskab udmærker den Gruppe af større og mindre Skribenter i disse skandinaviske Lande, til hvilken du hører, saa er det den Overlegenhedsfølelse, som udspringer af Bevidstheden om en god Sag og tilstrækkelige Evner, en rolig Styrke, en Sikkerhed, som aldrig lader sig rokke. Fortjenesten er forsaavidt ikke stor. De journalistiske Angribere, den moderne Literatur i Norden har at regne med, er ikke af den Art, der volder *Hjertebanken*. Naar man tænker paa dem, har man snarere en Fornemmelse som af *Søsyge*. Man kan ikke tale om dem ved Bordet. Derfor har du næsten heller aldrig taget til Genmæle imod dem, eller indladt dig med dem. Der er ingen Hæder at vinde ved at gaa i Krig mod Utøj. En Panterjæger er en smuk Figur, men en Kammerjæger . . .

Det har du tilfulde forstaaet og derfor har din literære Fejden kun bestaaet i en frisk og dog hensynsfuld Tankestrid med en kær gammel Ven og en enkelt Gang i Dyst med en anseligere Modstander af anerkendt Talent. Til ham var det, du skrev disse Ord, som vi er dig taknemmelige for:

Men stedse De fører det store Ord,
Og nu som før vil De herske,
Og nu vil De ind i Højkirkens Kor
Kunst og Videnskab tærske.

Hr. Doktor! den Vej, den vil vi ej gaa
Trods Hylet fra Grædekoner,
Vor Tanke vil pille til Trævler smaa
De ormstukne Traditioner.

Jeg sagde: Glem kun selv det, du har skrevet! fordi der ligger Selvfornyelse i denne Glemsel. Og Rejsen vil hjælpe dig til den.

Den vil give dig i bogstavelig Forstand, det alle nordiske Skribenter trænger saa meget til: et Alibi, den Andenstedsnærværelse, som vi, naar vi er herhjemme, søger i Vin, i Musik, i Læsning osv.

At nordiske Kunstnere og Poeter trænger til et *Alibi*, det synes for Literaturens Vedkommende ret sørgeligt bevist ved den Omstændighed, at i dette Øjeblik af Norges fire første Digtere en lever i München og tre i Paris, og at Sverigs to første Digtere, Snoilsky og Strindberg, ligeledes begge lever udenfor Landet.

Man skulde næsten tro, at disse Lande ikke var rigtigt hyggelige Hjemsteder for Literatur og Kunst. Er det nu end en unaturlig Ting, at en Digter lever langt borte fra sin Stofverden, saa indvinder Digterne øjensynlig i Humør, hvad de taber i Kendskab til Hjemmet. Ogsaa du vil vinde Humør ved din Rejse, du vil vinde *forøget Energi*, og hvad er vel al Kunst andet end en Udstraaling af Energi!

Du vil indvinde Energi og din lille Kone, Mønstret paa en Kunstnerkone, vil vinde Helbred.

Vi vilde gerne *udmærke* dig Schandorph; men vore Midler er ringe. Vi er ikke engang istand til at udnævne dig til Ridder af Danebrog. Men vi vil takke dig for din trofaste Dyrken af din Kunst, for din Kærlighed til det danske Sprog og det danske

Folk og for hvad frugtbart og fremmende Arbejde du har nedlagt i dette Sprog og dette Folk. Og saa vil vi ønske dig og din Frue et lykkeligt Ophold ude!

TALE VED SCHANDORPHS KISTE

(1901)

Der bør lyde blide og jævne Ord over Sophus Schandorph. Hans Indre var blødt; hans Stemninger svulmede og sank som Jorden her i Sjælland. En Sjællænder var han. Aaben som Sjællands Natur, frugtbar og saftrig som Sjællands Jord. Et Landskab, dækket af let Frostsne og med en halvt skyet Himmel, er ikke de sletteste Omgivelser til at fejre hans Minde. Vi fejrer det ikke i et Gravkapel, men i Friluft, der for ham altid var i Slægt med Poesi.

Vi siger ham Farvel af et fuldt Hjerte, af et fromt om end ukirkeligt Sind. Han var selv en from, om end ukirkelig Sjæl. Inderst i hans Væsen boede Medfølelse, Deltagelse med de Smaa, Beundring for de Store, Latter over de Gernestore, Harme over dem, som gør Skade.

Men det Dybeste i ham var Medfølelsen med de Smaa.

Med den stod hans Virkelighedssans og hans sanddru Virkelighedsskildring i nærmeste Forbindelse.

Bebrejdede man ham, at han beskrev hvad mange fandt stygt og simpelt, saa svarede han:

Jeg gaar paa Erobring af nyt Terræn.
Heden skal gøres til Eng.

Der gives saa mange usle Rønner,
hvor Solen knap kommer ind,
hvor Kvinden græder, hvor Smaabørn stønner . . .
hvor gusten er hver en Kind.

Vi leder Lyset derind. Aabenbare
vi vil, hvad vi Alle mod Smaafolk forbrød,
vi vil vække Rædsel, vil Tankerne klare,
vil gøre Følelsen svulmende blød.
Vort Billed Harme og Medynk skal vække
over de Tusindes Nød.

Og efter denne Erindren om Elendigheden fortsætter han:

Saa husker vi paa, hvor høj, hvor rank
vor Slægt kan vokse sig frem
med Ryg som Søjleskaftet saa slank,
med Fylde, med Skønhed i hvert et Lem,
med Rytmen i Haandbevægelsens Bue,
med pragtfulde Linjer i Benets Form,
med Øjne, der højt af Begejstring lue —
ak! hele den dejlige Menneskenorm,
af Fortidens Kunstnere skabt,
som stirrende vi beskue
i frygtsom Andagt fortabt . . .

En saadan Skønhedsdyrker var han. Her hører man tydeligt, hvorledes Medfølelsen slaar over i Skønhedsbegejstringen. Just fordi han tilbeder den ædleste Form, vil han pege paa de Stakler, der uden Kundskab og Skønhed henslider Livet som Trælle. Trældommen, den vil han fælde.

Ja, Schandorph, der bør ikke blot lyde blide og jævne Ord ved din Baare, ogsaa stærke og faste Ord, frejdige, fortrøstningsfulde.

Den bløde Sjællænder var tillige en tapper Dansker. Han har skrevet et dejligt Digt: *Byg dig et Bedekammer!* Han mener et Lønkammer til Selvfordybelsens Øjeblikke. Der, hedder det, skal der først og fremmest være Blomster, Markers, Grøfters og Havers Pragt, saa Duften strømmer imod os og vi indaander Rosers kølige Aande og drikker os en Rus i Neglikers mørke Blod. Plantelivets Fred bliver skildret i skønne Ord:

Hvor kvæger det Menneskesindet,
det skyldfri Planteliv,
Kronen titter af Knoppens Skjul
frem som den straalende Sommerfugl
af Puppespindet.

Saa udvikles det, at alle disse Blomster blot skal bruges til Rammer:

Lad Blomsterne rundt sig som Rammer
om Menneskeaasyn fæste!
Hæng op i dit Bedekammer
Billeder af de Bedste!

Ikke af gamle eller nye Guder, kun af Mennesker, men af sande Kæmper i Aandens Hær, af dem, som læste Verdenslovenes Skrift i flammende Stjerner, eller som væltede Overtroens Mure, eller som smeltede Hjerter. Dog ikke som en Træl eller som en Klerk knæler han for sine Helte. Nej, siger han, de største Menneskesjæle er dog i Slægt med dig selv. Og han slutter:

Byg dig et Bedekammer,
hvorhen du kan ty.
Lutret paany
skal du drage til Strid under Sollysets Flammer.

Fra Ensomheden længes han ud til den aandelige Strid.

Derfor ender han sit Digt til Ungdommen, i hvis Slutning det hedder: Tag disse Vers som en kampøvet Mands Lykønskning til Fremtidens Sejerskrans! med at kalde sig selv en Slags Præst i den kæmpende Kirke.

Hans Vaaben i den aandelige Strid var Satiren, Lunets Holbergske Overmod. Der var et lystigt Krigermod i ham. Han holdt meget af Bægerklang; men han led ogsaa Sværdenes Gny, naar Kampen gik mod de Magthavere, der ikke fortjener Magten og misbruger den, Fortidens Gengangere, der lægger deres klamme Haand paa Nutidslivet.

Denne tapre Dansker var endelig tillige en Verdensborger og en Elsker af Allivet. Han var hjemme i Europas aandelige og kunstneriske Liv som i vort eget. I hans Bedekammer hang Shakespeare og Newton, Spinoza og Goethe. Han stammer, vel i stor Afstand men i lige Linje, ned fra Renæssancetidens største og saftigste Satiriker Rabelais.

Jeg ser her for mig Arbejderforeninger, Studentersamfund, Forfatterforeningen.

I Arbejdere! han var en sand Arbejder, haardnakket flittig som faa. I Studenter! han var til sin Død en sand Student. I danske Digtere! han var en sand Digter. Han hører Jer alle til.

Derfor er vort Farvel uforvarende blevet en Hyldest.

Ingen larmende Hyldest, en stille Højtid. Der behøves ingen Prædiken. Døden prædiker højt nok. Der er megen Vemod i vort Farvel, idet vi retter det sidste Ord til dig, Schandorph!

Som Aand vil du vare, leve videre i Menneskesind og paa Menneskelæber, endnu i uoverskuelig Tid tiltale, glæde, vække Deltagelse, røre Hjerter og fremkalde Smil.

Af Aand var du. Flammen vil fortære dit Legeme, saa Støv og Aske alene bliver tilbage. Men som Aand vil du fortsætte dit Liv!

TALE VED FESTEN FOR JONAS LIE

(23. November 1893)

Vel mødt i Kjøbenhavn, Jonas Lie!

Tak for Du vilde være vor Gæst, Du gæstfrieste af alle Mænd, som er langt mere vant til at sidde som Vært og udbrede Hygge og Stemning om Dig i din egen Stue, end til at sidde ved fremmed Bord, som Du i den senere Tid har maattet.

Men alle vi, der har været dine Gæster i fremmed Land og Mange, som Du har bespist med din Aands Brød, har følt en Trang til en Gang at have Dig i vor Midte som Hædersgæsten og sige Dig vor Tak. Ikke saaledes at forstaa, at det saa gaar lige op: vi bliver bestandig i Gæld til Dig.

Jonas Lie og hans Familie i Udlandet — det var en norsk Enklave paa fremmed Grund. Han har boet i Paris, men Paris kom ikke over hans Tærskel; han førte Norge med sig, han trak Danske og Svenske til sig, og der var ikke Plads for mere. Han havde den Afsluttethed overfor det Fremmede, som ellers kun udmærker Englænderne, der under den fremmede Sol bevarer deres Sprog, deres Vaner, deres Levevis ligegyldigt hvor længe. Hans Hjem var et Stykke Norge rent og purt, et stort Stykke Norge, men der var i dette Hjem et Kraftuddrag af alt det Bedste i Norden, og der var vidt Udblik derfra.

Elskværdigste Jonas Lie! Det er kun i bogstavelig Forstand, at Du er en nærsynet Mand. Ellers er Du en langsynet Mand, ja, en fremsynt. Du selv er, i en lidt ændret Mening, den sande Fremsynte fra Nordland.

Du er født med «det tredje Vindu i Sjælens Hus» foruden de to sunde Øjne. Du har Fantasiblikket, som ser Farver og skaber Stemning; Du har det morsomme Hang til Tanke-Forsøg, forbløffende Indfald, lunefulde Fantasterier, dristige Drømme, æventyrlige Løjer og løjerlige Æventyr, som er Gift for al Spidsborgerlighed. Du er en meget sammensat Herre; paa Bunden inderst inde Hjertemennesket, der vinder Hjerter; dernæst en Poet og en Skelmsmester, en Humorist og en Sværmer, en virkelighedsfremmed Mand med den skarpeste Iagttagersans for alt Virkeligt. Med andre Ord: En Mand, der har Lune nok til omstændeligt at udkaste den Felttogsplan, ved Hjælp af hvilken Norge kan erobre Sicilien, og Skarpsyn nok til at skildre Majsa Jons, som Du har gjort.

Med et Billede, Du en Gang har brugt: Ingen Indianer lister sig mere umærket og lydløst ind gennem en Urskov, end Du lister Dig ind i Hjertelaget og Sindelaget paa de Mennesker, Du vil fremstille, og naar Du saa kender dem, saa røber Du os dem, som de er, men ikke dogmatisk eller bredt; impressionistisk, med tilsyneladende lette og flygtige Træk, der viser sig at være de afgørende.

Du har sagt om Dig selv: Kunstnerisk set var jeg en uudviklet Skaber, der mere afhang af Lykketræffet end af det bevidste Blik. Det gjorde ikke noget, da Den, som havde dette bevidste Blik, var saa nær og ømt forbunden med Dig, den forstandige og retfærdige, der alt som Barn «blev valgt til at være den, der delte Godter og Bær». Hele Fru Lie er i det Ord. Men dit eget Blik var det anelsesfulde, det rigtigt gættende, det langsynte, fremsynte, derfor har Du Sansen for Fremtiden, og derfor Sans for Alt, hvori der er Fremtid. Det er kommet alle os Stræbende til Gode. Tak for det Blik, Jonas Lie! Det er Digterblikket!

Mine Damer og Herrer! Det er med dette Blik, at Jonas Lie har set paa os Danske. Han er en af de Nordmænd, der virkelig holder af os, tror godt om os. Han har aldrig villet tro, at de Danske egenlig er et ondskabsfuldt Folk; han indbilder sig — for Alvor — at Kjøbenhavn er en meget aandrig By. Det er tungt, at han rejser Lørdag; men det er godt; der er da i alt Fald en Mulighed for, at han bliver i Illusionen.

I sin tidlige Ungdom hældede han maaske mindre til os. I et Brev, han skrev, 19 Aar gammel, i Anledning af et nordisk

Studentermøde i Christiania, hedder det: «De svenske Studenter skal komme paa Onsdag. Det er det første, sande, vigtige Møde, Norge og Sverig! Men hvad Fanden skal Danmark der? Naa ja! For Enighedens Skyld!»

Netop! For Enighedens Skyld er vi med at hylde Jonas Lie, og vi véd, at i Aarenes Løb fik Danmark ingen varmere Ven blandt Nordmænd. Han har mangen god Gang givet os Danske en Haandsrækning.

Helt kender Jonas Lie ikke Danmark; det er mere end en Menneskealder, siden han var her; han er elskværdig nok til at sige, han beundrer vort Land; men han beundrer os alligevel ikke nok.

Det var nødvendigt at forestille Jonas Lie for Danmark. Men det er maaske rigtigt at forestille os for Jonas Lie.

Danmark synes ganske vist et Hus i kummerlig Forfatning — Nogle vil sige: uden Forfatning. Naar man kommer derind, ser det ud, som havde det lidt Overlast. Pengekassen ligger paa Gulvet, sprængt og næsten tømt. — Ikke desmindre er Husets Beboere i et overraskende sorgløst Humør.

Vi Danske véd nemlig, at vort Land er et af de mærkeligste Lande i Verdensaltet. Du, Jonas Lie, begyndte i sin Tid med at skildre Nordland, et saare mærkeligt Land, hvor Natten varer i ni Maaneder. Vi er mindst lige saa mærkelige. Her varer et Ministerium i nitten Aar.

Nordlandenes Natur er saa rig paa Modsætninger og Omskiftelser og det Uventede i alle Afskygninger, at Nordlændingen fra Barnsben er vant til at tænke sig Muligheden af alt Muligt. Saaledes vi. Intet overrasker os, Intet, ingen Udnævnelse, ingen provisorisk Lov, ingen Politibestemmelse, ingen Højesteretsdom, Intet. Vi er fattede paa Alt.

I Nordlandene, skrev Du, er Forholdene med det stengraa Øde og den endeløse Naturrigdom mere egnede for Æventyr og Hasard end for sund Menneskeforstand og stille, sikker Virken. Ligesaa hos os. Ganske saaledes her, hvor Retfærdigheden hedder Nellemann, Dramaturgien Erik Bøgh, Kunsten Klubien, Videnskaben, Kirken og Karakterstyrken Goos. Ogsaa dette er som et Æventyr.

I Nordlandene har de et Fjeld, der har Figur som et Menneske. Her i Landet har vi en Figur, Lars Dinesen; han ligner

ogsaa et Menneske, og hans Parti stiller ham til Skue uden at dække ham med noget Figenblad.

Som sagt Jonas Lie, det er smukt, at Du beundrer os, men Du beundrer os ikke nok.

Mine Damer og Herrer! Af de tre nordiske Folk er det i dette Øjeblik de Danske, hvis Literatur nyder ringest Anseelse i Europa. Især har Nordmændene i den europæiske Kappestrid slaaet os fuldstændig af Marken. Nordmændene har forstaaet at gøre de Fremmede opmærksomme paa deres betydelige Aander. Enkeltes stærke Oprindelighed, Alles Fædrelandskærlighed og Selvfølelse har samvirket til at henlede Europas Opmærksomhed paa, hvad der frembringes i Norge.

Vi Danske staar tilbage.

Men vi glæder os over Nordmændenes Held og Medgang, som var det vor egen.

Og vi glæder os især over, at vor Gæst Jonas Lie nu i fuldt Maal har høstet den Anerkendelse, han fortjener.

Vi har ham kær, som var han vor egen.

TALE VED FRØLICH-FESTEN

(1900)

Ingen dansk Maler har havt mere med Bøger at gøre end Lorenz Frølich. Vel derfor har man ønsket, at en af Bogens Repræsentanter skulde tage Ordet ved denne Fest.

Velsignet være den sjældne, tyske Kunstkender, Baron Rumohr, at han i sin Tid gjorde Frølich opmærksom paa den fine, spidse Tegnepens Fortrin, dens klare, bestemte Streg uden Vaklen. Den blev det ypperste Virkemiddel i hans Haand. Den blev Organet for den sikreste Skønhedssans og den rigeste dekorative Evne.

Saa langt gaar Lorenz Frølichs kunstneriske Liv tilbage, at denne Tegnepen, den har han først trykket i Haanden paa den uforlignelige, danske Kunstner, hvis bedste broderlige Ven han var, Johan Lundbye. Det er Frølich, hvem det skyldes, at Lundbye blev Tegner. Saa højt elskede og vurderede Lundbye ham, at han skriver: «Jeg er barnagtig nok til at glæde mig, hver Gang du nævner mit Navn til Andre», og saa stærkt var Lundbye betaget af ham, at han skriver: «Først naar du har sagt mig, hvad jeg har sagt, forstaar jeg, hvad jeg har sagt».

Er det nu ikke forunderligt og lærerigt, at den Mand, der var Lundbye en kun to Aar yngre Broder, senere i Paris var en af dem, der først og bedst forstod Manet og Degas? Viser ikke dette Omfanget af hans Aand og de Udviklingsmuligheder, der laa i hans Sjæl? Han spænder over Strækningen fra Lundbye til Degas.

En Kunsthistoriker stødte en Dag i Eckersbergs Optegnelser

paa denne Linje: I Dag kom den unge Frølich og begyndte at lære at tegne.

Men netop i de Dage, da han blev opmærksom paa disse Ord, indfandt den gamle Frølich sig hos Willumsen i Hellerup for nu, da han med rystende Haand førte Pen og Radernaal mindre sikkert, at lære at gøre Krukker og saaledes anvende sin Evne til Udsmykning paa et nyt Felt. Man kan ikke negte vor Hædersgæst aarvaagen Lærelyst. Hans Aand spænder over Strækningen fra Eckersberg til Willumsen.

Han havde (som Pietro Krohn har vist) fra først af disse store Gaver: Linjens og Linjespillets Skønhed, Evnen til at gengive Bevægelsen i dens Sandhed og Liv — denne saa saare sjældne Evne — endelig Fantasiens overdaadige Rigdom. Det er disse Evner, han har udviklet i Tegning, Radering, Maleri og Keramik.

Jeg hørte en Gang Frølich selv sammenfatte, hvad Livet rent menneskeligt havde lært ham. En Mand med et genialt, men voldsomt Sind vilde ved en vis Lejlighed rive Mesteren med ind i en frastødende Aktion mod en Kvinde. Det Brev, hvormed Frølich afviste Opfordringen, sluttede han: Mit Liv har lært mig to Ting, en stor Overbærenhed med menneskelige Svagheder; derfor kan jeg ikke optræde, som De ønsker; og en stor Ærbødighed for Snillet; med den undertegner jeg mig Deres ærbødige . . .

Skøn Menneskelighed — paa en Gang blød og fast — kunde ikke udtrykke sig paa ædlere Maade.

Det første Maleri, jeg nogensinde har set af Frølich, var vel egnet til at vinde ham Hjerter. Det var et Portræt af Filosofen Hans Brøchner som ung Mand i Rom, en dejlig Gengivelse af en saare dejlig Mand.

Fra min Lærer og Ven har jeg arvet Kærligheden til Frølichs Kunst. Thi paa en Tid, da Frølich i Danmark var overset, hørte Hans Brøchner til hans Trofaste. Nu gør Ungdommen med dens Hengivenhed og Beundring godt, hvad en ældre Slægt forbrød.

Da Frølich som ung drog udenlands, skrev Lundbye til ham: «Tro dog ikke, det nogensinde kunde falde mig ind at dadle dig; jeg er kun bange, vi skal miste dig.»

Mere end en Menneskealder har Frølich levet i de store

Lande. Men vi har ikke mistet ham alligevel. Han vendte tilbage med Verdensry, men som Danmarks Søn, gennemtrængt af Danmarks Oldsagn og Heltedigtning som han fra sin Ungdom af var, med den danske Blanding af Blødhed og Fasthed i sit Væsen, fast nok til at give os uforglemmelige Billeder af Stærkodder og Thyra, blød nok til at lade Niels Ebbesen tage Livet af Grev Gert paa den skaansomste Maade, rig nok til at skænke os en Gude- og Sagnverden, der strækker sig fra den ældre Edda til Victor Hugos Aarhundredernes Legende (*Kain og Guds Øje*, *Satyren*).

Hans Navn er tysk. Men derpaa kender man som bekendt et dansk Geni, at der er en Del udenlandske Bogstaver i hans Navn. Vi har Oehlenschläger med oe, sch, og ä, vi har Ingemann og Drachmann med to tyske n'er, ja de Danske forsømmer sjældent at give Svenskeren Bellman to n'er, saa sikkert synes det tyske Navn dem Genialitetens Kendetegn.

Den Verden, hvori en Kunstner lever, er hans indre, og den kan være saare forskellig fra den, hvori han daglig ses at bevæge sig. Frølichs indre Verden er en Skønhedsverden, en Verden af Skønhed i Bevægelse, altsaa af Ynde, men ogsaa en Verden af storladne Linjer og Former. Frølich kan sige som Stjernehimlen i Heibergs Digt:

Hos mig du lever et Liv, som svandt,
du lever med Guder og Helte,
hvis forklarede Skikkelser Sagnet bandt
til mit brede, funklende Bælte.

Her Fablens Konger og Dronninger staa
med Udyr, Drager og Slanger,
hvis Navne lød fra den oldtidsgraa,
totusindaarige Sanger.

Frølich er først og fremmest en Seer i den bogstavelige Betydning af Ordet. Som Seer er han en Digter og Former. Hans Anlægs Art gør ham til en Smykker og Stemmer. Hver Tegning af hans Haand smykker Bogens Side og stemmer Beskuerens Sind.

Hans Kald paa Jorden var det at være en af Skønhedens Ypperstepræster.

Man kan se det paa ham, saa smuk som han sidder der, den hvide Mester.

Der burde ligge en Krans om det Hoved.

En gammel Tegning af Lundbye hedder: *Frølich i en Jættestue.* Den viste for 60 Aar siden den unge Kunstner siddende i en stensat Kæmpegrav. Der følte han sig hjemme. Siden da er han bleven lige saa hjemme i en Gudesal eller i et Skyslot og paa den jævne Jord, hvor Dyrene springer og Børnene leger.

Et af hans Kronlande er Dyrenes Verden, et andet Børnenes, et tredje Heltenes Færd og Daad, et fjerde Gudernes Himmel, nordisk som græsk.

Lorenz Frølich er Konge til Fabelland, de Heltes og Guders, Hertug til Drømmeland, Sagnland, Alfeland og Slaraffenland, Herre over Olympen, Valhal, Asgaard, Utgaard, de Jætters og Troldes — dog aldrig for stor til at lade de Smaa, Børnene og Dyrene, komme til sig.

Se, hvor smuk han sidder der, den hvide Mester! Poesiens Krone ligger om hans Hoved.

TALE FOR FINLAND

(20. Juni 1900)

Sang — det var vel det Sidste, vi i dette Øjeblik ventede fra Finland.

Vi havde erfaret, at de *Muntre Musikanter* havde opløst sig; vi vidste ikke, at Finnerne sang endnu. Den Modløse synger ikke; men Finnerne har ikke tabt Modet.

Finnerne forstaar at tie — Hemmeligheden med Massehenvendelsen til Czaren og den store Folkedeputation blev bevaret af to Millioner Mennesker — men lige saa godt forstaar de at synge: deres Tavshed var Sølv, deres Sang er Guld. Ikke for intet lod Wainæmoinen, da han forlod Suomi, sin Kantele og sine Sange blive tilbage. Finnerne var altid stærke i tryllende Sange.

De var fra den graa Oldtid overhovedet Troldmænd, stilfærdige Troldmænd. Der er noget Hemmelighedsfuldt ved dem. Blandt Shakespeares Skikkelser er Magikeren, den stille Prospero et finsk Ideal.

I bringer os Hilsen fra de tusind Søers og talløse Holmes Land med de mangfoldige skiftende Farvetoner. Det er en Natur, der har sin Styrke i Afskygningernes Skønhed, ganske som Eders Sang. Dette Land staar for *os* nu som Retstankens Land.

Der er Folkeslag som repæsenterer Magten. Der er andre, man har kunnet kaldet Kunstens Folk, atter andre er Videnskabens Folk. Der er Folk, som har kæmpet for Ærens Glorie,

andre, der har kæmpet for Frihed. Finland er Rettens Land. Finlands Folk er som hin Leontes i Runebergs *Kongerne paa Salamis*, som hver Morgen ofrer til Dike, Retfærdighedens Gudinde. Thi fremmest blandt de Himmelske træder hun for hans Tanke, naar den hæver sig til dem. Og da hans Fader spørger ham, om da ikke Zevs, Alherskeren, staar fremmest blandt Guderne, svarer han: Hans Magt er størst, men Mennesket nærmest er bestandig den, til hvis Støtte han i alle Forhold trænger mest.

Ser vi de fire nordiske Landes Folkeaander for os som lysende Kvindeskikkelser, saa er i dette Øjeblik en af disse Genier sørgeklædt. Finlands Genius er en Kvinde i Sorg; Europas Ypperste har bøjet sig for denne Sorg uden at kunne raade Bod paa dens Aarsag.

Der er den Trøst i Sorgen, at den værste Fjende er aldrig den ydre. Den virkelige Ulykke er altid en indre Ulykke. Selv Polens egenlige Ulykke var indre, Danmarks var det altid. Folkene lider mest under de Saar, de slaar sig selv. Den værste Undertrykkelse er Landsmænds af Landsmænd. Den blodigste Uret gøres Landsmænd af Landsmænd. De daarligste, de skadeligste Mennesker, vi alle har kendt, var Landsmænd af os; thi Landsmænd er de eneste, vi kender til Bunds. Det synes en Lov, at i rolige Tider piner og fortrædiger Landsmænd hverandre, dels af Egennytte, dels af Uforstand.

En Voldshandling udefra forbedrer da undertiden paa en Gang et helt Folks Aandsliv og Sædelighedstilstand. Den ellers altid mere eller mindre tydeligt førte Borgerkrig standser da med ét Slag eller stilner dog af.

En eneste stor Følelse fylder og samler Nationen og faar den for en Stund til at glemme alt det Daarlige, alt det Smaa og Lave, omtrent som Elskende glemmer Verden omkring sig.

Udvortes set staar desværre Finland alene. Aandeligt staar det visselig ikke alene. Det bæres oppe af Deltagelsen fra alle Lande i Europa; men det møder en varmere Kærlighed end andet Steds hos de tre nordiske Folk; de føler som Saar, der tilføjes dem selv, de Stød, der rammer Finland. Den finske Prospero, hvem Magtraneren har krænket, finder udstrakte Arme, en aaben Favn hos den svenske Horatio, den norske Fortinbras, den danske Hamlet.

Det Gode har idetmindste Ulykken medført, at Ingen længer vil tale om kun tre nordiske Brødrefolk. Ingen vil mere kunne

overspringe Finland. Den gamle Skandinavisme med dens Mundsvejr er visselig død; men i dens Sted træder det Aandsbroderskab, der omfatter alle fire Folk.

De nordiske Folkeaander er truede; de angribes østfra og sydfra. Som et faatalligt Troppekorps, der trues af et talrigt Rytteri, finder sin Frelse ved at danne Carré, lad saaledes de fire Folk, aandeligt forbundne, danne Carré mod Alt, hvad der truer, og blive uovervindelige derved.

Der er i Uligheden mellem disse Folk megen Lighed og end mere Overensstemmelse.

Vi har tilfælles Faatallighedens Svaghed. Lad os ogsaa have Ukuelighedens Styrke tilfælles!

Man har bedet mig bringe Studenterne fra Søernes Land Hilsen fra det bølgende Slettelands Studenter. I er blevne hyldede i Fjordenes og Fjeldenes Lande. Bring nu ogsaa *vor* Hyldest til Finland.

Ogsaa vi kender Forbandelsen ved at være de Svage. Ogsaa vi føler, at vi lever i en Tid, hvor Magtens Ret sidder i Spydstagen. Men vi véd, at dette ikke er Verdenshistoriens sidste Ord i Sagen. Det er denne Slægts Sorg, at vor Levetid falder i en Bølgedal, hvor Retten ligger under. Bølgen vil rejse sig paany. En af Finlands unge Digtere har sagt:

Vi danner af mørke Tider
et Slægtled, som haaber og tror
og vokser sig stærkt, naar det lider.

Finlands Sønner behøver da, trods Alt, ikke at forsage. De har Opgaver nok. De maa efter min faste Overbevisning gøre, hvad de formaar, for at forhindre den Masse-Udvandring af hele den værnepligtige Ungdom, som i det sidste Aar har fundet Sted og stadigt finder Sted. Vi Danske véd af Erfaring, at en saadan Flugt for at undgaa en forhadt Soldatertjeneste er en af de største Ulykker, som kan overgaa et Land.

De ypperste unge Mænd maa gøre Nytte indadtil, gennemføre det storladne Oplysningsarbejde, der nu er begyndt Finland over. Og de maa fremdeles indlægge sig Ære udadtil som Runebergs og Nordenskjölds Folk Aarhundredet igennem har gjort. Saa glemmer Europa ikke Finland.

Hil Jer, unge Sønner af Landet, hvor Retten lever i Hvermands Sind, og hvor Troskaben har et Hjem!

TALE FOR ISLAND

(1900)

Vi er i den senere Tid ofte blevne mindede om, at vi i 1814 kun beholdt Island ved en Tilfældighed eller Glemsomhed, og desuden om, at Islandsk vil sige Oldnorsk, ikke Olddansk.

I dansk Literatur fra Tiden henimod det 19de Aarhundredes Midte gjordes der fortvivlede Forsøg paa at faa vort Sprog og vor literære Kultur til umiddelbart at stamme ned fra den islandske. Nordmændene har gendrevet os og holdt sig op derover og strakt deres Arme ud mod Islænderne som deres sande Brødre.

Islænderne burde imidlertid ikke tage de Danske dette ilde op. Kan Noget være mere smigrende end disse Forsøg paa at komme i et endnu nærmere Slægtskab med Dem? De viser jo kun, hvor fint det synes os, dette at kunne regne os i nærmeste Slægt med Dem. Ligesom alle Islændere formentlig stammer fra gamle, norske Konger — hvad der jo muliggøres ved enkeltes, som Harald Haarfagres, mindre strenge Sæder — saaledes vil den danske Kultur stamme ned fra Island. Lad være Slægtskabet er galt regnet ud, men naar det nu er vor Stolthed!

Meget dygtige Folk er undertiden stolte af et indbildt Slægtskab. Selve Michelangelo var ingenlunde stolt af sine Evner; men han var det af sit Slægtskab med Markien af Canossa, hvilket var ren Indbildning. Han satte i sit Vaaben en Hund med et Ben — han havde fortjent et bedre Vaaben — fordi Canossa efter middelalderlig Ord-Afledning havde Betydningen *Canis ossa* (Hundens Ben).

Men dansk Kulturs Nedstamning fra gammelislandsk er visselig ingen Indbildning. Ogsaa Sødskendebørn er i Slægt med hinanden. Det er ikke de Nulevendes Skyld, at man i største Delen af de 500 Aar, hvorunder Island har hørt til Danmark, kun har set paa Øen med Udnytterens Øjne. Man undertrykte Islands Handel ved Meddeling af Eneret. Regeringen giver desværre endnu den Dag idag tit ikke engang Svar paa Øens billigste Krav og Ønsker. Men vi kan ikke derfor, og vi vil faa det forandret. I Udnyttelsens Tid gav man den gamle, stolte Ø en Klipfisk til Vaaben. I vore Dage er dette Vaabenmærke blevet forandret til Billedet af en Ædelfalk.

Vi véd det nu, at Islands Kultur er vort Adelsbrev blandt Europas Folk; vi kan for vor Værdigheds Skyld slet ikke undvære Island. Hvad der endnu er Island og Danmark imellem, vil islandske og danske Mænd i Forening kunne ordne.

Islænderne er som Færingerne af ren Race, er fuldblods. Alle Mennesker, der er fuldblods, føler med dem. Det er en Nation, hvis Befolkning neppe er talrigere end Adelgades og Borgergades. Sammenlign de to Befolkninger!

Se det stakkels Danmark paa Verdenskortet! Det er neppe, at man kan faa Øje paa det. Bestandig har det mistet. Tilsidst er det blevet saa vant til at miste, at det selv forsøger at sælge, hvad Ingen tager fra det. De stærke Magter kalder vi Rovfugle Gid vi selv havde mere af Rovfuglenaturen i os! En Magt, der aldrig bliver større, er saare tilbøjelig til at blive mindre, indtil der ikke er mere igen. Den danske Løve er nu nærmest en Menageriløve; der har jo heller aldrig været andre Løver end Menageriernes i Danmark. I den islandske Falk er der vildere Blod. Og vi trænger i Øjeblikket til Vildhed, det vil sige Dristighed og Handlekraft, mere end vi trænger til den velsignede Oplysning.

Dog ogsaa paa Island er man ofte modløs. Nogle af Islands bedste Mænd, som Landets ypperste Digter Mattias Jochumsen, har i Breve til mig udtalt: Hvad nytter Alt! vi er for smaa, for faatallige! Man sporer undertiden Modløshed paa det aandelige Felt. Enkelte af de Fremmeligste, som Hannes Hafstein, lægger sig under Mangelen af Tilskyndelser for tidligt til Ro.

Islænderne har vel desværre mest det imod sig at tilhøre en saa lille og lidet foretagsom Stat. Men hvis De vil gøre Danmark yndet paa Island, saa vil vi paatage os at gøre Island

folkekært i Danmark. Og De vil da faa den telegrafiske Foı delse med Europa og Amerika, som De mangler. Og D smaa Byer vil ikke mere ligge hen i Halvmørke den lange Viı men vi vil omsætte Deres vældige Vandfald i elektrisk Ly og Drivkraft. Desuden, Island er jo slet ikke tilstrækkeligt uı søgt. Var Øen engelsk, hvem véd, hvor mange indbring Mineralier der alt var fundne i Øens Indre! Vi maa i F tiden handle i engelsk Aand. Og da vil der ogsaa paany] plantet Skove paa Island.

Og *Njal* vil ligge som Pragtværk paa ethvert dansk I Hvilken nordisk Bog fortjener vel at illustreres som den! strationer til *Njal*, det var en Opgave, om hvis Løsning ypperste Kunstnere burde kappes. Da vil ogsaa ny-isla Literatur læses saa gerne som nu dansk og norsk.

Hvad skader det altsaa, at I er saa faa! Vistnok er I meget talrige. Der er flere Faar end Mænd paa Island. det er der ogsaa i Danmark, om end paa en anden Maade vi hævder os endda.

Jer Natur har Alt, hvad der fattes i vort tempererede I med dets tempererede Mennesker: Den evige Sne, der i Trods aldrig smelter. De hede Kilder, hvis Varme aldrig kø Vulkaner, der endnu ikke er slukte.

Leve den Trods, som aldrig smelter!
Leve den Lidenskab, som aldrig kølnes!
Leve den Vulkan, som endnu kan sprude Ild!
Leve Island!

SLUTNINGSORD AF EN TALE

ved Typografernes Gutenbergfest

(Novbr. 1900)

Der er vel neppe nogen Teknik i Verden, hvis velgørende Virkninger er mere indlysende end Bogtrykkerkunstens. Den er jo ikke blot nyttig, men os Nutidsmennesker aldeles uundværlig. Den er Hovedmidlet til Menneskehedens Opdragelse, i Sammenligning med hvilket alle andre er for lidet at regne.

Hvis Menneskeheden gaar frem til større og større Fuldkommenhed, saa vil det ske, som det i vore Dage sker, ved Hjælp af den, i Kraft af den. Thi den har gjort Kundskaben først billig, saa paalidelig og varig.

Den har begyndt at folkeliggøre Kundskaben, at tilgængeliggøre den, og deraf følger uberegnelige Goder. Med Bogtrykkerkunsten er efterhaanden fulgt Trykkefriheden, i de oplyste Lande en kun fornuftigt begrænset Trykkefrihed, og det betyder væsenligt Tankens og Sandhedens Sejr, væsenligt siger jeg, desværre langtfra i Virkeligheden.

Ingen behøver at minde mig om, hvor forfærdeligt der Dag ud, Dag ind bliver løjet paa Prent over hele Jorden, om end ikke gennemgaaende løjet bevidst, eller om, hvor mange daarlige Bøger og hvor mange endnu daarligere og fordærveligere Aviser der daglig trykkes i Hundredtusindvis.

Det kan være uheldigt for den Enkelte, over hvem Usandheden gaar ud; det kan endog være nedværdigende for et helt Folk, ifald dets Presse — og det mangler ikke paa Eksempler —

er blevet en aandelig Smittekilde istedenfor en oplysende, lutrende og lægende Magt.

Men al denne Elendighed og Fordærvelighed drukner i den Velgerning, som Bogtrykkerkunst og Trykkefrihed er, betyder ikke mere for det Hele end de Kloaker, der udstrømmer i Verdenshavet, betyder for Oceanets Friskhed og Salt. Den ved Pressen i Tusinder og atter Tusinder af Eksemplarer mangfoldiggjorte Sandhed, den er det Salt, hvormed Jorden skal saltes.

Vi ser derfor, hvorledes alt Tvangsherredømme frygter Pressens Frihed. Napoleon I udtalte, at han, hvis han gav Pressen fri, ikke kunde regere Frankrig et Aar. Indtil 1848 var der i næsten alle europæiske Lande Censur, og vi oplever endnu den Dag idag det nedslaaende Skuespil, at i Rusland en Befolkning paa 130 Millioner Mennesker som Trælle finder sig i, at der ikke kommer dem en Side for Øje, hverken fra Indland eller Udland, som ikke Censuren har gennemset og fundet uskadelig for dem. Hvor stor det trykte Ords Magt er, det viser sig i, at kun paa den Betingelse lader det uhyre russiske Rige sig styre, som det styres.

Thi de Kloge, de Højtoplyste, de Geniale er altid i et ringe Mindretal; men ved Hjælp af Bogtrykkerkunsten bliver den kloge Mand til tusind, titusind, hundredetusind Eksemplarer af sig selv.

Ordet, det er Lyset og Sandheden. Med Rette hedder det: «I Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. I det var Livet, og Livet var Menneskenes Lys, og Lyset skinnede i Mørket, og Mørket begreb det ikke.» Men da Ordet blev Bly, da begreb ogsaa Mørket Ordets Magt, og Mørket maatte vige. Det viger langsomt, Skridt for Skridt; men det viger for Ordet, der blev Bly, for det trykte Ord. Ringe er Magten i det Bly, der blev til Kugler, i Sammenligning med den i det Bly, der blev til Skrift.

Saa stor er den Opfindelse, vi fejrer idag, og saa højt rager Opfinderen, at naar jeg søger en anden Menneskehedens Velgører, med hvem jeg kunde sammenligne ham, finder jeg ingen uden hin Prometheus i Gudesagnet, der skænkede Menneskene Ilden. Ogsaa Ilden er jo ikke blot et uundværligt, men et farligt Element, der kan gøre ubodelig Skade. Men den giver os Næring, Lys og Varme. Saaledes ogsaa det trykte Ord.

Gutenberg er den moderne Menneskeheds Prometheus, og det er med Glæde, vi Danske betænker, at det første Mindes-

mærke for ham, der blev rejst paa denne Jord, var udført af to danske Mænd, Thorvaldsen og den ældre Bissen. Det afsløredes i Mainz 1837.

Ja ogsaa det Monument, som rejstes for Gutenberg i Frankfurt (lidt urimeligt tillige for hans to troløse Fæller, Fust og Schöffer, der staar jævnhøje paa Fodstykket), er udført efter Udkast af Thorvaldsen.

Før mig har idag en Mand talt, der vel er Boghaandværkets ypperste Mand hertillands, og som har gjort mere end nogen anden Dansk for dets Trivsel og Forbedring (Fr. Hendriksen).

De, mine Herrer Typografer, har ønsket, at ved denne Lejlighed ogsaa en dansk Forfatter skulde tage Ordet.

Der er jo nemlig det Særegne ved Bogtrykkerkunsten, at i dens Virken finder det inderligste Samarbejde Sted mellem den, som skriver, den, som sætter, og den, som trykker. Vi er tre Slags Arbejdere, der samvirker og ikke kan undvære hverandre. Og vor Samarbejden er et ganske ideelt Forhold; thi der er ikke Penge imellem os; vi staar hinanden bi, lønner ikke hinanden.

Typografens Haandværk er uden Tvivl det, som staar Aandens Arbejde nærmest. Gennem hans Virksomhed er Jordens største aandelige Skatte blevne Almenejendom. Alligevel har denne Virksomhed forsaavidt noget mindre tilfredsstillende, som De, mine Herrer, maa sætte og trykke efter Forfatterens Forskrift uden at kunne tage Hensyn til, om hans Arbejde er godt eller daarligt, om De billiger eller misbilliger Indholdet. De bidrager til et Værk, De ikke har anlagt eller udført.

De maa med andre Ord tjene en Sammenhæng, hvorover De ikke er Herre.

Men ser vi Menneskelivet i stor Stil, saa maa vi alle det Samme. Ogsaa vi andre maa nøjes med at gøre vor Gerning saa godt og saa samvittighedsfuldt, vi kan; hvad der kommer ud af den, hvad dybere Gavn den gør, det raader vi ikke for. Selv om vi haaber at arbejde i Lysets og Sandhedens Tjeneste, vor Gerning væves ind i en stor Sammenhæng, over hvilken vi ikke er Herrer.

Det er den alment menneskelige Lod.

UNGDOMSVERS

FØRSTE AFDELING

(1858—1860)

SEKSTEN AAR

Jeg synger højt det ud: det er min Lyst,
naar Havets sorte Søer bruse mægtigst,
naar Bølgen ruller Skummets Flokke prægtigst,
at styrte mig med Vælde til dens Bryst,
at føle Strømmens Friskhed nær mit Hjerte,
dens Fart og Svulmen, som gør kold og varm.
og kløve Bølgen med min stærke Arm,
naar den har givet mig, hvad jeg begærte.

Naar Stormen brøler vildt, det er min Lyst
at vende kækt mit Fjed mod Nordenvinden,
at føle mine Lokker slaa mod Kinden,
der rødmer heftigt i den raske Dyst.
Det kildrer mig, den kraftige, den unge,
at se Orkanen svag imod min Kraft.
Jeg drikker Stormens Susen med min Lunge,
jeg nipper ej til Druens vamle Saft.

Naar Tordnen ruller over Jorden hen
og Fuglen dør af Skræk paa Træets Grene,
det er min Lyst at staa paa Marken ene
og med min Røst at overdøve den.
Og Zeus! naar Lynet knitrer i din Haand,
da griber jeg det som mit bedste Værge.
Mod denne Slægt, der blev en Slægt af Dværge,
jeg slynger det som Straffens vrede Aand.

1858

TIL FOIBOS APOLLON

Foibos! du ler, o min himmelske Fader,
Foibos, du ler;
ser, hvor jeg raser, jeg kæmper og hader,
ser det og ler;
ser, hvordan Bjerge af Daarskab sig taarne
rundt om dit Barn,
ser, at jeg ret som en fraadende Orne
snæres i Garn;
ser, at jeg saares og strider og atter
fanger et Saar,
ser, hvor jeg segner, og ikkun med Latter
Fjenden du slaar! —
Ser du da da ikke Forvirringen sejre,
ser ej min Ve?
Dumhed og Ondskab omkring mig sig lejre,
hvor kan du le!

Ak! jeg forstaar dig. Naar Livet besejres,
kvæles i Vrævl,
bliver hver Galskab saa gal, at den vejres
hen som en Trævl.

Ja, du har Ret, over Jorden lad bruse
Narrenes Skraal,
lad dem i Sejrens Pokal sig beruse
naa deres Maal!

Stærkt er de Aandløses Aand i Ekstase
nu mod dit Hvælv.
Engang vil selv de Forblindede rase
dumt mod sig selv.

Da vil din leende Sol sine Straaler
slynge mod Jord.
Da det ej nytter, at Galskaben skraaler
dobbelt saa stor.
Da vil du smilende bruge din Bue,
bruge din Magt;
da vil den sprællende Dumhed du kue
taust, med Foragt.
Da ville Narrene skrige sig hæse
over din Glans,
da vil din Storm fra hverandre dem blæse
rundt i en Dans.
Da vil jeg selv for hvert Skud, som du skyder,
le som nu du.
End kan jeg ej; thi i Aarerne syder
det mig endnu.

1858

AARETS RAN

Hvad? glider Aarets stolte Aand
med Skøjter paa sin Fod,
med Roser fra den friske Vaar
og Vinløv om det mørke Haar,
med Neget i sin stærke Haand
hen over Lethes Flod?

Han nærmer sig med Stormens Hast
til Kysten, hvor jeg staar.
Vig bort! Her er ej Isen fast,
den bærer ej saa tung en Last.
Fly, fly! O Himmel, Isen brast,
han synker, han forgaar.

Forgæves jeg ham frelse vil,
jeg er for svag dertil.
Han griber med sin stærke Haand
fast i mit Friluftsklædebon.
Brat ned det fra min Skulder gled,
det sank i Dybet ned.

Hvad har han ranet dig? i Alt
en bræmmet Toga, Ven!
en Barnedragt, hvis Purpursøm
var Tant som Barnets falske Drøm.
Hvad gør det, at din Toga faldt?
En ny du faar igen.

Ak nej! Langt mer end hvad du ser
har han berøvet mig.
Den Purpurbræmme om min Dragt
kom frem ved Barndomsdrømmens Magt.
Slig Glans kan jeg ej skabe mer,
som Mand jeg kan det ej.

O stig af Dybet op igen,
stig op, stig op til mig!
Bring Dragten med sin Purpursøm,
bring mig min Barndoms gyldne Drøm!
Stig op, stig op, stig op igen!
Ve mig, han kommer ej.

Januar 1859

Til det 17de Aar bar Drengene i det gamle Rom en Purpurstribe om Nationaldragten, den hvide Toga. Denne saaledes smykkede Barnedragt kaldtes *Toga prætexta*.

VOKALFARVERNE

Ja Digteren er Maler; en Pensel er hans Pen
hans Farver er de brogede Vokaler.
En Seer lig han stiller sig for sit Lærred hen;
med Sprogets Paletpragt han maler.

Men Den, hvis Blik er sløvt og hvis Farvesans er kold,
han ser ej Maleriets Farver flamme;
imellem ham og Billedet er evig rejst en Vold
af Taage, saa de tykkes graa og tamme.

Han hører Lyden A, men han skuer intet Rødt;
E er ej hvidt for slige Sansers Raahed.
Det gule I, der skinner som Guld, for ham er dødt;
han føler ikke U'ets dybe Blaahed.

For ham er Vokalen det døde Ciffer blot,
det Ord, der maler, Tegn, men aldrig Billed.
For ham er Regnbuherligheden bare Graat i Graat,
han fatter ej hvad Kunstneren har villet.

Men Ordet har ej Klang blot, har Lød og Duft dertil,
og friske Sanser fordres, vil man nyde
den smeltende Ynde, det rige Farvespil,
hvormed en Kunstners Sprog kan Hjertet fryde.

Har du da ikke Sanser, kan ej betages saa,
end ikke se det Skær, Vokalen arver,
saa last ej Maleriet, du ej forstaar dig paa,
det Maleri, hvorpaa du ej ser Farver.

Januar 1859

VINTERAFTEN PAA ST. ANNÆ PLADS

Som Pailletter, spredte paa det blaa
Himlens Klæde, Stjernerne blege staa.
Maanen deres Glans fordunkler.
Se! de sorte Tegl paa Kirkens Tag
spille med hvidlig Glans i Lag paa Lag
nu da Maanelyset paa dem funkler.
Langs med Kirken gaar der en Allé.
Knapt er et vissent Blad paa dens Træer at se,
Gassen mellem dem slaar ud sin Vifte.
Hist paa Søen blinker koldt et Fyr.
Lyset svandt! og sig atter nu forny'r
for med Mørket atter om at skifte.

Kold er Luften, hedt er dog mit Blod.
Raskt jeg gaar, mens under min rappe Fod
nu og da et lille Isspejl klirrer.
Skarpt begrænset, mørk og gigantisk stor
glider min Skygge henad den lyse Jord,
i hvis Indre ned den stirrer.
Dèr er en evig Ild. Mon Skyggen ser
gennem den stivnede Skal, det frosne Ler
ned, hvor de tunge, glødende Bølger vælte?
Nok saa smukt er dog vist mit skønne Syn:
Maanen, der glider langsomt hen over By'n
og Orion med sit gyldne Bælte.

1859

MORGEN PAA LANGELINIE

Vaarstærk du er, du Straale, som kommer fra Solen,
flydende, blinkende Sølv bliver Havet, du naaer.
Nordvindens Gud, som med sorte, flagrende Haar
flyver herhid paa stærke Vinger fra Polen,
midt i det brede Bryst du dit Flammespyd slaar.

Se og med svagere Slag sig nu Vingerne sænke;
under den sejrende Sols Straaler dè nøle;
Bølgerne bruse nu ikke mer imod Stranden; de stænke
Skummet mod Stenene kun, og en mildere Vind
nu kan jeg føle saa kælende køle min Kind.

KLIMPRERI

O for et Kys af denne Mund,
o for engang med henrykt Hu
ved Sommertid, en Aftenstund
af denne Mund at kaldes Du —
Dage jeg gav, Uger jeg gav,
gik ung i min Grav.

Smil da til mig, du Rosenkind,
ser til min Nød, I Øjne graa!
Lad mig dog ej med Sorg i Sind
af Savnet dræbt før Tiden gaa
uden et Kys, uden et Ord
i den kolde Jord!

VE DEN, SOM ALDRIG SAA DIG

Ve den, som aldrig saa dig,
hvad har den Stakkel set!
Men tifold ve den Arme,
hvem det Syn blev beredt!
Han flakker som en Daare
ad alle vide Veje,
gaar om Natten fra sit Leje
og staar paa Gaden ude
og stirrer mod din Rude
som jeg nu.

NAT I DET FRI

Solen sank. Bølgerne slaa
Slag i Slag mod Stranden.
Øverst oppe er Himlen blaa,
men gylden og bred er Randen.
Lukas, den hellige Maler, staar
paa Søens blanke Flade;
hans højre Haand til Himlen naaer,
hans Fødder Bølgerne bade.
Som en Frise forneden om Himmelens Rund
han tegner med Kridt paa den gyldne Grund
Englenes hellige Skare.
Den vil min Sjæl bevare.

Mørket stiger. Trindt omkring
Alt i Mulm sig hyller,
Uglen omkring mig flyver i Ring
og fast i sin Kres mig tryller.
Ild i dens Øje glimter.
Saa synker den ned for en Skikkelses Fod,
hvis Omrids først nu jeg skimter,
thi taus den Mægtige stod.

Visdoms Gudinde sin Mund oplader:
I Tankernes Nat er den klareste Dag.
Men Dæmringen sky! Den gør sværmerisk spag.
Den skaber det Væsen, jeg hader.

Morgenen dæmrer. Hun svinder. Og se,
de vaagne, de sjungende Fugle,
og jage paa Flugten med Spot og Spe
Pallas Athene! din Ugle.
De prise med Sang det rødmende Skær,
for hvilket Stjernerne falme;
det er som sang de en Salme
til Lindring og Trøst for Enhver.
Det er, som de Kvalen forstørred,
kun for at lokke Taarerne frem
til Lindring og Trøst for Enhver, i hvem
Taarernes Kilde fortørred.

1860

FORBI

Det er forbi,
jeg ser det vel,
jeg vandrer ad en snever Sti
langs Aasen af et skyhøjt Fjæld
og hører alt med fattet Sjæl
den dumpe Larm af Fossens Væld,
som snart jeg styrter i.
Saa favn mig da, du vide Rum!
Fos, krans mig med
din Krans af Skum,
og dyk mig ned
og slyng mig op
som Fisken stum,
og knus min Krop
mod Klippens Kant
og stænk mig med
din Diamant.
Og kald saa med dit dybe Brum
fra Øst til Vest
de vilde Fugle rask til Gæst
og lad dem holde sig en Fest
paa Aadslet ved
din stejle Bred —
saa er det bedst.

LATTER

Du bitre Latter! kom og trøst mig nu!
I Ord at tolke Kval jeg aldrig mægted
og Sangens milde Velklang blev mig nægtet.
Latter! jeg trænger til dig, kom da du!

O var det Alt, at hvad min vilde Hu
mest attraar, støder bort mig, da jeg fægted
alene Kampen ud og Sorgen ægted
og tyede til Taarer uden Blu.

Men at en Flok, jeg væmmes ved og hader,
paatvinger mig sin vamle Kærlighed,
og fordrer Gunst og Tak og milde Lader —

vil kæmpe med om hvad den selv ej véd,
slaa med mig for hvad selv den aldrig fatter —
derfor du trøste, du min bitre Latter!

1860

VANDRENDE RIDDER

Saalænge der findes et Bjerg, en Sø,
et Land, som jeg ikke har skuet;
saalænge der gives en dejlig Mø,
for hvem ej mit Hjerte har luet;

Saalænge Uret en Kæmper har,
jeg ikke fik overmande;
saalænge i Danmark som udenlands
Hæderens mørke Laurbærkrans
snoer sig om Uslingers Pande.

Saa længe har min Sjæl ikke Fred,
den vandrende Ridder maa vandre.
Ve mig, der behøver en Evighed
og dog maa dø som de Andre!

April 1859

STEMNINGSLIV

Som Skyer drage
for Vejr og Vind,
Stemninger jage
gennem mit Sind.

Synke og klage,
løftes og sukke,
juble, naar vage
Billeder smukke
op fra Dybet i Sjælen dukke —
det er det Eneste, jeg har tilbage.

Kunde jeg dog for mit Hjerte lukke!
Kunde jeg hærde det daarligt svage
Hjerte mod Alt, hvad der ind sig trænger
de lange Dage —
ak det baaded mig ikke længer
end til, vugget paa Nattens Gænger,

Hjertet stemtes,
Længsler vaktes og ikke stiltes
før, mens hver Beslutning forglemtes,
alle Strengene gennemspiltes.

MOTTO

Højt op til Lysets og til Kunstens Hjem!
Dybt ned i Tankens dybe, rene Vande!
Vidt frem til fremmede, til fjerne Lande!
Højt op, dybt ned, vidt frem!

1860

ANDEN AFDELING

(1861—65)

YDUN

Højt imod Nord er Fru Yduns Sal.
Den har Søjler af Is, saa blank som Krystal.
Gennem Salen jager den kolde Vind
ud og ind
og rødner Yduns den friske Kind.

Nu er det Vinter og Luften er kold.
Over Husenes Tage og Stadens Vold
hæv mig, Aarets Genius, du! paa din Flugt
mod Foryngelsens Frugt,
lad dit Øre ej for min Bøn være lukt!

Med spændte Vinger du flyver afsted.
Slut mig fast i din Favn, tag mig med, tag mig med!
Fra Stuelufts Tryk, fra Løgn og fra Pral,
fra kvalmende Kval,
fra Tankernes Væv og til Yduns Sal!

Gennempisket af Hagl og af sneblandet Regn
med Stormen og dig til Nordpolens Egn!
Snart højt over Sky'r under Himlens Blaa
vi med Ørnen gaa,
snart Havfladens Spejl med Vingerne slaa.

I det isnende Hav, Forglemmelsens Flod,
vil jeg dykke mit Hoved og køle mit Blod,
kaste mit Hjertes Sorg overbord,
lade Bølgernes Kor
døve mit Øre for Fristerens Ord.

Har saa jeg dybt fra det kølige Væld
suget Bølgernes Friskhed ind i min Sjæl,
vi flyve paany mod den dejlige Dis
over Marker af Is,
hvor Stormen synger til Yduns Pris.

I den luftige Hal jeg da træde vil
og bede om Alt, hvad min Hu staar til.
Hil sidde du Ydun, Bragi's Viv!
Giv mig Kraft, giv mig Liv!
Sjælens og Legemets Ungdom mig giv!

Genien bar mig herop fra Syd,
ham skænker hvert Aar du Ungdommens Pryd,
smelter hans Hjerte og mørkner hans Haar,
thi du formaar
at skabe Vinteren om til Vaar.

Mig række du ogsaa Æblets Saft!
Den vil fylde min Sjæl med skabende Kraft.
Jeg trænger dertil, alt Gammelt og Gemt
har jeg længst forglemt;
nu er min Sjæl til Begejstring stemt.

Og vi knæle. Da rækker hun Bægeret hen.
I Ungdomsglans staa vi op igen.

Nytaar 1861.

LIVSLYSET

Den vilde Storm og den kolde Regn, de lege
en rædsom Leg med mit Livs usikre Lys.
Det blusser svagt i Taager, klamme, blege;
det bæver viftende i Nattens Gys.
Naar vil det ende?
Vifter det hen?
Da kan ingen tænde
Faklen igen.

Du Genius! Evige Gud, som om Livet værner!
Grib Faklen, før den gaar ud, med vældig Haand,
og tænd paany dens Ild ved de flammende Stjerner,
og spred dens stærke Gnister, hellige Aand!
Lad ej Storm og Regn faa
med mit Livslys Bugt!
Send mig et Tegn paa
det ej bliver slukt!

1861

TIL MUSERNE

I hellige Muser, begejstrende Ni!
Hvem i al Verden er grum som I!
Med dæmpede Toner og lokkende Spil,
med Ord, der i sangrige Takter falde,
den unge lyttende Sjæl I kalde
fra Dvale til Drøm, og i Drømmene til
Flugten mod Eder alle.

Da vugge I mildt den og daare den huldt.
Af salig Berusning det Bæger er fuldt,
af hellige Kilder den Drik er øst,
som den drikker hos Eder; dens Vunder læges,
hele dens Liv i Musik bevæges.
Fra jordiske tyngende Lænker løst
i henrykt Lykke den kvæges.

I Musens Kys er Forjættelsen dulgt,
at Kysset paany af et Kys bliver fulgt,
og Den, som engang har dets Sødme smagt,
aldrig i Livet at glemme det mægter,
evigt i higende Længsel smægter.
Ak! paa Skrømt har i Kysset hun lagt
Løftet om Kysset, hun nægter.

1861

NOVICENS BØN

Se ned til mig! Jeg mine Hænder strækker
mod dig, min Gud!
Jeg beder inderligt. — Min Afmagt lægger
paa mine Læber Ord. Du, som den kender,
o skænk mig Kræfter til det store Brud
med Alt, hvad Verdens er, Alt, hvad som blænder
det Blik, der ej i hellig Andagt brænder.

O hjælp mig, frels mig, styrk mig til at fatte
min Sjæl til Daad.
Se! jeg er ene — kom til den Forladte!
Giv mig for jordisk Kval og jordisk Glæde
den lindrende, den trøsterige Graad!
Og naar jeg Kraft har vundet ved at græde,
skal jeg den smalle Bane trøstigt træde.

Den Herlighed og Glans, jeg tyktes have,
bar Tiden tyst
i Favnen bort, den evigt at begrave.

Hvad end jeg har, det kan den ikke tage.
Hvad jeg har reddet af den haarde Dyst
er mit. Thi vil jeg ikke daarligt klage;
nu har jeg Kraft, nu først, til at forsage.

Hør da min Bøn! Mig nu, min Gud og Fader,
du vie ind
til Strid mod Mørkets Hær, den Lysets Hader!
O lad mig slaa i Kampen for dit Rige
med Mod i Bryst, med Ydmyghed i Sind,
med Sejr i Skjold! Til Dybet skal de vige,
de usle Magter, der mod dig tør krige.

1861

TVIVLERENS BØN

Giv, at det mørknes engang i mit Sind,
giv mig at tro!
Udsluk Fornuftens Lys, gør mig blind,
giv mig Ro!
Du, hvem Tanken besvor, der af Tanken maa stige
lutret, som ubevidst Væsen, ved mig dig bevidst kun!
Har dine Love du sprængt, har du kløftet dit Rige,
har til Moses du talt, blev du født som et Barn, skal
Sligt jeg tro, da vær naadig og giv mig en Frist kun!

Frist! hvilket Ord! Hvem er Frist vel forundt?
Kød er jo Hø.
Vist er kun ét: vi skal dø. Hvert Sekund
kan vi dø.
Hør da mit Raab, mens jeg lever! (ifald du forstaar det)
Se barmhjertigt til mig! (ifald du formaar det)
Vredes ej for mit Ord! (hvis du kan det fornemme)
Glem i Naade min Tvivl og min Trodsen! (ifald du
ellers véd, hvad det er at erindre og glemme).

Januar 1862

OPRAAB

Ungdom i Norden! Rejs dog engang dig med Magt.
Rejs dig og tænk!
Tænk og løn med en stærk og forbitret Foragt
hver, som har sig til Hvile lagt
eller fejg og forsagt sidder døsig paa Spotteres Bænk.

Saml dine Tanker! Se, dine Vilkaar er to!
Rejs dig og vælg!
Vælg mellem Tankernes høje, men haabløse Ro
og den haabende, vovende, fredløse Tro!
Sku mellem Haabet og Freden det gabende Svælg!

Husk: Alt i Vuggen har Slægternes Arv du sat til.
Rejs dig og tænk!
Aldrig tilbage du kan, om du vil,
Broen er sprængt bag din Ryg, dit Liv staar paa Spil.
Hver en Jolle bag dig er boret i Sænk.

Juli 1862

—

EFTER LÆNGERE TIDS SLØVHED

Du Liv, der stærkt i Pulsen slaar,
og banker lystigt i min Tinding,
hvorfor er du saa kort en Vinding,
der sjældent kommer, hurtigt gaar?
O rul i mine Aarer fuldt!
O skænk mig i min Ungdom Kræfter!
Spræng Sjælens Baand, giv hvad jeg higer efter!
Besjæl mig naadigt, styrk mig huldt!

TIL EN TYSK PIGE

Forgæves Tone vi med Tone stemmed,
din Røst og min vil ikke klinge sammen.
Farvel! Dit Tungemaal er mig et fremmed,
og mit, som først og bedst mit Hjerte nemmed,
om end min Læbe taler det med Stammen,
det er mit Et og Alt, mit Liv, min Gammen,
Pulsslaget i min Aand. Berøvet det
mit Ord er blodløst og min Tanke slet.

O var du dog i vore Skove hjemme!
O var dit Øre blot i Tide vænnet
til Danmarks Fugles, Danmarks Digteres Stemme,
du havde aldrig kunnet Sligt forglemme,
aldrig i Verden havde du det nænnet.
Men fra vort Sprog har man med Kløgt dig gennet:
det var for jævnt — hvad véd jeg! — og for svært,
og Tiden gik, du fik det aldrig lært.

Men hvis du skulde mig en Fremmed være,
o stammed du da blot fra vore Frænder,
fra et af Brødrerigerne, de kære,
da holdt, skønt fremmed, du vort Land i Ære
og hørte med til vore bedste Venner.
Men ak! din Vugge stod blandt vore Fjender.
Der brænder mellem os Nationers Had —
saa lad os da i Stilhed skilles ad.

1863

BRUDEN

Nu trykker fast
om Brudens Tinding Kransen,
at intet Kast
den hvirvler bort i Dansen!
Dog ømt og blidt
om Panden ned den tvinger!
Hvor let en Knop fra Myrtekransen springer,
det, unge Piger, véd I lidt.

Det er fuldbragt.
For Spejlet Bruden straaler
i snehvid Dragt.
Hun med et Blik sig maaler.
Et flygtigt Smil,
et spottende, der røber:
«Jeg var tilfals, saasnart jeg fandt en Køber»,
farer ad Læbens Bane hen med Il.

Hvor hun er smuk!
Og dog, hvor blege Kinder!
End blot et Suk
for Mindet, der forsvinder,
en Aanden ud,
i dybe, dybe Tanker,
af Sjæl og Aand — saa lyt! din Brudgom banker.
Kom ind, kom frit! og hent din Brud!

O DIT NAVN

O dit Navn, o dit Navn var
i min Ensomhed tit mig en Trøst.
I mit Savn, i mit Savn har
jeg det nævnet med hviskende Røst.
Saa tit som det i Hu mig kom,
Minder flokkede sig derom,
som om en Silkefane klar,
der Elskovs stærke Farver bar.

O men vid, o men vid, du!
Som et Blund, som en Drøm rent forbi
er den Tid, er den Tid nu,
som jeg elsked og savned dig i.
Dit Navn, som Ingen mere bær',
lever ej heller i Hjertet her.
Den Dag, du blev en Andens Brud,
rev jeg det Navn af mit Hjerte ud.

1863

MON VIRKELIG

Mon virkelig der findes
et Sted paa denne Jord,
hvor hun, paa hvem jeg haaber,
lyslevende boer,
den Jomfru, fin og fager,
den Kvinde, snild og god,
der, straks vi tvende mødtes,
med Liste mig forstod.

Som det, hvortil jeg fødtes,
det, hvortil jeg vil naa;
som det er sødt at fattes,
saa vilde hun mig forstaa;
og dog fast mod sin Vilje,
og uden Spejderkløgt,
se, hvad jeg er, og se det
uden Spot, uden Frygt.

Hil være hun, den Jomfru
med Sjælen dyb og blød,
der vilde gemme den Knælendes
Hoved i sit Skød,
der vilde ret af Hjertet
ham kysse paa hans Mund
og aabne sine Arme —
O priset være hun!

1863

DE FALDNE

Ære være de tapre Mæna.
der blegned for Danmarks Sag:
Hæder og Pris for hver Ungersvend,
der segned paa Kampens Dag!
Danske Pige! Hvert ædelt Navn
staa præget dybt i din Hu!
Kendte du ikke den Faldne før,
saa elsk ham nu!

1864

LYN

Saa mangt et Lyn fra Himlen slaar ned,
der ingen træffer af Skovens Stammer;
men ét, der tyst gennem Skyerne gled,
sætter Himmel og Jord i Flammer.
Saa mangt et Blik har Hjertet til Maal.
men naaer ej Hjertets lønligste Kammer.
Da kommer der ét, som rammer,
ét tænder Alterets Baal.
Som Lynet, naar Himlen er klar og blaa,
er vidunderligt det. Hvem kan sligt forstaa!
Ingen kan sligt forstaa.

1864

SKØNHED

Hvor rører dog den sande Skønhed Sjælen
og gør den let, imens den rent fortryller den,
udvider den, uddyber den, udfylder den!
Hvad Sneen dulgte med sin tætte Fjælen,
det ved sit varme Sommerlys fremsmelter den.
Dens Pust den fine Rim til Dugg forvandler,
den tunge Isklump bort fra Hjertet vælter den.

Hav Tak for dette Syn! jeg trængte til det,
et Lys udbredende, en Himmel højnende.
Min Sjæl var mørk, den havde lukket Øjnene
og blind den sad, som den, der trodsig vil det.
Jeg kaldte, men den vaktes ej af Raabene —
Den stærke Glans har vakt den. Skønt lidt skamfuld,
den nu paany har rejst sig, frisk og haabende.

1865

JULIE

I

Hvad det er at elske, det mig lærte
hun, som her i Graven lagdes ned,
hendes Hjerte: idel Kærlighed,
hendes Væsen: lutter Hjerte.

Vandrer! hvis du spørger om,
hvem hun var, hvorfor jeg græder,
hør det da til hendes Hæder:
denne Aand var ren og from.
Stærkt i Svingning som Pendulen
i sin Enfold den forstod sig
slet paa Skrømt og slet paa Skjulen.
Let opskræmt og angst som Fuglen
ej til Ro den vugge lod sig,
som paa Vagt for at bevare
dem, den elsked, mod en Fare.
Selv hun haardest var imod sig.
Følelser og Forsæt stærke,
det var hendes Levneds Mærke,
klar og ildfuld som en Stjerne,
saa var hendes Væsens Kærne.

Hendes Daad og hendes Ære
var, sin Husbonds Fryd at være.
Derfor er blandt stygge Grave
hendes Grav en Blomsterhave.

Modernavnet helst hun hørte
fra den spæde Barnetunge.
Hendes Ungdom tit os rørte,
hun var yngre end de Unge.
Del vor Sorg, thi den er tung,
nu, da Alt du kender, Broder:
hendes Navn — hun var en Moder,
hendes Alder — hun var ung,
hendes Minde —
hun var Kvinde.

1865

II

Paa mange Maal var ej hun klog,
men Blomsternes og Hjertets Sprog
forstod hun, naar de løde:
naar Rosens og Violens Knop
en Udvej Duften brøde;
naar Hjertet ungt sig lukked op.

Den unge Mand, hvis sunkne Mod
for hendes milde Øje stod,
ham hendes Ord forfrisked;
den unge Mø, halvt Barn endnu,
i hendes Øre hvisked
med Jomfrublik og Jomfrublu.

Ja, stor var hendes Venneflok.
Vist var den sær og uens nok,
men hende tro fra Grunden.
Thi ung og gammel, fjern og nær,
ældst Ven og nylig vunden,
hver en hun havde lige kær.

Og om der var et ærligt Skrog,
en Nar, men Nar med Hjerte dog,
hun ej ham fra sig stødte;
en saadan Gæst med Hovmod ej
ved hendes Arne mødte;
han over hende glemte sig.

Og sad der saa paa Spotterbænk,
en Mand, hvis Vid var Malurtstænk,
han lod ved hendes Side
godmodig Skemt og Lunets Ord
fra samme Tunge glide,
hvorfra de fine Pile foer.

Saa gik det til, saa er det hændt,
at overalt mod hende vendt
hun saa det Gode smile.
Hun vidste ej, at fra dets Gem,
dets Søvn, dets dorske Hvile,
hun selv, hun først det lokked frem.

Et trofast Ord, et sjælfuldt Blik,
et mildt Farvel, et Smil, et Nik.

forstod hun skarpt at tyde.
Hvad der laa skjult i Hjertets Vraa
af Løgn og Last og Lyde —
det saa hun nødigt, *hvis* hun saa.

Hvad der var varmt og rent og smukt,
det greb hun, selv i hurtigst Flugt,
med det var hun beslægtet.
Hvad der var karrigt, nidsk og koldt,
hun ej at hade mægted;
men det har hende Sorg forvoldt.

Hun led ret vel den slebne Kløgt,
og var hun end, naar fint blev spøgt,
i Ordleg let forvirret,
hun elsked hvad ej selv hun fik,
og tit med Undren stirred
hun i de Kloges klare Blik.

Dog hvad der ramte hendes Sans,
det var ej Lysets stærke Glans,
det var dets milde Varme.
Det kolde Lys hun lidt forstod,
det vakte Sjælens Harme,
saa stærkt var Kulde den imod.

De Vedtægtsbaand, der smaaligt snoes,
der snærer mangen Haand tilblods
og mangt et Hjerte sammen,
de bandt ej denne frie Aand.
Den skød med Lethed Hammen
som et for snevert Klædebon.

De Jern, der kuer mangen Sjæl
til grove Pligters sløve Træl,
hun bar end mere trøstigt.
Kom du, naar de bandt hende fast,
da lo hun op saa lystigt,
at alle hine Lænker brast.

Men da det lød: Forbi, forbi!
da løfted hendes Aand sig fri
for alle Baand og Lænker,
og steg med Lysets Hast til ham,
der hende Naade skænker,
fordi hun ej har gjort ham Skam.

1866

III

Den Frost og Sne, som dækker
i Danmark nu By, Land og Hav,
sig ogsaa stille lægger
om Blomster paa en Grav.

I Sneen Planten sover;
snart vakt til Liv i Blomst den staar;
men hun, den blomstrer over,
Liv kun i Drømme faar.

Nys jeg i mange Drømme
af hendes Mund har hørt de Ord:
«Jeg lever, falsk I dømme,
«naar I mig mistet troer.

«Tal med mig, glem blot Sorgen,
«hvor kan du tro, at jeg er død!»
Det blev en bitter Morgen,
thi Drømmen var saa sød.

Ak, Skygge, du bedrager.
I Jorden blev hun sænket ned,
og Tabet mer mig nager
end noget Tab, jeg led.

Farvel! Farvel! Mildt lyde
i Stuen steds det Navn, hun bar.
Paany det altid bryde
den Taushed, Graven har.

O naar et Navn forstummer
af Frygten for at mindes om
den Sorg og alskens Kummer,
man helst gaar uden om —

hvor hæsligt! nej, med Glæde
og Vemod vi det nævne vil,
da er hun end tilstede
og hører end os til.

Rom 1871

DEN LYKKELIGE BRUDGOM

1

Er for Andres Blik Figuren end lidt flad,
mig hun fængsler ved et sødt Jeg-véd-ej-hvad,
ved en Klang af Sølv i hendes Stemme,
som en lydhør Elsker ene kan fornemme.

3

Guldfisk du dorske!
Mat er dit Øje, hvortil kan du bruges?
Ih! Med saadanne pilker man Torske.

3

Han elsker hende med stor Besked.
Et gunstigt Svar han sig henter.
Thi hun gengælder hans Kærlighed
med Renter.

4

I er altfor adrætte — I tar Hatten i Haanden,
før I ser Benraden komme.
Meningen var ikke, vi skulde opgi' Aanden,
førend Livet var omme.

5

Ja Fuglen skød vi!
Thi fint os snød vi
ved Hymens Alter
for Livets Fester.
for Amors Fakler!
I sølle Pjalter!
I arme Bæster!
I Skrog, I Stakler!

6

Var end Pigens Stemme rusten — lad saa være!
Var end Huden gul og gusten — lad saa være!
Laa end mørke Rande rundt om røde Øjne,
lugted Aanden end som Osten — lad saa være!
Var hun mat og doven, var hun gal og arrig,
havde hun Figur som Kosten — lad saa være!
Bedsk er slig en Drik, vel sandt, men naar i gyldent
Bæger rækkes Mosten — lad saa være!

TREDIE AFDELING

(1866—1869)

SOMMERNAT

Alt er tyst, som Fredens Stund før Freden brydes,
skønt. men som en Fest, hvis Fryd i Angest nydes.
Trindt paa Himlens sommerlyse Bue
blege Stjener vredt og selsomt true.
Lydløst glide Havets Bølgeskarer. —
Kornmodslysets ubestemte Lue
nu og da fra Horisonten farer,
Lyn i Lyn det svinger Flammesværdet.
Stygt ved Flammen
alle Luftens Aander fare sammen;
Himlen blinker ved dets Slag forfærdet.

Alle os, som svege Aandens Himmelfane,
alle os, som vege fra den smalle Bane,
os, der Gudens Røst i Hjertet kvalte,
os, hvis Læbe tav, naar Stemmen talte,
os vil Sværdets røde Tunge ramme —

Lød jeg ej, da Gudens Bud befalte,
stod engang paa Prøvens Dag til Skamme,
saa min Kind endnu af Skammen gløder —
nu jeg møder,
nu jeg villigt kæmper, villigt bløder.
Salig Den, der uden Blinken bøder.

1866

VED EN VENS AFREJSE

Held paa hans Vej, den Tauses og den Stilles,
den Elskeliges Vej fra Ven til Frænde!
Faa Døgn endnu, og for en Stund vi skilles,
en kort? en lang? hvem véd, en rig kanhænde;
thi mangt i Nord du lære skal at kende,
og op til Sværdedans i Syd der spilles. —
Vi ses vel atter, Brødre som vi ere:
dog som de samme ses vi ikke mere.

Og derfor Tak for Tiden, som forløb,
den Skemtens Tid, vi ødsled med en Smule,
(gyldne Sekunder, som ved Røverkøb
vi fik for Timeglassets Sand, det gule,
hvad eller fra vort Arbejd stjal, det fule),
den Alvors Tid, hvori vi af sit Svøb
fik viklet mangen ædel Fremtidstanke,
som bragte begges Hjerter til at banke.

Den Magt, der daglig drog mig til din Dør,
som Afsind ser den ud for lunkne Sjæle;
men gode Aanders var den. Vid! de dvæle,
ihvor du er: de rasted aldrig, før

de fik fordrevet mine Tanker fæle.
Dem viste jeg af skemtsomt Sind Honnør
ved Knælen paa et Gulv foruden Tæppe.
Du selv, Fredsstifter! du forstaar det neppe.

Men kom jeg som Bajads med Daarskabs Fagter,
og dansed paa dit Gulv en Narrevals,
og én for én afkasted tyve Dragter,
og slængte Bjældesnoren om din Hals,
og skreg: «Ved alle Himlens gode Magter!
for fire Skilling er mit Liv tilfals»
og svang min Briks — da lo du og forstod mig.
Hav Tak, fordi du var saa god imod mig!

Stod saa jeg ved din Dør, til Døden mat,
af Tungsind gal, af Mismod knust og lammet,
og hulked uden Taarer, en Besat,
der frem i dybe Suk sin Smerte stammed —
Du aabned for mig, og hvor vildt det flammed
her i mit Bryst, min Pande blev dog glat,
saasnart din Haand — du led ej, jeg det sagde -
velsignende du paa mit Hoved lagde.

Se derfor er i mit Farvel en Tak,
en Broderømhed, som kan ej beskrives.
Min Sjæl har endnu aldrig ligget brak,
den er en Jord, som steds paany oprives
og pløjes om; hvor intet Fast der gives
undtagen Et: Troskab mod Venner. Ak,
En bort er rejst, de andre tidligt døde.
Nu banker intet Hjerte mit imøde.

HVIRVEL

Ja, Hvirvel er det Alt — i dette Ord
er Gaaden løst. Frem! Bort! Forbi! det tuder.
I Fald fra Højden det, hvis Glans var stor!
Mod Lyset frem det, som fra Dybet foer!
Du op, jeg ned! min Sejr din Glædes Mord!
og Rædslens Lov: det Unge ældes. Hvor,
hvor er det Liv, der mer end Død bebuder?

Se dette Legem, en fortættet Gas,
en Kasteboldt for Vejr og Vind og Stemning.
Min Aand! de evige Blændværks Tumleplads.
Min Viljes Klinge, sleben stærk og hvas,
i Striden skør og springende som Glas,
Troskab umulig, kun for Dyr tilpas!
Mod Smertens sorte Strømme ingen Dæmning.

1868

ERKLÆRING

Jeg elsker dine brune Øjnes Mørke
og dine bløde Krøllers fagre Fald.
Jeg kunde falde ned paa Knæ og dyrke
din underlige Røst, der røber al
din dulgte Lidenskabs forborgne Styrke.

I FORSTUEN

De glatte, dejlige Lokker
fløđ som en Strøm, der ruller,
hvis Bølger tæt sig flokker,
om hendes Hals og Skulder.

Den bløde, blanke Silke
om hendes Legem sig svøbte,
lidet anende, hvilke
kendte Former den støbte.

Et kort Sekund hendes søde
Læber min Mund berørte.
Kysset, det lette, bløde
helt bort fra Jorden mig førte.

Et Blik fra det straalende Øje
Vandt mig og bandt mig til hende.
Alt i Verden vil jeg døje,
onde Dage, Kummer og Møje,
ifald jeg din Lod kan bøje,
og din tunge Skæbne kan vende.

NU VOKS!

Nu voks, min skønne Plante,
skyd Knop og Blomsterblade!
Rigt Lys og Dugg dig bade,
saa du maa ikke skrante,
ej sygne eller svinde,
ej med dit Hoved hælde,
men rejse dig med Vælde,
og som en yndig Kvinde
staa slank og fin og smykket
med bløde Blomsterklokker.

Jeg kysser dine Lokker.
Sig, kan du mærke Trykket?

TAK

En Tak til Borgens Frue, hvis sværmeriske Sjæl
deler Kamp, deler Fryd, deler Sorger med mig,
en Bøn om bedre Dage for den søde!
Paa Krybet, der hvisler, sætte hun sin Hæl,
aande frit, tænke kækt, vandre let, o at hun ej
paa Vejens Sten sin spæde Fod maa støde!

Jeg fandt ej hendes Lige, saa vidt jeg flakked rundt,
Hjertets Ild, Blikkets Glans, hin Begejstringens Skat,
som ikkun Trylleordet kunde hæve.
Hun trives, hun vokse, hun lide intet Ondt,
tage til, vinde Kraft, faa engang Lykken fat
og takke Gud med Læber, som bæve.

ENE I FREMMED LAND

Tungt og trist at længes,
og, mens rundtom les,
i sin dybe Ve's
Ensomhed at stænges —
Sødt paany at ses.

Ja hvor sødt at saares
af den hede Mund,
og i samme Stund
helt af Kys at daares,
naar hun kysser, hun!

FREMTIDSFANTASIER

Min egen Yndling vil, jeg skal blive meget stor,
vokse højt, vinde Ros, sprede Dag og gøre lyst,
al Aandens stygge Overlast hævne.
Den Første skal jeg være her blandt os i vort Nord,
saa vidt vor Tunge tales, og langs Østersøens Kyst
skal *mit* Navn man allevegne nævne.

Ak du kære, min Evne er spæd og saare svag,
min Kraft er ej af Jern, og min Kundskab er ringe;
men om Hanen end ej galer, det bliver dog nok Dag,
og Sandheden farer, skønt den farer tit i Mag,
og Aandens Klokke kalder, selv om en Klokker her
ej fik sin stakkels Klokke til at ringe.

Men stræbe vil jeg frem; jeg vil lægge min Skærv,
skønt ringe, paa Aandens store Alter.
Jeg vil tjene min Fane som en Fanevagt djærv;
jeg vil ikke raste, jeg fik et ædelt Hverv.
Maaske jeg dog et fjendtligt Harnisk spalter.

Maaske jeg dog i Ilden erobrer et Kastel,
stormer en Skanse midt i Vaabenbraget —
da kan, hvis Lykken føjer, det og mig hænde vel,
at jeg engang til Ridder bliver slaget.

1868

HUN

Naar i min egen Sjæl jeg ser og svimmel
i Modløshedens Dyb jeg nedad stirrer,
af Jammerkval mit hele Væsen dirrer
og Blikket søger mod en Himmelstrimmel.

Det Blaa, hvorved da mine Øjne dvæle,
det er din Aand, som lyser gennem Taager.
I den min Kummer sover; Haabet vaager
i denne Aand for to sorgslagne Sjæle.

FORTRØSTNING

De, som engang har sluttet Pagt
i alle gode Aanders Kres,
skal, bør og maa helt uforsagt
til Afsked som til Gensyn ses;
skal række Haand og Mund med Ild,
men uden Klynk eller Klage,
den flammende Aand er Himlen god,
ikke den drøveligt svage.

LIVSREGEL

Se og saml! Det er Livet.
Elsk og lær! Det er Livets Sum.
Spørg! Og Svaret er givet.
Kæmp for Ret! Det er Lykke.
Handl og hersk! Det er Lykkens Sum,
Retten med Sejr at smykke.
Spred din Sjæl i det vide Rum,
Lad den ej standses af Slaa eller Bom,
Dristigt sprænge sin Skranke!
Saml saa din Sjæl i en eneste stum,
inderlig Kærlighedstanke!

HUN TALER:

Sig, har du følt det, Elskede, at stærkt
min Sorg og Nød er traadte nu i Skygge.
Alt er som før, men ud af alt det Stygge
min Sjæl, mit Jeg er gledet uformærkt,
og uforstyrret, midt i Dagliglivet,
jeg bær' de Skatte, som du mig har givet.

Hvorfor saa straalende jeg just saa ud,
forleden spurgte mig en Ven herhjemme.
Jeg tav. Men i mig raabte højt en Stemme
en stærk, fordi med mægtigt Gennembrud
jeg fra en Automat er omskabt til
en Aand, som føler, elsker, véd og vil.

SONET

Som en Sonet, du skriver, var hint Møde.
Ja, du har Ret, du Elskte, som en Strøm,
en Tonerislen, vellydsrig og øm,
og kort og skarptbegrænset var det, Søde!

Thi Ord, som smelte, Taarer, Suk, som gløde,
af Vemod fødte Smil, den salige Drøm,
hvis Sprog er Kys, der hedt i Purpursøm
Hals, Bryst og Skuldre farve flammerøde.

Alt dettes svulmende Sigsammenfletten
til dobbelt Samklang, der i Afskedsstunden
døer hen i Treklang — det er jo Sonetten.

Hør Rytmen glide skønt i Spænding bunden;
den knuger, skønt den kommer ej af Pletten,
Rim imod Rim, som Kys i Kys paa Munden.

NAAR KRAFT OG LUNE SYNKE

Naar Kraft og Lune synke,
naar Mismod hen dig river,
og vanskeligt det bliver,
dig ikke selv at ynke:
da sig: Jeg vil ej klynke.
Paa Hænder højt at bæres,
i Bomuld blødt at ligge,
det lærte mig dog ikke,
hvad bedst i Modgang læres,
hvad jeg har lært: at taale,
mit Tab med Ro at maale
og føle som de Kække,
hvem intet Slag kan knække.

HENDES VEMOD

De flokkes i Klynger, de svæve i Kres
rundt om dit Hoved,
Vemodets Alfer, der ikke ses,
men fornemmes, hvor mildt gennem Taarer les.
Paa dit Bryst har de sovet.

De vaagne med dig, de hæve sig mat,
døsig er Vingen.
Paa Hjertet de slumred den hele Nat;
men hurtigt paa Skuldrene har de sig sat
med Summen og Klingen.

Og ind i Alfernes Kor maa gaa
hver løsreven Tone
fra Verden derude, der Øret vil naa,
Thi Alferne passe omhyggeligt paa,
løse op og forsone.

GRY

Det gry'r, det gry'r.
Nu rosenfarves de tykke Sky'r,
nu stænkes Himlen med Guld,
det gry'r.
Snart løfter Solen sin røde Fakkel.
Hil dig Lys! Hil dig Sol! Straal for min Stakkel!
For min Stakkel, den søde,
du lyse, du gløde!
O hil, o hil, du det første Gry's
flimrende, fine, forjættende Lys!
Stig, stig!

FJERDE AFDELING

(1871—1872)

MALGRÉ TOUT

Den skønne blonde Lykke,
der aldrig kan staa stille,
engang mens han var lille,
blidt tager ved hans Haar
for ham et Kys at trykke
paa Panden, som han staar.
Han saa sig rundt, forsvunden var hin Kvinde i det Fjerne;
men Kysset blev og brændte, blev til Tro paa hans Stjerne,
og stod han for en Skranke, hvor om trøstig Trods det gjaldt,
hans unge Hjerte banked, og han mumlede: Trods Alt!

Hin Tro brast ufortøvet
i Kampens haarde Skæbne.
Han voved knap sig væbne,
han ingen Lanse svang,
saa, hørte dybt bedrøvet
Dystløb og Vaabenklang.
Men stod han for en Skranke, hvor Ærens Fane flammed,
sit Mismod og sin Frygt dog af Sjælen ud han skammed,
ja saa han Nederlaget som Vished overalt,
med sammenbidte Tænder han mumlede: Trods Alt!

Det var hint Kys, hvis Lue
gød Ild i Knægtens Aarer.
Han følte, de var Daarer,
som veg fra Kampens Vej,
selv lod han ej sig kue,
men vidste Grunden ej.
Og Lykken blev, blev Ungdom; naar hun selv ham vendte Ryggen,
var Solen, Skoven, Barnet tusind Bud paa Bud fra Lykken.
Den muntre Tillid vokste, hver Barrikade faldt.
Med Storm han den tog, og hans Feltraab var: Trods Alt!

Af Trolde smaa belejret
han ligger nu for Tiden,
Medgang har han liden,
af Medynk mer end nok,
dog fik ham ej besejret
én Gang saa stor en Flok.
O medynksfulde Sjæle! For Jer var dette Tegnet
til Klynken og til Tungsind, som snart i Slaphed segned.
Men i *hans* Hjerte jubler en Almagt, Manddom kaldt;
dens Lyst er det at trodse og dens Feltraab er: Trods Alt!

Hospitalet i Rom 1871

———

TIL HENRIK IBSEN

Hvad det gælder er Menneskeaandens Revoltering,
og der skal *De* være en af dem, som gaar i Spidsen.
Henrik Ibsen **(20. December 1870)**

Ja, jeg var ung, da jeg efter en lang
pinlig og trøstløs Tvivlen og Vaklen
modtog af Aanderne endelig Faklen,
der for bestandig vil lede min Gang.
Klart da jeg saa ved dens straalende Flamme:
Magter der baste
Forskning og Tanke,
Magter, der kaste
for Frihed Skranke,
dem vil al Løgnens Forbandelse ramme,
Sandhed og Frihed er Et og det Samme.

«Alle maa høre det. Tal til Enhver!»
Saadan, o henfarne Store! I mane.
Sandhedens aldrig besejrede Fane,
straks, blot den løftes, vil samle en Hær. —

Drøm af et Barn, henvejret itide!
Fordom trues,
og Masserne flokkes;
men Sandhed kues —
slet Ingen rokkes.
Snart var de tallte, som stod ved min Side,
ene jeg første Gang maatte stride.

Det blev bestandig den Bistand, jeg fandt.
Huggene skarpere faldt, da jeg ægged
stedse paany, og da Ingen mig dækked;
Frænder gav Lempe-Raad, Venner forsvandt.
Fostbroderskab! ak din Tid er forgangen.
Saa blev jeg hærdet,
saa blev en Mand jeg.
Slaa uforfærdet,
skønt ensom, kan jeg.
Ofte jeg spejded dog ud over Vangen;
efter en Stridsven levede Trangen.

Broder! jeg fandt dig. Hvad gør det mig vel,
at du en Høvidsmand er uden Lige,
mens jeg blev skabt til som Væbner at krige,
sammen vi høre med hele vor Sjæl.
Ja, vi til Oprør vil Aanderne kalde!
Dristigt at rive
ud dem af Døsen,
beaande, belive
være vort Løsen.
Er det end mørkt, det skal lyse for Alle.
Broder! Engang ville Taagerne falde.

Hospitalet i Rom,
Natten mellem 9. og 10. Januar 1871

ROSER HAR HAN KNÆKKET

Roser har han knækket
og Torne har han brudt,
Kransen har han kastet, neppe flettet,
Ørne har han stækket
og Duer har han skudt,
Kvinder har han favnet, flyet, forgættet.

Men En, der er, hvis Billed ham forfølger.

Vel fem hundred Mile
mellem dem er lagt,
dog bestandig naaer ham hendes Stemme:
«Dræbt er Søvn og Hvile,
Dødens Kalk mig rakt,
Den, du elsked, saa du kunde glemme.»

Ti, ramte Fugle synge ikke mere!

Salte, stride Taarer!
Stumme Poesi!
Kvindegraad ham i hans Hjerte skærer.

Trolddom lig den daarer,
lokker taus ham i
fine Garn, der dybt tilblods ham snærer.

Nej, brudte Stængler blomstre ikke mere!

Roser har han knækket,
ak! at han dem brød,
Duer dræbt, hvi maatte han dem jage!
Selv de Længslen vækked,
ung dens Bud han lød.
Derfor døver han den fjerne Klage:

Forbi, forbi og frem! Se ej tilbage!

———

NORDBOEN I ROM

I vil vide min Elskedes Navn?
Det er Bjergenes Blomst, omplantet til Rom;
ud sprang den, dengang jeg kom.
O Bjergblomst, hvil ved mit Bryst!
Dine Kys, dine Kys er søde.
Over din Læbe den røde
glider ren Cithermusik i din Røst.

I vil vide min Elskedes Navn?
Det er Enfold og Latter, Sundhed og Sjæl.
Fint blege Damer, Farvel!
Jeg er ked af de smægtende Suk
og de meget sigende Blikke,
hun savned og smægtede ikke,
nej, jeg kom, jeg var ung, hun var smuk.

De vil vide dit Navn, spørge ud
om vort Bryllup. For Vidner var ikke der Brug;
vort Bryllup er holdt, men i Smug.
Stille Bryllup det var, o min Brud!
Du tav; Præsten hviskede næsten;
men du skriftede smukt inden Festen
og fik Absolutionen forud.

FINIS

Saa skal jeg da surres til Pælen igen,
af en skinhellig Pøbel begloes og betragtes,
og mit Hjerte skal smides for Hundene hen,
og mit Navn skal flaas, og min Stolthed skal slagtes.
Det er endt. Jeg skal hjem. O mit Fristed, Farvel!
Luft, du klare, hav Tak! Tak, Italiens Kvinder,
som med Skønhed beriged og fyldte min Sjæl!
Og I Marmorpaladser med lysende Tinder!
Det er endt. Jeg skal rejse. Farvel! Farvel!

Ak, I spørge, I Solbørn, hvorhen jeg vil gaa.
Spørger ej! Der er mørkt, der er trist, hvor jeg fødtes.
Her min Vej med Granatrosens Flammeblomst strødtes,
hist er Vejen moradsig og Himmelen graa.
Ingen Søjler og dejlige Statuer staa,
ingen glødende Tavle fik Liv der i Landet,
og et Menneskeliv helt forkrøblet I saa
i forknyttet Fordummelse sive i Sandet,
ifald Eders Blikke saa vidt kunde naa.

Et mig trøster, et Forsæt: Jeg giver mig ej.
Var en Gabestok sikker — i Trods har jeg levet,
og Intet af hvad jeg har villet, har skrevet,
har tænkt og har elsket, fornegtede jeg.
Jeg er svag, lad saa være, jeg véd, hvad jeg vil.
Jeg er tomhændet, sandt! men jeg har mine Hænder.
Og bebrejder mig ej, at jeg er lutter Ild!
Højst nødigt det gøres, at saadan jeg brænder:
Hin Is skal *jeg* smelte, saa Ild maa der til.

Marcuspladsen, 7. Juli 1871

TIL MARIA

O rene Jomfru, tro ham ikke kold,
den tungtalvorlige, hvis mørke Bane
din Vej, saa lys som Stjerneskuddets, krydsed
en enkelt Dag. Vi mødtes, og min Sjæl
bevarer dybt Erindringen om Glimtet.
Tit har jeg lukket mine Øjne til,
kaldt Mindet frem og hentet Dagens Lys
af hin Erindring op. Men vid, mit Hjerte
er Sorgens mørke Hus, og Storme fare
igennem Dør og Vindu. Intet Lys
med sligt et blidt og stille Skær kan brænde
ret længe der. Kun Lidenskabens Fakler
formaa at holde Stormen ud. De vifte,
de røde Fakler, Viljens, Frihedskampens;
og Tankestridens stærke Brande gnistre.
Helt sære Skygger kaste de omkring sig.
Men, rene Jomfru! tro ham ikke kold!

DEN VILDE JAGT

Saa stormfuldt er mit Hjerte, og min Kummer er saa stor,
at det er mig, som maatte jeg gaa
af Huset ud langs Vejen, og hver og en jeg saa
bede om et trøstende Ord.
Den vilde Jagt er lukket i mit arme Hjerte ind,
den tuder i mit Indre sit *Afsted!*
Det gale Kobbel halser, og Fanfaren river med —
Hold paa mig, Broder, grib mig, grib og bind!

1871

UVEJR

Det var i Uvejr, at vi fandt hinanden.
I Storm og Skibbrud hun til mig sig klamred.
Da Havet fraaded og da Stormen jamred,
jeg hende greb og svømmed ind til Stranden.
    I Kamp og Fare, mens mit Hjerte hamred,
som tændt af Lyn, der faldt, min Elskov fødtes.
Saa mørk var Himlen, dengang først vi mødtes.
    I Fare saa jeg hende først, i Farer,
i Smertens Luer har vor Elskov levet.
Mon det er Ilden, som dens Liv bevarer?
    Sortlokkede, min Fylgje er du blevet.
For mig til Daad og Kamp og Kval at vie
dit Navn blev ind i mine Stjerner skrevet.
    Ud af min Kurs de Stjerner har mig drevet,
og Storm og Uvejr atter Skibet tumle,
mit Sejl, mit sidste Haab, er sønderrevet,
og Havet aabner sig, det rædsomtskumle.

1871

KORNMOD

Du sagde: «Vil den Uro paa din Pande,
den Sitren over Brynet aldrig glattes?
Er dette Præg, som af din Ungdom sattes,
min Elskte, paa dit Aasyn, da det sande?

Vil det af Fredens Klarhed ej erstattes?
Kan Manddomsaldren ikke overmande
den Blussen op og Gnistren som af Brande?
Skal Modenhedens bedste Frugt da fattes?« —

Sig, Elskte, gik du ud i Aftes silde?
I Juliklarhed Himlen ren sig hvælved,
mens uafbrudt med Lyn i Lyn den skælved.

Luften var varm og alle Stjerner milde;
ej Larm, ej Lyd, skønt Lyn omskælved Kloden.
Naar Kornmod glimter, da er Sæden moden.

1871

SPILDT

Spildt da al min Stræben var.
Al min Grublen, al min Møje
østes i et bundløst Kar.
Hendes Vilje er et Vrag,
hendes Hjerne sløv og svag.
Efter hvert et Skridt den Svage
atter gør et Skridt tilbage.

Nej, o nej! jeg vil det ikke.
Hun skal vækkes, hun skal styrkes;
Mod hun Dag for Dag skal drikke.
Hver en Spire til det Bedre
solbestraales skal og dyrkes.
Engang, éngang Lysets Kraft maa
sejre over dette Mørkes.

TERNINGKAST

Ak! jeg har sat mit Liv paa denne Terning.
I Smægten tæres hen min Kraft; i Savn
og Sorg forraader jeg min store Gerning,
min Sag, mit Navn.

Er Spillet tabt? Er hendes Sjæl umyndig?
Er hendes Aand saa tam og kvindebløt,
som hun er skøn og lokkende og yndig
og undersød?

Rul, Terning, rul! Men hvad du end mig melder,
en smerteblandet Fryd hvad eller Drab
af Haab og Lykke, skynd dig! Enten — Eller!
Sejr eller Tab!

KALA

Mig fængsled aldrig mild Adagio-Klang,
jeg elsker Krigsmusikens heftige Takt
og Hymnens Kor og Kampsignalets
Tilraab: Formér Eders Bataljoner!

Det korte Ords ubøjeligt faste Bud,
saa skarpt som Staal, der kløver en Pandebrask,
den faste Form af Barm og Aasyn,
Legem og Sjæl, det er sligt, jeg elsker.

Se rundt omkring os: Flad er den Mark, du ser.
I Slud og Blæst og Kulde sygner vor Dag;
og daarligt er det Liv, her føres,
Sumpenes Liv, hvor Frøer kvække.

Ej Glemmigej begærer mit Hjerte da.
Ved Mosens Rand den vokser i tusindvis.
Men højt jeg elsker Kalaplantens
ensomme Blomst med dens strenge Alvor.

Eet Blad, een Tanke! ren som en Kvindesjæl,
der for mit Øje tegner sig stolt og klar
mod Livets stygge, mørke Baggrund,
enfold, fordi den er lutter Skønhed.

En saadan Skønhed — den er et Guddomspant
fra Himlen selv. Som den, der i Havsnød stedt
med Et ser Land, saadan ved Synet
jubler mit Hjerte: Der gives Lykke.

Der gives Lykke; thi der er Skønhed til.
Kun En, hvis rene Blik med saa fuld Foragt
paa Krybet falder, at det skamfuldt
hvisler afsted — og jeg øjner Maalet.

Jeg ser den for mig, Sejrens duftende Krans,
jeg hører Krigsmusikens heftige Takt,
og selv jeg giver Kampsignalet.
Fremad! Valkyrjer i Luften vinke.

1872

FEMTE AFDELING

(1873—1875)

RECONVALESCENT-BESØG

April det var, men sommervarm var Luften.
Langs Vejen hang de nysudsprungne Rakler;
Myg sværmede i Flok i Blomsterduften,
den søde Duft af Vaarens Brudefakler.
Det var en Dag som skabt for syge Stakler.
Den store Læge Sol steg ind ad Ruden
og kyssede den Syges Kind paa Puden
og gjorde med sit Aandepust Mirakler.

Langs Vejen hastigt gik en lystklædt Mand,
slank, mørk, et Aasyn, i hvis tankefulde
og melankolske Træk en Længslens Brand
gløded igennem Kløgt og Kraft og Kulde.
Han ser ej Vognene forbi sig rulle;
men tit paa friske Roser og Konvaller,
som i sin Haand han bær', hans Øje falder,
som det mod Sol og Støv dem skærme skulde.

Hist i den aabne Svale sad en Kvinde,
saa bleg som nys opstanden fra de Døde,
høj, smal og fin — og mat som ingensinde.
Blikket var Sjæl og Stemmen Fløjl, og bløde.
skønt lutter Alvor, hendes Træk de søde.
Da lød en Ringning nedefra ved Gitret.
Hun saa derned, og hendes Hænder sitred.
og hendes Kinder bleve næsten røde.

Og vaklende hun traadte ham imøde,
som svigted hende Øje, Haand og Fod —
men kun et kort Minut, og roligt løde
de Ord, hvormed hun Gæsten tog imod.
Han lagde sine Blomster, hvor han stod,
og sagde: «De er bedre — hvilken Glæde!»
Hun takked ham og bad ham tage Sæde,
og talte om sin Mand, der var saa god.

Berusende de røde Roser brændte
imellem dem paa Bordet, hvor de laa.
De hvide Roser deres Duft opsendte;
stærkt duftede Konvallerne, de smaa.
De talte lidt og gik igen istaa
og nød hinandens Selskab som en Lykke,
der vilde Sjælen helt i Vellyst dykke. — —
Saa rejste han sig stille for at gaa.

PERLE, DU SPRØDE

Perle, du sprøde!
Fra Perlemoderen jeg har dig vristet.
Da blev du Perle. Tilgiv mig min Brøde!

Perle, du blanke!
Skøn, pur og glansfuld blev du fattet, favnet
i Guld, der gløder som en Elskovstanke.

Perle, du klare!
Havbaarne du som Venus! hendes er du,
en Skat, som ingen Enkelt kan bevare.

TURNERING

Hun var Prinsesse, han en simpel Ridder,
hans Frihed tabt, hans Vilkaar kvalfuldt trange.
Til fremmed By bragt ind som saaret Fange,
i hendes Faders Hird han fangen sad,
og aldrig glad
sin Fremtid for sig saa som øde Vidder.

Vaaren var kommen med sit Stærekvidder
og Anemonens fine Silkeblad;
men aldrig nød han Sol og Fuglesange,
hans Sind var tungt, hans mørke Tanker mange.

Hun var Prinsesse. Sjælfuld Højhed skinned
fra hendes Pande. Hun var stolt og veg,
omskiftelig og fast, og stadigt steg
og sank en Stemningsbølgegang i Sindet.
Helt uberegneligt var hendes Lune,
og hendes Øjne, disse udtryksrige,
i Lød og Glimt helt ubestemmelige
og søde Lys snart tyktes blaa, snart brune.

Men dejlig var hun. Mødtes deres Blik,
hans Hjerte skælved som en Fugleunge
i hendes Haand, dog aldrig, aldrig fik
han nogen Bøn om Elskov paa sin Tunge.
Hun var Prinsesse, han bevogtet Fange.
Hans Kval var dyb, hans vaagne Nætter mange.

Hans Saar var lægte, Haanden fast paany,
og sikkert førte han til Stød sin Lanse.
Hans Navn var kendt i fremmed Land og By,
og snart til Hirden naaede da hans Ry
for hundred Sejre, hundred vundne Kranse.

Stundom hun saa til ham. Han tav som om
han ikke hendes Ynde kunde sanse.

Turnering forberedtes. Dagen kom,
da der til Dystløb blæstes, og Fyrstinden
med ædle Lader, Rosenblod i Kinden,
tog paa en Tronstol Plads at holde Dom.
Paa hende i den sorte Kniplingsdragt
med lyse Sløjfer hvert et Blik gav Agt.

I gyldne Brynjer og med broget Pragt
drog Landets Hirdmænd hendes Plads forbi.
Men Fangen, som paa denne Dag var fri
og paa hvis Ansigt laa et Skær af Lykke,
tren i beskeden Rustning uden Smykke
hen foran hendes Tronstols Drapperi.

I Haanden vugged Lansen han, den svære;
han blussede af Længsel efter Ære;
en Mands Beslutning i hans Træk sig malte.
Med dæmpet Røst for første Gang han talte:
Prinsesse! Lad mig dine Farver bære!

PAA CONCERTEN

Lær dog, Hanna, at væmmes
ved Angsters unødige Kval,
agt ej paa Tisken og Praten,
vær som en Stat i Staten —
det er den Lære, som gemmes,
Hanna, for dig i Kantaten,
som fylder den store Sal.

Lær, aldrig at skræmmes,
lær — ikke sky for Skrald —
at følge din indre Stemmes,
dit tapre Hjertes Kald.

Føl det! Den skaffer kun Vaande,
Angstens Spøgelseluft,
Du blev jo skabt til at aande
Elskovens Røgelseduft.

Føl, hvor den mod dig stiger,
og med Duften en Sang,
sød som Kys og som Smiger,
der dulmer din Sjæl med sin Harpeklang.

Kender du Navnet, du kære,
om hvilket Hymnen er lagt?
Hører du Tonerne bære
det Navn med stormende Magt?
Alt er kun Sang til din Ære.

Hil, o hil, Hosianna!
Tonerne svulme saa bløde:
Se, som en Morgenrøde
kommer du, Drømmenes Dronning.
Fra dine Læber, de søde,
drypper der Mælk og Honning,
drypper der himmelsk Manna.
Tonerne svulme saa bløde,
og med et fuldt Hosianna
bruser det: Hanna, Hanna!

HVID, LYS

En Storm foer gennem mit Indre
og den fejede Hvælvingen ren.
Alt svandt. Jeg kan Intet erindre,
og nu hersker i Hjertet kun En.

Hvid, lys, klædt i Lys, mod en Himmel,
der luer i Purpurblods Brand;
med Foden paa Synskresens Rand,
hvorunder al Kvindernes Vrimmel
sank, som man synker i Vand,
staar hun, hvem jeg elsker, alene.
Hvid, lys, klædt i Lys, Purpur bag,
beundret og attraaet hver Dag,
staar hun, hvem jeg elsker, alene.
og ud fra min Kval og min Dont
jeg løfter mit Blik mod den Rene,
der fylder mit Livs Horisont.

ROTUREN

Sen Aften. Under Skrænten roede de ud
og laa paa det blanke, purpurfarvede Vand.
Paa de hvide, stejle Pynter stod Bøgen Brud,
saa lysende lys, medens Himmel og Jord stod i Brand.

I en Dis af Varme sløret laa Skov og Strand.
Det var overjordisk, saa skønt som en salig Drøm.
Hans Sjæl var smeltet; hans talende Taushed øm;
hun svarte klart med en praktisk og tør Forstand.

HAVEN

Hør Fuglesang af hundred Fugletunger!
Se Æbleblomst og Guldregn og Syrener!
Aand Duft af Løv og Muld i dine Lunger!
Her Stedet er, som hun dets Magt forlener,
hun Havens Skønhed til et Helt forener.

Stjerne ved Stjerne Bellis staar i Græsset.
Se, Bedet plantes, Gangen skuffes, rives,
lyt! Lyden af en Le, der bliver hvæsset.
Til Blomstring, Duft og Sang Naturen drives,
men intet Skønnere end hun der gives.

En Luftning. Løvet hvisker: se den Kvinde,
som nu i Haven træder ud fra Huset!
Med lette Skridt, som knirke svagt i Gruset,
hun gaar og hører taus paa Bladesuset,
slank som en Raa og stolt som en Gudinde.

Med Hvidtjørnsblomster smykker hun sit Bryst,
som af Syreners søde Aande fyldes;
i Haanden holder hun en Guldregnskvist.
Af Alt, hvad farves, sølves og forgyldes
i Sol, hun som sit Hjems Fyrstinde hyldes,
Naturens Fe og Menneskenes Trøst.

Nu svandt hun. Nej! se did i denne Retning,
se under Træet hist Prinsesse Vaar!
Se disse Farvers dejlige Sammensætning!
Hvid staar hun med den yppigt tunge Fletning,
let bøjet Hoved, og bag hende staar
Guldregnens Glorie om det mørke Haar.

———

MADONNA

Af Leonardo mindes jeg et Billed,
en fin Madonna, sky og øm, en Gaade
i Kvindeskikkelse, hvis Blik er Naade
og Nej — og Smil og Sorg — som Ingen skilled.

Hvad jeg har drømt og haabet, tænkt og villet,
Alt strømmer derimod. Med tusind Traade
det drager til sig mine Længslers Flaade.
Der staar det, stadigt mig for Øjet stillet.

Er du kun Billed? Svar mig, gaadefulde
Madonna, svar mig, o du fjerne, nære!
Har Leonardo anet dig, du hulde?
beundret, elsket, malet dig; du kære?

O nej! du staar der, slank og fin, i Live.
Und mig, Madonna, Alt hvad du kan give.

DIANA

Hun stod der nøgen, rank som Sydens Pinie.
For hende laa paa Knæ Endymion;
men i hans Aarer Blodet ikke stormede;
hans Elskov lagde Andagt helt i Baand.
Kun om Dianas Bryst, det dejligt formede,
saa sart i Farve og saa rent i Linie,
i stille Lykke lagde han sin Haand.

JUSJA

Ja, kære, du var Drømmen,
den fine Gift,
den Dulmedrik,
som til Trøst under Dagenes Strømmen
af Aarets Engel jeg fik.
Du var den dragende Stjerne,
som glimted stærkt,
og vinked huldt
og lokked mig ud i det Fjerne,
til Brystet af Længsel var fuldt.

Ja, kære, du var mig Polen,
var Heltenes Land,
Frihedens Aand
i Kvindeform, klar som Solen,
en Sjæl uden Plet, uden Baand.
Du var en af hine Kvinder
med Sværd ved Lænd,
med luende Hu,
som sprængte mod Polens Fjender,
skønne ved Stolthed og Blu.

Da saa fra din Mund, den søde,
i denne Røst
med Guldets Klang
mig tonede mildt imøde
det Sprog, man om min Vugge sang,
det Sprog, som over alle
min Sjæl har kært,
det eneste Maal,
som jeg mit eget kan kalde
og smedde og svinge som Staal —

det Sprog, for hvis Aand jeg har knælet,
til paa mit Haar
han trykte sit Kys,
det Sprog, i hvis Tempel jeg dvæled
til en Tunge af Ild fra min Pande gav Lys,
det Sprog, iblandt hvis Præster,
naar længst jeg er død,
man vil nævne mit Navn,
det Sprog, som er Lærlingens Mester,
men som slutter min Tanke tæt i sin Favn —

det Sprog, hvis Ler bærer Mærke
af dets Elskers Tryk,
af hans formende Haand,
og i hvis Melodier de stærke
man Aarhundredet ud vil spore min Aand —
da smelted, du kære, mit Hjerte,
da, tyktes mig, flød
i denne din Røst
en Strøm af Ømhed, af Smerte,
og af Folkebefrielsens Fremtidstrøst.

Derfor maa vi ikke os skille,
men enes godt
og et Gran forstaas,
saa intet Skønt gaar til Spilde,
som ved os to kunde naaes.
Blev din Broder en Fører for mange
en Herremand med Svende i Flok,
Du blev skabt at begejstre til Sange
og at vie til Daad — det er nok.

BUKETTEN

Se Rosen, mystisk som et Digt i Veda,
den helligt gule Rose i min Vase —
Aakandeblomsten, smægtende som Leda,
der venter Svanen i en taus Ekstase,
og har du nok af Farvepragten, se da
hvad her der for mig staar i yndig Fylde,
den Blomst, i hvem jeg maa dit Væsen hylde,
simpel og frisk den duftende Reseda.

SHELLEY TIL MARY GODWIN

Du stolte, som for mig er Ømhed, idel Sødme!
Du ranke, kold af Træk, mod mig saa blød og varm!
Du blege Du, hvis Kind faar Skær af flygtig Rødme,
naar flygtigt blot jeg rører ved din Arm —
Du, som er lutter Ømhed, lutter Sødme!

Se, jeg er din, kun din, fordi kun du kan elske,
som jeg vil elskes, elskeligt og frit.
Se dette Sjæleliv, det rige, det rebelske,
der fylder Englands Luft med Liv og Lys af sit,
det alt er dit, kun dit, fordi kun du kan elske.

TIL EN SØSTER

I

Du ene, du kære,
min Søster i Ømhed og Slægt af min Aand!
Hvor rene, hvor skære
de Følelser er, i hvis ledende Baand
vi søger hinanden, det aner de ikke,
som sender os dumme, hadfyldte Blikke.

Thi vidløs og lav
er den Raahed, som lever i Avind og Had;
men nidløs og brav
din Sjæl, stærk som Glavind ved Glavind i Rad.
Det huer mig, du, jeg er ej for de myge,
de slatne, de syge;
jeg lider ret vel den, som trodser en Stad.

Se, jeg er som du,
fast i Hu,
stærk ved Foragt
og vi kræver det samme: en Mand, der er **Magt,**
uforsagt, uforsagt,

blød som Voks, haard som Staal,
kold som Is og hed som et luende Baal.
Blødsødne! han røber sig ikke for Jer.
Du, Clara, kender mig, som jeg er.

II

Tag, af den Sæd du har saat,
Daad — som din Udsæds Grøde —
hilset af Hundemusik.
Blot dit Bifald blev naat,
hvad gør det, at Køterne gø'de
bag mig ad Vejen, jeg gik.

Hvis idag dit Hjerte var tungt,
hvis dit Blik var slørt af en Taare,
fjern Tid tyktes dig mørk —
husk, at mit Banner er ungt
og at Blodet er Ild i min Aare,
Søster, ved Tro dig styrk!

Styrk ved Haabet din Sjæl
om en rigere Tid, om en bedre.
Se da frem uden Frygt.
Vist er Ventetid fæl,
men, o du, jeg vil hylde og hædre,
Sejr det er Fasthed og Kløgt.

HARALD HAARFAGER I FINMARKEN

Fin og værdig,
mildt stilfærdig,
sød og sjælden
i sin tause Overvælden
fik hun Drotten i sin Magt.
Guld og Vaaben,
Purpurkaaben,
Kronen, Sværdet,
hvast og hærdet,
Alt for Kajas Fod er lagt.

«Ragna flyr jeg,
Gyda skyr jeg,
stift de troner,
mine Koner,
nede ved Hardangerfjord.
Nej, ved Freja!
ene Kaja
sødt mig kryster
og forlyster»,
Drotten kvad paa Finmarks Jord.

Over Vandet
Hjaltalandet,
Skotlands Øer,
Mænd og Møer
vandt jeg mig med Sværd og Skjold;
slog Vasaller,
brændte Haller,
nedbrød Borge,
samled Norge —
nu er jeg i Kajas Vold».

Solen dalte.
Kaja talte:
«Drot du lyse,
Andre gyse
ved dit Navn og tro dig haard.
Jeg dig savner,
elsker, favner —»
Og de hvide
Hænder glide
gennem Kongens fagre Haar

DEN ENGELSKE HAVE I MÜNCHEN

I

I tunge Tanker, ensom alt i Uger,
i Kampe stedt, af den Art Skæbner ramt,
hvorover Sjælen mørk og kvalfuld ruger,
i Parken gik jeg. Ja, vel tomt og tamt,
men fredlyst laa for hine Andre Livet
i alle Loves Hegn. Mig var det gramt,
mig blev kun Kamp til Løn for Kampe givet.
Saa sang det i mit Bryst. Da hørte jeg
en sagte Lyd, som naar igennem Sivet
skarpt hvislende en Strøm sig bryder Vej,
gik efter Lyden, til med mægtig Kogen
et Vandfald, bredt og kraftigt, standsed mig.
Jeg søgte mig en Plads og aabned Bogen,
som jeg til Rejsefælle med mig tog,
Lassalle, en Ven saa fast og klar som nogen.
Men Vandets Brusen mig fra Bogen drog;
det hvide Skum i Solen sprang og blinked,
imens Saltomortaler Bølgen slog.
Da greb det mig: hvor dorsk, hvor sløvt forsinket

løb Floden ikke nylig i sit Leje,
sin gode Seng! Slet Intet Øjet vinked.
Den gik sin Gang ad lige, jævne Veje,
da Grund med Et den svigted under Foden.
Den faldt. Først dybt sig alle Bølger neje,
saa skummer, bruser, syder hele Floden,
Regnbuen straaler i dens hvide Stænk.
Den synger. Højt mod Himlen stiger Oden.
Og jeg, som sidder her paa denne Bænk,
og ser al denne Pragt, jeg skulde klage!
Alt her omkring mig, raaber jo: Betænk,
at ogsaa Floden havde gode Dage,
da den sig vugged rolig paa sin Grund,
og ingen for at se den, saa tilbage.

Nu da den faldt, nu er den uden Mage.

II

Jeg rejste mig og gik i Parken ind.
De friske, brede Bøge venligt vifted
og loved Lægedom det syge Sind.
De sagde: Er dit Hjerte ej forgiftet,
og har dit Øje end det Grønne kært,
hin Farve, som Naturen aldrig skifted,
da kom til os, det er vel Møjen værdt.
Grønt er en Balsam for det syge Øje.
Fornam du ej en Lindring, var det sært. —
Jeg gik forbi, saa ned, op mod det Høje,
ud i det Fjerne. Midt i Skoven da
et enligt Træ mig fængsled, og med Føje.
Midt blandt de grønne Bøge stod det rødt

som en Protest imod Naturens Orden.
Man skulde sige, Bøgen havde blødt.
Den steg som dryppende af Blod fra Jorden
og dog dens Løv mod Himlen smilte sødt.
I Haven ene den var Blodbøg vorden.
Og trindt om den de andre Havens Træ'r
med Haansord hvisked om den arme Stakkel.
De hadede den alle, en og hver:
«Dens Unatur er næsten et Mirakel.
«Et Træ, der ej for Øjnene gør godt!
«Et Træ, der staar og lyser som en Fakkel!
«Evindelig bengalsk Belysning blot
«og farvet Glas en Forestilling give
«om Sligt. Det var et Træ for et Skafot.
«Blev mange Træ'r som det, der vil oplive
«vort Grønne her, da var det ude snart
«med al Natur, hvad skulde Enden blive?
«hvor var for Mennesket et Fristed spart?
hvor vilde efter Skovens Grønt han sukke
«imellem Træ'r af den bengalske Art!»
Saaledes hvisled alle disse smukke
og grønne Bøge. Men jeg hørte grant
Misundelsen sin Tand i Træet hugge.
Jeg sagde til mig selv: Saa vist og sandt,
som disse Træ'r er som et Træ skal være
og Reglen i dem alle Sejer vandt;
saa vist, som det var ikke til at bære,
hvis alle Træ'r Blodbøgens Farve bar —
saa vist for mig er heri skjult en Lære.
Et Navn Blodbøgen her alene har.
Hvem véd i denne Park ved Navn at nævne
en Bøg foruden den. Se dette var
hvad Havens andre Træer vilde hævne.

III

Hvad har med Vand og Træer jeg tilfælles!
Stig op fra Bogens Blade, stolte Sjæl.
og vis mig dine Træk, som aldrig ældes.
Jeg véd, dig kalder Mængden ond og fæl,
en Djævel, i dig selv fortabt, en Slange,
du, som paa Slangen satte just din Hæl,
du, som for Djævlen selv var ikke bange
og som for Mængdens Frelse gav dig hen.
Jeg véd det, jeg erfor det mange Gange,
blandt Tidens Børn du har slet ingen Ven.
Ej én der er, i hvem din Ild har fænget,
ej én er af din Slægt blandt Tysklands Mænd.
Kun dine Fejl, dem kan de, hele Slænget.
Men se, i mig, en Fremmed, er dig født
en Slægtning, lutter Trods som du. Den vrænged,
den usle Hob, af mig som dig. Forødt
har jeg som du min borgerlige Ære.
Af hundred Halse har det mod mig gøet,
det Hundekobbel, som mod dig, du kære,
bestandig halsed. Stærk ved min Foragt
jeg stod for Krigsskrig, rejst af Skrællinghære.
Du stolte Aand! jeg er dit Mindes Vagt.
Paa Trods mod Adel, Borgerskab og Klerke,
til Tak for du mit Inderste har vakt,
vil nu jeg rejse dig et Mindesmærke,

en Billedstøtte paa din Grav, du Stærke!

1873

PROTEUS

Proteus er hverken tør eller kold,
og hans varme Natur bliver aldrig gold.

Han beundrer en Mand — det beriger at dyrke;
han hylder en Kvinde; thi Kulde er Tørke.

Har Manden en Grænse, har Kvinden en Vorte,
hans fyrige Hyldest blir derfor ej borte.

Men vil de ham holde, og tror, at de har ham,
de føler, saa let man ej fanger og ta'er ham.

Tilhænger af Per eller Povl er han ikke,
er sig selv, i hvad Form end hans Jeg kan stikke.

Det er der Personer, som slet ikke lider:
han burde ha' mange forskellige Sider.

Der er Væsner, hvis Sider har hver sine Ynder.
Ensidig engang blev han kaldt af en Flynder.

Han lider det Sære, skønt selv uden Særhed,
han elsker det Store, og søger dets Nærhed.

Han ynder Maistre, den Reaktionære,
han priser Lassalle, og vrager hans Lære.

Har ingen Kokarde og intet Banner,
har Frisind kært og vurderer Tyranner.

Jert Øjebliksbilled ham overrasker;
men han har Maske, har hundrede Masker.

Han trænger end ikke til Pseudonymer,
i eget Navn bær han stadigt Kostymer.

Agitator kaldes han, Combattant.
Hvilket tarveligt Ord, selv om det var sandt!

Saa lidet hans Væsen ud det tømmer,
som hvis I kaldte ham Sværmer og Drømmer.

Historiker vil de ham aldrig kalde,
der spy ham over med Gift og Galde:

og dog har henfarne Tider han kendt
vel saa fuldt som de Mænd med historisk Patent,

og dog har med Fortidens Aander han følt
mer end Den, der blandt støvet Papir har nølt.

I hans Ord, de siger, en Hensigt lurer,
og dog er han dum som naive Naturer.

Ej Digter, ej Lærd, i Kritiken «Poet»,
naar har man saadant et Monstrum set?

En Fjende af Kirke, Samfund og Stat,
«vild Radikaler» og — Aristokrat,

paa sin Post bestandig mod Mængde og Masse
hvor er den Rubrik, hvori han kan passe?

Saa tit de ret paa hans Hud vil faa Ram,
slangesmidig han da skyder Ham,

er andensteds, mens med Hujen og Tuden
de stikker og borer i Slangehuden.

Dog i gamle Kvad er hans Væsen beskrevet,
saa det ses, mindst tre tusind Aar har han levet.

Skønt Proteus af Fag er Sandsiger-Gud,
han lider ej godt, at man fritter ham ud.

Da Videlystne engang vilde prøve
at fange ham, blev han en skægget Løve:

da Løven forfulgtes, en Salamander,
og saa et Vildsvin og saa en Panter.

Saa blændede han som en blussende Flamme,
men var i sin Ildform én og den samme;

blev saa rindende Vand, saa et Træ, der skød Grene;
dog Vand, Træ og Dyr — det var Proteus alene.

Ingen enkelt Form, ingen enkelt Gestalt
bandt den, som favned og fattede Alt.

SLUTNINGSORD

(Ved Fuldendelsen af Samlede Skrifter)

Mausoleet er færdigt,
hver Sten hidbragt,
hugget til og ihærdigt
paa sit Sted lagt.
Det er højt, det er bredt, Monumentet; for Døren to Sfinkser har Vagt.

Fordeler dets Masser
sig simpelt og klart,
saa det stemmer og passer —
ej Flid blev spart,
Alt blev vejet og prøvet og bedret, at virke ret efter sin Art.

Undfanget ved Nat og
udkastet ved Dag,
i Skynding forladt og
fint udført i Mag,
under Stilhed har Arbejdet vokset sig rankt som Samvittigheds-Sag.

Og med Kærlighed randet
blev hvert Ornament.
Hvad i Marmor blev dannet,
hvad Ler blev brændt,
af hele min Sjæl blev det formet, med Ømhed lagt an og fuldendt.

Ej jeg tror dog, at Værket,
mit Livsværk, vil staa.
Vel jeg véd, det er mærket,
vil tæres, forgaa.
At skabe udødeligt Værk var jeg ikke af dem, der formaa.

Ry som Havet kan buldre
og smelter som Is,
og Værket vil smuldre,
til Undergang vi's,
mens af Sten, der blir slæbt fra dets Tomt, Hytter klines i hundredevis.

Dog søg mig ej kløgtigt
i hvad jeg gav Form!
Mit Bedste var flygtigt
som Ild og som Storm.
Fra mit Værksted elektriske Gnister tog Flugt uden Regel og Norm.

Som en lysende Stribes
Strejfskær i et Rum,
der saa lidet kan gribes
som Havfladens Skum,
saa blussed mit Væsen. Et lynende Lysblink det var i en Sum.

Og det hørtes som Brusen,
et vækkende Raab,
der fandt Genklang hos Tusend
og fostrede Haab.
Det var Røsten, der kaldte i Ørknen og døbte med Frihedens Daab.

Denne Røst har befriet,
den lød, hvor det gjaldt,
har Elskende viet,
har Sangere kaldt.
Lyder Kampgny og Sangkunst i Nord, der er lidt af dens Klang i det Alt.

Ej ved Grav, jeg har bygget,
ved Frø, jeg har saat,
er min Fremtid betrygget,
mit Livsmaal naat.
Det vil spire og gro mangefold, til mit Øjemed helt blir forstaat.

Naar Arbejdets Sønner
ej mer lider Nød,
naar Flid sig lønner
og Kvinden har Brød,
o da var af min Sved der en Draabe i den, som for Sejrene flød.

Naar Statskirkemuren
nedramler en Dag
for Jericholuren
med Jordskælvsbrag,
o da var blandt de stærke Basuner en Lur, som var min, om end svag.

Lyder engang i Øster
et: Hil, Frihed, hil!
Varsler russiske Røster
en Daad stærk og vild,
flammer Alt — o saa fænged der Ved i det Baal ved en Gnist af min Ild.

Staar engang Polen kranset
med Rejsning god,
helt, frit, og forskanset
ved Fasthed og Mod,
da var i det Blod, der har Bygningen kittet, et Stænk af mit Blod.

Tro da ej, at jeg skræmmes
fordi vel jeg véd,
hvad jeg virked vil glemmes,
hvad jeg led, hvad jeg hed.
Liv i Fremtidens ypperste Liv er en Art af Udødelighed.

REGISTER

A.

B.

D.

E.

G.

H.

J.

K.

L.

P.

S.

X.

Y.

